

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGRO-VLAHIEI

ANUL XX Nr. 11 - 12 NOIEMBRIE - DECEMBRIE - 1961

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

APARE LUNAR SUB CONDUCEREA UNUI
COMITET DE REDACȚIE

ANUL XX Nr. 11-12
NOIEMBRIE - DECEMBRIE
1961

Redacția și Administrația : Sectorul Social-Cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICE-PREȘEDINȚI :

P. S. ANTIM,
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE,
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. TEOCTIST,
Episcop Vicar

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU,
Vicar al Mitropoliei

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA,
Consilier administrativ al Mitropoliei

C U P R I N S U L

PASTORALE

- P.F. Patriarh JUSTINIAN, *Pastorală la Nașterea Domnului* 965
P.S. Episcop ANTIM al Buzăului, *Pastorală la Nașterea Domnului* 970
P.S. Episcop CHESARIE al Dunării de Jos, *Pastorală la Nașterea Domnului* 975

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

- Prof. N. CHIȚESCU, *Cuvînt la ziua a doua de Crăciun* 980

LUNA PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE

- ASISTENT, *Festival muzical închinat prieteniei romîno-sovietice* 989

ARTICOLE ȘI STUDII

- Pr. OLIMP N. CĂCIULĂ, *Contribuții la cunoașterea și apropierea dintre Biserici. Din documentele sesiunii Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor (Rhodos, 1959)* 992
Pr. AL. N. CONSTANTINESCU, *Bucureștii din timpul lui Cuza Vodă (Partea de nord văzută din Dealul Mitropoliei)* 1115
GEORGE D. FLORESCU, *Din istoricul Bisericii mahalalei Boteanului* 1020
Pr. HORIA CONSTANTINESCU, *Un psalt din veacul al XIX-lea, personaj pozitiv în literatura noastră* 1029
Prof. VICTOR BRĂTULESCU, *Meșteri zugravi, constructori și citori țărani de pe Valea Cîrcinovului, -Raionul Găești* 1038

Prof. VICTOR BRĂTULESCU, <i>Ctitori și zugravi din sec. al XVIII-lea, la biserica din Inuri, Raionul Găești</i>	1050
Pr. GABRIEL COCORA, <i>Știri despre familia episcopului Chesarie al Buzăului</i>	1056
N. DINU, <i>Învățămintele Triodului</i>	1167
Magistrand STÂNCULESCU F. IOAN, <i>Caodaismul, o nouă religie apărută în Vietnamul de Sud</i>	1073
I. D. ȘTEFĂNESCU, <i>Pictura bisericească. Noțiuni de tehnică: mozaicul, fresca, tempera și pictura în ulei</i>	1079
Pr. A. C. COSMA, <i>Cum slujea părintele Simeon. Fragment din viața și lucrarea pastorală a unui preot bătrîn</i>	1100
STELIAN METZULESCU, <i>Semiluna, simbol heraldic</i>	1104

CRONICĂ

REDACȚIA, † <i>Monseniorul dr. Traian Iovanelli</i>	1122
---	------

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

IOAN V. COVERCĂ, <i>Pravila de la Govora din 1640, de G. Cronț</i> («Revista de Istorie», XIV/1961, nr. 5)	1125
ANATOLIE ZAREA, <i>L. Uspenskii, Învățătura despre caracterul și conținutul icoanei</i> (traducere)	1129

REVISTA REVISTELOR

CONST. BĂRBULESCU, 1. <i>Chipul Sfintului Apostol Petru în Evanghelie.</i> — 2. <i>Capodopere ale muzeelor din Polonia.</i> — 3. <i>Re-nașterea și arta gotică.</i> — 4. <i>Vechea artă rominească în muzeele din Europa.</i> — 5. <i>Vechi mozaicuri descoperite în Bulgaria.</i> — 6. <i>Frescele din Zemen.</i> — 7. <i>Miniatura florentină medievală.</i> 8. <i>O nouă cronologie a Divinei Comedii.</i> — 9. <i>Secolul de aur al tiparului polonez.</i> — 10. — <i>Un cronograf românesc ilustrat, din sec. al XVIII-lea.</i> — 11. <i>Bizanțul și Occidentul, oglin-dite în istoriografia burgheză contemporană</i>	1134
<i>Sumarul anului XX (1961)</i>	

† JUSTINIAN

DIN MILA LUI DUMNEZEU, PATRIARH AL BISE-
RICII ORTODOXE ROMINE, LOCTIITOR AL SCAUNULUI
DIN CEZAREEA CAPADOCHEI, MITROPOLIT AL UN-
GROVLAHIEI ȘI ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR.

IUBITULUI NOSTRU CLER ȘI DREPTCREDINCIOȘILOR
CREȘTINI,

*har și pace de la Dumnezeu, iar de la Noi arhierească
bincuvântare.*

«Fecioara, astăzi, pe Cel mai presus de
ființă naște

«Și pământul, peșteră, Celui neapropiat
aduce.

«Ingerii cu păstorii slavoslovesc

«Și magii cu steaua călătoresc.

«Căci pentru noi S-a născut Prunc tânăr,

«Dumnezeu Cel mai înainte de veci».

(Condacul Nașterii Domnului).

Iubiții mei fii sufletești,

*A sosit iarăși vremea să prăznuim Nașterea cea după
trup a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Drept
aceea, chemările credinței au adunat astăzi pe creștini în
sfintele biserici de pretutindeni, pentru a preamări pe Prunc-
cul Iisus născut în staulul de la Betleem, Cel despre care
Tatăl ceresc a spus: „Acesta este Fiul Meu cel iubit, în Care
bine am voit ; pe Acesta să-L ascultați” (Matei XVII, 5).*

Sărbătoarea Nașterii Domnului este izvor de bucurie curată pentru orice inimă credincioasă. În această zi, Dumnezeu împlinește prezicerile profeților de demult despre coborârea pe pământ a lui Mesia-Izbăvitorul, care luînd trup omenesc „S-a sălășluit între noi — și noi am văzut mărirea Lui, mărirea ca a Unuia născut din Tatăl, plin de har și de adevăr” (Ioan I, 14). Coborînd pe pământ, Fiul lui Dumnezeu descoperă oamenilor „taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută” a izbăvirii lor din robia păcatului, izbăvire pe care le-a adus-o El, Lumina cunoștinții și Soare al dreptății.

Vrînd să dea grai bucuriei prilejuite de această sărbătoare, scriitorii vechilor noastre cărți de slujbă I-au închinat laude ca acestea : „Auzi cerule, și ascultă pământule; auziți munți și dealuri; copaci ai dumbrăvilor, riuri și mări și toată suflarea, cu veselie săltați: Hristos se naște! Cel ce este de-a-pururea se face ceea ce nu a fost și Ziditorul a toată zidirea cu străin chip se zidește. Mărirea Celui ce s-a făcut om pentru noi, din sîmurile Tatălui nedespărțindu-se și pe mîini feciorești fiind ținut” (Mineiul pe decembrie, Înainte serbarea Nașterii).

Iar eu, Părintele vostru sufletesc, încerc să tâlcuiesc astăzi pentru voi cîteva din înțelesurile acestei mari sărbători.

Iubiții mei fii sufletești,

Orice credință religioasă se întemeiază pe convingerea că dincolo de hotarele acestei lumi se află lăcașul de lumină al lui Dumnezeu, Făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute; și pe încredințarea prezenței în lume a lui Dumnezeu.

Pentru credinciosul creștin, sentimentul acestei prezențe în lume a lui Dumnezeu nu este numai un fapt de ordin sufletesc. Creștinii au cunoscut pe Dumnezeu față către față, L-au văzut născîndu-se în ieslea de la Betleem, I-au ascultat învățăturile sfinte și s-au minunat de faptele neobișnuite săvîrșite de El ; I-au cunoscut suferințele îndurate pe Cruce și au trăit alături de El bucuria Învierii Sale din morți.

Cei care n-au văzut fața lui Dumnezeu, dar au simțit prezența Sa în lume, s-au apropiat de El cu cuvintele Psalmistului: „Din adâncuri am strigat către Tine Doamne, Doamne auzi glasul meu!” (Din psalmii Vecerniei). Creștinii însă, care au cunoscut pe Dumnezeu prin Intruparea Fiului Său, îl preamăresc neîncetat în sfintele slujbe, prin cântarea de toți știută : „Dumnezeu este Domnul și S-a arătat nouă ; bine este cuvântat Cel ce vine în numele Domnului”.

Dumnezeu s-a făcut om și s-a arătat oamenilor în chipul Fiului Său, pentru a-i izbăvi din robia păcatului. De aceea, apropiindu-ne și noi de El, îl numim Mîntuitorul și Învățătorul nostru, venit pe pămînt din iubire pentru făptura omenescă, precum singur a mărturisit-o, cînd a zis : „Dumnezeu așa a iubit lumea, încît a dat pe Fiul Său Unul Născut, pentru ca oricine crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (Ioan III, 16).

De bună seamă, ochii credinciosului trebuie să privească totdeauna spre cer, spre lăcașul de lumină unde sălășluiește Dumnezeu și unde nădăjduiește să ajungă pentru a intra în viața cea veșnică, după încheierea acestei vieți pămîntești. Dar a privi spre cer, nu poate să însemne pentru noi să dăm uitării viața cea legată de trup, cu nevoile și trebuințele ei, de vreme ce însuși Mîntuitorul Hristos a spus: „Eu am venit în lume, ca aceasta să aibă viață și din belșug să aibă” (Ioan X, 10), iar Sfîntul Apostol Pavel ne arată că „nimeni nu și-a urît vreodată trupul său, ci-l hrănește și-l încălzește, precum Hristos Biserica” (Efe-seni V, 29).

Potrivit sfintelor învățături creștine, minunat este faptul cum se împletește dobîndirea împărăției cerurilor cu împlinirea unor porunci care privesc viața pămîntească a oamenilor. Stă scris în Sfintele Scripturi : „Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși” (Matei XXII, 39); „Intru aceasta am cunoscut iubirea, că El și-a pus sufletul Său pentru noi, astfel că datori sîntem și noi să ne punem sufletele pentru frați” (I Ioan III, 16); „Mai mare dragoste decît aceasta nimeni nu are, ca viața lui să și-o pună pentru prieteni” (Ioan XV, 13); „Cel care iubește pe aproapele a împlinit legea” (Romani XIII, 8); „Să nu iubim cu vorba, numai din

gură, ci cu fapta și cu adevărul” (I Ioan III, 18); „Nici furii, nici nesățioșii de avere, nici bețivii, nici cei răi de gură, nici hrăpitorii nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu” (I Corinteni VI, 10), pentru că „împărăția lui Dumnezeu este dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfânt” (Romani XIV, 17).

A înțelege și a împlini aceste sfinte porunci, înseamnă a împlini voia lui Dumnezeu, care dorește ca toți oamenii să trăiască în pace și să se bucure laolaltă de bunăstare și fericire. Și dimpotrivă, nimic nu poate umbri și desfigura mai mult această viață, nimic nu poate mîhni mai mult pe Tatăl nostru Cel din ceruri, decît cînd fiii Săi de pe pămînt trăiesc în certuri și zavistii, stăpîniți de ură, cu mîinile pătate de sîngele uciderilor, ca niște adevărați fii ai celui viclean, care „de la început a fost omorîtor de oameni și părintele minciunii” (Ioan VIII, 44).

Mîntuitorul Iisus Hristos a iubit pe oameni. Iubirea de oameni este trăsătura cea mai de seamă a ființei și a învățăturilor Sale. Cel care iubește pe oameni, se uită pe sine și se dăruiește lucrării de îmbunătățire a vieții semenilor săi. Cît s-a aflat pe pămînt, Fiul lui Dumnezeu n-a căutat nimic pentru Sine, dar n-a lăsat să moară în rătăcire fiul risipitor (Luca XV, 11-32); a dăruit vedere orbilor și picioare ologilor; a săturat mulțimile înfometate în pustie (Matei XIV, 13-21); a chemat la viață pe cei cuprinși de moarte (Matei IX, 18-25; Luca VII, 11-16; Ioan XI, 1-45), încununîndu-și viața proprie cu sacrificiul cel de bună voie de pe Golgota, pentru a mîntui pe cei ce cred în El.

Regula de aur a unei vieți trăite în duh creștinesc, este să te dăruiești pentru binele semenilor, urmînd pilda Mîntuitorului Iisus Hristos. În această lumină trebuie privită învățătura lui Iisus despre datoria iubirii semenilor noștri, tîlmăcită de El însuși prin cunoscutele cuvinte: „Poruncă nouă dau vouă, ca unul pe altul să vă iubiți. Precum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul. În aceasta vor cunoaște toți că sînteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii către alți” (Ioan XIII, 34-35).

Iubiții mei fii sufletești,

In ziua acestei mari sărbători a creștinătății, cu ochiul minții privesc spre rugăciunea voastră din sfintele biserici și cu inima mă simt aproape de fiecare dintre voi, înțelegându-vă dorințele, cunoscându-vă vrerile. Știu neliniștea care vă stăpânește din pricina zăngănitului de arme ce se aude în unele țări din Apusul Europei sau de dincolo de Ocean. Nu mi-e străină temerea voastră că lumea întreagă ar putea cunoaște noi valuri de suferințe și distrugeri prin uriașa putere a armelor atomice. Cred, însă, că Dumnezeuul nostru este iubire — și ca Tată al acestei lumi, El va ajuta ca între toate statele de pe pământ să se întindă punțile prieteniei și ale buneii înțelegeri. Izbăvirea lumii de orice amenințare cu războiul poate deveni fapt numai printr-o dezarmare generală, obligatorie pentru toate popoarele pământului.

In numele și după făgăduința „Domnului Păcii”, Iisus Hristos, a Cărui sfântă Naștere o prăznuim astăzi, creștinii de pretutindeni sînt îndreptățiți să creadă și să se străduiască pentru întocmirea unei lumi fără arme și fără războaie, în care, așa cum spune și Profetul Isaia „săbiile vor fi prefăcute în brăzdare de pluguri și lăncile în seceri. Nici un neam nu va mai ridica sabia împotriva altuia și nu-și vor mai face războaie” (Isaia II, 4).

Cu gîndul la apropierea acestei fericite zile, mă rog Bunului Dumnezeu să vă dăruiască sănătate și fericire, — și să binecuvinteze Noul An 1962, care se apropie, cu îmbelșugare de roade și cu pace. „Harul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfintului Duh, să fie cu voi cu toți. Amin! (II Corinteni XIII, 13). Amin!

+ Justina

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

† A N T I M

DIN MILA LUI DUMNEZEU,
EPISCOP AL EPARHIEI BUZĂULUI

IUBITULUI NOSTRU CLER ȘI BINECREDINCIOȘILOR CREȘTINI:
HAR, MILĂ ȘI PACE DE LA DOMNUL IISUS HRISTOS, IAR DE LA
NOI ARHIEREASCĂ BINECUVINTARE.

*«Iar cînd a venit plinirea vremii, a trimis
pe Fiul Său, Unul-născut, care s-a născut
din femeie și a fost supus sub lege» (Ga-
lateni IV, 4).*

Iubiții mei fii sufletești,

Ne-am adunat, astăzi, în sfintele și dumnezeieștile lo-
cașuri, ca împreună, cu dumnezeiască înțelepciune și cu alese
cîntări duhovnicești, să serbăm Nașterea Domnului nostru
Iisus Hristos. După spusele Sfîntului Apostol Pavel „cînd a
venit plinirea vremii”, din marea Sa bunătate și iubire de
oameni, Dumnezeu-Tatăl ne-a trimis pe însuși Fiul Său, ca
să ridice de deasupra noastră blestemul cel de demult și să
ne facă moștenitori ai Impărăției Sale celei cerești.

Pentru răscumpărarea noastră, după cum vedem, Dum-
nezeu nu a trimis în lume vreun înger heruvim sau vreun
serafim, ci pe Unicul Său Fiu, Domnul nostru Iisus Hristos,
„care fiind chipul lui Dumnezeu, deoființimea Sa cu Dum-
nezeu n-a socotit-o un lucru răpit pe nedrept, dar totuși, s-a
micșorat pre Sine însuși și a luat chip de rob, făcîndu-se ase-
menea oamenilor” (Filipeni II, 6-7).

„Plinirea vremii” înseamnă împlinirea proorociilor celor de demult prin care deseori și în nenumărate feluri ni s-a făcut cunoscută Intruparea Fiului.

Ne aducem cu toții aminte cum Sf. Evanghelist Luca, luminat și povățuit de Duhul Sfânt, ne istorisește Nașterea Domnului.

„In zilele acelea a ieșit poruncă de la Cezarul August să se înscrie toată lumea... S-a suit atunci și Iosif din Galileea, din cetatea Nazaret, în Iudeea, la o cetate a lui David, care se chema Vitleem... ca să se înscrie cu Maria, logodnica sa, care era grea. Dar, pe cînd erau ei acolo, Mariei i-a venit vremea să nască și a născut pe Fiul său Intîiul născut, L-a înfășat și L-a culcat în iesle pentru că ei n-au avut loc în casa de oaspeți. În partea aceea, însă, erau niște păstori... Un înger le zice: Nu vă temeți, căci iată vă vestesc bucurie mare... că astăzi în cetatea lui David vi s-a născut un Mîntuitor, care este Hristos Domnul... Atunci, deodată, s-a arătat împreună cu îngerul, o mulțime de oaste cerească, care slăvea pe Dumnezeu și zicea: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pre pămînt pace, între oameni bunăvoire” (Luca II 1-14).

Cu niște graiuri sfinte ca acestea, ni se descoperă „Taina Intrupării Domnului”. Cum vedem, Providența divină, pentru scopurile sale se slujește de o împrejurare ca aceea a numărătorii populației pe care o poruncise împăratul August, ca astfel să se plinească proorocia, care vestise că Domnul se va naște în orașelul lui David, Betleem, care se tâlcuiește „casa pîinii”, pentru cîmpiile mănoase de prin împrejurimi. Dar noi ne întrebăm unde era mai nimerit să se nască Domnul Iisus, Carele este pîinea vieții și a sufletelor noastre ?

Și mai este încă ceva. Numărătoarea poruncită de împăratul August, prin care el urmărea să cunoască tăria puterii lui și bogățiile țării sale este o dată a istoriei, care fixează vremea Nașterii Domnului Iisus.

Iubiților,

„Cel ce are cerul scaun și așternutul picioarelor Sale pămîntul” s-a născut într-un staul de vite și a fost culcat în iesle; iar Prea Sfînta Fecioară a născut fără dureri și fe-

cioară a rămas. Domnul Iisus s-a coborât într-o peșteră, ca să se ridice la ceruri și s-a născut în mari lipsuri, ca pe noi să ne îmbogățească cu toate darurile cerești. Dar „Căruia dintre îngeri i-a zis cândva Dumnezeu : „Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut”?, iar când aduce pe Întîiul Născut în lume, zice : „Să se închine Lui toți îngerii lui Dumnezeu“ (Evrei I, 5-6).

Acum este vremea ca și Cerul să-I vestească mărirea Lui. Ingerii din înaltul văzduhului ceresc slăvesc pe Noul-Născut. Din cereasca oaste se desprinde un înger și vestește păstorilor din preajma locului Nașterea Mîntuitorului. Și în acest chip, se plinește rînduiala dumnezeiască. Păstorilor le aduce îngerul vestea Intrupării pentru că El fusese făgăduit mai înainte tot unor păstori așa cum a fost Avraam, Iacob și David. Ceilalți îngeri psalmodiau o cîntare sfîntă de care răsuna văzduhul în tăcerea nopții celei sfinte, zicînd : „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pre pămînt pace între oameni bunăvoire”.

Nu este vremea ca să vă mai amintesc cu de-amănuntul despre toate cele ce au mai urmat după Nașterea Pruncului Iisus și anume : arătarea stelei minunate, închinarea magilor — împărații de la Persida —, fuga în Egipt. Cele ce s-au mai făcut Pruncului după rînduiala legii de atunci, Botezul Domnului și altele pe care le cunoașteți, vi le va reaminti Sfînta Biserică cu prilejul sărbătorilor ce vor urma.

Crăciunul a fost, este și va fi pentru noi toți Praznicul Bucuriei. Colindele și celelalte datini pricinuite de serbare ne fac să fim veseli și ne îndeamnă să ținem această Sărbătoare cu toată sfințenia și voioșia. Ne adunăm în jurul meselor și ne îndestulăm de bucate după ce mai întîi ne-am dus la Biserică și am ascultat sfintele slujbe. Peste tot, voie bună și desfătare duhovnicescă.

Hristos Domnul a venit la noi. Deși El s-a născut din Sfînta Fecioară cu veacuri în urmă, negrăit întrupîndu-se, totuși, urmările Nașterii Sale nu se fac arătate în sufletele noastre. Ne bucurăm acum „căci s-a arătat bunătatea și iubirea de oameni a lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru” (Tit. III, 4).

„Căci harul lui Dumnezeu cel mîntuitor pentru toți oamenii s-a arătat și ne învață să lepădăm păgînatatea și poftele lumesti și să trăim în veacul cel de acum în curăție, în cuvioșie și în frica lui Dumnezeu“ (Tit II, 11-12).

Iubiților,

În cartea cuvintelor lui Isaia proorocul citim : „Glasul celui ce strigă în pustie : „gătiți calea Domnului, netede fața-i cărările Lui” (Luca III, 4), așa cum vestea Sfîntul Ioan Botezătorul. Domnul a venit. Să-I netezim calea către inimile noastre. Pentru aceasta, să ascultăm ce ne spune Sf. Apostol Pavel : „Să vă îmbrăcați în Domnul nostru Iisus Hristos” (Rom. XIII, 14). Dar ce înseamnă să ne îmbrăcăm în Iisus Hristos? Să ascultăm pe Sf. Ioan Gură de Aur care zice : „A ne îmbrăca în Iisus înseamnă să-L facem arătat în viața noastră de creștini prin sfințenie, bunătate și toate celelalte virtuți, așa după cum un om se arată prin haina cu care este îmbrăcat. Și mai lămurit, înseamnă să ne dezbrăcăm de omul cel vechi și să ne îmbrăcăm în cel nou”. Oare așa facem noi? Cînd Domnul Iisus ne grăiește prin sfințele Lui Evanghelii și prin graiul propovăduitorilor de Dumnezeu și vrea să intre în inimile noastre noi ne învățăm inima, iar cînd El ne poruncește să ne schimbăm felul de viață în păcate, noi înăbușim toate pornirile care ne îndeamnă în calea aceasta. La ce ne folosește predicile, dacă nu vrem să facem nimic din cele ce auzim ? Ce folosim de primim Sfințele Taine, dacă le primim în stare de nevrednicie? Ce folos avem de ne spovedim cît de des, dacă repetăm aceleași păcate? Trebuie să primim în sufletele noastre pe Domnul Iisus cu credință, nădejde și cu dragoste. Acestea sînt darurile pe care I le putem aduce la Nașterea Sa. Magii i-au adus aur, smirnă și tămîie, iar noi să-I aducem pe cele amintite.

„De aceea, cum ați primit pe Domnul Iisus Hristos, așa să și umblați în El, fiind înrădăcinați și întemeiați într-Însul, și întăriți în credință după cum ați fost învățați să sporiiți în ea prin fapte bune” (Coloseni II, 6-7).

Mai presus de toate, se cuvine să-L primim ca „*Domn al Păcii*”. Popoarele lumii doresc pacea așa precum cerbul do-

rește izvoarele apelor. Poporul nostru este adînc iubitor de pace. Credincioșii Bisericii doresc și luptă pentru pace. Sîntem pe deplin încredințați că vestea de Crăciun cuprinsă în cuvintele „Pre pămînt pace între oameni bunăvoire” va afla urechi care s-o audă. Dumnezeu este Tatăl nostru al tuturor și al fiecăruia în parte. „Voi toți frați sînteți” (Matei XXVIII, 8). Acum, cînd se zidește o nouă viață și o nouă civilizație în lume, cînd viața omenească a căpătat atîta prețuire, numai aceia a căror nelegiuită fericire atîrnă de nefericirea altora mai doresc războiul. Ne bucurăm însă, că datorită progreselor materiale și științifice, înfierbîntarea războinică a început să scadă în lume. Popoarele vor să trăiască în pace și bună conviețuire. De aceea bunul simț și conștiința ne îndeamnă să cerem cu toții dezarmarea generală și totală.

Vă întîmpinăm cu aceste cuvinte și îndemnuri, ca unul care priveghem pentru sufletele voastre cu „plăcere”, bine încredințați fiind că ele vor afla răsunetul convenit în inimile și în cugetele voastre. „Să adăugați la credința voastră fapta bună, la fapta bună cunoștința, la cunoștință înfrînarea, la înfrînare răbdarea, la răbdare evlavia, la evlavie frăția, la frăție, dragostea. Dacă acestea se află și sporesc în voi, nu veți rămîne fără izbîndă și fără rod în cunoașterea Domnului nostru Iisus Hristos” (I Petru I, 5-8).

Vă dorește „să sporiiți în har și în cunoștința Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos” (II Petru III, 18). „Și pacea lui Dumnezeu, care este mai presus de orice minte, va păzi inimile și cugetele voastre în Iisus Hristos” (Filip. IV, 7). Dorindu-vă mîntuire, sănătate și întru toate bună sporire pentru fericirea cea pămîntească și cea cerească, vă împărtășim binecuvîntarea Noastră arhierescă, spunîndu-vă: „Harul Domnului Iisus Hristos să fie cu voi cu toți”. Amin.

Al vostru de tot binele rugător fierbinte către Dumnezeu,

† A N T I M
Episcop

25 dec. 1961

Buzău

† C H E S A R I E

DIN MILA LUI DUMNEZEU EPISCOP AL EPARHIEI DUNĂRII DE JOS
INTREGULUI CLER ȘI CREDINCIOȘILOR DIN ACEASTĂ EPARHIE,
HAR, MILĂ ȘI PACE DE LA DUMNEZEU TATĂL ȘI DE LA DOMNUL
NOSTRU IISUS HRISTOS, IAR DE LA SMERENIA NOASTRĂ
ARHIEREASCĂ BINECVINTARE

*«Bine este cuvântat Cel ce vine în numele
Domnului, Dumnezeu este Domnul și S-a
arătat nouă».*

Lubiții mei fii duhovnicești,

Praznicul luminat al Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos, astăzi și întotdeauna, ne aduce aminte de milostivirea lui Dumnezeu pentru noi, când a trimis pe Fiul Său, să ne răscumpere din păcatul strămoșesc și să ne pregătească pentru primirea bunătăților celor veșnice. De aceea, praznicul acesta este praznic de bucurie, de mulțumire și slavoslovie adusă lui Dumnezeu, Care, prin Fiul Său, ne-a cercetat și ne-a ridicat la starea duhovnicească de fii ai lui Dumnezeu prin credință. Pentru că nașterea Mântuitorului Iisus Hristos este intervenția directă a Proniei dumnezeiești în destinul oamenilor. Dumnezeu, prin Fiul Său, coboară pe pământ, Se descopere și Se arată oamenilor, petrece în mijlocul nostru ca om și Dumnezeu. Ne învață, ne ajută, ne sfințește și ne mîntuiește.

Lubiților,

Nașterea Mîntuitorului este de cea mai mare însemnătate pentru mîntuirea noastră și totuși acest mare dar, care se face oamenilor de către Tatăl ceresc, este îmbrăcat în veșmîntul cel mai smerit. Dumnezeu Se întrupează în chip de prunc, Care avea nevoie nemijlocită de îngrijirea

părinților Săi și de a oamenilor binevoitori. Iar mama Lui, Prea Curata Fecioară Maria, n-a găsit alt adăpost pentru a-L naște decît o peșteră în care păstorii își adăposteau turmele de oi.

Aici, în întunericul nopții, în frig și în singurătate, întocmai ca un străin, S-a născut Fiul lui Dumnezeu. Nașterea aceasta este minunată, pentru că ea s-a făcut după legile dumnezeiești, «căci unde vrea Dumnezeu se biruiește rînduiala firii». Pruncul Sfînt a fost conceput de mama Sa prin umbrirea Sfîntului Duh și prin puterea Celui Prea Înalt; adică S-a născut din mamă fără de tată, după cum ca Dumnezeu Se născuse mai înainte de toți vecii din Tatăl fără de mamă. De aceea, mama Lui născîndu-L, a rămas fecioară, ca și mai înainte de naștere. Pentru aceasta Sfîntii Părinți o numesc Prea Curata Maică, «Ușă Cerească» prin care a trecut Dumnezeu, după cum profețise despre ea Sfîntul prooroc Iezechiel, cînd a zis: «Ușa aceasta încuiată va fi și nu se va deschide și nimeni nu va trece printr-însa, că Domnul Dumnezeu lui Israil va trece printr-însa și va fi încuiată». (Iez. XLIV, 2).

Iubiții mei îi și fiice duhovnicești,

Venirea pe pămînt a Mintuitorului nu este împlătoare, ci a fost pregătită din veci de Tatăl ceresc, care voia să ne mîntuiască. Dumnezeu, în purtarea Sa de grijă pentru fericirea noastră, voia să ne facă moștenitori ai fericirii veșnice. Dar noi din cauza decăderii sufletești în care ne aflăm, nu mai eram în stare să ne ridicăm pînă la Dumnezeu, ca să primim darurile Lui. Deci, dacă omul de după Adam nu se mai putea sui cu înțelegerea la cele cerești, a fost de trebuință ca însuși Dumnezeu să se pogoare la om. De aceea, a trimis pe Fiul Său ca să ne elibereze de sarcina cea grea a păcatului, să ne vindece rănile sufletești și să ne îndrumeze pe calea sfințeniei. N-a trimis pe altcineva, pentru că nici om și nici înger nu putea înfăptui o asemenea lucrare, ci singur Dumnezeu, Cel Atotputernic și Atoateștiutor, Creatorul lumii și al omului.

Prin Fiul Său, Tatăl ceresc își arată în chip deosebit iubirea Sa pentru noi, și în același timp și iubirea față de Fiul Său, pentru că I-a încredințat Lui ceea ce era mai scump pentru Sine. Această iubire însuși a mărturisit-o oamenilor, cînd a zis: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care am binevoit; pe Acesta să-L ascultați» (Mt. XVII, 5). Deci Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu cel iubit și este vestitorul bunăvoinței Sale către neamul omenesc, de Care ne poruncește să ascultăm. «Voi pune cuvintele Mele în gura Lui, zice Dumnezeu, și El le va spune tot ce-I voi porunci Eu. Și dacă cineva nu va asculta cuvintele Mele, pe care le va spune El în numele Meu, Eu însumi îi voi cere socoteală» (Deut. XVIII, 18-19).

Iubiților,

Tatăl cere să a iubit pe Fiul Său mai mult decît orice și totuși, cînd a fost în cauză răscumpărarea noastră a îngăduit ca El să se smerească și să sufere chiar moarte pe cruce ca om. Dumnezeu a dat deci, pentru mîntuirea noastră, tot ce avea mai scump și prin aceasta a făcut cea mai mare jertfă pentru noi. Se cuvine ca noi, luînd seama la o atît de mare jertfă și bunăvoință care ni s-a arătat, să ne silim a răspunde cu recunoștință și cu dragoste de fii acestei miloștiviri.

Dumnezeu ne-a dăruit ce a fost mai de preț, deci și noi să-I răspundem cu ce avem mai de preț: iubirea curată a sufletului. Să iubim pe Dumnezeu din toată inima și din tot sufletul, pentru că El este Tatăl nostru al tuturor și prin El sintem ceea ce sintem. El ne-a chemat la viață și ne-a înfrumusețat mai mult decît orice, cînd a sădit în noi chipul slăvit și asemănarea Sa și ne-a făcut stăpîni peste tot ce există pe pămînt.

De asemenea, se cuvine să iubim și pe semenii noștri, în aceeași măsură în care ne iubim pe noi înșine, căci toți sintem fii ai lui Dumnezeu și frați între noi, «și această poruncă avem de la Dînsul, ca tot cel ce iubește pe Dumnezeu, să iubească și pe fratele său», (I Ioan, IV, 21). «Nimănui cu nimic să nu fiți datori, fără numai a iubi unul pe altul, căci cel ce iubește pe altul, Legea a împlinit» (Rom. XIII, 8), ne încredește Sfîntul Apostol Pavel.

Iubiții mei,

Pe lingă foloasele duhovnicești pe care le-a adus Nașterea Domnului, ea ne-a adus și mesajul păcii și al buneivoini pentru întreaga omenire. «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire» este mesajul ceresc care a însoțit pe Fiul lui Dumnezeu venind ca prunc pe lume. Iar cînd pruncul acesta pe care Sfînta Scriptură îl numește «Domn al păcii», a devenit mare, a completat mesajul acesta, arătînd și răsplătirea celor care se străduiesc pentru împlinirea lui, zicînd: «Fericiți făcătorii de pace că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema» (Mt. V, 9).

Pacea, aducătoare de fericire, a fost și o dorință scumpă a tuturor popoarelor și este astăzi înțeleasă și prețuită ca însăși viața. Pentru că în secolul energiei atomice, al rachetelor și al navelor cosmice, pacea pe pămînt este singura stare acceptabilă pentru societatea omenească. Un nou război mondial, în condițiile armamentului și al tehnicii zilelor noastre, ar fi de-a dreptul catastrofal pentru multe țări. De aceea, oamenii luminați și cu răspundere au înțeles că vremea războaielor a trecut

și a sosit vremea păcii. Căci în fața lorței oarbe și nimicitoare a armelor de care dispun statele lumii, în momentul de față nu există o altă cale de a îndepărta primejdia izbucnirii unui nou război, care planează amenințător deasupra întregii omeniri, decât aceea ca toate popoarele să se înțeleagă în mod sincer și să-și dea contribuția lor pentru realizarea cât mai curind a visului secular al omenirii, crearea unei lumi fără arme și fără războaie. A sosit momentul ca «săbiile să se prefacă în pluguri și lăncile în seceri, ca nici un popor să nu mai ridice sabia împotriva altuia și să nu mai fie războaie» (Is. II, 4).

Iubiților, după cum v-am spus și altă dată, poporul nostru a hotărât să contribuie cu toată puterea sa la înfăptuirea unei asemenea prefaceri în viața omenirii. De aceea el sprijină energic propunerea salutară a Uniunii Sovietice pentru dezarmarea generală și totală a tuturor statelor și transformarea mașinii mondiale de război în unealtă de pace. Pacificarea lumii prin dezarmare este un țel măreț și cel mai important din vremea noastră. Pentru împlinirea lui activează oameni din toate țările și de toate credințele și convingerile religioase, filozofice, politice și sociale.

În ceea ce ne privește pe noi, credincioșii Bisericii Ortodoxe care propovăduiește mesajul dumnezeiesc al păcii și al binevoiri între oameni, de aproape două mii de ani, nu putem decât să fim alături de toți cei ce activează pentru pace.

De aceea, noi nu vom înceta niciodată de a sprijini munca pașnică a poporului și a conducătorilor noștri, pentru întărirea Patriei și pentru binele obștesc. Vom munci cu dragoste și vom fi solidari totdeauna cu oamenii iubitori de pace de pe întregul pământ, împlinind astfel porunca lui Dumnezeu și slujind cauzei tuturor oamenilor.

Iubiții mei îi suflătești,

Ca în fiecare an, în această mare zi de praznic, Pruncul dumnezeiesc, în mod spiritual, își caută sălaş în mijlocul nostru. El bate la poarta inimii fiecăruia dintre noi, ca și la Betleem. El ne caută, căci vrea să se nască în sufletul fiecărui creștin, ca să ne sfințească prin prezența Sa și să ne mîntuiască prin harul Său. Dacă în Betleem n-a găsit un locaș primitiv, a aflat totuși în peșteră, unde păstorii l-au oferit găzduire cu toată dragostea sufletului lor curat și s-au sîrguit să-l slujească.

Să păstrăm dar și noi curățenia sufletului și să deschidem larg porțile inimii, ca să primim înăuntru cuvîntul lui Hristos și harul care se revarsă astăzi cu binecuvîntare peste toți cei credincioși și îi ajută spre tot lucrul bun.

Fie ca scumpul nostru Mîntuitor să găsească în lăcașul sufletului nostru aceeași bunăvoință și mărinimie pe care le-a găsit în sălaşul păstorilor.

Pacea și bunăvoirea pe care El le-a adus în lume să se întemeieze adânc în inimile voastre și ale tuturor oamenilor și să rodească bună înțelegere și pace deplină pe pământ.

Astăzi, la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, vă îmbrățișez pe toți fiii Noștri duhovnicești și vă urez fericire și pace în căminele voastre, sănătate și bun spor.

Anul nou care vine să fie plin de bucurii pentru toți cei ce cîntă astăzi cu îngerii: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire».

Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfintului Duh, să fie cu voi cu toți. Amin.

Al vostru, către Domnul, de tot binele rugător,

† C H E S A R I E
Episcopul Dunării de Jos

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

CUVÎNT LA ZIUA A DOUA DE CRĂCIUN

După ce creștinii au veghiat, ca stelele, împreună cu păstorii, la slujba de seară, la slujba de noapte și la cea din prima zi a Crăciunului, adică la întreita slujbă care simbolizează întreita naștere a lui Hristos: cea dinainte de veci, din Tatăl, cea în timp din singiuirile Maicii Sale și nașterea în sufletele noastre, din Duhul, — ea continuă azi prin cântările de la slujbă, această prăznuire unică a ceea ce sfinții Părinți numesc cel mai mare eveniment pentru credincioșii tuturor veacurilor și mileniilor, în care «Cel ce cuprinde toate cu palma în iesle s-a născut și cu scutece s-a înfășat», în care «Făcătorul vremilor și al anilor s-a născut sub ani pentru milostivirea Lui cea nemărginită față de noi oamenii, și a venit să spele greșalele tuturor celor de preste ani», cum zic cântările sfinte. «Cercetatu-ne-a pre noi de sus Mintuitorul nostru, Răsăritul răsăriturilor și cei dintru întuneric și din umbră am aflat adevărul; că din Fecioară s-a născut Domnul» (Svetilna peasna nouă la Utrenie).

Intr-adevăr Nașterea lui Hristos a răsărit lumii lumina cunoștinții creștine, pentru ca prin ea cei ce slujeau stelelor să se închine Lui, Soarele Dreptății, Răsăritul cel de sus — Magii recapitulind în închinarea lor toate neamurile, care s-au închinat Pruncului dumnezeiesc de la ei în-coace. Pentru aceștia, la Întrupare, începe eonul luminii celei de sus; Dumnezeu își acopere Dumnezeirea, căci smerindu-se pînă la primirea slăbiciunilor unui nou-născut, El alege staulul pentru naștere după cum în Vinerea Mare va alege mormîntul; se lasă înfășat ca un prunc, Dumnezeu cel mai presus de lumi și de veacuri fiind, după cum se va lăsa înfășurat în giulgiurile de mort, izvorul veșnic al vieții veșnice fiind!

Iată de ce, frați creștini, Sfîntul Ioan Gură de Aur spunea în această zi credincioșilor săi: «Acele pe care altă dată Patriarhii le plămădeau,

Profeții le preziceau, iar dreptii doreau să le vadă, acelea s-au împlinit și au luat sfârșit astăzi. Dumnezeu s-a arătat pe pământ în trup și cu oamenii a petrecut. Să ne bucurăm deci și să ne veselim, iubitorilor... Gîndește-te ce mare lucru este să vezi soarele coborînd din ceruri și alergînd pe pământ și slobozînd razele sale tuturor celor de aici; și dacă s-ar întîmpla aceasta cu un astru ceresc, ar trebui să se spăimînte toți care ar vedea. Gîndește și socotește acum ce mare lucru este să vezi pe Soarele Dreptății că sloboade dintr-un trup ca al nostru razele sale și luminează sufletelor noastre...

...Taină streină și minunată văd; cîntecele păstorilor răsună de jur împrejurul urechilor mele; nu cîntă cu fluerul o cîntare lipsită de sens, ci cîntare cerească ei cîntă. Îngerii cîntă, Arhanghelii melodiază, Heruvimii înaltă imne, Serafimii doxologesc. Toți prăznuiesc vîzînd pe Dumnezeu pe pământ și pe om în ceruri, pe cel de sus jos din pricina tainei Intrupării și pe cel de jos sus din pricina iubirii de oameni.

Astăzi Vitleemul a imitat cerul; în locul stelelor primește pe îngeri, cîntînd, iar în locul soarelui face loc, în mod necircumscriș, Soarelui Dreptății. Nu cerceta cum se petrece acest lucru, căci unde vrea Dumnezeu rînduiala firii este învinsă. A voit, a putut, s-a pogorit, a mîntuit. Toate conlucrează cu Dumnezeu. Astăzi cel ce este se naște și cel ce este se face ceea ce nu era. Fiind Dumnezeu, se face om fără să înceteze de a fi Dumnezeu. Nu s-a făcut om prin o depărtare de Dumnezeire și iarăși nici nu s-a făcut din om Dumnezeu pe calea unei perfecțiuni progresive, ci fiind Cuvînt s-a făcut trup rămînîndu-i neschimbată firea Lui din pricina impasibilității ei...

*

În cele ce urmează vom vedea un aspect al sărbătorii Nașterii Domnului, vom înțelege, de asemenea de ce sînt asociați îndeosebi Maica Domnului și Cuviosul Nicodim de la Tismana la acest praznic și cum trebuie să ne purtăm creștinește în această zi mare.

*

1. Sfîntul Ioan Evanghelistul ne descopere despre Mîntuitorul că «întru El era viața și viața era lumina oamenilor. Și lumina luminează în întuneric și întunericul n-a cuprins-o» (Ioan I, 4-5). Moise primea Legea în mijlocul fulgerelor unei furtuni înspăimîntătoare pe muntele Sinai; Iisus Hristos, lumina creștinilor, coboară lin, între oameni, în smerenia cea mai desăvîrșită, deșertîndu-se de slava pe care a avut-o din veci în sinul Dumnezeirii. Mai înalt decît cerurile din care coboară, mai adînc decît abisurile rîului, pe care le acopere, mai întins decît universul pe care l-a creat din nimic, darul adus pămîntenilor în noaptea sfîntă depășește puțința lor de cuprindere:

În staulul Noului născut este o neînchipuită putere pentru cei slabi, o neînchipuită mîngîiere pentru cei întristați, o neînchipuită smerire pentru cei trufași, o neînchipuită bogăție pentru cei săraci, o neînchipuită

sărăcie pentru cei bogați și binecuvântarea păcii pentru toți. În noaptea sfântă, în staulul din Betleem, dreptatea și pacea s-au întîmpinat, mila și adevărul s-au îmbrățișat, cerul și pămîntul s-au unit. «Iar cei ce ședeau în întunericul și umbra morții au văzut lumină mare!» (Isaia, IX, 2).

Sfînta Evanghelie după Luca ne istorisește că păstorii «după ce L-au văzut, au destăinuit cuvîntul grăit lor despre acest Prunc» (II, 17). Împreună cu ei, creștinii din toate timpurile au văzut în Mintuitorul pe cel ce reface armonia creației, stricată de păcatul original. Trufia a pierdut pe Adam cel dintîi; Adam cel de al doilea ne mîntuiește prin smerenia Sa. El ne pregătește mărirea spre care eram predestinați, aducîndu-ne pacea prin descoperirea adevărului și dreptății. Mesajul Nașterii Domnului este acela al păcii și al bucuriei desăvîrșite.

Biserica a rînduit sărbătoarea Întrupării Cuvîntului, îndată după solstițiul de iarnă cînd zilele încep să crească și, odată cu ele lumina, deoarece Mintuitorul însuși s-a numit pe sine «lumina lumii» credincioșilor (Ioan VIII, 12); Nașterea Lui a fost vestită păstorilor de lumina care înconjură pe îngeri, iar magii care veneau să se închine Pruncului, au fost călăuziți de lumina stelei.

La Nașterea Sa Dumnezeu se coboară de sus ca să ne dea puțința să vedem cele nevăzute mai înainte: «Cuvîntul s-a făcut trup, zice Sfîntul Ioan Evanghelistul (I, 14), și s-a sălășluit între noi și am văzut mărirea Lui, mărirea ca a Unuia-născut din Tatăl plin de har și de adevăr».

Dumnezeu se face om, consimte să coboare în întunericul păcatului pămîntenilor — ba să-l și ia asupra Sa; așa se arată adîncimea bogăției și înțelepciunii, a îndurării dumnezeiești, în taina de nepătruns a mîntuirii oamenilor din iubire jertfelnică.

Toată această plîntate a iubirii se învăluie în smerenie. Ca s-o contemplăm este de ajuns să urmărim pe păstorii săraci care se grăbeau să ajungă la staulul, unde și-a aflat sălaș Pruncul nou-născut: Lumina s-a arătat astfel nu numai în întunericul egoismului și al urei, ci și în lucrurile umile și fără strălucire. Dumnezeu mării, a cărui slavă iradia înainte de veci, ca haină luminoasă a desăvîrșirii Sale, ni se descopere în zîmbetul pruncului-Dumnezeu și în privirea caldă a Sfîntei Sale Maici. Viața întreagă pe acest pămînt, a Celui a cărui naștere o prăznuiește astăzi creștinătatea, de la staul pînă la Cruce, a arătat acest caracter personal și intim al iubirii. Lumina de sus pătrunde astfel în chipul cel mai smerit și mai obscur în viața fiecărui creștin adevărat, de fiecare zi, transfigurînd-o și iluminînd-o în întregime.

Hristos, Dumnezeu-întrupat, e lumină. Unde e El, noaptea îndoiei și a păcatului se risipește, iubirea și pacea se statornicesc în suflete, și apropie și leagă pe oameni unii de alții.

Creștinătatea de pretutîndeni îl prăznuiește astăzi, fiindcă a luminat cu lumina Sa întrebările omului privitoare la toate năzuințele lui duhovnicești. A desvăluit tainele vieții și ale morții, arătînd că scurta viață de aici este pregătire pentru alta, care nu va avea sfîrșit, arătînd și

calea către această viață în veșnică lumină; aceea a poruncilor evanghelice, a credinții și iubirii față de Dumnezeu și de semenul său, a nădejzii puternice în ajutorul Său.

Iar izvorul luminii, Hristos, Soarele ceresc, ne-a dat în însăși persoana Sa pilda desăvârșitei frumuseți duhovnicești, pentru care fiecare dintre noi e dator să se nevoiască.

El e Domnul Păcii, a păcii în oameni, a păcii între oameni și popoare, a păcii între oameni și Dumnezeu. Despre El a spus Psalmistul: «Veniți de vedeți faptele mărețe ale Domnului, minunile pe care le-a făcut El pe pământ: El a stăvilat războaiele pînă la capătul pămîntului» (XLV, 8-9). De aceea Nașterea Domnului este praznicul păcii, al prieteniei și al bunei conviețuirii între oameni și popoare, după cum este praznicul împăcării omului cu Dumnezeu. Majoritatea populației globului pămîntesc străjuiesc astăzi pacea.

Și dacă întruparea Fiului lui Dumnezeu arată valoarea omului, apoi nu e de mirare că lumea iubitoare de propășire și bunăstarea omului caută toate mijloacele de a apăra cuceririle lui și că lupta pentru pace a devenit una dintre preocupările de fiecare clipă a tuturor creștinilor conștiinți de îndatoririle lor de cetățeni și de creștini luminați. Țara noastră, care a cunoscut primeniri adinci pe toate laturile ei, s-a prefăcut într-o grădină înflorită și poporul nostru muncitor într-un roi de albine harnice. Noi sărbătorim Nașterea Domnului în consens cu îngerii care cîntau: Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire!

2. Sfînta noastră Biserică învăluie în pomenirile ei de astăzi, odată cu strălucitul praznic luminat al Întrupării Domnului, Soborul Maicii Domnului și pe Cuviosul Nicodim. Iată rostul acestei pomeniri a Sinaxarului acestei sărbători: Sfînta noastră Biserică sărbătorește a doua zi după praznicile mari persoanele prin care s-a săvîrșit evenimentul, care se sărbătorește: A doua zi după Botezul Domnului, pe Sfîntul Ioan Botezătorul; după Întîmpinarea Domnului, pe dreptul Simeon, după Buna vestire, soborul Arhanghelului Gavriil, după Nașterea Maicii Domnului, pe Sfîntii Ioachim și Ana, etc. Iar «soborul» Maicii Domnului însemnează adunarea Bisericii pentru prăznuirea Maicii Domnului, întru cîntări de laudă și mărire, pentru că ea s-a învrednicit să fie Născătoare de Dumnezeu.

Sfîntul Ioan Hrisostom tilcuiește astfel participarea Maicii Domnului la actul pe care-l sărbătorește astăzi creștinătatea: «Se naște dintr-o Fecioară, care ignora lucrul; căci nici n-a conlucrat la ceea ce s-a întîmplat, nici n-a contribuit la ceea ce s-a făcut, ci a fost un simplu organ al puterii Lui tainice. Atît a știut numai cît a aflat de la Gavriil, cînd l-a întrebât: «Cum va fi mie aceasta, întrucît nu cunosc bărbat?» (Luca I, 34). Iar Arhanghelul îi spune. «Aceasta vrei să afli? Duhul Sfînt se va pogori peste tine și puterea Celui prea înalt te va umbri» (Luca I, 35). Dar în ce chip a fost cu ea, iar puțin mai tîrziu din ea? După cum un meșter, cînd găsește o materie foarte folositoare, lucrează din ea cel mai

frumos obiect, tot astfel și Hristos, cînd a găsit sfînt și trupul și sufletul Fecioarei, și-a făurit luiși templu însuflețit și a plămănit din Fecioară omul, în chipul în care a voit. Și după ce s-a îmbrăcat cu el, astăzi s-a născut, fără să se rușineze de diformitatea firii omenești. Iar faptul de a purta propria lui creație nu i-a adus Lui nici o micșorare; iar creatura, prin faptul că a ajuns veșmintul Ziditorului, a cules rod de cea mai mare slavă. Căci după cum la început, cînd a fost făcut primul om, era cu neputință ca să fie făcut omul înainte de a lua Dumnezeu tîna în mîinile Lui, tot astfel și vasul corupt era cu neputință să se transforme dacă n-ar fi ajuns veșmintul Creatorului».

Biserica proslăvește pe Prea Curata Maica lui Dumnezeu în cîntările omenești și ingeresti, ale praznicului luminat de azi, cu Sfîntul Roman Melodul: «Fecioara astăzi pre Cel mai presus de ființă naște și pămîntul peștera Celui neapropiat aduce. Ingerii cu păstorii slavoslovesc și magii cu steaua călătoreasc. Că pentru noi s-a născut prunc tînar, Dumnezeu cel mai înainte de veci» (Condacul). «Ce te minunezi Marie, ce te spăimîntezi de lucrul ce este întru tine? Că pre Fiul cel fără de ani sub ani l-am născut, zice, zămislirea Celui ce s-a născut nedumerind-o, fără bărbat sînt și cum voi naște fiu? Naștere fără sămînță cine a văzut? Dar unde vrea Dumnezeu se biruiește rînduiala firii, precum scrie...» (Sedealna glasul 4). «Cela ce mai înainte de luceafăr din Tatăl fără mumă s-a născut, astăzi pre pămînt fără Tată s-a intrupat din Tine. Pentru aceasta steaua binevestește Magilor și ingerii cu păstorii laudă nașterea Ta cea mai presus de fire, cea ce ești plină de dar» (Condac, glasul al VI-lea). În măiestrite cîntări se laudă toate binefacerile Întrupării dumnezeiești din Fecioara: «Astăzi Hristos în Vitileem se naște din Fecioară; astăzi Cel fără început se începe și Cuvîntul se întrupează. Puterile cerurilor se bucură și pămîntul cu oamenii se veselesc; Magii aduc daruri și păstorii minunea vestesc, iară noi neîncetat strigăm: Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pre pămînt pace, între oameni bună voire!» (Și acum, gl. al II-lea la Hvalitie).

Iată de ce soborul Maicii Domnului de astăzi este sărbătoarea laudei Maicii Domnului. O laudăm pentru sfințenia ei și pentru primirea jertfelniciei pe care i-a cerut-o Nașterea Unului-Născut, Fiul lui Dumnezeu:

«Multe și dilerite sînt numirile prin care sfînta adunare a învățătorilor bisericești s-au silit să laude pe Stăpîna pururea Fecioară, voinde să tîlmăcească slăvile ei cele mari. Unul a numit-o *soare*, pentru că, încununată cu razele harului dumnezeiesc, strălucește mai mult decît toate luminile cerului. Altul a numit-o *lună*... din pricina mării și prea minunatei ei străluciri. Este numită *izvor*, care adapă Biserica prin izvoarele harurilor cerești. Se numește *chiparos*, care s-a arătat totdeauna departe de orice stricăciune, din pricina pariumului lui natural. Se numește *crîn*, care n-a pierdut niciodată frumusețea ei cea albă cu toate că a răsărit între spini... Se numește *grădină închisă*, în care șarpele satanic n-a îndrăznit să-și verse veninul său ucigător. Se numește *munte înalt* al sfințeniei, pe care niciodată nu l-a acoperit potopul păcatului. Dar niciuna

din aceste numiri nu i se potrivește atît de mult Fecioarei ca aceea prin care o numește Duhul cel Sfînt în Cîntarea Cîntărilor : «Zori» : «Cine este aceasta care se ivește ca zorile?» (Cîntarea Cîntărilor VI, 19)... O, sfîntă și aducătoare de lumină auroră ! Tu ești frumoasă, înainte mergătoare a soarelui slavei ; tu ești boarea cea răcoroasă a dumnezeieștei lumini ; tu ești cea mai grațioasă vestitoare a celei mai fericite zile !».

Către cea mai sfînțită decît Heruvimii și cea mai mărită decît Serafimii se înalță rugăciunile ierbinți ale credincioșilor, la toată nevoia : «Pe tine te rugăm noi nevrednicii robii tăi, căzînd la precuratele tale picioare, ca să ne fii scăpare și ajutor. Către tine, limanul cel neîvăluit al milei venim din marea cea amară a plăcerilor, lumești ca să găsim odihnă sufletelor noastre... Mărturisim că «toți ne-am abătut, împreună netrebniți ne-am făcut, nu este cel ce face binele, nu este pînă la unul» (Ps. LII, 4), care să meargă pe calea cea dreaptă a poruncilor lui Dumnezeu. Tu, care ești sfeșnicul cel de aur, condu-ne ca un stîlp de foc în pămîntul făgăduinței, al harului. Noi sîntem pămîntul cel uscat și neroditor, din care nu răsare altceva decît spinii păcatului... ; dar tu, care ești cerul cel tainic, în care soarele duhovnicesc, plouă revărsarea binefăcătoare a harurilor tale, ca să dăm roade vrednice Dumnezeului nostru. Și dacă multe noastre păcate ne împiedică îndrăsneala către Stăpînul nostru Hristos, Tu care L-ai purtat în brațe mic prunc, roagă-L să ne izbăvească de gheena focului și să ne învrednicească de fericirea vieții veșnice...». Că mult poate rugăciunea Maicii spre înblînzirea Fiului.

Mijlocirea Maicii Domnului dă roade mai minunate decît aceea a sfinților Lui. Căci e rugăciunea celei mai sfinte și celei mai iubitoare Mame : «Ceea ce a spus Alexandru cel Mare către Antipater vorbind despre Olimpiada, mama lui, să o spunem și noi pe mai bună dreptate despre cea plină de daruri, maica noastră și Maica lui Dumnezeu și anume că o lacrimă a Mamei poate să ștergă multe piri». Multe și mari sînt păcatele noastre față de Dumnezeu ; mare este minia Lui față de noi ; dar o lacrimă, un cuvînt, o mijlocire a Maicii lui Dumnezeu șterge păcatele noastre și stinge minia lui Dumnezeu».

Coriolan, viteazul general roman este pe nedrept izgonit din vechea Romă. Minia ridică oștile sale împotriva patriei sale, o înconjoară, o asediază, o strîmtoarează, o înfometează și o însetoșează. Se ridică apoi pe zidul cetății amenințînd-o din nou cu dărîmarea, iar pe cetățenii ei cu trecerea prin ascuțișul sabiei. Conștienți de primejdie, conducătorii cetății, apoi poporul, femeile și copiii vin să ingenucheze în fața atotputernicului Coriolan. Acesta, neînduplecat, dă ordinul de exterminare a cetății. «Dar cînd vede în mulțimea de oameni fața îndurerată a bătrînei sale mame, Veturia, care plîngînd îl roagă amintindu-i de nopțile de veghe, de laptele pe care l-a supt, de jertfelnicia ei de mamă, spada îi cade din mînă, furia lasă loc duiosiei de fiu, își înblînzește privirea și, ridicînd glasul, oprește măcelul. Căci rare ori un fiu poate rezista lacrimilor maicii sale. Și rugăciunea mijlocitoare a Maicii Domnului are mare putere la îndurătorul ei Fiu, Domnul nostru Iisus Hristos, alături de rugăciunile Sfinților și mai presus de ale lor.

3. Sfânta noastră Biserică Ortodoxă română prăznuiește astăzi și pe Cuviosul Nicodim, întemeietorul celor dintii minăstiri și organizatorul vieții monahale la noi, direct și prin ucenicii lui.

Sinaxarul istorisește astfel viața lui sfântă și de jertfelnicie :

«Acest sfânt și prea cuvios părinte (dupre cum zic) de neam slavon, născut și crescut în buna credință ; carele după ce a primit sfântul și în-gerescul chip al călugăriei și darul preoției, a pustnicit prin multe și bogate locuri, adunînd la sine toată buna faptă, prin iubire de ostenele și alte petreceri îmbunătățite. Și venind în părțile locului acestuia al Țării Românești, multe trude și ostenele sufletești a avut, petrecînd cu neîncetate rugăciuni prin pustiile pămîntului acestuia ; (căci pe acele vremi foarte mari pustietăți erau). Și jertfelnice dumnezeiești a făcut precum se povestește pînă în ziua de astăzi : Întii pe apa Motrului, unde acum este zidită minăstirea ce se numește Motru ; făcut-a și minăstirea de la Vodița, pe numele Sfîntului Antonie cel Mare, care a fost chinovie de mulți părinți și frați întru Hristos, — întru care multă vreme a viețuit sfîntul. După aceea, din descoperire dumnezeiască, a mers la locul ce se cheamă Tismana, unde din voia lui Dumnezeu, prin ale sale trude și nevoițe a zidit jertfelnic lui Dumnezeu și locaș de viață de obște, de mulți... Cu care frați întru Hristos spre plăcere dumnezeiască viețuind și chip și pildă de fapte bune tuturor făcîndu-se, pe toți povățuindu-i, la calea mîntuirii i-a îndreptat. Și luînd sfîntul de la Dumnezeu dar de faceri de minuni și putere asupra duhurilor necurate, multe și nenumărate mi-nuni a făcut cît a trăit în viață... Astfel ajungînd pînă la adînci bă-trînețe cu sfințenie s-a mutat dintru această viață vremelnică la viața cea cerească și netrecută, întru această lună în douăzeci și șase de zile. Și s-au îngropat cinstitele și sfințitele sale moaște în sfînta și dumnezeiasca sa minăstire Tismana, unde se face soborul și prăznuirea sa tot anul ; și mormîntul său stă întru pomenire pînă în ziua de astăzi cu candelă neadormită...».

În anul 1955, în luna octombrie, sub păstorirea Prea Fericitului Pă-rintelui nostru Patriarh Justinian și în prezența delegaților tuturor Bise-ricilor Ortodoxe, s-a generalizat cultul local, care dănuia de multă vreme, al Cuviosului Nicodim. Slujba lui, se afla în deosebită filadă, din ve-chime ; iar cu binecuvîntarea Mitropolitului Meletie al Moldovei, s-a pus în Minei, din 1846, după slujba Soborului Prea Sfintei de Dumnezeu Nă-scătoare, de către Neonil, Arhimandrit și stareț al Sfintelor Minăstiri Neamțul și Secul împreună cu tot Soborul, «ca să se arate că dintru toate neamurile își alege Dumnezeu pre robii săi, cei ce urmează voia și poruncile Lui» (Înainte-cuvîntare la Mineiul pe luna decembrie, făcută de starețul Neonil).

Sfînta noastră Biserică laudă nevoițele lui duhovnicești în cîntări alese, îndemnîndu-ne «să lăudăm pre sfințitul Nicodim, că luînd toată

intrarmarea Crucii, cu rană de moarte, a rănit pre stăpînitorul lumii și pînditurile lui ca o pînză de păianjen le-a stricat, și marea cea săracă a vieții veacului acestuia, cu dureri pustnicești o a trecut ajungînd la limanul cel ceresc. Pentru aceasta se roagă pentru noi și pentru toată lavra sa, ca să viețuim cu pace și să ne mîntuiască sufletele noastre... (Slava, gl. VIII la Vecernia cea mică).

Sfînta noastră Biserică ne arată, de asemenea pe acest fiu prea ales al ei, mijlocitor prin rugăciunile sale și povățuitor și îndrumător al nostru : «Părinte prea cuvioase, Sfințite Nicodime, făcîndu-te dascăl și povățuitor spre mîntuire a toată lavra ta și sihăstria, cu cuvinte și cu fapte pre toți ne-ai învățat și ne-ai îndreptat către lumina poruncilor lui Hristos. Pentru aceasta, și mutîndu-te către Iisus de carele doreai să nu ne lași săraci pînă în sfîrșit ; ci împreună cu noi stînd cu Duhul totdeauna Sfințite și nevăzut învățîndu-ne căile faptelor bune, vrednici ne arată de cereștile locașuri. Ca la arătarea lui Hristos, bucurîndu-te, să strigi către dînsul : Iată eu și pruncii, care mi-ai dat Dumnezeuule !...» (Slava, gl. al IV-lea la Stihovă).
*

Am văzut că lumina Intrupării Fiului lui Dumnezeu s-a revărsat ca să aducă pe pămînt Pace și între oameni bună voie.

Am văzut, de asemenea, pentru ce praznicul Soborului Maicii Domnului ne-a adunat aici pentru preamărirea ei : fiindcă prin ea s-a săvîrșit cea mai mare minune pe care o sărbătorește Biserica Creștină : Intruparea Domnului din sîngiuirile Prea Curatei Fecioare din Nazaret.

Și, în sfîrșit, la acest slăvit praznic dumnezeiesc, Sfînta noastră Biserică a asociat și pe Cuviosul Nicodim, care s-a săvîrșit din viață în această zi, din pricina rostului lui însemnat întru totul în trecutul Bisericii noastre și fiindcă «minunat este Dumnezeu întru Sfinții Lui».

Ne mai rămîne să tragem o concluzie :

«Faptul acela, că la picioarele Pruncului dumnezeiesc s-au închinat și magi și păstori, scrie un propovăduitor ortodox al Evangheliei din vremea noastră, este icoana frumuseții lui Iisus din Nazaret. Înaintea chipului și învățăturii Sale dumnezeiești, se închină credincioșii, și învățați și neînvățați, și copiii și bătrînii, și păcătoșii și dreptii. Pentru toți, învățătura Lui este apropiată, este neprețuită, ușoară, și totodată adînc înțeleaptă. În lumina acestei dumnezeiești înțelepciuni, trăiește și va trăi în nesfîrșită veșnicie orice suflet închinat lui Dumnezeu. Preamărind pe dumnezeiescul Cocon, cel născut în Vitleem, să ne închinăm și noi Lui, împreună cu magii și cu păstorii. Să păstorim în noi, ca pe un lucru de preț lumina credinței noastre în Domnul, ca să viețuim cu ea, și ca să plecăm acolo, unde luminează Lumina cea veșnică și neapusă, unde bucurii nesecate așteaptă pe fiii luminii (Ioan, XII, 36)».

În Cazania sa, tipărită acum mai bine de trei sute de ani, Mitropolitul Varlaam al Moldovei, arăta în cuvinte de o simplitate rară, care e deosebirea între lîii luminii și lîii întunericului, îndemnîndu-ne așa : «Acestea toate s-au schimbat din rău către bine astăzi, nouă creștinilor, cu Nașterea Domnului Hristos. Pentru aceea, și noi să prăznuim astăzi, să cinstim această zi împărătească, să mărim pre Hristos carele s-a născut... Numai ferice de ceia ce-au făcut și fac bine pentru sufletul lor. Pentru aceea flămînzii să săturăm, însetații să adăpăm, goii să îmbrăcăm, bolnavii să socotim... păcătoșii să plîngem... Atunci va primi Dumnezeu praznicul nostru și ne va spodobi împărăției cerului, care noi toți să o dobîndim «în pacea dumnezeiască, cu mila și cu îndurărilor lui Dumnezeu celui în Treime lăudat, ale Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh». Amin.

Proj. N. CHIȚESCU

LVNA PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE

FESTIVAL MUZICAL INCHINAT PRIETENIEI ROMINO-SOVIETICE

În amfiteatrul Institutului Teologic Universitar din București a avut loc joi 2 noiembrie 1961, orele 18, un festival artistic organizat de Comitetul A.R.L.U.S. și de Comitetul Sindicatului salariaților din Patriarhia Bis. Ort. Romîne, în cadrul lunii prieteniei romîno-sovietice, cu concursul Coralei Sfintei Patriarhii, sub conducerea muzicală a Domnului Profesor Nicolae Lungu, în prezența P. S. Episcop Dr. Antim Tirgovișteanul, Vicar Patriarhal, a P. S. Episcop Theoctist Botoșăneanul, Vicar Patriarhal, a P. C. Pr. Alexandru Ionescu, Vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, a P. C. Pr. Traian Ghica, Directorul Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Romîne, a P. C. Pr. Ioan Găgiu, Directorul Administrației Patriarhale, a Prea Cucernicilor Preoți Consilieri patriarhali și mitropolitani, a corpului didactic al Institutului Teologic Universitar, în frunte cu P. C. Prorector Diac. N. I. Nicolaescu, a corpului didactic al Seminarului, în frunte cu P. C. Director Pr. N. Buzescu, a delegatului raional A.R.L.U.S., a reprezentanților Departamentului Cultelor, a numeroși preoți din Capitală, precum și a studenților teologi și a elevilor seminarisți.

După cuvîntul de deschidere rostit de Dl. Al. A. Botez, președintele Comisiei A.R.L.U.S. din Administrația Patriarhiei Romîne, s-a cîntat cîntecul «Republică, măreață vatră», cor de Ion D. Chirescu.

Luînd apoi cuvîntul Dl. Gheorghe Alexe, din Corala Sfintei Patriarhii, a subliniat *unele aspecte ale prieteniei romino-ruse oglindite în jolclorul nostru național*. Înainte de a intra în dezvoltarea temei, d-sa a arătat că Biserica Ortodoxă Romînă este strîns legată, prin comunitatea aceleiași mărturisiri de credință, de Biserica Ortodoxă Rusă. «Legăturile de prietenie între cele două Biserici Ortodoxe surori, a spus vorbitorul, sînt multisekulare și ele se dezvoltă, în prezent, sub cele mai fericite auspicii, datorită dragostei frățești și înțelegerii depline, în promovarea

marilor idealuri ale Ortodoxiei, de către Sanctitatea Sa Alexei, Patriarhul întregii Rusii și de către Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române».

Dl. Gheorghe Alexe a arătat că relațiile de prietenie între state pot îmbrăca, desigur, nuanțe diferite. Pentru a stabili însă adevărata atitudine a unui popor față de altul, trebuie să pătrundem, în adâncime, tainele sufletului popular, singurul în stare să ne descopere adevărata realitate. «Dincolo de criteriul diplomatic al relațiilor oficiale posibile între două țări conviețuitoare în același spațiu geografic, există unele elemente suflatești care, surprinse în manifestarea lor populară, dau în vileag adevăratele raporturi de simpatie, sau de antipatie, între popoarele respective. Oglinda acestor manifestări sufletești o găsim în creațiile artistice populare anonime, adică în folclorul național al fiecărui popor în parte. Privind în luciul străveziu al acestei oglinzi a folclorului, vom descoperi printre alte comori de trăire și de înțelepciune populară, tot ceea ce crede și simte, în chip sincer, un popor despre alt popor».

Pentru a ilustra prietenia dintre cele două popoare vecine, Dl. Gh. Alexe face apel la mărturiile pe care poporul însuși le afirmă în creațiile sale artistice depozitate în arhiva sa vie care este folclorul.

În continuarea expunerii sale sînt subliniate unele aspecte ale prieteniei romîno-ruse oglindite în unele proverbe și cîntece populare propriu zise, referitoare la războiul de neațîrnare din 1877 și la cele două războaie mondiale. Conferința a fost ascultată cu un viu interes.

Corală Sfintei Patriarhii a interpretat apoi frumoasa cîntare «*Trec corăbii peste Volga*», luată din bogatul folclor muzical rus, după care a urmat «*Răsunetul Ardealului*», cor de Ion Vidu, partea solistică a acestei izbutite piese corale fiind susținută, cu căldură și multă simțire, de tenorul Constantin Bălancea. Partea I-a a programului festivalului muzical s-a încheiat cu «*Grînele vara se coc*», cor plin de accente ritmice, de același compozitor bănățean Ion Vidu.

Partea a II-a a festivalului a cuprins cîntece populare și lieduri, rușești și romînești, pentru voce și pian, executate cu aleasă măiestrie.

«*Ghiocelul*», cîntec pentru copii de Grecianinov, a fost interpretat cu multă gingășie și suavitate, și liedul «*Privighetoarea*», de Glinka. «*Arieta Olgăi*» din opera «*Rusalka*», de Dorgomijski, plină de humor, a stîrnit ropote de aplauze.

S-au executat două cîntece populare de Fieberiu Brediceanu, «*Dragimi e mindră de tine*» și «*Foaie verde pup de crin*», cu refren de colind.

Partea a II-a a programului s-a încheiat cu liedul, original și interesant «*Vin țigăncile*», pe versuri de G. Topîrceanu, creat pe motive populare modern stilizate, de Dumitru Capoianu și interpretat de Aurelia Diaconu.

Ultima parte a festivalului artistic închinat lunii prieteniei romîno-sovietice a fost alcătuită din coruri.

Participanții au avut bucuria să asculte pastelul coral «*Tîrziu în toamnă*», pe versuri și muzică de Dl. prof. Nicolae Lungu. Această piesă

de largă respirație corală reușește să redea în forme sonore izbutite peisajului de toamnă însoțit de nostalgie, dar și de optimismul idilic al celor doi îndrăgostiți, care, apar să întregească decorul plin de vrajă al toamnei, creat de leit-motivul «*vîntul bate, frunza cade, / Inima-mi de dor se sbate*»... Monodia simplă și sinceră este reluată, în formă de canon de altist și de bariton, acompaniați discret de bași, de soprane și de tenori. Apariția celor doi soliști mărește lirismul și duiosia acestei bucăți, dînd și mai multă forță și expresivitate sentimentelor celor doi îndrăgostiți, dornici de viață și de frumusețile naturii. După dialogul solistic, totul se stinge pe nesimțite, în final auzindu-se, ca un ecou abia murmurat, monotonia aceleiași adînc, pătrunzător leit-motiv «*vîntul bate frunza cade...*». Compozitorul, profund cunoscător al melosului popular și al vieții de la țară, a reușit să ne perinde prin fața ochilor veșnica schimbare a anotimpului, odată cu trecerea verii, numai «*dorul*» rămînînd același, în veci neschimbat, ca o permanentă aspirație către iubire, adevăr, bine și frumos. Partea solistică a fost interpretată de soprana Aurelia Diaconu și de tenorul Constantin Bulancea.

În continuarea programului, corul a cîntat «*Mindruliță, noapte bună*» și «*Mărită-ți babo fata*»!, de Fr. Hubic, două piese corale din repertoriul românesc. Baritonul Constantin Petrescu a executat, acompaniat de cor, cîntecul haiducesc «*Alei codrule fîrtate*», armonizat de Dl. profesor Nicolae Lungu. Redarea sonoră a treamătului codrului, de către cor, a creat o atmosferă prielnică debutului unui tînăr solist, cu frumoase calități vocale.

După corul «*De-aș muri de dor, de dor*», de Meitert, programul festivalului s-a încheiat în acordurile înălțătoare ale imnului «*Cîntecul Păcii*», de Dimitrie Șostakovici.

La sfîrșit, P. S. Episcop Dr. Antim Tirgovișteanul și P. S. Episcop Teoctist Botoșăneanul, Vicari Patriarhali, au felicitat călduros pe Dl. prof. Nicolae Lungu și pe membrii coralei, pentru reușita deplină a acestui festival care se înscrie pe linia tradiționalelor manifestări de prietenie între poporul nostru și Uniunea Sovietică, marea noastră vecină de la răsărit.

ASISTENT

ARTICOLE ȘI STUDII

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ȘI APROPIEREA DINTRE BISERICI

DIN DOCUMENTELE SESIUNII COMISIEI CENTRALE
A CONSILIULUI MONDIAL AL BISERICILOR
(RHODOS — 1959)

Discuțiile de la Rhodos (19—27 august 1959) au concentrat atenția partizanilor Mișcării ecumeniste din toată lumea. A fost pentru întâia oară când o sesiune a Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor s-a ținut pe pământul unei Biserici Ortodoxe și, ceva mai mult, în însăși raza jurisdicțională a Patriarhiei Ecumenice. Contactul lumii protestante, direct, cu Ortodoxia, după mărturisirile celor ce au participat la această sesiune, a constituit un element nou, care, în desfășurarea de mai departe a raportului dintre Biserici, își va avea însemnătatea lui deosebită.

Fără a înfățișa o dare de seamă strictă a tuturor discuțiilor care au avut loc la Rhodos, nu putem trece cu vederea referatele de seamă care s-au ținut acolo și care înseamnă tot atâtea contribuții de seamă la lămurirea și cunoașterea raporturilor dintre Biserici, în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor.

Pentru ca și clerul nostru să cunoască aceste contribuții, menite să ducă la apropierea dintre Biserici, le vom înfățișa mai jos. Ele sînt trei la număr: I. Referatul secretarului general al Consiliului Mondial al Bisericilor, W. Visser't Hooft, și îndeosebi partea din referat în legătură cu inițiativa ecumenică și acțiunea Patriarhiei Ecumenice față de Consiliul Mondial al Bisericilor; II. Referatul Diaconului Hrisostomos Konstantinides, profesor la Facultatea de Teologie din Halki, asupra «Însemnătății Tradiției răsăritene și apusene în creștinism», și III. Referatul dr. Edmund Schlink asupra «Însemnătății Tradițiilor răsăritene și apusene pentru creștinism».

I. REFERATUL SECRETARULUI GENERAL W. VISSER'T HOOFT

În ceea ce privește inițiativa ecumenică și acțiunea Patriarhiei Ecumenice în favoarea apropierii dintre Biserici, secretarul general W. Visser't Hooft a spus următoarele :

«Întrunindu-ne astăzi, în calitatea noastră de Comisie centrală, pentru prima oară în raza jurisdicțională a unei Biserici Ortodoxe, trebuie să ne aducem aminte de un eveniment de bază din istoria noastră, care nu este îndeajuns de cunoscut, dar care este de o însemnătate excepțională. Acesta este că Biserica din Constantinopol, Biserica Patriarhiei Ecumenice, a fost cea dintâi Biserică din lume, care a hotărît în chip oficial să propună celorlalte Biserici crearea unei comuniuni permanente sau a unui Consiliu al Bisericilor.

Sîntem cu atît mai îndreptățiti să ne amintim de această curajoasă inițiativă, cu cît avem posibilitatea să sărbătorim în decursul acestui an, a patruzecoa aniversare a propunerii acesteia venite de la Constantinopol.

În ianuarie 1919, locțiitorul Scaunului patriarhal a propus Sfintului Sinod ca Patriarhia Ecumenică să ia inițiativa să vină în contact cu toate celelalte Biserici, pentru reușita «unirii» diferitelor Confesiuni creștine, în vederea alcătuirii cu vremea a unei «Comuniuni a Bisericilor». Propunerea a fost primită și s-a alcătuit o Comisie pentru alcătuirea unei enciclice asupra problemei acesteia. Rectorul Facultății de Teologie de la Halki, care mai tîrziu a devenit mitropolitul Tiatirelor și unul dintre cei șase președinți ai Consiliului Mondial, a lucrat cel mai mult la alcătuirea acestei enciclice. Enciclica a fost publicată în ianuarie 1920 în limbile : greacă, engleză, franceză și rusă, purtînd semnăturile locțiitorului de patriarh și altor unsprezece mitropoliți.

Cercetînd textele epocii aceleia, avem impresia că enciclica nu s-a bucurat de primirea cuvenită. În revistele bisericești ale Apusului din anii 1919 și 1920, care se ocupau cu problema Mișcării ecumeniste, abia dacă se face mențiune de ea. Pentru ce, oare, răspunsurile celorlalte Biserici n-au fost mai calde? Sînt trei motive : întîi, din cauza lipsei de un suficient contact anterior între Biserici, enciclica nu s-a bucurat de răspindirea atît de largă pe cît ar fi meritat. Al doilea, traducерile în limba franceză și engleză au avut insuficiențele lor. Traducerile acestea, singurele care s-au publicat și care pînă astăzi se găsesc în diferitele ediții ecumeniste din timpul din urmă, nu sînt întru totul credincioase textului. Din pricina aceasta nădăjduim să prezentăm în viitorul număr al lui «The Ecumenical Review» o nouă traducere.

Trebuie să cădem de acord că enciclica prezintă pe de o parte o reală problemă pentru traducători, vorbind de multe ori despre *Comuniunea*, care trebuie să existe între Biserici. În momentul de față «comuniunea» are două sensuri probabile. Este cu putință să însemne comuniune într-un sens spiritual sau mistic. Dar este de asemenea cu putință să însemne o comuniune sau o asociație în sensul unui corp organizat și permanent. Acesta este sensul primordial în limba greacă : un fel de Ligă a Națiunilor, și despre aceasta se amintește în chip special în enci-

clică. Epistola care a urmat făcea lămurit sensul creării unui corp permanent. Ea vorbește în chip nemijlocit despre crearea unei comuniuni a Bisericilor, după modelul Ligii Națiunilor. Lămuririle judicioase ale însuși arhiepiscopului Ghermanos, care au urmat după aceasta, întăresc punctul de vedere că Patriarhia Ecumenică a avut în vedere să propună alcătuirea unui corp asemănător Consiliului Mondial. Îngăduiți-mi să menționez aici cuvântarea arhiepiscopului Ghermanos, care a avut loc la Upsala, în septembrie 1920. Este în chip deosebit de interesant să vedem cum Biserica Constantinopolei avea concepții exacte și pozitive asupra formei pe care trebuia să o ia acest corp permanent interbisericesc, și că ideile acestea au luat ființă odată cu nașterea Consiliului Mondial, Arhiepiscopul zicea :

«În ce chip este cu putință să se realizeze această conclucrare ? Epistola Patriarhiei Ecumenice nu vorbește nemijlocit despre el, dar este cu putință să înțelegem în chip nemijlocit poziția dominantă a Patriarhiei. Cînd Patriarhia Ecumenică vorbește despre Liga Națiunilor, care a fost întemeiată ca să pună în aplicare principiile dreptății și egalității între diferitele popoare și să împiedice nenorocirea războiului, face cu adîncă durere observarea că Bisericile, pînă acum, au uitat marea și noua poruncă a lui Hristos : iubirea. Rezultatul gîndurilor acestora înlăuntrul Patriarhiei și întregii Biserici Ortodoxe de Răsărit a fost expus de către reprezentanții Patriarhiei în timpul Adunării Mondiale pregătitoare de la Geneva, și aceștia, în consecință, au propus întemeierea unei Comuniuni a Bisericilor, după modelul Ligii Națiunilor.

Organizarea acestei Comuniuni a Bisericilor o înțelegem în felul următor : Trebuie să se creeze o Comisie Centrală permanentă, din reprezentanți ai Bisericilor, membre ale Comuniunii. În fiecare Biserică de acest fel să se înființeze cîte o comisie specială care să concluceze cu Comisia Centrală. Pe deasupra să se editeze o revistă și să se convoace congrese, care să se ocupe cu chestiunile Comuniunii. Toate punctele amintite mai sus și altele probabil, de interes general pentru tot creștinismul, trebuie să se aibă în vedere și să se studieze de către niște astfel de congrese».

Dar a mai existat și un alt motiv pentru care propunerea Constantinopolei nu a produs o impresie atît de adîncă. Aceasta s-a întimplat deoarece tocmai în lunile cînd se pregătea enciclica a pornit și de la arhiepiscopul Söderblom o propunere asemănătoare. Numai la cîteva săptămîni după hotărîrea Sfîntului Sinod de la Constantinopol, și anume în martie 1919, în presa suedeză a apărut cel dintîi dintre multele articole, în care Söderblom propunea crearea unui Consiliu ecumenic. Propunerea s-a făcut cunoscută, deoarece s-a publicat de asemenea în revistele germane și britanice și a fost supusă în toamna anului 1919 Congresului Asociației Internaționale de Prietenie prin Biserici, care a avut loc în Oud. Wassenaer. În felul acesta, cînd enciclica Patriarhiei Ecumenice a fost trimisă, în ianuarie 1920, ideea despre crearea unei Comuniuni a Bisericilor fusese deja cunoscută multor conducători de Biserici. Însemnătatea faptului că propunerea venită de la Constantinopol a fost prima

propunere oficială și că ea a venit din vechiul centru al creștinismului răsăritean nu a fost recunoscută suficient.

Trebuie adăugat că forma în care a fost înfățișată propunerea lui Söderblom, nu a fost acceptată. Mulți au socotit că arhiepiscopul Söderblom visează și au uitat că, după Faptele Apostolilor, Cap. II, darul de a avea viziuni este în realitate o «nota Ecclesiae» și tocmai ceea ce Biserica trebuie să facă.

Pentru aceasta, când a apărut enciclica Constantinopolei, mulți conducători ai Bisericilor au socotit că o astfel de enciclică merge prea departe. În asemenea condiții, este și mai vrednic de subliniat că reprezentanții ortodocși de la Congresul din Geneva, din 1920, s-au străduit să convingă celelalte Biserici de necesitatea unei organizații continue a Bisericilor. Citind din nou procesele verbale ale congresului acela, avem impresia că reprezentanții ortodocși au avut o viziune mai clară asupra chemării ecumenice a Bisericii, decât reprezentanții celorlalte Biserici.

Punctul de seamă pe care trebuie să-l avem în vedere din toate acestea este că Constantinopolul a avut cel dintii inițiativă în această chestiune. Cu toate că au existat contacte între Constantinopol și Upsala, nu există nici o dovadă că Patriarhia Ecumenică s-a lăsat influențată direct de Upsala în ce privește pregătirea propunerii acesteia. Insuși Söderblom a spus, în 1929, că inițiativa Patriarhiei Ecumenice a fost o inițiativă independentă.

Însemnătatea enciclicii din 1920, cu toate acestea, nu constă în faptul că a făcut pur și simplu o propunere, care, în timpul acela se părea aproape utopică și care a putut să se realizeze numai după 28 de ani. Însemnătatea ei, mai presus de toate, constă în faptul că ea a fost adresată «către Bisericile lui Hristos de pretutindeni», ca să nu se privească unele pe altele ca necunoscute și străine, ci ca înrudite și ca alcătuind clădirea lui Hristos și ca unele ce sînt «împreună-moștenitoare, care alcătuiesc laolaltă un trup și laolaltă sînt părtașe la făgăduința Lui (Dumnezeu) în Hristos» (Efes. III, 6).

După cum arhiepiscopul Ghermanos a expus lucrurile acestea el însuși, în 1929 (*Die Eiche*, p. 30), «Concepția foarte largă, despre care dă dovadă asupra acestei chestiuni enciclica, este evidentă din aceea că ea lărgeste concepția raporturilor dintre membrii fiecărei Biserici — ca mădulare ale unuia și aceluiași Trup —, în așa fel ca aceasta să se poată aplica și în raporturile dintre diferitele Biserici».

Biserica Constantinopolei a mai formulat un principiu însemnat, când a zis (în epistola care a urmat) că niște astfel de raporturi care se propun nu trebuie să slăbească pînă în ziua înțelegerii dogmatice desăvîrșite, ci că conlucrarea Bisericilor va putea pregăti calea către o astfel de înțelegere. Căci principiul acesta a devenit una dintre premisele de bază ale Mișcării ecumeniste.

În felul acesta, ținem socoteală de faptul că, în timp ce conlucrarea faptică dintre Biserici este o parte însemnată a chemării comune a Bisericilor, sub nici un motiv acest fapt nu constituie totalitatea chemării acesteia. Conlucrarea în slujbă (serviciu) și în mărturisire are însemnă-

tatea ei specială proprie, dar ea nu trebuie să înlocuiască înfăptuirea acestei Comuniuni mai depline și a unității care se subînțelege din Ioan, cap. XVII, și Efes. cap. IV.

După părerea mea, adunându-ne la congresul acesta, care se întrunește în insula Rhodos, pe teritoriul Patriarhiei Ecumenice, la patruzeci de ani de la publicarea enciclicii acesteia, avem motive suficiente să ne amintim cu adîncă recunoștință de conducătorii Bisericii Ortodoxe, care au pus în felul acesta temeliile ideii ecumenice și au fost primii lucrători pentru Consiliul Mondial al Bisericilor, care a fost organizat după trecere de mulți ani».

II. REFERATUL DIAC. HRISOSTOMOS KONSTANTINIDIS

Expunerea Diaconului Hrisostomos Konstantinidis, profesor la Facultatea de Teologie de la Halki, asupra «Insemnătății Tradiției răsăritene și apusene în creștinism», este următoarea :

INTRODUCERE. — 1. *Insemnătatea și dificultățile temei.* Nu există nici o îndoială că tema «Insemnătatea Tradiției răsăritene și apusene în creștinism» prezintă un interes cu totul deosebit, atît din punct de vedere ortodox, cît și din punct de vedere protestant sau ecumenist, în genere. Desigur că, în întinsele discuții ecumeniste din aceste ultime decade, în mijlocul Mișcării ecumeniste, discutarea temei cu privire la «Tradiție» a dobîndit o însemnătate și importanță centrală mai ales privită din latura studierii și cercetării raportului care există între această noțiune de bază din teologie și «tradițiile» creștine în parte.

Se înțelege că studierea temei acesteia prezintă multe dificultăți. Acestea rezultă mai ales din conținutul istoric și teologic căruia îi corespunde termenul «tradiție», ca și din deosebirea de concepție și de tălcuire care s-a dat, sau poate să se dea termenului acestuia, dar de asemenea și din opozițiile respective ale ortodocșilor și ale protestanților, pe care pe de o parte Ortodoxia le simte și le pune înaintea, atunci cînd învățătura ei fundamentală cu privire la Tradiție pare a fi în primejdie și pe care protestantismul le relevă în orice împrejurare care se ivește, cu scopul de a nu părăsi nici măcar una din «pozițiile» lui vechi, «poziții» pe care protestanții le și doresc, ca să nu se îndepărteze de baza lor biblică.

De aici, tema cu privire la Tradiție este excepțional de delicată pentru vorbitorul ortodox de față, ca și, de altfel, pentru confratele lui protestant.

Cu toate acestea mă voi strădui să analizez aici tema aceasta din cel mai larg punct de vedere al ei. Știu că nu este cu puțință să folosesc termenul «Tradiție» în chip special, cît privește protestantismul. Totuși, este un lucru cunoscut că frații noștri protestanți au înaintat suficient în ceea ce privește descoperirea și acceptarea, fie chiar și a unora dintre elementele de bază ale «Tradiției». Ceva mai mult, nu putem uita că o comisie specială din cadrul Comisiei pentru Credință și Ordine a Consiliului Mondial al Bisericilor și sub titlul «Tradiție și tradiții» a întrunit pe

ortodocși și protestanți laolaltă pentru discutarea liberă a temei acesteia, lucru care niciodată nu se mai întâmplase mai înainte.

2. *Răstălmăcirea istorică și baza teologică comună a noțiunii de Tradiție.* Cred, în chip sincer, că o studiere și o cercetare mai largă a noțiunii de «Tradiție» va fi o contribuție valoroasă în ceea ce privește contactele de mai departe și înțelegerea reciprocă a celor două lumi ale noastre. Ceea ce se cere ca condiție prealabilă este numai înțelegerea și de o parte și de alta, fără idei preconcepute, a temei acesteia. Pentru frații noștri protestanți este necesar să se cunoască ce se înțelege în Ortodoxie sub numele de «Tradiție» și pentru noi, ortodocșii, să se știe ce reprezintă cuvântul «Tradiție» în protestantism.

Înainte de orice studiere și cercetare a temei acesteia, socot că va trebui să recunoaștem că există o răstălmăcire, care decurge din istorie, asupra temei Tradiției; dar că și, în același timp, există un minimum de bază teologică pentru înțelegerea comună și pentru acceptarea noțiunii și a realității pe care o numim Tradiție în Biserica noastră.

Pentru aceasta, în tratarea de mai departe a temei acesteia, mă voi mișca între aceste două puncte de seamă, adică între răstălmăcirea istorică și baza teologică comună întru înțelegerea și aplicarea Tradiției.

A. TRADIȚIA ȘI NOȚIUNEA ACESTEIA ÎN BISERICA VECHIE. — 3. *Descoperire și Tradiție.* Nu mă voi ocupa aici cu punctele bine cunoscute ale Teologiei noastre, cu privire la modurile transmiterii și comunicării dumnezeieștii Descoperiri în Biserica primară. Cunoaștem că Scriptura nu era singurul și exclusivul mod al comunicării acesteia. Cuvântul lui Dumnezeu, care «nu se leagă» (II Timotei II, 9), era desigur liber să se transmită și incontestabil, cu adevărat, el s-a transmis, chiar din prima clipă, prin cuvântul vorbit, prin învățătura orală. Mesajul creștin nu era scris. Era oral, era predică predată Bisericii prin viu grai.

Mărturiile Domnului nostru Iisus Hristos (Mat. XXVIII, 9; Marcu XVI, 15; Fapt. Apost. I, 8), ale Apostolilor (Ioan XX, 30; XXI, 35; II Ioan, 12; I Corint. XI, 34; XV, 11) și ale Apostolului Pavel în special (I Timotei VI, 20; II Timotei I, 13, și II, 2; Romani XVI, 17) au fost lămurite asupra punctului acestuia. Apostolii nu au luat nimic în scris de la Domnul. Ei au primit din gura Domnului în inimile lor Descoperirea făcută de Duhul Sfânt. Iar credincioșii deopotrivă și în continuare au primit cuvântul lui Dumnezeu din gura Apostolilor, «din auz» (Romani X, 17), și au păstrat în inimile lor adevărul, dat lor de harul Mîngietorului, Care este împreună de față și conlucrează în propovăduirea cuvîntului lui Dumnezeu. În felul acesta s-a creat din tradiția orală «depozitul» Adevărului descoperit, așa numitul «Depositum» credinței în Hristos.

4. *Transmiterea Descoperirii dumnezeiești «scrise» și «nescrise».* Ne găsim, în felul acesta, în fața celei mai vechi și am putea zice primordiale «tradiții orale», care a fost anterioară desigur Scripturii și din

care s-a format cuprinsul Noului Testament. Este neîndoiebnic că întreagă «tradiția orală» aceasta nu s-a epuizat în Scriptură și nici nu a încetat — e vorba de «tradiția» aceasta «orală» — să fie mai departe ceea ce și mai înainte era, adică întreaga învățătură a Domnului și a Apostolilor. Și, deci, la propriu vorbind, Scriptura niciodată nu a înlocuit «tradiția».

În manifestarea aceasta paralelă a Descoperirii dumnezeiești avem pur și simplu tradiția «scrisă» și «nescrisă» a cuvîntului lui Dumnezeu. Și, tradiția scrisă, completată prin ultimul dintre insuflații de Dumnezeu Apostolilor, a alcătuit «Canonul» Noului Testament. Iar tradiția nescrisă a Apostolilor, pe de altă parte, care s-a format prin harul și lucrarea Mîngîietorului, s-a păstrat în Biserică în chip oral, la început; mai departe, apoi, și sub forma unor monumente scrise, ca Tradiție mai largă a Bisericii, sau ca «tradiție apostolică», «bisericească» sau numai «sfîntă» a Bisericii, potrivit cu concepția noastră și cu accețiunea noastră cu privire la ea.

5. *Tradiția apostolică și bisericească.* Din toate cele ce am spus mai sus este desigur lămurit că Tradiția, cercetată prin perspectiva ei în timp, se poate deosebi atît din punct de vedere al calității, cît și al cantității sub două forme diferite: Tradiția apostolică și Tradiția bisericească. Acești doi termeni se completează în consecință unul pe altul. Tradiția apostolică este în același timp și bisericească, dar Tradiția bisericească este destul de largă pentru ca să cuprindă în sinurile ei și alte oarecare forme de tradiție, care sînt tot atîtea «forme ale tradiției dinlăuntru Bisericii», dar nu direct apostolice. Numai că toate aceste forme de tradiție luate în înțeles mai larg nu ne interesează pe noi aici.

Cînd zicem «Tradiție apostolică și bisericească» înțelegem pur și simplu acele elemente tradiționale care privesc credința și mîntuirea omnirii și care provin de la Domnul și de la Apostoli. Elementele acestea au fost păstrate, au fost explicate și au fost formulate în Biserică, fără ca să piardă nici una din trăsăturile apostolicității lor; ceva mai mult, ele s-au îmbogățit în chip și mai larg din tezaurul «depozitului» bisericesc al credinței. Și răsălmăcirea istorică dintre noi și frații noștri protestanți rezultă exact din punctul acesta. Iar motivul este evident.

6. *Punctele de trecere de la Tradiția apostolică la cea bisericească.* În clipa în care noi, ortodocșii, considerăm că este cît se poate de simplu și de natural ca să existe în genere un mod oarecare de trecere de la cuvîntul nescris, la cel scris și viceversa, de vreme ce acestea sînt singurele și cele mai naturale modalități de trecere și de păstrare din partea omului a Descoperirii dumnezeiești, frații noștri protestanți găsesc anumite dificultăți, ca să înțeleagă și să accepte acest lucru.

Descoperirea dumnezeiască în sine însăși, ca și păstrarea și explicarea ei au cunoscut în cursul inevitabilă a timpului, adică în perspectiva temporală a lucrurilor, anumite puncte de trecere de la o formă la alta. Adică:

A existat la început o perioadă relativ îndelungată de «transmitere orală» a Descoperirii dumnezeiești (pe care putem să o numim «tradiție» cu «t» mic). Acesteia i-a urmat o a doua perioadă de «transmitere scrisă»

a Descoperirii dumnezeiești (pe care putem să o numim «Scriptură», cu «S» mare). După această a doua perioadă a venit o a treia în care s-au produs din ce în ce mai mult, mult mai multe forme de exprimare scrisă, de explicare și de formulare a Adevărului dat mai înainte (perioada aceasta putem să o înfățișăm ca «scriptură», cu «s» mic). În fine, din această a treia perioadă a ieșit perioada a patra, pe care o putem numi «Tradiție» (cu «T» mare), adică Tradiție în sensul propriu al termenului.

7. *Conținutul Sfintei Tradiții.* O astfel de accepțiune a lucrurilor poate să se înfățișeze schematic în felul următor :

t-radiție — S-criptură — s-criptură — T-radiție

sau, mai simplu :

t-S — s-T

Socot că nu este nevoie de o dezvoltare mai largă a ideilor de mai sus, care se găsesc în schematizarea aceasta. Numai printr-o astfel de perspectivă și concepție a lucrurilor poate să înțeleagă cineva pentru ce noi, ortodocșii, considerăm Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție ca două izvoare ale Descoperirii dumnezeiești de aceeași greutate și de aceeași autoritate, ca două izvoare ale dogmei și ale credinței supranaturale de aceeași valoare și de ce, încă, nu ne mulțumim numai cu concepția lui «sola Scriptura». Prin prisma aceasta de vederi, dacă sînt considerate lucrurile, cineva poate să înțeleagă cum Sfânta Tradiție se poate deosebi în Tradiție care privește credința, și deci în Tradiție de aceeași autoritate cu Sfânta Scriptură și în tradiții cu caracter bisericesc mai larg, adică în tradiții istorice, liturgice, canonice etc., care în consecință sînt schimbătoare în ele inele și numai cu o autoritate relativă, și aceasta din cauză că ele nu privesc credința și dogmele Bisericii Ortodoxe.

În perioada a patra, arătată mai sus, a trecerii de la tradiția nescrisă la cea scrisă, pe care am numit-o «Tradiție» cu «T» mare, găsim mai ales elementul acesta, că, învățătura Bisericii pe care au transmis-o Domnul și Apostolii și care a fost păstrată în Biserică, a fost încorporată la vreme în anumite monumente scrise, care sînt și cele mai de seamă forme ale Sfintei Tradiții. Acestea sînt : a) Tilcurile valabile și autentice ale Sfintei Scripturi din Biserică ; b) mărturisirile oficiale și libellele de credință ; c) hotăririle, decretul, formulele și simboalele sinoadelor ecumenice ; d) mărturiile mai largi ale învățaturii Părinților și scriitorilor bisericești, cu alte cuvinte «consensum Patrum», și e) formele, actele și rugăciunile cultului și ale Liturgiilor vechii Biserici, care alcătuiesc expresia vie a duhului apostolic în formele de cult din Biserică. Tot ceea ce rămîne în afara formelor acestora ale «depozitului» de credință al Bisericii poate principal să se considere tradiție în lăuntru Bisericii, nu poate însă să fie Tradiție a Dogmei și a Credinței vivificatoare, adică nu poate să fie «Sfântă Tradiție».

8. *Sensul eclesiologic al Tradiției acesteia.* Este de prisos să mai spunem care este însemnătatea acestei Tradiții unitare și nedespărțite pentru creștinism. Întii de toate aceasta capătă însemnătate și importanță eclesiologică, pentru că Tradiția aceasta permanentă și nedespărțită în ea

însăși, nu numai că înfățișează lînța dumnezeiasca și continuu vie a Bisericii, ci ea devine și criteriul cel mai sigur al unității Bisericii. Iată cum exprimă adevărul acesta marele Atanasie: «Există — zice el — de la început o singură tradiție și învățătură și credință a Bisericii Catolice pe care a dat-o Domnul, pe care Apostolii au propovăduit-o și pe care Părinții au păzit-o. Pe aceasta se întemeiază Biserica» (Sf. Atanasie, Epistola către Serapion, 28, P.G., XXVI, 593).

Tradiția aceasta descrisă în felul de mai sus de marele Atanasie este elementul eclesiologic al unității noastre creștine, dar și elementul acordului și coeziunii Bisericii neîmpărțite. «Cel ce nu crede potrivit cu tradiția Bisericii Catolice, zice Sf. Ioan Damaschin..., este necredincios» (Sf. Ioan Damaschin, *Expunerea credinței ortodoxe*, IV, 10, P.G., XCIV, 1128).

B. SCINDAREA TRADIȚIEI ÎN SCHISMA. TRADIȚIA RĂSĂRITEANĂ ȘI CEA APUSEANĂ. — 9. *Tradiția și schisma dintre Răsărit și Apus*. Cea de a doua înfățișare a temei Tradiției înăuntrul Bisericii începe cu manifestările în parte ale despărțirii Bisericii în Biserica răsăriteană și Biserica apuseană, cum se obișnuiește a se spune.

S-au format două tipuri diferite unul de altul de tradiții, datorită la început condițiilor de timp și de loc. Și tipurile acestea sînt «tradițiile formate în chip diferit ale Răsăritului și ale Apusului». În felul acesta, tema Tradiției se înfățișează, încă o dată, ca o problemă categoric eclesiologică, întrucît Biserica cea despărțită se înfățișează mai departe cu Tradiție separată și Tradiția scindată corespunde în cele de mai departe Bisericii care este despărțită în ea însăși.

10. *Continuarea Tradiției*. Desigur că în punctul acesta trebuie să se spună că Tradiția, cu toată scindarea ei istorică, nu a încetat să continue și să fie Tradiție integră și nedespărțită a Bisericii. În ce privește accepțiunea ei de bază și supranaturală, Tradiția nu poate decît să se continue și să alcătuiască un tot indisolubil înăuntrul «Uneia, Sfinte, Catolice și Apostolice Biserici». În ce privește, însă, forma ei exterioară și în ce privește accepțiunea istorică și noțiunea ei, ca mod diferit, adică în fiecare loc al creștinătății, de cultivare a Adevărului descoperit din partea diferitelor totalități de creștini localnice, Tradiția poate fi considerată drept cultivată și cultivîndu-se în orice altă totalitate creștină sau confesiune, chiar dacă totalitatea sau confesiunea aceasta se găsește în rătăcire.

Aceasta înseamnă că Tradiția este «una», principal, și «nedespărțită», după cum de altfel unul este și Adevărul descoperit. Dar aceasta nu ne împiedică să vorbim aici și despre alte «tradiții» care se întîlnesc în forme care fac să difere Biserica. Acesta este cazul diferitelor forme de erezii. Iar cazul acesta devine și mai lămurit în exemplul schismei istorice din secolul al XI-lea, ca și în schismele secolelor ulterioare, în care cazurile asemănătoare se înmulțesc.

Existența uneia sau a mai multor tradiții, pe lângă Tradiția cea una a Bisericii, nu întunecă și nu distruge cîtuși de puțin caracterul Tradiției care este una, după cum de altfel și eventualele explicări ale Adevărului

descoperit, care este unul, nu distrug adevărul în sine, ci vatămă numai pe omul rătăcit în ea.

Deci, dacă vorbim despre Tradițiile Răsăritului și Apusului separat, sau despre Tradiție și «tradiții» în alte Biserici și confesiuni, nu trebuie să uităm că mai presus de acestea, mai presus de cutare sau cutare Tradiție și mai presus de diferitele «tradiții» în parte, sau forme de tradiție, există o tradiție integră și nedespărțită a Bisericii. Și în conformitate cu învățătura noastră, Tradiția răsăriteană nu este o formă oarecare dintre obișnuitele forme de Tradiție, ci însăși Sfânta Tradiție a Bisericii lui Hristos.

11. *Semnificația Tradiției scindate.* Existența pe lângă această Tradiție nedespărțită a Bisericii a altor forme de «tradiții» în creștinismul care este în sine despărțit, face să se nască întrebarea: care este semnificația Tradiției acesteia deosebitoare și scindate în Biserică?

Socot că putem să rezumăm gândurile noastre asupra problemei acesteia în următoarele puncte:

a) Formele deosebitoare ale tradiției pun în evidență și subliniază mult mai mult semnificația Tradiției în sine, care este una și nedespărțită în ceea ce privește fundamentul și linia ei.

b) Punctul de distanță și de depărtare a acestor forme de tradiții diferite de Tradiția una și nedespărțită a Domnului și a Apostolilor determină adâncimea eclesiologică a Bisericii sau Confesiunii căreia îi corespunde și la care se întilnesc acestea. «*Vestigia Ecclesiae*», adică «urmele Bisericii» sînt corespunzătoare în ceea ce privește cantitatea, îndată, cu «*Vestigia Traditionis*», adică cu «urmele Tradiției».

c) Independent de depărtarea care este între aceste forme de tradiții diferite, acestea pot de multe ori să coexiste și deci să coincidă unele cu altele, în așa mod încît problema unității să devină nu arareori și motiv de întilnire a unora cu altele.

d) Cu cît mai mult aceste forme diferite de tradiție se urmăresc unele pe altele și înaintează către o cunoștință reciprocă și către o înțelegere reciprocă, cu atît mai mult se regăsesc și se pun în evidență punctele de contact între acestea, cu atît mai pozitivă și mai folositoare devine influența adevăratei Tradiții asupra lor și cu atît mai mare apare puțința însumării acestora în Tradiția cea una.

C. TRADIȚIE ȘI TRADIȚII. — 12. *Schisma protestantă și fărîmițarea Tradiției.* Cînd s-a întîmplat cea de a doua mare schismă în creștinism, adică atunci cînd s-a ivit protestantismul, tema Tradiției a devenit mai largă și mai complicată. Tradiția apuseană, care era deja despărțită, s-a dezvoltat în protestantismul nou apărut în lumina unei concepții și accepțiuni deosebite, nu numai teologice, ci și istorice.

13. *Concepția despre Tradiție în protestantism.* Din punct de vedere teologic, tema Tradiției a devenit un punct de separație de pe o parte între protestantism și Tradiția cea una a Bisericii răsăritene, iar pe de

altă parte între protestantism și forma deosebită a Tradiției, pe care o reprezintă Apusul latin.

Sistemul din protestantism, antitraditional în sine însuși, bazându-se unilateral pe Biblie, a ignorat, după cum era natural, Tradiția. Nu intenționez să cercetez aici cunoscutele «teze» ale teologiei protestante cu privire la tema aceasta. Socot că este de ajuns să se spună aici că Tradiția este îndepărtată și nu este considerată ca izvor al Descoperirii dumnezeiești, de aceeași autoritate cu Sfânta Scriptură. Desigur, trebuie să mărturisim că o primă și comună perioadă de Tradiție în Biserica primară, ca realitate istorică și de netăgăduit, este principial acceptată în protestantism, dar și aceasta fără valoare bisericească.

14. *Realitatea istorică a «tradițiilor» în protestantism.* Cu toate că aceasta este concepția despre Tradiție în protestantism, totuși tema aceasta a noastră, din punct de vedere istoric, se înfățișează, socot, în protestantism în genere, în felul următor :

Toate formele protestantismului, chiar și cele mai liberale, *au propriile lor «tradiții»*, dintre care unele rezultă din trecutul lor istoric, iar altele sînt create în propriile lor corporații de ei înșiși. Zic, au propriile lor «tradiții», fiindcă principial *nici o Biserică nu poate fi înțeleasă ca atare, fără tradiții.*

15. *«Biserici noi — Tradiții vechi».* Să nu se considere aceasta ca o exagerare. Există exemplele așa ziselor noi Biserici, care au rezultat din acțiunea misionară de pretutindeni. Nu este cu puțință, în istoria îndelungată a operei misionare, ca o Biserică de curînd întemeiată, sau o comuniune oarecare, să nu rezulte dintr-una din tradițiile anterioare, dintr-una din formele vechi ale creștinismului. Nici una dintre Bisericile acestea nu este «Biserică nouă» în sensul adevărat al cuvîntului, adică nouă în sensul în care a fost Biserica nouă, în ziua Cincizecimii. Și aceasta, pentru că Biserica nu este o întemeiere nouă care să se repete continuu «din nimic», după cum de altfel nici lumea creată nu este o reluare a creării celei de șase zile «din nimic». Inmulțirea numărului Bisericilor este continuarea la nesfîrșit a Bisericii, care a fost întemeiată prin Jertfa Domnului. Ca atare, noile forme ale creștinismului sau Bisericile pe de o parte și Tradiția pe de altă parte sînt lucruri care se presupun unul pe altul.

16. *Ce reprezintă «tradițiile» acestea în protestantism?* Este de prisos să se mai spună aici că «tradițiile» acestea prezintă unele puncte comune cu Tradiția una a Bisericii. Numai că ele au de asemenea și un oarecare caracter deosebit, care le face să fie «tradiții protestante» în sensul propriu al cuvîntului. Dar să ne explicăm.

«Tradițiile» acestea alcătuiesc cel mai pozitiv aspect al lumii deosebite, din care rezultă totalitățile protestante. Iar acestea sînt «tradițiile apusene» în genere, care în această calitate cuprind în ele nenumerate elemente istorice, rasiale, naționale, de raționament și de limbă, cum și nu puține alte elemente, care sînt în legătură cu felul de a gîndi, cu psihologia, cu cultura, cu dezvoltarea și în line și alte elemente, care sînt

în chip lămurit teologice și deci și bisericești, și care sînt comune între-
gului creștinism.

Aceleași «tradiții» însă sînt în același timp și tot atitea realități, pe care protestantismul le-a trăit și le trăiește, sau le-a creat și le creează în trupul său în fiecare clipă a istoriei sale. Ca persoane, «tradițiile» acestea cuprind toate personalitățile protestantismului activ, de la Luther, Calvin, Zwingli și Melanchthon, pînă la cel din urmă misionar de astăzi. Aceleași «tradiții» își găsesc ecoul lor și în toate realitățile care formează protestantismul de ieri și de astăzi. Protestantismul acesta, cu toate nuanțele și ramificațiile lui, cu Confesiunile și Textele istorice ale credinței lui, cu tendințele lui contemporane și curente ale lui, cu dispoziția pentru interconfesionalitate și unitate și cu tendințele lui asemănătoare, cu repulsiunile reciproce sau chiar și deciziunile din sinurile lui, cu experiențele lui misionare, cu felul lui propriu de a gândi și de a trăi poruncile Evangheliei și, în fine, cu propria lui «Teologie», protestantismul acesta, zic, constituie cea mai cuprinzătoare concepție și accepțiune a ceea ce se înțelege prin ceea ce numește aici «tradiții apusene».

Și noi, ortodocșii, sintem chemați ca să cunoaștem și să prețuim cu exactitate «tradițiile» acestea.

17. «Tradițiile» acestea și învățătura Domnului și a Apostolilor. Ce sînt «tradițiile» acestea pentru frații noștri protestanți? Răspunsul la întrebarea această rezultă, după cite socot, din antinomia următoare:

«Tradițiile» acestea ale lor nu sînt Tradiția una, ci învățăturile totalităților lor aparte, mesajul lor către lume. Învățătura aceasta este cu toate acestea biblică și oglindește predica Mîntuitorului și a Apostolilor.

Desigur, din latură strict ortodoxă, o astfel de concepție poate principal fi discutată. De altă parte, însă, este cu neputință să se uite și acest lucru, mai ales, că învățătura aceasta a protestantismului reclamă pentru sine un caracter eclesiologic real, sau — ca să redăm mai exact noțiunea aceasta, prin termenul care se folosește astăzi mai larg în terminologia teologică franceză, dar care nu poate fi redat în grecește —, un caracter real «ecclésial». De aici, în chip automat învățătura aceasta dobîndește sensul de Tradiție. Dar ce fel de Tradiție? Iată «criza» cea mai ființială a protestantismului contemporan, așa cum o vede cercetătorul ortodox. Tradiția aceasta nu este Tradiția «Uneia, Sfinte, Catolice și Apostolice Biserici», care păstrează integritatea Adevărului descoperit. Este, însă, după cite socotim, un fel de mărturisire comună mai redusă, o formă particulară de «consensum fidelium», un fel de acord al indivizilor, sub îndrumarea harului Domnului, un fel de asentiment, care și este, în consecință, extrem de subiectivă și de elastică. Cu alte cuvinte, «tradiția» aceasta este asentimentul fiecărui creștin, membru al Bisericii, care este luminat de Duhul Sfînt în studierea, înțelegerea și explicarea Sfîntei Scripturi. Asentimentul acesta presupune prezența Mîntuitorului, dar nu există nici un criteriu în stare să facă prezența aceasta mai palpabilă și, ca să zicem așa, mai empirică în creștinism.

18. «Tradițiile» și «asentimentul» indivizilor. În realitate o astfel de concepție despre «asentimentul» acesta, despre care este vorba, face ca «criza» din protestantism să fie și mai semnificativă. Protestantismul este silit să găsească, în genere, «anumite criterii extrabiblice» pentru explicarea și înțelegerea dreaptă a Adevărului descoperit. Și tocmai în punctul acesta, socot, că putem să întrebăm:

Nu ar fi, oare, de un folos cu adevărat mai mare pentru frații noștri protestanți, dacă am accentua aici că criteriile acestea se găsesc exact în ceea ce noi numim «Tradiție»? Noi spunem că în Tradiție avem toată învățătura Bisericii, care este învățătura Domnului și a Apostolilor, «depozitul» credinței, paralel cu Sfânta Scriptură.

Dar mai este și altceva. Oare, acest «asentiment» al indivizilor (cu alte cuvinte «consensum fidelium») nu ar constitui o contribuție mai pozitivă și un element mai substanțial, dacă ar fi înțeles ca un «asentiment al Tradiției», ca un «consensum Traditionis»? Și harul Domnului, care se găsește de față și luminează pe indivizi n-ar putea să fie înțeles oare, ca har, care lucrează asupra indivizilor, considerați însă în calitate de Părinți ai Bisericii, și că acest har ar lucra asupra Bisericii de la sine, ori de câte ori Biserica explică și formulează dogmele ei și Adevărul mântuitor care este în sine? Nu ar avea, oare, asentimentul acesta al indivizilor o însemnătate și o valoare mai mare, dacă ar fi îmbrăcat cu caracterul «catolicității», al «vechimii» și cu acela al unui «consens» și al unei «mărturisiri comune» mai largi? În punctul acesta aș dori să amintesc aici definiția Tradiției, pe care ne-o dă Sfântul Vincentiu de Lerin: «*Quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est, hoc est vere proprieque catholicum*» (Vincentius Lerinus, *Commonitorium*, 2, P.L. L, 640).

19. «Tradițiile» din protestantism și raporturile lor cu Ortodoxia. Să vedem acum «tradițiile» acestea din protestantism, prin prisma celor spuse mai sus, și să subliniem în câteva cuvinte numai elementele acelea în care «tradițiile» acestea prezintă anumite puncte comune de contact cu lumea noastră ortodoxă, dar, desigur, nu și elementele acelea în care, din punct de vedere teologic, protestantismul este departe de noi, în tema aceasta a Tradiției.

În realitate, dacă cercetăm «tradițiile apusene» prin prisma aceasta, vedem că de-a lungul împrejurărilor și fazelor istoriei, în timp ce tradiția romano-catolică s-a depărtat neîncetat de Răsărit și de Tradiția răsăriteană, forma protestantă a tradiției apusene a urmat o cale cu totul diferită, după cum de altfel și Ortodoxia noastră a urmat o cale cu totul diferită față de ea, o cale care îndruma și, ca să zicem așa, atrăgea la sine «tradițiile» protestante.

În fața evoluțiilor extreme ale concepției despre Tradiție în cadrul romano-catolicismului papal, lumea protestantă a privit, cu adevărat, cu mai multă simpatie către Tradiția ortodoxă, chiar dacă Reforma, considerată în sine, a respins și respinge noțiunea Sfintei Tradiții.

Dar, de altă parte, și Răsăritul nostru ortodox s-a străduit să prezinte Tradiția lui, într-un mod care să o facă înțeleasă de gândirea pro-

testantă. Acesta socot că este sensul mai adinc al celor mai multe dintre raporturile Ortodoxiei noastre cu Bisericele și Confesiunile Iagărului protestant, în timpul acestor patru secole din urmă. Mărturisirile de credință ortodoxe din sec. XVII și XVIII, îndelungatul schimb al cunoscutelor scrisori oficiale și neoficiale între reprezentanții celor două lumi, «Tomurile» publicate, raporturile reciproce create și schimbul de vizite între Facultăți și indivizi, iar ceva mai mult, și raporturile diplomatice și politice dintre Puterile protestante ale Apusului și Ortodoxia greacă și slavă, au fost cele mai netede dintre căile pe care le-a folosit Ortodoxia, ca să facă Tradiția ei înțeleasă față de această lume plină de simpatie a protestantismului. Și toate căile acestea, toate modurile acestea nu au fost nici trădătoare și nici cîtuși de puțin negative pentru învățătura ortodoxă în genere, după cum de asemenea nu au fost nici măcar pe departe bănuieli de vreo dispoziție prozelitistică din partea Ortodoxiei în sarcina vreunui membru oarecare al comunităților și totalităților tradițiilor apusene. Dacă ne-am obișnuit să vorbim despre anumite influențe ale protestantismului asupra Ortodoxiei, socot că trebuie să ne amintim că, mai presus de orice gînd și problemă de influență, cea mai mare neliniște și cea mai adincă intenție a scriitorilor și teologilor ortodocși a fost aceea de a face ca Tradiția ortodoxă să fie din ce în ce mai înțeleasă de lumea protestantă.

Este cu totul o altă temă, dacă antinomia cu adevărat critică din protestantism, potrivit căreia acesta refuză acceptarea Sfintei Tradiții, în favoarea propriilor lui «tradiții» în parte, nu îngăduie fraților noștri protestanți, ca să meargă către o reconstruire și reacceptare reală a noțiunii de Tradiție, către o reală — fie-mi îngăduit să întrebuițez aici termenul — retradiționare («re-traditioning»).

CONCLUZII. — 20. *Retradiționarea («re-traditioning»)*, o reconstrucție și o unitate eclesiologică. «Retradiționarea», «re-traditioning»! Să încheiem, deci, textul acesta al nostru cu termenul acesta. Să nu fie considerat acest termen îndrăzneț, în el însuși, sau pur și simplu ciudat.

Frații mei protestanți vor fi de acord cu mine în aceea că, perioada dintre începutul Reformei și timpurile de astăzi, a fost o perioadă de «destradiționare», adică de îndepărtare de la Tradiție, cu toată existența unor noțiuni și concepții despre «tradiții», cultivate în protestantism, din timp în timp. Vor mai fi de asemenea de acord, că perioada aceasta de «destradiționare» a fost o contribuție negativă la reconstrucția și unitatea eclesiologică. Noi spunem că Biserica și Tradiția sînt lucruri inevitabil strîns unite între ele.

Dacă acum ținem seama că, o dată cu eșuarea reconstrucției eclesiologice, orice altă strădanie de asigurarea unității creștine rămîne fără rezultat, socot că putem să înțelegem ce înseamnă «retradiționarea», ce înseamnă aceea ce reprezintă termenul «re-traditioning».

Nu putem să privim la reconstrucția eclesiologică a Trupului lui Hristos și la reunire și unitate, fără strădanii sincere și tendințe hotărîte către «retradiționare», către aceea ce numim «re-traditioning».

III. REFERATUL Dr. EDMUND SCHLINK

Referatul rostit de prof. dr. Edmund Schlink, la Sesiunea Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor de la Rhodos și intitulat: «Insemnătatea tradițiilor răsăritene și apusene pentru creștinătate» are următorul cuprins :

„Fie că o comunitate creștină acceptă principiul Tradiției, fie că îl tăgăduiește, faptul acesta nu schimbă întru nimic realitatea că fiecare creștin, din punct de vedere practic, se găsește în cadrul unei anumite tradiții istorice. O mulțime diferită de tradiții au rezultat din necesitatea internă. Chiar și în operele Noului Testament găsim diferite tradiții, ale cuvintelor și faptelor lui Iisus, și diferite forme de predică apostolică. Pentru că predica cu privire la Hristos trebuia să se dezvolte în cadrul iudaic, elenic și gnostic al epocii de atunci. Diferite tradiții trebuiau, în fine, să rezulte atunci când Evanghelia s-a transmis dincolo de mediul acesta, la mai multe popoare, și în felul acesta trebuia să se ia în același timp, mai departe, hotărâri cu privire la problemele de învățătură și de ordine.

Varietatea tradițiilor înseamnă bogăție, în măsura în care comunitatea rămâne statornică între diferitele tradiții. Numai atunci acestea sînt manifestarea catolicității Bisericii. Deoarece catolicitatea nu constă numai în întinderea, în ce privește locul, a Bisericii, ci și în varietatea mărturiilor, rugăciunilor, teologhisirilor, slujirilor și harismelor. Acolo unde, însă, se înlătură comuniunea în Cina Domnului și în recunoașterea reciprocă a slujirilor, acolo deosebirea tradițiilor devine scandal: Tradițiile încep să se excludă unele pe altele, să se războiască unele cu altele și să împiedice slujirea misionară a creștinătății în lume.

Tradițiile răsăritene și apusene au început încă devreme să se deosebească în creștinătate, atît în ceea ce privește Liturghia, cît și în ce privește teologia și înțelegerea slujirii (ministeriului). Alte argumente aducea Ignățiu al Antiohiei, decît Clement al Romei; altele Irineu, decît Tertulian. Pe lingă acestea, tradițiile răsăritene și apusene nu stăteau unele în fața altora ca valori ferme, ci și unele și altele erau deosebite în chip variat și se întrepătrundeau local și în fapt una pe alta și se fructificau una pe alta. Deosebirile dintre ele însemna bogăție, din care încă și astăzi cu toții ne împărtășim.

Totuși deosebirile acestea nu s-au menținut ca bogăție. Cu cît au început mai mult, bazate pe forma juridică a imperiului roman, să exprime unitatea Bisericii în forma asemănătoare a Liturghiilor, a formulilor dogmatice și a ordinii ministeriale, cu atît mai mult varietatea tradițiilor trebuia să fie considerată ca ceva nedesăvîrșit. Cu cît mai mult ordinea locală a Bisericii se conforma cu împărțirea provincială a imperiului roman, cu atît mai mult ținuturile bisericesti, cu diferitele tradiții bisericesti locale trebuiau să fie amestecate în rivalitățile istorice dintre împărăția romană de Răsărit și împărăția romană de Apus și în provinciile statului aparținătoare acestora și în felul acesta să se considere și diferitele tradiții bisericesti ca opuse. Cînd, în cele din urmă, a survenit schisma între creștinătatea răsăriteană și cea apuseană, cauza principală

a ei nu a fost deosebirea dintre tradițiile liturgice și teologice, ci remorcareea ordinii bisericești la carul puterilor politice și la ordinea juridică statală a lor. Numai atunci, prima dată, s-au făcut simțite în mod crescând și deosebirile tradiției liturgice și teologice, ca unele ce despărțeau Bisericile. Ceva mai mult, au început să se considere unii pe alții nu numai schismatici, ci șieretici, și să se poarte între ei ca atare. Lucrul acesta s-a arătat lămurit, în chip înspăimântător, în timpul celei de a patra cruciade a creștinătății apusene împotriva Constantinopolei și în cruciadele în care cavalerii Ordinului au cuprins teritorii în Baltica nu numai împotriva slavilor, ci și împotriva creștinilor ortodocși. Întimplările acestea, datorită căroră Biserica răsăriteană, care lupta împotriva dușmanilor externi, a slăbit cu consecințe cât se poate de grele, s-au întipărit în adîncul conștiinței credincioșilor din Biserică și au devenit aproape cauza ca să se țină seamă de orice deosebire, pînă și asupra chestiunii întrebunțării pîinii dospite sau nedospite în Sfînta Euharistie, ca despărțind Bisericile.

Cu toate acestea, de patru secole, a devenit din ce în ce mai dificil să vorbească cineva despre o confruntare riguroasă a tradiției răsăritene și apusene, iar aceasta din mai multe motive. În epoca Reformei, mari ținuturi bisericești ale Apusului s-au separat de aceste tradiții specifice, adică de papism, și s-au întemeiat din nou pe învățătura apostolică și pe hotărîrile dogmatice ale Bisericii celei vechi. Dacă Bisericile Reformei nu sînt unite cu Biserica răsăriteană, cu toate acestea ele nu s-au separat niciodată de ea. Ele au devenit numai moștenitoare ale acelei vechi schisme dintre Răsărit și Apus. Atît Luther, cît și profesorii de la Tübingen, care în anul 1573 au început corespondența aceea cu patriarhul Constantinopolei, Ieremia al II-lea, vorbesc despre Biserica răsăriteană cu convingerea că sînt uniți cu ea în credință. Și cînd, după această, în chip necesar s-a dovedit că Biserica răsăriteană are mult mai multe puncte comune cu Biserica apuseană decît se credea pe atunci în Germania, de atunci s-a întrerupt severitatea confruntării Răsăritului cu Apusul — mai ales în conștiința Bisericii de confesiunea luterană și a Bisericii Anglicane. Totuși, nici chiar din punct de vedere pur geografic nu se mai adeverește astăzi separarea tradițiilor răsăritene și apusene în sens strict. Biserici ortodoxe există astăzi în Apus și Biserici apusene în Răsărit. În afară de aceasta, unele tradiții apusene și răsăritene s-au schimbat în decursul împrejurărilor istorice mondiale... Cînd astăzi vorbește cineva despre opoziția dintre Răsărit și Apus, înțelege altceva decît opoziția dintre tradițiile bisericești răsăritene și apusene.

Mai ales, însă, severitatea confruntării tradiției răsăritene și apusene se măsoară cu aceea că, în zilele noastre, Duhul lui Dumnezeu a făcut ca inimile multor oameni, din amîndouă părțile, să se rușineze din cauza creștinătății rezultată din schismă, și le-a dăruit dorința pentru unitate. Datorită despărțirilor începem să simțim iarăși bogăția care este ascunsă în deosebirile tradițiilor răsăritene și apusene. Cînd, așadar, se pune întrebarea cu privire la însemnătatea tradițiilor bisericești, astăzi nu mai este cu puțință să ne mulțumim, așa cum s-a întimplat timp de secole,

la expunerea mai ales a tradiției *noastre* pentru celelalte Confesiuni. Pentru noi a devenit din nou însemnată lucrarea recunoașterii însemnătății pentru noi a *celeilalte* tradiții.

Pentru aceasta doresc să vorbesc mai ales despre însemnătatea tradiției răsăritene pentru creștinătatea apuseană. Și, deoarece structura de bază a tradițiilor iese în evidență, de cele mai multe ori, în chip esențial, ca detalii liturgice, dogmatice și canonice — cu concisiunea impusă aici —, indic trei elemente de bază ale Bisericii răsăritene, care, după părerea mea, au o importanță cu totul deosebită pentru creștinătatea apuseană :

1. În Liturgiile tuturor Bisericilor se expune în citirile din Scriptură și predică, în Sfânta Euharistie și rugăciuni marile lucrări ale lui Dumnezeu în istorie și făgăduința mântuirii viitoare. În nici o Biserică, însă, mărturisirea liturgică nu este determinată atât de puternic de elementul imnului și al cultului, ca în Biserica răsăriteană. În Canoanele ei, stihirile și troparele largesc Evanghelia zilei în noi și noi laude. Și nu este cîntată numai lucrarea mîntuitoare, despre care ne informează textul biblic, ci Dumnezeu însuși, care în veci este Același, într-o singură slavă a Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh. În timp ce vestirea despre opera mîntuitoare istorică este asociată în felul acesta la cultul veșnicului Dumnezeu și Hristosului Său, opera aceasta mîntuitoare devine trăire în Liturghie, ca și cum ea s-ar săvîrși în mijlocul Bisericii. În desfășurarea doxologică distanța de timp între odinioară și acum dispăre într-un chip cu totul particular. Același lucru este valabil și cu privire la distanța care separă clipa noastră actuală de desăvîrșirea care încă mai rămîne să fie atinsă. În timpul laudei biruinței lui Hristos pe Cruce și în Înviere și în cultul veșnicului Dumnezeu în Treime lăudat, slava viitoare apare ca prezentă în Liturghie. Credincioșii se identifică în ea și toată cealaltă realitate văzută a lumii acesteia care mai rămîne, pălește. În Liturghia nici unei alte Biserici nu se desfășoară atât de triumfal biruința lui Hristos Iisus în toată gravitatea ei pentru toată lumea, și nu se laudă în cîntări prezența viitoarei noi creații într-un mod atât de desăvîrșit ca aici. Aici se continuă răsunînd imnele eshatologice de laudă cu care Biserica creștină primară sărbătorea Cina Domnului.

2. În legătură cu aceasta trebuie să se vadă și elementul deosebit al dogmei Bisericii răsăritene. Toate Bisericile au dogme, iar unele comunități creștine, care în chip sistematic refuză dogmele, se caracterizează în fapt prin convingeri comune cu privire la credință. Dogmele este cu putință să se exprime în foarte felurite forme. Caracteristic pentru Biserica răsăriteană este faptul că dogma și Liturghia nu au rupt legătura dintre ele, ci că dogma, principial, s-a formulat ca expresie liturgică. Dogma Bisericii răsăritene devine lămurită în Liturghie ca expresie a mărturisirii și a doxologiei. Din elementul doxologiei rezultă de asemenea, în chip necesar, expresiile ontologice care sînt caracteristice în ceea ce privește învățătura greacă despre Dumnezeu și care nu trebuie considerate în chip greșit ca o înstrăinare metafizică de la Evanghelia. Formulările vechi grecești ale dogmei Treimice și Hristologice au fost

expresii liturgice, sau, cel puțin expresii care au ținut la slujirea imediată a imnului liturgic. Încă din vechime, Biserica răsăriteană, spre deosebire de Apus, a arătat o oarecare teamă față de schimbarea sediului acestuia al expresiei dogmatice din viața liturgică și față de ridicarea la rangul de dogmă obligatorie a unor astfel de mărturisiri, care nu mai este cu putință să fie reprezentate în elementul doxologiei. În felul acesta niciodată n-au dobândit aceeași autoritate în cuprinsul Bisericii răsăritene, ca dogmă a Bisericii vechi, mărturisirile care—ca Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă și Mărturisirea lui Dositei — au fost alcătuite în sec. al XVII-lea în timpul luptei cu Apusul. Potrivit unei legături cât se poate de stricte, în dogma bisericească veche, în Biserica răsăriteană, a rămas astfel posibilitatea unei gândiri teologice libere, pe care cu toate acestea Apusul a exclus-o, prin produse de definiții dogmatice dincolo de măsură.

3. Trebuie mai departe să se ia în vedere elementul particular al raportului dintre Biserică și ministeriu. Cu toată accentuarea ierarhiei, raportul acesta nu se definește totuși numai conducere și ascultare. Toată conducerea și ascultarea privește întreaga comunitate (biserica). Raportul slujitorilor și al credincioșilor este concomitent unul laolaltă. Aceasta se manifestă atât în cult, cât și în aceea că nici un purtător al ministeriului în parte (slujitor) nu este autoritatea supremă în Biserică, ci sinodul ecumenic, și că hotărârile sinodului, pentru ca să aibă valabilitate au nevoie, iarăși, de asentimentul credincioșilor. În renunțarea la o autoritate canonic asigurată cu putere judecătorească mandatară asupra întregii Biserici, se lasă loc în Biserica răsăriteană cu mai mult respect decât în Biserica romană lucrării Sfântului Duh, care nu este restrinsă de nici o ordine a miniștrilor (slujitorilor). Întrucât Iisus Hristos este cinstit ca singurul Stăpîn al Bisericii, rămîne astfel loc și pentru varietatea Bisericilor autocefale; deoarece Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat, ca și Cel înălțat la ceruri dorește să intre, prin Duhul Sfînt, în realitatea istorică a tuturor popoarelor și limbilor. Unitatea Bisericii este comuniunea Bisericilor Ortodoxe. Corespunde, de asemenea, elementului doxologic și al dogmei, și elementului social al ordinii bisericești, faptul că Biserica răsăriteană a înțeles raportul ei cu puterea statală mai ales ca o slujbă spirituală (eclesiastică) și nu a urmărit ea însăși să dobîndirea puterii politice (statele). În acceptarea acordului dintre slujirea ministeriului eclesiastic și statal, Biserica a primit puterea ei spirituală ca neputință în cele lumești....

Elementele de bază ale creștinismului apusean sînt diferite: desigur că nici aici nu lipsește imnul, dar primul loc îl ocupă nu reprezentarea imnologică, ci mîngîierea reală a operei mintuitoare. Nu lipsește de asemenea, cultul slavei dumnezeiești veșnice, dar Mărturisirile cu privire la existența veșnică a lui Dumnezeu cedează în fața puternicei Sale prezențe prin cuvînt și misteriu. Nu lipsește de asemenea siguranța prezenței slavei viitoare: Chiar de acum, în Sfînta Euharistie, participăm la Cina viitoare de Taină din împărăția lui Dumnezeu. Dar totuși, în același

timp devine mai puternic simțit acel «încă nu» al schimbării lumii și distanța care ne separă de slava viitoare. În Liturghia apuseană omul experimentează mai puțin în trăirea mistică depărtarea de lume a «cerului pe pământ», decît se pune el în slujbă față de lume. Astfel, după cum în Apus s-au deosebit continuu, mai puternic decît în Răsărit caracteristici voluntare în înfățișarea lui Dumnezeu, tot astfel în Liturghia Bisericii Reformei a jucat un rol mai hotărîtor istoricitatea invocării mereu noi a lui Dumnezeu și istoricitatea supunerii în credință, în poziția concretă.

Acesta este motivul pentru care creștinătatea apuseană nu a rămas la dogmele vechi bisericești, ci în fața noilor probleme și primejdii a procedat mai departe la hotărîri dogmatice. În felul acesta ea nu a rămas, de asemenea, la elementul doxologiei, ci a definit prin formule de învățătură teologică, nenumărate expresii cu privire la om, cu privire la har, cu privire la raportul dintre lucrarea omenească și dumnezeiască în mîntuire etc. Și Bisericile Reformei au definit expresiile lor dogmatice, nu ca mărturisiri liturgice, ci ca opere de mărturisire, care, din momentul acesta, în opoziție cu teologia scolastică, țintesc la slujirea nu a unei explicații dogmatice teoretice, ci la evanghelizare. Nu raporturi ontologice, ci întîlnire personală a lui Dumnezeu, care vorbește și dă cu acela care ascultă și primește, deținînd deci elementele expresiilor acestora.

De altfel, încă foarte de timpuriu, interesul creștinătății apusene s-a îndreptat mai puternic către probleme practice și juridice, în timp ce succesul teologic teoretic al Părinților latini de mai înainte de Augustin este inferior celui al Părinților greci. De la această poziție de bază a gîndirii romane a urmat, după aceasta, în Apus, acea cunoscută juridicitate crescîndă a înțelegerii dogmei, pocăinței și harului, ordinii bisericești și pînă și a sistemului centralizator papal și a luptei pentru stăpînirea lumii. Împotriva acestora Reforma, după aceasta, a învățat îndreptarea păcătosului din har, deosebirea dintre cele două puteri și înțelegerea unității bisericești ca o comuniune a Bisericilor.

Pornind de la aceste premise apusene, s-a vorbit adesea despre o neputință a Bisericii răsăritene. Nu este nevoie, în cercul acesta să vorbesc despre critica ce s-a exercitat de sistemul centralizator papal cu privire la elementul comunitar al Bisericii răsăritene. Căci Bisericile Reformei se găsesc, în ceea ce privește punctul acesta, alături de Biserica răsăriteană. Desigur că cei din Apus văd mai departe în aceasta o lipsă, că Biserica răsăriteană a rămas la dogmele bisericești vechi și că după aceasta n-a luat poziție împotriva teoriilor cu privire la lume, care s-au ivit, și a problemelor teologice, cu definiții dogmatice din ce în ce mai multe, cu aceeași îndreptărire puternică autoritară. Ceva mai mult: cineva vede în rezumarea vieții bisericești la Sfînta Liturghie, chiar o cedare a Bisericii de la răspunderea activă în lume, iar în accentuarea innologică a parusiei eshatologice, vede învăluirea lumii acesteia în propria ei legalitate și renunțarea de la re-crearea ei socială și juridică. Se interpretează oare de aici, cu seriozitate, că Dumnezeu poruncește creștinilor ascultarea în mijlocul lumii acesteia și ceva mai mult, nu nu-

mai mărturisirea în Hristos și închinarea Lui, ci și oferirea creștinilor în chip docil pentru dreptate și libertate în conviețuirea oamenilor? Dumnezeu cere nu numai ca Mântuitor, ci și ca Conservator al lumii, ascultarea noastră. Asemenea probleme s-au formulat și de membri ai Bisericii răsăritene însăși, nu numai de către Vladimir Soloviev.

În cadrul discuțiilor acestora, cineva trebuie, pe bună dreptate, să aibă înaintea ochilor că Biserica Ortodoxă, timp de secole a fost apăsată și împiedicată să exercite influență asupra mediului. În afară de aceasta însă, va trebui cineva să facă deosebire între problema cu privire la primejdiile pe care le aduce cu ele elementele acelea de bază ale Bisericii răsăritene și problema dacă Biserica răsăriteană trebuie să cedeze în mod silit primejdiilor acestora. La problema aceasta din urmă, după părerea mea, trebuie să se răspundă negativ.

În Liturghia ei există toate limitele vieții bisericești concentrate în asemenea mod, încît creștinătatea răsăriteană nu numai în epocile de opresiune s-a închis în ea și s-a păstrat prin ea, ci din centrul acesta poate continuu, de asemenea, să pornească cu deplină putere în lume. Istoria misiunii bisericești răsăritene stă ca dovadă despre aceasta. Bucuria care se găsește în inelele Bisericii răsăritene nu este nevoie să însemne părăsirea lumii, după cum, de altfel, și entuziasmul eshatologic al comuniunii creștine primare de la Cina cea de Taină nu a rămas închis în inimile credincioșilor. Ceva mai mult, din entuziasmul acesta a pornit Evanghelia în lumea păgînă. De altfel, din prezența vieții viitoare așteptate se dobîndesc cele mai puternice influențe asupra oamenilor. Este adevărat că Biserica răsăriteană a văzut lucrarea morală față de lume mai puternică în întorcerea științitoare a oamenilor, decît în săvîrșirea de noi orînduirii sociale și juridice. Dar acolo unde se săvîrșește o reinnoire autentică a omului în credință, în dragoste și în speranță, nu este cu putință ca aceasta să rămînă fără influență și asupra orînduirii sociale.

Și nu stă în picioare faptul că legătura Bisericii răsăritene cu elementul doxologic al vechilor dogme bisericești, ar urma, în chip necesar, să aibă drept consecință o insuficiență în întîmpinarea cu curaj a problemelor ocazionale ale epocilor de mai tîrziu. Problemele antropologiei, ale învățaturii cu privire la har etc., au fost obiect de preocupare și în Biserica răsăriteană, în afara vechilor dogme bisericești, iar tema lui Augustin «Dumnezeu și sufletul» nu a rămas, cu adevărat, străină de ea. Dovadă despre aceasta nu sînt numai scrierile lui Simeon Noul Teolog (cître anul 1000). Spre deosebire de creștinătatea apuseană, însă, teoriile gnosiologice care au rezultat de pe urma unor astfel de lucrări și care au avut o influență considerabilă asupra Bisericii răsăritene, nu au fost ridicate la rangul de dogme cu putere obligatorie pe mai departe, ci și-au găsit expresia și mireasma lor în textele liturgice, în îndemnuri pentru mîntuire, în formule de evlavie și, în afară de acestea, natural, în operele didactice. Din cauza aceasta, pentru că Biserica răsăriteană, spre deosebire de Apus, nu a definit o seamă de teorii gnoseologice, ca dogme cu putere obligatorie canonică, ea a rămas principial mai liberă, cu toată legătura

strictă față de dogma Trinitară și Hristologică a Bisericii vechi, decît anumite tradiții apusene. Pentru aceasta nu este cituși de puțin nevoie ca ea să se închircească în tradițiarhie, ci ar trebui să așteptăm de la ea ca, datorită puterii ei spirituale, care își are rădăcinile în Liturghia ei, să sesizeze marile probleme ale epocii noastre, și să-și ofere contribuția ei vitală, pe care o posedă de la sine, întru rezolvarea acestor mari probleme.

Și dimpotrivă, creștinătatea apuseană ar trebui să socotească, cum că tocmai la ea, în punctele acelea în care a înaintat cu mult mai mult decît Biserica răsăriteană, s-a ajuns la cele mai adînc simțite schisme. Cu cît s-a îndepărtat mai mult de structura comunitară și a transformat administrația Bisericii într-un sistem concentric, cu atîta preoția tuturor credincioșilor a fost opusă mai mult acestui sistem, ajungînd pînă la a face o problemă din ministere (gradele de preoție). Cu cît a părăsit mai mult preocuparea de dogmele din viața liturgică, ca prin dogme teoretice singulare să dogmatizeze în mod canonic obligatoriu învățătura despre om, raportul naturii și harului și alte secții de învățătură, cu atît mai mult, o dată cu schimbarea istorică a autoînțelegerii omenești și cu experiențele harului, trebuiau să se ridice cereri pentru dogmatizarea canonic obligatorie și a altor explicații. Și cu cît mai mult în Apus, prezența liturgică a timpurilor celor mai de pe urmă era completată sau cu totul înlocuită cu oportunitatea predicii de cuprins politic, cu atît mai mult Biserica era atrasă de schismele lumii acesteia. Cu cît în Apus se urmărea în toate problemele acestea uniformitatea și îndatorirea canonică a hotărîrii și se căuta unitatea Bisericii în unitatea formei, cu atît mai mult se pășea către schisme.

Fiecare din tradițiile bisericesti își are primejdiile sale deosebite, și aceasta cu atît mai mult, cu cît ea se opune cu exclusivitate cerințelor celorlalte tradiții. Dar elementele de bază ale evanghelizării și doxologiei, ale exprimării personale și ontologice din punct de vedere istoric, se întilnesc, ca și așteptarea lui Hristos Cel ce va să vină și prezența plină de siguranță a vieții veșnice. Pentru aceasta sînt convins că tradițiile răsăritene și apusene se completează reciproc în punctele lor esențiale și se înștiințează de mai înainte una pe alta în fața primejdiilor care le pîdesc și pot să se apere în chip reciproc. Față de acestea nu trebuie să se subestimeze însemnătatea tradiției răsăritene pentru creștinătatea apuseană. Ea poate să ajute și la aceea, ca să se cerceteze cu maturitate sub noi perspective opozițiile apusene dintre Biserica Romană și Bisericile Reformei pînă la comunitățile protestante cele mai liberale. Dimpotrivă, mi se pare ceva cu totul lipsit de rațiune, cînd se dorește din partea Apusului să se exercite prozelitismul înlăuntrul Bisericii răsăritene...

Am vorbit mai ales despre însemnătatea Tradiției răsăritene pentru creștinătatea apuseană. Deoarece eu însumi mă găsesc într-una din tradițiile hotărîte de Augustin și de Luther, acest lucru s-ar părea curios. Într-adevăr, aș fi putut vorbi cu mult mai bine despre teoriile gnosiologice și despre îndemnurile Reformei care, pentru Biserica răsăriteană, după convingerea mea, sînt de o mare însemnătate. Căci nu mă îndoiesc cituși

de puțin că unele expresii însemnate și nefalsificate ale predicii apostolice au fost dezvoltate mai puțin în Biserica răsăriteană decât în Apus. Totuși, diferitele tradiții ale creștinătății au devenit de-a lungul veacurilor atât de străine și înstrăinarea aceasta s-a îndepărtat pînă acum atât de puțin, încît cel dintîi pas trebuie să conste din aceea, ca noi, fiecare în parte, să căutăm să înțelegem însemnătatea celeilalte tradiții. După aceasta trebuie apoi să ne întrebăm ce sîntem în stare să discernem în celelalte tradiții, din roadele duhovnicești care au rodit pe tărîmul comun al tuturor Bisericilor, adică pe temelia predicii apostolice. Ne găsim astăzi în Răsărit și în Apus în fața operei de a face acest lucru mai bine decît ceea ce au făcut sinoadele unionale ale evului mediu, care au fost preocupate esențial de reușita unei uniformități dogmatice și a unei orînduiri canonice centraliste și chiar mai bine decît cei ce au alcătuit scrisori în sec. al XVI-lea la Tübingen și Constantinopole, a căror corespondență a rămas de la început atașată de lupta cu privire la principiul tradiției. Mai ales trebuie să ne întrebăm cu privire la bogăția care zace ascunsă în diferitele tradiții și trebuie să căutăm unitatea Bisericii nu în uniformitate (unitar), ci în comuniunea tradițiilor».

LITERATURĂ ÎN LEGĂTURĂ CU SESIUNEA DE LA RHODOS A COMISIEI CENTRALE A CONSILIULUI MONDIAL AL BISERICILOR

Sesiunea de la Rhodos (19—27 august 1959) a Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor a suscitat un viu interes în toată lumea creștină. Dăm mai jos numai o parte din titlurile articolelor din presa bisericească mondială, care s-au scris în legătură cu această sesiune.

1. Hamilar Alivizatos, *Conferința de la Rhodos a Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor*, în «Orthodoxos Skepsis» (grecește), nr. 2/1959, pp. 210-217.

2. Allison S. F. (Bishop of Chelmsford), *West meets East at Rhodes*, în «Church Times», 4 sept. 1959, p. 9.

3. Clement Olivier, *A Misunderstanding at Rhodes. An Orthodox Viewpoint*, în «The Ecumenical Review», nr. 12 (1959-1960), pp. 223-230.

4. Ioannidis Vasile, *Către Sesiunea de la Rhodos*, în «Apostolos Andreas», nr. 417/1959 (grecește).

5. Ioannidis Vasile, «Sesiunea de la Rhodos a Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor (19—27 august 1959)», în «Ekklesia» nr. 36/1959, pp. 313-314, 343-346, 375-376, 390-392, 409-410, 426-427, 444-447; nr. 37/1960, pp. 10-12, 28-30, 47-50, 68-69 sq. (grecește).

6. Kalogheros Ioan, *Congresul de la Rhodos al Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor (19-27 august 1959)*, în «Grigorios o Palamas», nr. 42/1959, pp. 323 sq. (grecește).

7. Konstantinidis Hrisostomos, *Puncte de vedere. Sesiunea de la Rhodos*, în «Apostolos Andreas», nr. 411-415/1959, și în «Orthodoxia», nr. 34/1959, pp. 359-371 (grecește).

8. Payne Ernest, *A Article on Rhodes*, în «The Baptist Times», septembrie 1959.

9. Parthenios Pilusiotis-Parthenios Karthagenis, *Sesiunea Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor din Rhodos, expunere făcută de... Prea Fericitului Papă și Patriarh al Alexandriei și al întregii Africi, D.D. Hristofooros*, în «Pantainos», nr. 51/1959, pp. 255-259 și 297-300 (grecește).

10. Petraki Emmanuil, *Mișcarea pentru unirea Bisericilor: Sesiunea de la Rhodos*, în «Apostolos Titos» nr. 8/1959, pp. 161-170 (grecește).

11. Strottmann D. T., *Le Conseil oecuménique des Églises en terre Orthodoxe*, în «Irénikon», nr. 32/1959, pp. 454-464.

12. Willebrands J. G. M., *La Rencontre de Rhodes (21 août 1959)*, în «Vers l'Unité Chrétienne» nr. 13/1960, pp. 1-4.

13. Boroboi V., Pro. Alexeev, V., *Conferința de la Rhodos a Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor*, în «Jurnal Moskovskoi Patriarhii», nr. 10/1959 (rusește).

De asemenea au mai apărut o mulțime de dări de seamă și cronici, în legătură cu Sesiunea de la Rhodos, dintre care amintim aici următoarele :

a) *Rhodos, 19-27 august 1959, Conferința Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor*, în «Apostolos Andreas», nr. 420/1959 ;

b) *Consiliul Mondial al Bisericilor, Sesiunea de la Rhodos*, în «Apostolos Andreas», nr. 421/1959 ;

c) *Consiliul Mondial al Bisericilor, Sesiunea Comisiei Centrale (Rhodos, 1959)*, în «Apostolos Andreas», nr. 425-429/1959 ;

d) *Consiliul Mondial al Bisericilor, Sesiunea Comisiei Centrale (Rhodos, 1959)*, în «Orthodoxos Skepsis» nr. 2/1959, pp. 254-255 ;

e) *Consiliul Mondial al Bisericilor, Sesiunea Comisiei Centrale, Rhodos, 1959*, în «Orthodox Observer», nr. 25/1959, pp. 295, 336-337, 366-367, 382 ;

f) *Expunerea reprezentanței patriarhale la Rhodos*, în «Apostolos Andreas», nr. 432-437/1959 ;

g) *Din recunoașterea importanței Părinților bisericești la Sesiunea de la Rhodos*, în «Orthodox Skepsis» nr. 2/1959, pp. 254-255 ;

h) *Rhodos, The Twelfth Meeting of the Central Committee WCC, August 19-27, 1959*, în «Church Times», 28 august 1959, p. 1 ;

i) *The World Council of Churches in Rhodos*, în «Orthodox Observer» nr. 25/1959, pp. 246, 275, 309-310 ;

j) *World Council of Churches, Minutes and Reports of the Twelfth Meeting of the Central Committee, Rhodos, Greece, August 19-27, 1959*, Geneva, 1959.

Pr. OLIMP N. CĂCIULĂ

BUCUREȘTII DIN TIMPUL LUI CUZA VODĂ (PARTEA DE NORD, VĂZUTĂ DIN DEALUL MITROPOLIEI)

La muzeul de istorie a orașului București există o stampă «dedicată Onor. D. D. Deputatului C. A. Rossetti», pe care o dăm aci în fotocopie¹. Ea reprezintă «Sosirea Domnitorului Prințipatelor Unite Alexandru Ioan I în Catedrala capitali București pentru Deschiderea Camerii Naționale din Ruminia la anu 1860 Februarie 29».

Poporul întimpină pe domnitorul Cuza în fața clopotniței, la intrarea în cetatea metropolitană, în care se găsea locașul Camerii Naționale. Pe atunci, clopotnița nu era singuratecă, așa cum este astăzi, ci încadrată în clădirile cetății dinspre răsărit. Deasupra bolții, se vede icoana hrămului catedralei, Sfinții Constantin și Elena.

Desfășurarea alaiului domnesc este impresionantă. Garda călare ce mergea înainte și după trăsura domnească, poartă coifuri înalte și lănci, iar trecerea ei pe sub boltă era atunci posibilă deoarece caldarimul era mult mai jos, aleea fiind săpată între două maluri.

Trecuse numai un an de la votarea Unirii Principatelor la București și gravura redă exact starea sufletească de bucurie a poporului ieșit să întîmpine pe ocîrmuitor în costumele timpului, reprezentînd toate păturile sociale. Acesta a și fost scopul principal al autorului stampei, căci în locul aleii înguste de atunci a desenat, o șosea largă, ca cea de astăzi, iar în priveliștea orașului, autorul redă cu un viu realism biserici și clădiri pe care și le-a ales, fără să le păstreze însă exact locul așezării lor. Așa, de ex. : biserica Sf. Ilie-Rahova, pe atunci numită Sf. Ilie de pe Podu Calicilor sau de pe Podul Caliții, sau din catea Rahovei, în dreptul căreia este prins de către desenator momentul trecerii trăsurii domnitorului Cuza, este redată ca și cînd ar fi chiar lingă deal, ceea ce nu este cazul ; înfățișarea ei însă este exactă și o putem socoti ca prima ei «fotografie».

De asemenea, biserica Domnița Bălașa este redată exact, cu o singură turlă, nelînd vorba de actuala biserică firnosită în anul 1885, ci de

1. Pusă la dispoziția noastră prin bunăvoința tov. Fl. Georgescu, directorul Muzeului, și a tov. Al. Cebuc, muzeolog.

cea dinaintea ei, care a durat de la 1842-1881 (a treia în şirul bisericilor cu acelaşi nume). Între cele două biserici, autorul stampeii nu ne dă, cum era firesc după aşezare, înfăţişarea marelui han Goleescu, ci ne redă o clădire mai îndepărtată şi mai însemnată, Palatul Brîncoveanu (etajul)², pe locul căruia mai târziu se începuse clădirea senatului, iar astăzi este ridicată cea mai înaltă clădire din Capitală, avînd 17 etaje, plus terasa. Clădirea curioasă, cu foisorul de foc pe acoperiş este Agia, fosta Miliţie a Capitalei, redată conform documentelor timpului, fără însă a i se păstra exact locul aşezării³.

Autorul stampeii şi-a completat în fine opera indicînd tot cu aproximaţie, aşezarea unor biserici situate în apropiere, sau pe dealurile oraşului. Aşa este redată minăstirea Mihai Vodă, cu marea ei cetate cu etaj, cunoscută astăzi şi sub denumirea Arhivele Statului, iar în stînga ei, biserica de la Curtea arsă, de pe dealul Spirii. În dreapta, în depărtare, se vede vîrfurile clopotniţei bisericii Schitu-Măgureanu, din dealul de la marginea Cişmigiului. Turla bisericii Sfinţii Apostoli este aproape de turla bisericii Sf. Ilie-Rahova, aşa cum se vede şi azi de pe dealul Mitropoliei. Urmează apoi biserica Sf. Spiridon-Vechi, care pe atunci avea turlă. Alături, este biserica Sf. Ioan cel Mare, pe locul căreia se înalţă astăzi Casa de economii şi consemnaţiuni (C.E.C.). Mai la dreapta, este biserica Sf. Dumitru- Poştă şi clopotniţa înaltă a bisericii Zlătari, clopotniţa care a fost dărîmată o dată cu hanul cu acelaşi nume, care avînd etaj, înconjură biserica actuală⁴. Despre această clopotniţă se va face menţiune mai departe. Urmează Turnul Colţii⁵ şi biserica cu acelaşi nume, şi în fine, la marginea de sus a stampeii, biserica Sf. Gheorghe-Nou, aşezată pe dealul cel mai înalt al Bucureştilor.

Oraşul a fost privit de autorul stampeii de lîngă crucea lui Miloradovici ce se vede în colţul de jos al stampeii. Faptul că la 1860 locul acestei cruci este fixat aci, înseamnă că aci odihnesc eroii ruşi, căzuţi pentru apărarea Bucureştilor în anul 1807, în războiul ruso-turc, de vreme ce comandantul lor, generalul Mihail Miloradovici, supranumit şi «salvatorul Bucureştiului», le-a ridicat cruce de pomenire⁶.

Cîte amintiri de tot felul nu evocă privirea acestei stampe! Mai întii, clopotniţa Mitropoliei o vedem învelită cu şindrilă, ca şi biserica Sf. Ilie, a cărei epitropie a reparat în anul 1866, învelitoarea chiliilor din

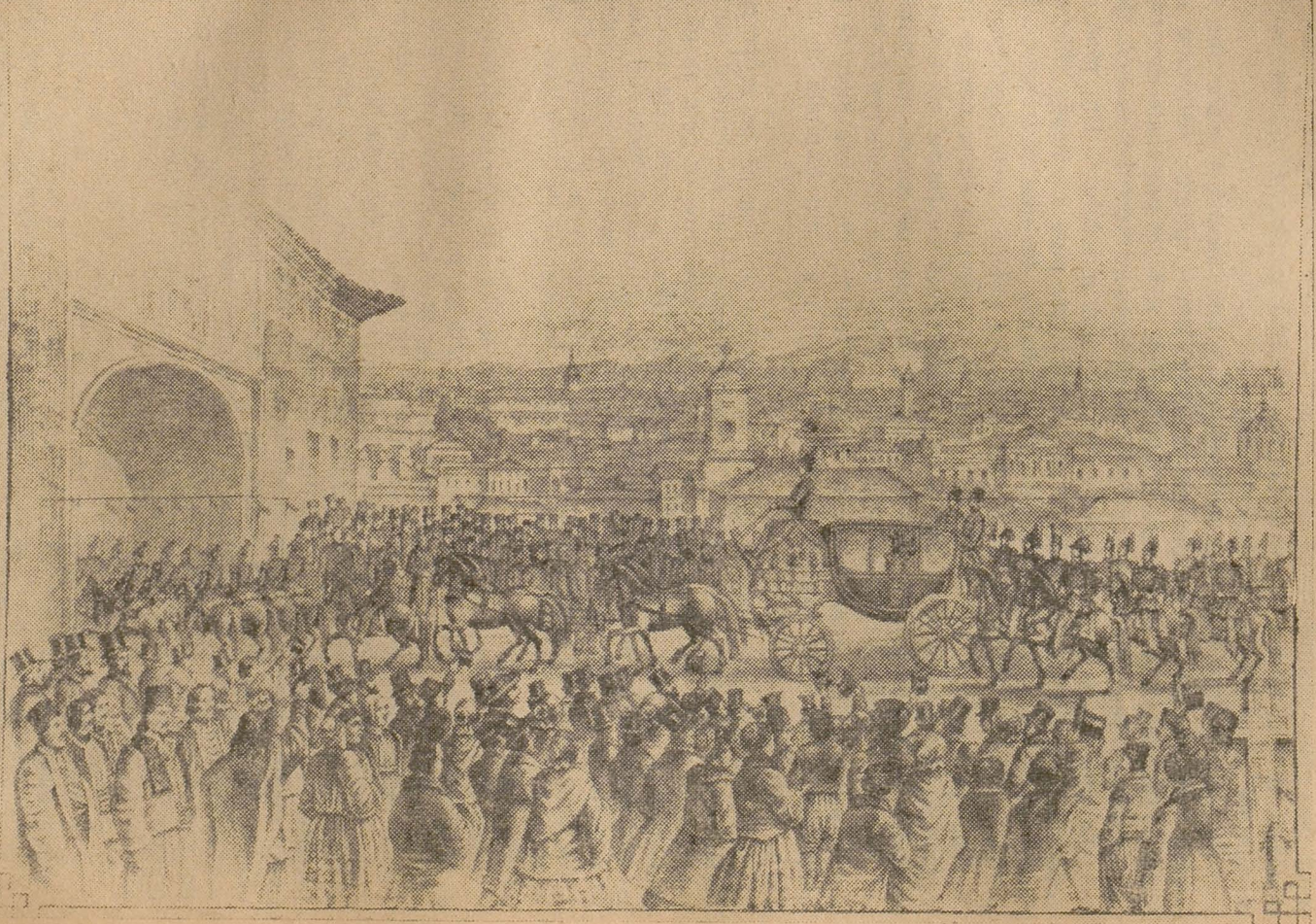
2. Compară cu pag. 71 din «Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti» de Fl. Georgescu.

3. *Ibidem*.

4. Dărîmarea a avut loc în 1903, *op. cit.*, p. 83.

5. Compară cu pag. 18 din «Pagini din trecutul Bucureştilor» de Florian Georgescu, 1949.

6. Pr. Paulin Popescu, *Cruci memoriale în Bucureşti*, rev. Biserica Ortodoxă Romînă, nr. 11-12/1960, p. 1100-1104. Azi, crucea Miloradovici se găseşte în curtea muzeului romîno-rus, str. Fundaţiei nr. 4.

Stampa cu sosirea Domnitorului Carol I la București și a familiei sale la Curtea Națională (29 febr. 1860)

<https://biblioteca-digitala.ro/> <https://biblioteca-digitala.ro/>

jurul bisericii, plătind lui Vasile Sindrilaru 80 lei «pentru bătutul a douăzeci de mii șită», folosind pentru această lucrare 17½ «oca cue» cumpărate de la negustorul Ienache Ionu.

Se explică deci ușurința cu care s-a întors focul cel mare din 23 martie 1847, cînd a ars aproape jumătate din Capitală: 686 case de locuit, 1142 prăvălii, 10 hanuri și 12 biserici. Cifrele sînt luate din «Situations-Plan des am 23 März 1847 abgebrannten Stadttheiles von Bukarest», ridicat de inginerul Schweder în anul pîrjolului⁷. Din plan se vede că focul a trecut și dincolo de Dimbovița, pînă în strada Bibescu Vodă, incluzînd și «Fürst Palast» de la poalele dealului Mitropoliei. În partea distrusă a orașului, de ex. în mahalaua Olteni, casele negustorului N. Kirilof au scăpat numai datorită faptului că șindrila de pe case a fost acoperită «cu saci udați cu apă de servitorii curții» tot timpul cît a durat incendiul⁸. Bineînțeles că așa posibilitate de apărare contra incendiului nu era la îndemînă oricui și prin urmare, chiar dacă se observa la timp din foșor arzînd o casă, focul se întindea repede din cauza șitei de pe acoperișuri, fapt care explică focurile dese și mari din Capitală în anii 1715, 1719, 1739 și 1822⁹.

Cît privește observatorul de foc reprezentat în stampă pe acoperișul Agiei, prefectul poliției de atunci raporta Ministerului de Interne următoarele: «Localul Prefecturii, după starea de stricăciune în care se găsea mai înainte, și prin apăsarea observatorului (de foc) care este rezemat pe tavanul său, era pînă aci de temut. Fiindcă și chiar acel observator plecat la o parte și putrede lemnele lui de construcție» și prefectul cerea autorizația de a «strămuta Poliția în Hanul Zlătari, care este în centrul Capitalei și a cărui clopotniță, după înălțimea locului poate sluji prea bine ca observator».

Ministerul de Interne a intervenit la rîndul său la Ministerul Cultelor, și poetul Dimitrie Bolintineanu, ministrul Cultelor pe atunci, nu a aprobat cererea motivînd că s-ar aduce pagubă în veniturile statului prin înstrăinarea încăperilor cerute de Prefectură¹⁰. Totuși, la începutul aceluiași veac, la vreme de nevoie, clopotnița bisericii Sf. Gheorghe-Nou a fost folosită ca foșor de foc în următoarele împrejurări: era anul 1815. Foșorul de foc putrezise și pentru refacerea lui se făceau propuneri de către «velii boeri». Pentru construirea lui trebuiau 4 stîlpi înalți de cîte 9 stînjeni, pe care se clădea «toată binaoa foșorului». Stîlpii erau îngropați în pămînt 1½ stînjeni, deci înălțimea foșorului rămînea numai de șapte stînjeni și jumătate. Grosimea stîlpilor era de «două palme domnești în toate muchile», iar de la doi stînjeni în sus pînă în viri,

7. Academia R. P. R., nr. inv. 1257 D XXXVIII, 5.

8. Stahl Henri, *Bucureștii ce se duc*, 1935, p. 189.

9. *Ibidem*, p. 291.

10. Academia R. P. R., cota II. 141442 *Istoricul reședințelor poliției Capitalei, Fosta Agie*, Buc. 1934, p. 45.

grosimea obligatorie era de o palmă și jumătate «în toate muchile». Stâlpii se aduceau din județul Dîmbovița și costul unuia era de 75 taleri. Pînă la construirea noului foșor de la Sf. Gheorghe-Nou, în locul celui ce putrezise, se propune ca «să rînduiască dumnealui vel agă doi paznici să păzească ziua și noaptea nelipsiți, unul sus în clopotnița Sfintului Gheorghe cel nou și altul jos la poartă, ca luînd veste cel de jos dela cel de sus, de vreo întimplare de foc, să dea de știre dumnealor zabiților»¹¹.

Cît a durat noul foșor de foc de la biserica Sf. Gheorghe-Nou ne spune G. I. Ionescu-Gion: «Pe cel dela Sf. Gheorghe Nou l'a dat vîntul jos la 1823»¹².

Și așa, toate s-au dus, toate s-au schimbat, cele de lemn au putrezit, cele de zid s-au prefăcut și din clădirile indicate în stampă lingă Dealul Mitropoliei, în partea de nord, a rămas biserica Sf. Ilie după Podul Caliții, ca un monument ce amintește de vremea lui Cuza Vodă.

Pr. AL. N. CONSTANTINESCU

11. Potra George, *Documente privitoare la Istoria orașului București* (1594-1821) edit. Academiei R. P. R., 1961, doc. 569, p. 699.

12. *Istoria Bucureștilor*, 1899, p. 353/354.

DIN ISTORICUL BISERICII MAHALALEI BOTEANULUI ZISĂ ȘI MAHALAUA „BISERICII CU BRAD“ ȘI MAHALAUA „BRADU-BOTEANUL“

Pe hotarul de miază-noapte al Bucureștilor de pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, un negustor : MIHUL, fiu al unui Pandelescu, trăitor pe semne pe acele meleaguri, în marginea întinselor iazuri cu batacuri și ape stătătoare ce mai dăinuiau pe aci și acum un veac și jumătate, își va fi încropit o gospodărie, — desigur mai răsărită ca altele —, cu case, grădină și livadă de pomi. Mahalaua purta numele de : «*a Boteanului*», nume ce-l cunoaștem pentru prima oară într-un zapis de vânzare de case la 5 februarie 1719.

Numele mahalalei se referă desigur la un personaj mai de văză și ar putea veni de la un fost mare dregător de stat domnesc al lui Matei Vodă Basarab, de la *Nedelco Boteanul*, care poate va fi avut, cu un veac înainte, stăpîniri întinse în marginea aceasta nordică a Scaunului domnesc al veacului al XVII-lea. Scoboritorii direcți ai acestui fost mare clucer Nedelco, s-au stins încă de prin a doua jumătate a aceluși veac.

Întilnit documentar, încă din timpul domniei lui Gheorghe Duca Vodă, ca cupeț — așa erau numiți negustorii în vremurile mai vechi —, Mihul pare a fi purtat la sfârșitul vieții sale — pe la amurgul veacului al XVIII-lea — și mica dregătorie de cămăraș .

Ca bun creștin, cu mulțămită pentru fericirea unei vieți pe meleagurile noastre și cu gîndul — poate și la cele veșnice, lui și scoboritorilor lui, va fi ridicat în preajma gospodăriei sale, un mic lăcaș de rugă, în lemn — căci așa se obișnuia —, căruia după datinile vremurilor trecute i-a pus și un hram, poate : «*Tăierea capului sfântului Ioan Botezătorul*». Va fi înzestrat totodată mica sa bisericuță cu cele de cuviință, iar pogrebania îi va fi fost slujită prin îngrijirea fiului său mai virstnic : *Grigorie*, căruia îi va fi lăsat și întregul său avut după înzestrarea a două fiice.

Așa a luat ființă biserica mahalalei Boteanului, pe o vreme cînd alte lăcașuri bisericesti nu-și aveau încă ființa lor în vecinătatea mahalalei Boteanului. La sfârșitul secolului al XVII-lea nu se ridicase nici

biserica mahalalei Popei Ivașco, cunoscută mult mai tirziu sub numele de: biserica Pitar Moșu — a lui Pedar sîrbul de lîngă locul zis «al Icoanei» —, nici biserica cu hramul a patruzeci de mucenici — singura de pe întinsul orașului București cu acest hram —, înălțată în livedea Văcărescului, din grija marelui ban Mihai Cantacuzino, și închinată ca metoh al Episcopiei Rîmnucului, fostă cunoscută sub numele de: Biserica Episcopiei pe locul actualului Ateneu Român; nici biserica Krețulescului, care va lua ființă pe la mijlocul veacului al XVIII-lea; nici poate biserica Maricăi Doamna Brâncoveanului Vodă, cea zisă: «Dintr-o Zi». Poate doar mica ctitorie a jupinesei Iana, mai spre miază-zi, azi biserica Enei, va fi înălțată de pe la începutul veacului al XVII-lea, pe întinsele pămînturi ale boierilor din Popești, Negoiești și Tîrgșor, care dăduseră țării chiar un voievod: pe Antonie din Popești, la 1669.

Grijă de mica ctitorie a lui Mihul cupețul va fi avut-o Grigorie amintit mai sus, care își va fi luat ca nume de neam pe cel de Mihuleț, întîlnit totuși cîndva prin documentele vremii și cu dublul nume de Grigorie Mihai, pomenit ca atare după pristăvirea-i la 1757, de unul din feciorii săi, de Costandin.

Doi din fiii cupețului Mihul, anume *Macsen* și *Gheorghe*, cinstind făpta creștinească a moșului lor, strîngînd ban peste ban din agonisita părintească, au înălțat în timpul domniei lui Scarlat Vodă Ghika, la 5 iunie 1760, pe temeliiile vechii ctitorii, o biserică «în piatră» — la drept vorbind: de cărămidă, dar așa era obiceiul să se spună în vechime —, așezînd deasupra ușii de intrare a noului lăcaș de rugă o pisanie care suna astfel:

«† ACEASTĂ SFINTĂ ȘI DUMNEZEIASCĂ BISERICĂ CE ESTE CU HRAMUL TĂIERII CAPULUI SF-LUI IOAN BOTEZĂTORUL ȘI AL SF-LUI GHEORGHE ÎNTĂI AU FOST CLĂDITĂ DE LEMN DE DUMNEALUI RĂPOSATUL JUPAN MIHUL ȘI ACUM S-AU FĂCUT DE PIATRĂ ȘI S-A ÎNPODOBIT DUPĂ CUM SĂ VEDE CU TOATĂ CHELTUIALA ȘI OSTENEALA DUMNEALUI JUPAN MACSEN DINPREUNĂ CU FRATE-SĂU GHEORGHE FECIORI AI RĂPOSATLUI JUPAN GRIGORIE MIULEȚ ÎN ZILELE MĂRII SALE ION SCARLAT GRIGORIE GHIKA VOEVOD LA LEAT 7268 IUNIE ÎN 5».

Sugestia noastră cu privire la al doilea hram va fi fost o adăugare din partea celor doi cucernici nepoți ai cupețului, poate pentru că temeliiile bisericii lor le vor fi pus de Sfîntul Gheorghe al anului precedent: 1759, încheind clădirea și făcînd slujba tirnosirii la data de 5 iunie 1760.

Confirmarea ființei bisericuței de lemn a cupețului Mihul o aflăm chiar din mărturiile zapisului amintit mai sus din 5 februarie 1719, printre care găsim alături de mai mulți meșteșugari pe Popa Vasile, cu specificarea: «ot Botean», adică: «de la Boteanul», și pe Popa Hiera, care amîndoi vor fi fost slujitorii lăcașului de rugă chiar de mai înainte. Și îi mai aflăm, tot ca mărturie, și în alt zapis cu data de 20 iunie 1720, cînd Rada — văduva unui Leca, vizitiul domnesc —, împreună cu o nepoată a ei Bița, vînd lui Negoiață logofăt de Tîrgoviște, stăpîn de case încă cu

un an înainte tot prin cumpărare, locuința lor cu grădină «din dosul casei dumnealui din Mahalaoa Boteanului».

La 1741 mai slujea în biserică — deci tot a lui Mihul cupețul — pe semne la adinci bătrâneți, același popă Hiera.

La 12 iunie 1765 — deci cinci ani după ce ființa nouă biserică a fraților Mihuleți, un locuitor din aceeași mahală: Ioan din Dobos, face schimb cu «dumnealui Steciu Panait», dându-i o casă «ce o avem *lingă biserică*», evident: lingă biserica aceasta nouă. Printre mărturiile nu mai aflăm pe nici un slujitor al acesteia dar citim numele unui proegumen Ioanichie, care nu trebuie confundat cu renumitul Ioanichie Stavropoleos, fostul mitropolit al Stavropolei din Pogoniani, ce era stins din viață încă de la 7 februarie 1742.

La 17 martie 1774, un zăpis al unei Anița, într-o pricină a mamei sale Neacșa, soția lui Andronache Cocos, se vorbește de un loc ce-l are în: «*mahalaoa bisericii cu brad*», loc ce-i fusese dat de zestre de părinții ei. Putem preciza că acest loc era în marginea sudică a lăcașului bisericesc, lingă o ulicioară ce mergea la fosta vamă turcească, cunoscuta Carsavara din marginea mahalalei bisericii Enei pe vremurile acelea.

Este prima oară că mahalalei Boteanului i se dă această denumire.

Specificarea bradului ne indică fără tăgadă că lingă biserica din mahalaua Boteanului se va fi aflat un brad, specie de pomi care nu erau obișnuiți pe acele vremuri pe aci, căci este bine știut că pe lingă iazuri și lacuri — mai ales dintre acelea cu ape stătătoare — pomii ce creșteau în voia lor erau: salcîmii, sălciiile, uneori și tei și oțetari, și de altii în preajma chiar a mahalalei Boteanului aflăm încă acum o sută și mai bine de ani: ulița Sălciiilor, ulița Salcîmilor, ulița Oțetarului și mai spre miază-zi ulița Teilor, dar niciodată vreo uliță fie: «a brazilor», fie «a bradului», ceea ce statornicește că pe aci un brad era ceva necunoscut, și poate și aiurea.

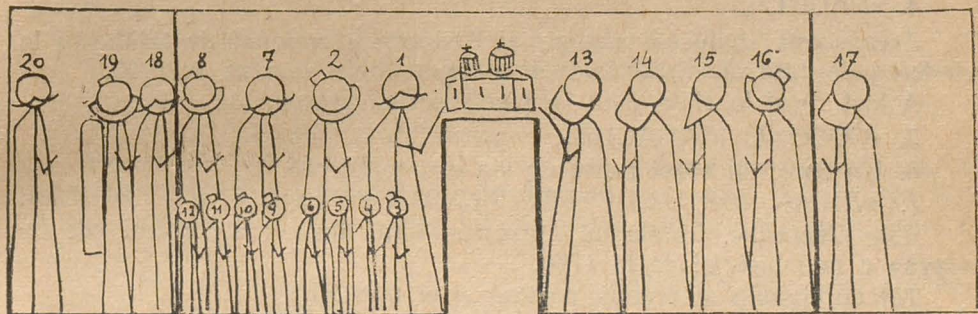
Aci trebuie amintit un obicei păstrat cu sfințenie în trecut că, la ridicarea din temelie a unei case de rugăciuni, se sădea la intrarea ei, dacă nu la ambele laturi, măcar la una, doi pomi sau unul, după a cărui grosime, noi cei de azi, putem afla cam ce vechime va fi avut acea casă de rugăciuni. Cu privire la biserica din mahalaua Boteanului, pentru a căuta o justificare a afirmației: «biserica cu brad», trebuie să admitem că la 1774 va fi fost în ființă vechiul brad sădit, ori de Mihul cupețul la clădirea lăcașului său bisericesc, ori de cei care vor fi avut grija bisericeții în anii ce s-au scurs de la ridicarea ei, și deci la anul de mai sus bradul ce străjuia la intrarea bisericii fraților Mihuleți era un pom centenar ce va fi întrecut în înălțime însăși biserița.

Ctitoria fraților Mihuleți de la 1760 era de dimensiuni mici, în formă de cruce, fără pridvor. Acum vreo șaiszeci de ani se intra în ea — după mărturia cîtorva enoriași azi încă în viață — coborînd cîteva trepte, și aceasta nu că biserica se va fi afundat în pămînt în scurgerea ființării ei, ci, desigur, frunzișul pomilor — a altor specii decît a bradului de la

intrare — tot căzînd și putrezînd, an de an — am putea spune chiar veac de veac — a ridicat nivelul exterior cu cîteva zeci de palme.

Biserica aceasta avea două turle în zidărie cu acoperiș de tablă semi-sferică, încoronate fiecare cu obișnuitele cruci de metal, prima slujind de pantocrator deasupra naosului, iar a doua deasupra pronaosului la care se suia pe o îngustă scară ce pornea în sus în marginea zidului de miază-noapte. Tîmpla era simplă de lemn iar zugrăvelile de pe pereți înnegrite de vremi.

Intrarea în biserică era dintr-o ulicioară foarte strîmtă, părea o potecă de picior, ieșind dintr-un maidan care în vremuri mai înaintate avea mici dugheni la ulița Boteanului cu sumedenie de meșteșugari, embaticari de toate felurile și rosturile gospodărești ; erau cizmari, croitori, dulgheri, lemnari, abagii, ceaprazari și cîți alții, trăind din agonisita meș-

Chipurile ctitorilor bisericii Bradu Boteanu

teșugului lor. Și mai erau și alții mai înstăriți, cu case mari și grădini, din preajma bisericii, mindrii — unii dintre ei — că se aflau în apropierea caselor Domniei din Podul Mogoșoaei.

Pășind în această bisericuță, cu ușă cam joasă, veche de mai bine de una sută cincizeci de ani, se intra într-un pronaos în care se mai aflau două lespezi de morminte, în piatră de riu, purtînd însemnări roase într-atita de vremi, și mai ales de călcarea pe ele, încît era cu neputință a se mai citi ceva ; vor fi fost pietrele ce acopereau rămășițele pămîntești ale primului ctitor și ale fiului său.

Pe trei din zidurile acestui pronaos, ce nu avea decît o fereastră în zidul de miază-zi, se aflau zugrăvite douăzeci de chipuri : bărbați, în anterei și giubele cu meși în picioare, femei în portul vremii și copiii lor, aceștia strînși laolaltă lingă părinții lor, zugrăviți mai mici de statură, pe semne copii nevriscnici încă la 1760.

Pe zidul apusean, privind dinspre altar spre intrarea lăcașului bisericesc, erau la stînga, pornind de la ușa acestuia, următorii — le dăm și inscripțiile după însemnări manuscrise de acum o jumătate și mai bine de veac, înfățișînd și o schiță a pronaosului cu cifre ce se referă la cele de mai jos :

1. «JUPAN MACSEN SIN GRIGORIE MIHUL PANDELE».

Acesta este Măcsim (Maxim) — zis Măcsen — fiul lui Grigorie Mihuleț, și deci nepotul de fiu al primului ctitor al biseriței de lemn. Purta mustăți, capul gol, anțieru obișnuit și ținea cu mîna stîngă biserica zugrăvită cu cele două turle deasupra ușii de intrare. Maxim pare a fi fost un bărbat de vreo 40-50 de ani. Din inscripție aflăm că al doilea nume al lui Mihul era Pandele, deci pronumele părintelui acestuia.

Nu-i cunoaștem lui Maxim nici o dregătorie.

2. «JUPANIȚA EGO ANCUȚA», adică : soția lui, Ancuța.

Imbrăcăminte a vremii, cu maramă.

În fața amîndurora se aflau patru chipuri mai mici, deci ființe nevirstnice la 1760 :

3. «MARIA».

4. «RADUL».

Acesta este Radul Maxim zis și Răducan, menționat de tatăl său la vinderea de case ale acestuia în mahalaua Popii Rusului, la 1763.

A fost zaraf la 1798, cînd își pierde soția.

5. «COCONU IORDACHE».

6. Un cocon al cărui nume nu s-a mai putut citi.

7. «JUPAN IORDACHE POSTELNIC SIN GHEORGHE MIHUL».

Este Gheorghe, fratele lui Maxim și unul din cei doi ctitori «de izvoavă» a noii biserici de la 1760.

Tot cu costum al vremii, purtînd și el mustăți.

8. «PANIȚA EGO STANCA», adică : soția lui, Stanca.

Este evident soția precedentului.

În fața amîndurora sînt zugrăvite cele patru odrasle femeiești nevirstnice și ele la 1760.

9. «MARIA».

10. «BĂLAȘA».

11. «ILINCA».

12. «NASTASIA».

Pe zidul de apus la dreapta ușii de intrare în biserică :

13. «JUPAN MIHUL CĂMARAȘUL».

Acesta poartă barbă albă și înfățișează pe ctitorul primordial al vechii biseriței de lemn ridicată pe semne fie în domnia lui Șerban Vodă Cantacuzino, fie a lui Constantin Vodă Brîncoveanu.

El ține cu mîna dreaptă biserica.

14. «MOCU STAROSTE».

Personaj necunoscut, afară numai dacă numele citit nu este greșit descifrat, căci pe acele vremi nu ne este cunoscut nici un staroste cu acest pronume. Faptul că poartă barbă albă indică pe un om ce era stîns din viață la 1760. Am înclina a crede că aci avem a face cu starostele de neguțători la care-și va fi făcut ucenicia Mihul și care-l va fi ajutat la ridicarea vechiului lăcaș bisericesc, fiind deci socotit ca ctitor.

Nu s-a putut distinge de cei care au însemnat personajele, dacă acesta va fi purtat în mînă o batistă sau basma, care ar putea însemna că a dat bani la facerea bisericii fără a fi trecut în pisanie.

15. «JUPAN GRIGORIE MIHUL CĂM.».

Acesta este fiul cel mai mare al cupețului Mihul. El poartă barbă neagră. Să li fost și el Cămăraș? Nu o știm, căci nu înțelegem cele trei litere dacă au fost just descifrate. Documentar nu-l cunoaștem pe Grigorie decît prăvăliaș în mahalaua Sfîntului Nicolae din Șelari și în Zăbunari, în marginea actualei străzi Lipscani, aproape de piața Sf. Gheorghe de azi, unde era vechea piață a Zarafilor acum mai bine de o sută de ani.

Născut pe la sfîrșitul veacului al XVII-lea, Grigorie Mihul — înțilnit și sub dublul nume de Grigorie Mihai — numit Mihuleț, s-a stins din viață puțin înainte de anul 1757, mutat din mahalaua Boteanului ca și fiii săi.

16. «PANIȚA EGO GRĂJDANA», adică: soția sa, Grăjdana.

Este singura informație despre pronumele soției lui Grigorie Mihuleț.
Pe zidul de miază-noapte al bisericii :

17. «PAN MIHAIU MĂNTILĂ».

Personajul acesta este și el necunoscut. Poartă de asemenea barbă albă, deci la 1760 era stins din viață. Ce rost va fi avut la ridicarea lăcașului bisericesc, fie cel de lemn al lui Mihul, fie la cel «de piatră», ne este necunoscut.

Să fie oare o greșită citire în loc de MĂNTICĂ, un cupeț cu acest pronume fiindu-ne cunoscut pe la 1735, și care credem că trebuie să fie tot unul cu MĂRTICA, cupețul amintit într-un zapis din 3 martie 1724.

Pe zidul de miază-zi al bisericii pornind de la zidul apusean :

18. «COSTANDIN GRIGORIE MIHUL».

Straniu ne pare că acesta nu mai poartă nici măcar epitetul de «Jupan», cu toate că este al treilea fiu al lui Grigorie Mihuleț.

E în costumul vremii purtînd mustăți.

Documentar îl întilnim la 1757, cînd vinde parte din prăvăliile părintești din Zăbunari. Dintr-un act cu data de 6 august al acestui an aflăm pronumele fiicelor sale, care însă aci nu sînt zugrăvite pe pereți, sau poate deteriorării zugrăvelilor le-a fost ștearsă liința lor.

Va fi fost însemnat aci doar ca frate al ctitorilor noului lăcaș, căci el va fi fost un om risipitor și nu va fi — prezumăm — rămas în legături prea strînse cu frații săi mai vîrstnici.

19. «PANIȚA EGO ZAMFIRA», adică soția sa, Zamfira.

Este singura mărturie a numelui soției lui Constantin Mihuleț, căci în actul amintit mai sus din 1757 al soțului ei se zice că vînzarea prăvăliilor acestea a făcut-o cu soția sa fără a-i da numele, înșirînd totuși pe acelea ale odraslelor sale: ILINCA, RADUL, și GRĂJDANA.

20. «PAN NICOLAE POSTELNIC SIN GRIGORIE MIHUL».

Este al patrulea frate Mihuleț și este întilnit cu acest rang la 1757 și 1759, întregind rîmasurile părintești în Zăbunari din mahalaua Sfîntului Nicolae din Șelari.

El mai trăia la 1784 și pare să nu fi fost căsătorit la data ridicării bisericii de piatră.

Este interesant de constatat că familia Mihuleț, chiar de la a doua generație scoboritoare din Mihul cupețul, s-a înstrăinat pe de-a întregul din mahalaua unde-și avea ctitoria, și nici un document — din cele cunoscute nouă pînă azi — nu ne indică măcar vreo statornicire pe aceste meleaguri ale mahalalei Boteanului.

Fiind toți cu îndeletnicirea de negustori, s-au transplantat spre centrul negustoresc al Capitalei, unde îi aflăm ca stăpîni de multe prăvălii prin Zăbunări în mahalaua Sf. Nicolae din Șelari, unde mai întîlnim și alte rudeni ce-și au numele de Maxim.

Pînă la anul 1865, morții de obște se îngropau în jurul bisericii mahalalei de care depindea locuința lor, doar ctitorii erau astrucați în interiorul ctitoriei lor, în pronaos. Celor dintii li se punea la căpătii, fie o cruce de lemn, fie una de piatră de rîu, cu însemnarea pronumelui și data pristinării. Pentru cei mai înstăriți și doar atunci cînd clironomii aveau grijă de cel plecat de pe această lume, așezau și o piatră mormintală.

În curtea înconjurătoare a vechii bisericuțe a mahalalei Boteanului s-au aflat doar două lespezi de mormint.

Prima amintea pe serdarul *Gheorghe Velescu*. Acesta ne este un enoriaș cunoscut de prin actele primei jumătăți a veacului al XIX-lea, căci cu prilejul așternerii cu caldarîm a uliței Boteanului, în domnia lui Grigorie Dimitrie Ghika Vodă, și chiar a uliței învecinate a Colței —, zisă adesea și a Enei — și chiar mai tîrziu, aflăm și de existența acestui boiernaș. Locuia pe ulița Boteanului, de partea stîngă plecînd din Podul Mogoșoaiei, aproape peste drum de intrarea în această uliță a Colței, azi înglobată în întreaga ei lărgime cu sinuozitățile pe care le făcea, în actualul bulevard Nicolae Bălcescu. Serdarul avusese casă cu grădină mare la ulița Boteanului, casă ce a suferit mult de înecuri atunci cînd scurgerea apelor de ploii îi amenințau temeliiile din pricina greșitei orînduirii a stăvilirii apelor din partea stăpînirii.

O a doua lespede mormintală, și ea dispărută azi în dese prefaceri ale acestei mahalale, purta o duioasă amintire săpată în versuri cam schioape pe o placă de marmură :

«AMU FOSTU ODATA ȘI EU IN LUME
 AMU FOSTU SOȚIE MUMĂ DE FII
 DEAR VAI : ACUMA NUMAI UN NUME
 PE ACEASTĂ PIEATRĂ LASU CELOR VII
 FRAȚII, SURORI, MAICA, ȘI TU SOȚ IUBIT
 IATĂ MUMA VOASTRĂ, AICI ZAC EU
 MAIOREASA ANA ZĂDĂRICEANU
 NĂSCUTĂ 1821, m. 1844 GHENARIE 12».

În primele două decade ale veacului al XIX-lea cumpărase în mahalaua Boteanului întinse locuri serdarul Marin Butculescu, sameș în fostele județe Olt și Teleorman. Parte din stăpînirile acestuia erau chiar în preajma bisericii Boteanului — cea veche, de care am vorbit mai sus. A ridicat pe ele case pe care le-a dat ca dar de nuntă fiicelor sale, și anume: fiicei sale *Lința* înspre ulița Pitar Moșului. Aceasta este *Lința Alecu Izvoranu* — bunica după mamă a lui Alexandru Marghiloman —, iar spre stînga ulicioarei din fața intrării bisericii Mihuleților înzestrase pe altă fiică, *Zinca Gheorghe Politimos*, casă pe care a moștenit-o fiica cea mai mare a acesteia, *Anica*, fosta soție a pictorului *Teodor Aman*, acolo unde azi este muzeul marelui artist al veacului trecut. În acea casă s-a născut din prima căsnicie a acesteia: *Țafa Anica Amănoaia*, cu un Niculescu-Dorobanțu, fiica ei cea mai în vîrstă, botezată de bunica ei. Aceasta a fost buna cîntăreață cunoscută sub pseudonimul ce și-a luat în Franța: *Zina de Noris*. O a treia casă tot din clironomia serdarului Marin era chiar spre altarul bisericii și fusese dată de *Ușa serdăreasa* nepoatei sale — fiina ei: *Maria Alexandru Lupescu*, născută Politimos. Această casă scundă, doar cu parter dar cu patru fațade, pe un mare teren ce făcea colț cu amintita stradă a Colței, a dispărut pe de-a întregul cu ocazia străpungerii marelui bulevard de azi Nicolae Bălcescu. Alături de această casă Lupescu a fost un teren mare care a fost cumpărat de bătrînul Constantin Costescu Comăneanu, care și-a ridicat aci o foarte frumoasă casă, dărimată cu prilejul orînduirii grădiniî bisericii Boteanului.

Peste drum de aceste case se aflau primele case ridicate de Marin serdarul, plecînd din fosta uliță a Poștei Vechi — azi strada Nicolae Golescu —, și se întindea pînă în actualul bulevard Nicolae Bălcescu. Terenul și l-au împărțit frații Butculești: *Costache* la dreapta — fosta casă a doctorului Constantin Angelescu —, și *Nicolae*, pe marele teren ce face colț la amintitele două străzi, între ele fiind un teren pe care l-a avut altă fiică a lui Marin Butculescu: *Ana* — zisă *Anica* —, ce a fost măritată la vîrsta de 15 ani cu praprogicul Alexandru din Zădăriciu-Vlașca, și și-a zis *Zădăriceanu*. Această Anica s-a stins din viață în casele fratelui său mai mare Costache Butculescu, fiind tinără de tot, la 23 de ani. Ea este cea îngropată în curtea bisericii Bradu Boteanu la 1844, punîndu-i-se lepedea mormîntală amintită.

Casa Linței Alecu Izvoranu a rămas clironomie fiicei ei Zinca, soția lui *Tănase Rîoșanu*, al cărui fiu și-a clădit casă mare avînd și o familie numeroasă. Acesta este *Alecu Rîoșanu* ce locuia la colțul vechilor străzi: *Vămei*, devenită *Vienei*, apoi *Wilson* și azi *Serghei Kîrov*, și Academiei, pe locul marelui edificiu al Ministerului Afacerilor Interne.

Din toți scoborîtorii serdarului Marin Butculescu, răsfiirați prin mahalaua Boteanului, doar *Rîoșenii* au rămas mai legați cu ființa bisericii mahalalei în care s-au născut.

Țin să precizez că toate actele de care amintesc în acest scurt istoric al bisericii mahalalei Boteanului erau în stăpînirea răposatului Alecu T. Rioșanu, și sînt azi pierdute, eu avînd toate în copii făcute de mine după originale, și vor sluji la istoricul casei Rioșanu amintite.

Mai amintesc că în ceea ce privește pe Mihuleții din mahalaua Sf. Nicolae-Șelari, informațiile le-am luat din recente publicații: *Documente privind istoria orașului București*, ed. S.P.C., Muzeul de istorie a orașului București, 1960, și George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București, (1594-1821)*, ed. Acad. R.P.R., 1961.

Schița ctitorilor este alcătuită după informațiile împărtășite mie de defunctul Alecu T. Rioșanu, unul din ctitorii bisericii Bradu-Boteanu de azi.

GEORGE D. FLORESCU

UN PSALT DIN VEACUL AL XIX-lea PERSONAJ POZITIV ÎN LITERATURA NOASTRĂ

Veacul al XIX-lea, cu ideile lui înnoitoare, a promovat la noi categoria socială mic burgheză a «dascăleților» bisericеști.

Dintre aceștia, unii ca Stan, Chiriță și Chiosea, adunînd în tindele bisericilor învățaței, duceau o muncă didactică elementară, dar plină de zel.

Alții ca Anton Pann și Nicolae Filimon ridicîndu-se peste nivelul celorlalți, prin valoroasele lor opere literare, au intrat în istoria culturii noastre naționale, impunîndu-se ca scriitori clasici.

Cei mai mulți însă, printre care Unghiurliu de la biserica Sărîndari, Chiru de la biserica Enii, Costache Chioru de la biserica Sf. Ioan, Dumitrache Bondoloiu, Petre Efesiu și Petrache Nănescu s-au distins pe linie strict profesională, ilustrînd cu vocea lor frumoasă și cultivată, strănile bisericilor din București.

Deosebit de toți aceștia, psaltul Marin Serghiescu Naționalu, cel de care ne ocupăm acum, pentru vrednicia de fapte patriotice, a reținut atenția unora dintre scriitorii noștri, care l-au veșnicit în literatura noastră religioasă și laică.

În literatura religioasă, I. Ionașcu în lucrarea «Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău — 1836-1936» și Ec. Gh. Ionescu în teza de licență «Viața și activitatea lui Filotei episcopul Buzăului — 1850-1860» — pun în discuție numele lui Marin Serghiescu, în calitate de bun prieten al episcopului Filotei al Buzăului.

Episcopul Filotei lasă două testamente: primul datat 28 decembrie 1858 și al doilea datat 23 mai 1859. În primul testament lasă ca «stăruitor și împlinitor hotărîrilor testamentare» pe Simion Marcovici cu care avea strîns prieteșug și care era profesor, scriitor, secretar de stat, director general al telegrafelor, efor al școalelor și secretar întîi al lui Vodă Bibescu. Cel de-al doilea testament adăuga pe lîngă primul executor și pe Marin Serghiescu, Costache Deșliu și Dimitrie Racoviță, prieteni ai amintitului episcop.

Ca executor testamentar, în numele și al celorlalți, Simion Marcovici cere să li se pună la dispoziție averea defunctului episcop, ca să se aducă la îndeplinire dorințele testatorului, care în mare parte privesc îmbunătățirea instrucției naționale.

Cererea aceasta rămânând fără rezultat pozitiv, Simion Marcovici și Marin Serghiescu intervin iar printr-o petiție adresată ministerului, arătându-și nedumerirea și mîhnirea în privința hotărîrii arbitrare de a nu putea aduce la îndeplinire dorințele testatorului. Precedentul fiind creat cu executarea testamentului lui Eufrosin Poteca și al lui Gherman Brătianu, egumenul de la Vierosii, cer ca și testamentul defunctului episcop Filotei să se bucure de aceeași înțelegere, mai ales că jumătate din averea sa a lăsat-o așezămintelor de cultură națională.

Prietenia lui Marin Serghiescu cu episcopul Filotei al Buzăului este o netăgăduită dovadă a întinselor relații ale acestui interesant cîntăreț bisericesc. Important este însă faptul care pune la temelie acestor relații, pe de o parte, după cum s-a constatat, interesul pe care Marin Serghiescu îl acorda luptei pentru promovarea culturii la noi, iar pe de altă parte, după cum se va constata, interesul pe care acesta îl acorda și luptei pentru promovarea unei vieți mai bune.

În literatura laică, cel dintîi scriitor care se ocupă de acest personaj este Ion Ghica. Consemnările lui deși laconice, sînt totuși foarte prețioase, el fiind contemporan cu Marin Serghiescu, cunoscîndu-l personal și luptînd pentru aceeași cauză dreaptă.

Ion Ghica amintește despre Marin Serghiescu de două ori. Prima dată amintește într-o scrisoare, către amicul său Vasile Alecsandri, intitulată: «Școala acum cincizeci de ani» și datată București, februarie 1880 și a doua oară într-o altă scrisoare, către același amic, intitulată «Nicu Bălcescu» și datată Londra 25 octombrie 1886.

Prima scrisoare în care Ion Ghica evocînd trecutul școlii noastre în duh bisericesc, de unde se recrutau preoți și cîntăreți și de unde boierii își alegeau «băieți pe care îi luau în casă pe procopseală» ne prezintă pe Marin Serghiescu ca pe elevul dascălului Chiosea și ca pe protejatul boierului Alecu Villara. În situația de protejat, după obiceiul vremii, Marin Serghiescu era omul de încredere, personajul care îi înveselea masa cu vocea lui dulce și secretarul nedespărțit al acestui mare boier. Alecu Villara, vornic în cabinetul lui Gheorghe Bibescu, îl așează și-l statornicește cîntăreț la biserica Negustorilor din București, unde el era, cu probabilitate, ctitor, și sigur, enoriaș. Într-o misiune diplomatică pe care Alecu Villara o face la Petersburg, cu prilejul aplicării Regulamentului Organic, este însoțit și de Marin Serghiescu, în calitate de secretar. Mai pe urmă, ispitit de duhul progresist al vremii, iese din influența boierească și se angajează cu toată puterea ființei lui, alături de alți bărbați luminați din timpul său, în lupta politică de la noi, din jumătatea veacului al XIX-lea. Din această cauză a fost arestat împreună cu Dumitru Filipescu, judecat și condamnat zece ani, pe care i-a executat la Ocelele Mari. Revoluția din anul 1848 scurtîndu-i această pedeapsă cu trei ani, i-a procurat în schimb «dulcele fericiri ale unei proscricțiuni» de alți zece

ani la Brusa. Aici, pentru activitatea lui patriotică, cei împreună cu el l-au supranumit Naționalu. După întoarcerea din surghiun, spre bătrînețe, Alexandru Ion Cuza îi arată iubirea și aprecierea, luîndu-l adesea la masă și mîngîindu-l cu numele de moș Marin.

A doua scrisoare, evocînd figura marelui patriot Nicolae Bălcescu, evocă în același timp și figurile celorlalți căuzași, deci și pe aceea a lui Marin Serghiescu. Astfel, în anul 1843 cînd ia ființă societatea conspirativă «Frăția», al cărei comitet executiv era format din Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Christian Tell, printre cei dinții, cei mai activi și cei mai de încredere membri ai ei era și Marin Serghiescu. Iar în anul 1848, cu prilejul începerii revoluției, Nicolae Bălcescu împreună cu căpitanul Teologu mergînd la Telega, în Prahova, pentru a dezlănțui acțiunea revoluționară și din această parte, aveau terenul pregătît de Marin Serghiescu, în sensul că el răspindise și adîncise ideile progresiste aici și de unde în fruntea «ciocănașilor» cu care era înțeles mai dinainte, urma să facă legătura cu unii negustori din Ploești, pentru a ridica în răscoală întreg orașul și împrejurimile lui.

Un scriitor care individualizează pentru prima dată pe acest personaj este Camil Petrescu. În romanul său istoric «Un om între oameni» numele lui străbate ca un fir roșu paginile celor trei volume. Acțiunile pe care le desfășoară, discuțiunile pe care le poartă, replicile pe care le dă, problemele pe care le pune și mimica dictată de împrejurări descoperă omul, psaltul și patriotul.

Lectura atentă a acestei cărți fixează în mintea cititorului portretul fizic și psihic al acestui personaj, care avea făptura voinică, trupul gros, fața rotundă cu obajii bălani, bine întinși și cu barbeți lungi. Mersul îi era greoi, vocea moale și neînchipt de caldă. Vorbea zgomotos și rîdea copilăros. Sufletește, era plin de temperament, vesel, mîndru, activ, cinstit și hotărît.

Un om între oameni este Nicolae Bălcescu, personaj central, în jurul căruia acționează alte multe personaje, dintre care Marin Serghiescu se afirmă ca un personaj principal și pozitiv. Realismul vremii pulsa întens în inima lui. Astfel, în anul 1840, la conacul lui Ralet, într-o discuție dintre căminarul Dumitru Filipescu și iuncărul Nicolae Bălcescu asupra ridicării poporului din bezna în care îl scufundase vitregia cîrmuirilor, cel dinții inițiînd rezolvarea acestei probleme pe calea revoluției făcută de o mînă de oameni hotărîți, iar cel de-al doilea tot pe calea revoluției, dar făcută de întreg poporul, se constată că Marin Serghiescu era deja membru încercat al complotului antidomnesc, alături de profesorul Eftimie Murgu, Vaillant, Telegescu și alții. La plecare, Nicolae Bălcescu și-a arătat dorința expresă de a cunoaște pe toți acești prieteni ai lui Dumitru Filipescu, deci și «pe acel cîntăreț plin de patimă care este Marin Serghiescu», cum se exprimă autorul. Dorința aceasta a lui Nicolae Bălcescu a fost împlinită cu prilejul unei serbări ostășești, din București, cînd, în cadrul programului, Marin Serghiescu, care era «dascăl la biserica Negustorilor» și care «învăța într-o vreme și copiii din mahala să scrie

și să citească» a cîntat «tare frumos niște doine și unele cîntece de inimă albastră».

Ca membru verificat al amintitului complot, i se încredința de conducere activități importante, de care se achita în mod conștiincios. Tot în anul 1840, vara, Marin Serghiescu a fost trimis de Dumitru Filipescu, în Oltenia, la Bălcești, satul lui Nicolae Bălcescu, spre a-l pune în curent cu mersul treburilor din mișcarea revoluționară. Cum Nicolae Bălcescu obișnuia să facă adesea cavalcade spre Curtea-de-Argeș, cineva îl înștiințează că este căutat de două persoane, care acum sînt duse în țîrg, după o căruță, spre a merge la Bălcești. Așteptînd, Nicolae Bălcescu recunoaște de departe pe Marin Serghiescu de la serbarea ostășească și pe Telegescu care era un fel de avocat pe lîngă Divanul apelativ. La masa pe care au luat-o în livada de lîngă han, sub un pîr rotat, unde hangița i-a ospătat cu jumări de ouă, pastramă la grătar, un coș cu zmeură și țuică de prune, Marin Serghiescu și Telegescu i-au comunicat lui Nicolae Bălcescu că pregătirile pentru revoluție sînt înaintate. Mai mult, amîndoi l-au asigurat pe Nicolae Bălcescu că revoluția va fi sprijinită de mahalaua tabacilor din București și chiar de un corp de foști panduri, în număr de cinci sute de oameni, condus de unul Radoșanu din Crasna Gorjului. În ce privește cheltuielile, Dumitru Filipescu își va vinde o parte din moșie. Lui Nicolae Bălcescu i-au oferit slujba de spătar peste miliție. Masa s-a prelungit în cîntecele lui Marin Serghiescu, potrivite pentru asemenea discuții. Cîntecul lui «cu acea legănare pripită, cu acele întorsături în jos, de glas plin, dintr-odată plin, pe care niciun fel de notație nu le poate înregistra, era cînd amar și hotărît, cînd plin de drojdia suferințelor din trecut, întoarsă prin chiuituri haiducești, în nădejdea zilei de mîine».

Cîntecului lui Marin Serghiescu nu i-a putut rezista nici Nicolae Bălcescu, ai cărui ochi și rideau și plingeau. Și, cîntecul psaltului de la biserica Negustori și în același timp al copistului de la Departamentul Vistieriei, avea să se mai audă și în altfel de împrejurări. Astfel, în exil, supranumitul Naționalu, avea să toarne leacul amar al cîntecului său și peste sufletele pribegilor de la Brusa, unde și el împărtășea aceeași soartă. Iar după ce a venit în țară, cu prilejul Unirii Principatelor, cîntecul lui avea să vrăjească și pe Alexandru Ion Cuza, care adeseori îl lua la el la masă.

După înțelegerea de la Curtea de Argeș, dintre Nicolae Bălcescu și Marin Serghiescu, întîlnirea din București a avut loc în casa celui dintîi, de față fiind și un arendaș vecin cu satul Bălcești, pe nume Panovschi.

La masa de sub nucul din curte, Marin Serghiescu, stăpînit de clocotul unei mari pasiuni și mai vesel ca oricînd, informează pe ceilalți doi, că pentru dezlănțuirea revoluției s-a fixat ziua de 14 octombrie 1840, cînd Vodă trebuia să meargă la teatru. Aflînd că Panovschi are o livadă de cireși îi propune să-i sacrifice, ca din trunchiurile lor, să se confecționeze tunuri pentru revoluție. Au stat la masă pînă la miezul nopții, cînd Marin Serghiescu, la despărțire, i-a sărutat spunînd:

— «Fraților, în scurtă vreme poporul nostru va fi liber!».

Discuțiunile de la el de-acasă l-au făcut pe Nicolae Bălcescu susceptibil de unele nedumeriri cu privire la metoda de lucru revoluționară și în deosebi aceea a lui Marin Serghiescu, care era, după el, nu îndeajuns de discret. De aceea căuta să se întâlnească neapărat cu Dumitru Filipescu, pentru lămurirea acestei chestiuni. Cunoscînd tot de la Marin Serghiescu, care era întotdeauna foarte bine informat, adresa lui Dumitru Filipescu, a cărui locuință, lîngă unul Serafim Dragomanu, era «o casă cu poarta în stînga, subt casă», a trebuit să-l caute de mai multe ori, pînă să-l găsească. Aici, printre alte discuții, Baronescu, tof un prieten revoluționar, comunică despre Marin Serghiescu că este dus în Oltenia, pentru aducerea celor cinci sute de foști panduri ai lui Radoșanu. Faptul acesta impune lui Nicolae Bălcescu să reafirme că revoluția este o treabă a întregului popor, iar avîntul lui Marin Serghiescu trebuie, dacă nu stăpînit, cel puțin dirijat. Răspunsul lui Dumitru Filipescu, nu numai că este o completare la caracterizarea lui Marin Serghiescu, dar are și darul de a spulbera nedumeririle lui Nicolae Bălcescu. Cităm :

— «Marin Serghiescu și alții ca el sînt inima poporului român, care bate prin ei mai puternic. Sînt dintre pușinii de azi în care colcăie duhul răzvrătirii. Oameni de felul lui Marin Serghiescu își pun în joc libertatea lor și fericirea familiilor lor. Își pun în joc viața poate, pentru ca să aducă îndreptarea țării și să ne redea la toți, cu un ceas mai devreme, libertatea. Comparat cu semenii lui, el este atît de rar, neprețuit, chiar dacă flecărește puțin cam zgomotos. El este de o cinste și încredere desăvîrșită, ceea ce este azi esențial. Revoluțiile au jocul cumplit al primejdiilor. Cumințenia lui ne-ar împotmoli cu totul. Viața nu așteaptă».

Planul stabilit pentru declanșarea revoluției în ziua de 14 octombrie 1840, a fost răsturnat, căci denunțul serdarului Meltputciu, de curînd intrat în mișcarea revoluționară a lui Dumitru Filipescu, a determinat Vornicia să ia măsuri urgente și aspre. Trecîndu-se la arestări, în ziua de 24 octombrie 1840, cel dintîi care a fost adus în beciul agiei a fost Marin Serghiescu, după care au urmat Dumitru Filipescu, Nicolae Bălcescu, Telegescu și alții, în total douăzeci și patru de inși. Comisia de anchetare numită de Alexandru Ghica și formată din Costache Ghica, vornicul Iancu Manu, vornicul Manolache Florescu și aghiotantul lui Bibescu Vodă, colonelul Nicolae Goleșcu, s-a purtat foarte aspru cu Marin Serghiescu și în general cu toți deținuții. Mai mult, fața lui Marin Serghiescu, ca și a celorlalți deținuți, a primit pumnii spătarului Costache Ghica. În anul următor — 1841 — la 1 februarie, Marin Serghiescu a fost trimis în judecata înaltului Divan, prezidat de spătarul Costache Ghica și acuzator public fiind colonelul Nicolae Goleșcu. A fost judecat în sala cu perdele sîngerii de la Divanul apelativ. Vina ce i se aducea era : atentat la ordinea publică cu precizarea gravă : complot împotriva domnitorului și statornicirea unei alte rînduiri sociale, dezrobirea clăcașilor, desființarea rangurilor și privilegiilor boierești, înființarea unei armate naționale, libertatea presei și a cuvîntului și altele. Primăvara, în luna aprilie, cînd cireșii erau în floare, tot Divanul în frunte cu Costache Ghica

pronunță sentința prin care Marin Serghiescu era condamnat la zece ani închisoare la Oțele Mari. Împreună cu el au fost condamnați și Dumitru Filipescu la opt ani închisoare la Snagov, iar Nicolae Bălcescu la trei ani închisoare la Mărgineni.

Trecînd șapte ani de la condamnarea căzușilor, în anul 1848, evenimentele care se precipitau, au eliberat pe Marin Serghiescu de la închisoare înainte de termen și pe ceilalți deținuți, afară de Dumitru Filipescu, pe care îl eliberase moartea din închisoarea de la Snagov. Căzușii nu numai că nu renunțaseră la ideile lor revoluționare, dar în mare taină pregăteau intens și febril condițiile revoluției, care trebuia dezlănțuită din mai multe părți, în același timp, la o dată potrivită. Pentru aceasta, într-o simăbătă seara, au fixat o ședință la birtul cel mare, din dealul Filaretului. Dar, spre surprinderea lor, au fost arestați și n-au putut fi eliberați decît datorită prezenței de spirit a locotenentului Dincă Bălșoi — căzuș și el — care travestit în aghiotant domnesc, dezarmează sentinela care păzea, iar Marin Serghiescu, cu spiritul lui realist și practic, ia arma dorobanțului, îi îmbracă uniforma care i se potrivea foarte bine, dezarmează și pe ceilalți ostași din apropiere, în frunte cu căpitanul Costache Chioru, îi bagă în beciul birtului și îi păzește acolo pînă ce toți căzușii se răsbindesc.

În discuțiunile purtate în vederea succesului revoluției, Marin Serghiescu este acela care sugestionează ca Nicolae Bălcescu, în calitate de șef, trebuie să rămînă în București. În sprijinul susținerii sale el aduce motive bine întemeiate și anume: nevoia revoluției de a avea o conducere cît mai aproape și nevoia asigurării securității acestei conduceri. Tot în aceste discuțiuni s-a hotărît ca revoluția să înceapă din mai multe părți deodată și fiecare din această parte să-și aibă responsabilul ei. Marin Serghiescu a fost fixat în sectorul de la Telega, din Prahova. Itinerariul lui pînă aci trebuia să atîngă punctele: Zăvoaiele Dîmboviței, Sf. Elefterie, apoi pe Podul de Pămînt pînă la via lui Aristia, vecină cu grădina cea mare de la Belvedere a Goleștilor. De aici, călare, pe drumul spre Săltica, de unde trebuia să se despartă de ceilalți care aveau altă destinație și apoi trecînd prin Butimanu să ajungă la Telega.

Revenit în București, Marin Serghiescu împreună cu Cezar Bolliac, Dumitru Bolintineanu, Constantin Aristia, pictorii Negulici, Rozenhal și Iscovici, Telegescu și alții, în cazinoul comersanților de pe Lipscani, primesc vești despre mersul evenimentelor prin frații Florești.

Turcul Talaat Efendi, împuternicitul Imperiului Otoman în Țările Romîne, trecînd de la Iași spre București, Guvernul Provizoriu a delegat pe Nicolae Bălcescu să-l întîmpine la Focșani, pentru a-i face primirea în țară și pentru a-i cîștiga bunăvoința și încrederea. Nicolae Bălcescu a ținut cu tot dinadinsul să fie însoțit în acest drum și de Marin Serghiescu, deoarece, avînd încredere în el, vroia să-l trimită la Brăila, ca să trateze cumpărarea unei cantități de praf de pușcă, de la o navă austriacă ancorată la Galați și apoi călătoria în tovărășia unui astfel de om, plin

de multă voie bună, era mai plăcută. Și, în adevăr, în tot timpul călătoriei Marin Serghiescu a întreținut buna dispoziție cîntînd. Ajungînd la Buzău, la hanul poștelor, au fost găzduiți și alimentați foarte simplu.

Tot Camil Petrescu, ca dramaturg, în piesa «Nicolae Bălcescu» aduce pe scenă și figura psaltului Marin Serghiescu. Și aici, ca și în romanul amintit, Marin Serghiescu apare în același rol de personaj pozitiv. Astfel, tabloul al patrulea, din actul întii în primul rînd, amintește scena arestării căzușilor, de la birtul cel mare din dealul Filaretului, cînd Marin Serghiescu, din porunca locotenentului Dincă Bălșoi travestit în aghiotant domnesc, îmbracă uniforma dorobanșului dezarmat, eliberînd pe deținuți și în al doilea rînd, înfățișează aspectul ședinței tot de aici, după eliberare, cînd Marin Serghiescu, acum din porunca lui Nicolae Bălcescu, este trimis la Rîmniceu Vîlcea, într-o misiune secretă pentru cauza revoluției.

Criticul Ion Roman în studiul lui introductiv, cu prilejul reeditării scrisorilor lui Ion Ghica, în cele două volume «Opere» amintește și de psaltul Marin Serghiescu, despre care spune că «făcea parte din societatea revoluționară «Frăția» înființată la 1843, ai cărei inițiatori și conducători erau: Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Christian Tell».

În opera literară «Nicolae Filimon» din colecția «Oameni de seamă» scriitorul H. Zalis leagă viața romanțată a psaltului de la biserica Enii de aceea a lui Marin Serghiescu, psalt și el la biserica Negustori. Cuprinsul acestei cărți îl plasează pe Marin Serghiescu în societatea oamenilor progresiști din timpul său, ca Cezar Bolliac, Costache Rosetti, Dimitrie Bolintineanu, etc... și datorită relațiilor și prieteniiilor cu aceștia și cu Nicolae Bălcescu, profesorul Eftimie Murgu, Golescu Arăpîlă și alții, el era întotdeauna foarte bine informat. Încă din vremea complotului antidomnesc, din anul 1840, Marin Serghiescu era un luptător democrat și în întîlniri prietenești recita versuri progresiste, din poetul Grigore Alexandrescu, ca cele ce urmează :

«A lumii temelie se mișcă, să clătește,
Vechile-i instituții se șterg, s-au ruginit ;
Un duh fierbe în lume, și omul ce gîndește
Aleargă către tine, căci vremea a sosit».

Avem preocupări serioase și odată chiar l-a muștrat prietenește pe Anton Pann, deoarece făcea glume pe socoteala femeilor tinere, care se scaldau în Dîmbovița, umbrită de frunzișul des al salcîmilor și salciilor de pe maluri.

În anul 1847 Marin Serghiescu, Anton Pann, Nicolae Filipescu, Dimitrie Bolintineanu, dramaturgul Ion Dumitrescu, editorul Vinterhalder și alții, în ceasurile de zăpușeală, se abăteau la cîrciuma turcească așezată între podul Antim Hanul Roșu și Dîmbovița, pe al cărei mal se află biserica Doamna Bălașa. Aici, un dialog dintre Marin Serghiescu și Nicolae Filimon vădește preocupările progresiste ale acestora și în deosebi ale celui dintîi :

— «Te-ai întrebat, frate Marine, de ce apa izvoarelor, în munți, nu răzbate prin stîncă dintr-odată ?

După o secundă de răgaz răspunde tot el.

— Să-ți spun, e simplu : pentru că stîncă se împotrivesc. Totuși izvorul își croiește drum. Și dacă uneori seamănă doar cu un firicel, iar alte ori nu mai lat ca o palmă, să știi că nu asta-i hotărîtor. Important e că există și că a răzbătut prin stîncă. Uite așa și cu noi. Ai băgat de seamă la conjurația de acum cîțiva ani ? S-au ridicat prin 1840 cîțiva boieri mari ca Săndulache Miculescu și Teodor Hurmuzachi și alții, vreo șaptezeci cu totul, să schimbe fața țării. Cereau, auzi tu, să nu mai fie deosebiri de rang între boieri, să nu mai fie robi, nici averi mînaștirescî închinată, și mai cîte altele. Au fost, cum spun, vreo șaptezeci, ei între ei. I-au prins și le putresesc oasele la ocnă sau prin temniți. Ce-au vrut de fapt ? Să fie mai puține privilegii și întocmirile ruginite să fie schimbate cu altele mai drepte. Imi pare rău că n-au izbutit».

Marin Serghiescu îi răspunde :

— «Tu ai băgat de seamă prin prejur ? Atunci au fost șaptezeci, dar ceea ce au gîndit ei, ăia șaptezeci, cu șase ani în urmă, gîndesc acum mii de oameni, la fel cu izvoarele de munte despre care pomeneai. Stîncă n-are să le mai pună stavilă. N-o să mai poată». Mai departe Marin Serghiescu spune : «Stăm pe o temelie de suferințe, de strigătoare nedreptăți. Nu numai că nu trebuie să ne resemnăm, dar nici nu trebuie să ne așteptăm. Să înfăptuim spusele lui Bălcescu, de a făuri un stat romînesc, sănătos, cu dreptate, al poporului. Și aceasta curînd, foarte curînd».

După cum se poate ușor constata, Marin Serghiescu se înflăcăra la discuții, mai cu seamă la ideea unui stat care să nu mai geamă sub jugul lăcomiei boierești și al ticăloșiei legiuitoarelor.

Avea dreptate cînd socotea așezarea romînească din timpul său putredă și gata să se prăbușească la orice clătinare.

Într-o seară Marin Serghiescu și Ion Ghica s-au oprit la circiuma lui Bădoiu, unde la o masă era și poetul Cezar Bolliac. Aici ei au discutat despre starea țaranilor și tîrgoveților. În privința țaranilor Marin Serghiescu găsea dreaptă cererea lor de a se desființa claca și de a îi împroprietăriți, scăpînd în același timp de birurile prea mari și de corvezile de asemeni prea mari. Emanciparea țaranilor era deci, după el, o imperioasă necesitate, potrivit spuselor lui Nicolae Bălcescu : «Servajul (robia) este o urmare neapărată, el stă în dependența absolută în care se află țaranul sărac către stăpînul său, care singur numai posedază și poate a-i da instrumente de lucru. Legea care îl declară slobod nu schimbă cu nimic la această stare a lucrurilor».

S-a mai vorbit aici și despre dreptul județelor de a-și alege dregătorii, cit și despre imperioasa necesitate a scuturării jugului turcesc.

Scriitorul și criticul G. Călinescu în opera sa literară «Nicolae Filimon» subliniază faptul că Marin Serghiescu, cîntăreț la biserica Negustori, a fost un personaj vestit între anii 1840-1848, în sensul că a fost devotat cauzei progresiste. El făcea parte din grupul «dăscăleților» Anton Pann, Petrache Nănescu, Chiosea, Unghiurliu, Nicolae Filimon și alții.

Este știut că o poezie nu poate să exprime tot ceea ce vrea să spună autorul, lăsînd aceasta la înțelegerea, aprecierea și simțirea cititorului. Tot așa și poemul «Nicolae Bălcescu» al poetului Eugen Jebeleanu, deși nu amintește numele lui Marin Serghiescu, totuși versurile care subliniază pe frații de luptă aruncați în închisoarea de la Telega, după demascarea complotului antidomnesc din anul 1840 și pe cei surghiuniți la Brusa după eșecul revoluției din anul 1848, subînțeleg și pe acesta și activitatea lui.

Personaj realist și progresist, psaltul Marin Serghiescu și-a înscris pentru totdeauna numele și în «Istoria R.P.R.» alături de ale celorlalți luptători din veacul al XIX-lea.

Servînd cu devotament altarul credinței și al țării, urmașii vor învăța și de la el adevărata iubire de Biserică și de Patrie.

Pr. HORIA CONSTANTINESCU

MEȘTERI ZUGRAVI, CONSTRUCTORI ȘI CTITORI ȚĂRANI DE PE VALEA CIRCINOVULUI, RAIONUL GĂEȘTI

Biserica din Beleți. De la gara Călinești, trecînd prin Topoloveni, apoi prin Inuri și Țigănești, dai de satul Beleți, a cărui biserică în formă de treflă a avut cîndva pridvorul deschis, marcat prin coloane de cărămidă în formă rotundă. Pridvorul e închis și formează azi partea din față a pronaosului.

Pisania scrisă cu litere cirilice pe zid, deasupra intrării, între cele două coloane centrale ale fostului pridvor, a fost reînnoită cu greșeli, pe vechiul duct al literelor, pe un nou fond gălbui. Cuprinsul pisaniei :

«*Ridicatu-s-au această sf. biserică cu hramul Sf. Nicolae și a cu-
v(ia)si Paraschivi (sic) di(n) temelie de dumnealor Din Rușescu, Preda
Mănescu, Gheorghie Anghel, Safta, Angheliana (sic) Vasile Preda, Ioan
Costandin, Din, Ioan, Cion (sic) în zilele Domnului nostru Barbu Di-
mitrie V(oe)v(od) și a prea sfinții sale Nișon Mitropolit, în leatu 1851
și s-au isprăvit în leatu 1853, cu zugrăvitu cu totu însă și cu ajutorul
satului P. (?) și ajutorul altor ctitori Alecsie zugrav 1853, Oct. 30.*»

Alexie zugravul e cel din Cîmpulung, care a înprospătat cu ulei pictura în frescă din sec. XVIII a bisericii mînăstirii Tismana, în 1844, sub Bibescu vodă¹. De la el mai aflăm o icoană din 1845, care se păstrează în biserică Domnească din Cîmpulung². Înnoirea pisaniei s-a făcut cu prilejul renovării în ulei, pe urmele vechilor desene, a picturii interioare și în parte și a celei exterioare. Inscricția scrisă în interior, deasupra intrării, arată acest lucru în cuprinsul acesta :

«*S-a restaurat pictura acestei sf. biserici, în anul 1957, sub păstoria
Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian Patriarhul Romîniei. Din
inițiativa preotului Ioan D. Radu, cu ajutorul consiliului, comitetului,
enoriașilor și altor buni creștini aducîndu-se multe îmbunătățiri radicale
încă din anul 1934, tot cu acelaș ajutor. Pictor Gh. Manu-Godeni-Muscel.*»

1. Al. Ștefulescu, *Minăstirea Tismana*, Buc. 1909, p. 146.

2. Șt. Meteș, *Zugravii bisericilor romînești*, Anuarul Com. Mon. Ist. secția pentru Transilvania, 1926-1928. Cluj, 1929, p. 93.

Arhitectura bisericii. Biserica e pardosită cu lespezi de piatră rostuită. Nivelul interior e sub cel exterior. Două coloane de cărămidă susțin timpanul despărțitor dintre naos și pronaos.

Altarul prezintă o boltă mai scundă decît a naosului.

Timpla e de zid și în afara icoanelor împărătești, care sînt pictate pe lemn; celelalte (prăznicarele, apostolii și proorocii) sînt pictate pe zid.

Naosul e boltit cilindric. Pronaosul e prelungit și cu pridvorul închis și acoperit cu un plafon obișnuit.

Zugrăvelile exterioare. Din vechile zugrăveli exterioare, de factură populară, s-au păstrat fără nici o intervenție sau modificare, cele din partea superioară, distribuite potrivit normelor generale și respectînd un echilibru perfect în desfășurarea iconografică. Pe latura de nord, deasupra coloanelor fostului pridvor, e zugrăvită scena de factură populară care poartă acest titlu: «Cînd au răpit ingeru pre Ilie în car de joc la ceri». Corespunzătoare acestei scene, pe latura de sud, e zugrăvită scena cu titlul: «Cînd au deșteptat ingerul pre Ilie».

Zugrăvelile fațadei principale. În firida centrală, disproporționat de mic, e zugrăvit chipul Sf. Ierarh Nicolae, între Sf. Ioan Botezătorul și Cuvioasa Paraschiva. Deasupra coloanelor pridvorului, între cei de mai sus, sînt zugrăviți pe nori, în formă de bust: «Pr(ooroc) David» și «Pr(ooroc) Solomon». Aceste chipuri sînt încadrate de cei doi sfinți călări: Sf. Gheorghe spre nord, Sf. Dimitrie spre sud; Sf. Gheorghe e zugrăvit pe cal alb, ucigînd balaurul, redat sub forma curioasă: cu cap de cîine, cu coadă, cu patru picioare și cu aripi. Fata de împărat ține de funia albă desfăcută în două vițe și legată de gîtul monstrului.

Spre colțul de sud, «Sf. Mucenic Dimitrie», călare pe cal de culoare închisă, străpunge cu sulița capul lui «Guliat», — curioasă confuzie pe care e de mirare că a putut-o face Alexe zugravul, de la jumătatea sec. XIX.

Picturile din partea inferioară a fațadei au fost înnoite în 1957 de zugravul Manu. E vorba de chipurile sfinților apostoli Petru și Pavel, flancați de Sf. Evanghelist Ioan spre nord și de Sf. Nicolae spre sud. Pe zidul de sud e înnoit chipul Sf. Arhanghel Mihail, iar pe cel de nord acela al Sf. Arhanghel Gavriil.

Decorația exterioară e întregită de cele patru ciubece în relief, zugrăvite cu motive florale de culoare roșie, neagră și gălbuie, iar în partea inferioară de un număr de panouri mărginite de rame în relief, odinioară avînd partea superioară în formă de acoladă, astăzi stilizată în forma unei bucle terminată cu un vîrf ascuțit și prelungit către ciubecele în relief care încing biserica și de care am vorbit mai sus.

*

Biserica din Sgripțești, raionul Găești. Ca și cea din Beleți, are forma de treflă și ca aceea din Negrești, prezintă decorații exterioare. Pisania scrisă cu negru în firida de deasupra ușii de intrare, în litere cirilice, are cuprinsul acesta: «Cu mila lui Dumnezeu și a Maicii Domnului s-au rî-

dicat această sfință biserică prin toată cheltuiala și ajutorul celor desăvârșiți cititori, robii lui Dumnezeu sfinția sa preotul Sima d(u)h(ovnicul) sin diaconu Arsenie Sgripcescu i diacon Arsenie d-lor Ilie Gheorghe cum și prin ajutorul celor ce au săvârșit făgăduințele din contractul (sic) ce au dat din ceiace i-au lăsat inima ce-î dovedește iscăliturile lor și anume: Rad(u) P(o)p(a) Ioan, Preda Ioan, Udrea Popa Stan, Ion I(o)rdache Ioan, P(o)p(a) Nițu Hristu Brat, Hristea D. Preda, Hristea Iordache, Gheorghe D. Stan, Din al lui Ioan, Neagoe al lui Badi (sic), d-lor Ioan Vulpescu, Grigore Popa Stan, Tudor, Dumitru, d-lor Ioan din Beleți cu Vasile Andrei. Pă icoane împărătești d-lor Iosif, precum și cu tot ajutor(ul) tuturor inoriașilor (sic) acestui sat. Și la neajunsurile și avutele marilor cheltuele s-au îndeplinit tot din casa și alergăturile și cerșuturile (sic) ale numitului preot de mai sus, prin străinătatea (sic).

Această biserică s-au pus în lucrare la leat 1860, Iunie 8 și s-au săvârșit în leat 1861, Septev. 20, în zilele prea înălțatului nostru Domn Alexandru Ioan I și prea sfințitul nostru arhiepiscop și mitropolit Nișon».

La această inscripție din 1861 s-a adăogat în același duct: «Și s-a reparat în anul 1927, prin stăruința enoriașilor».

Mestieri zugravi și zidari. Deasupra intrării în naos cunoscuta inscripție: «*Întărește, Doamne, (biserica aceasta pe care o ai cîștigat cu scump singele Tău)*», etc. Dedesubt este scrisă data zugrăvirii, numele zugravilor și al zidarilor: «1861. *Zugravi Voicu, Ilie și N(ico)lae. Zidari Radu și C... C...*».

Timpla e de zid și, ca mai toate de acest gen, prezintă icoanele prăznicare, apostolii și proorocii, zugrăvite pe zid. Icoanele împărătești sînt zugrăvite pe lemn de zugravii arătați desigur, deși nu li se dau numele, inscripția arătînd pe cei care au plătit după cum urmează: «*Aceste 4 icoane s-au făcut și s-au plătit dm (dumnealui), log(ofăt) Ioan Constantin (sic) și soția sa Ioana, fii ai Radului Pietrărescu din sat Beleți 1861 Oct. 10. Al doilea Vasile Andrei și soția sa Dobra 1861 Oct. 10 tot din acest sat Beleți*».

Icoanele din pronaos, din locul rezervat femeilor, sînt vechile icoane împărătești. Patru din ele, judecînd după factură, datează din 1777. Pe icoana care înfățișează pe Iisus Hristos, citim inscripția: «*Do... Rafail (?) zugrav 3 Mai 27 1703*», adică 1777. Pe icoana Sf. Arhanghel Mihail,

3. Un Rafail zugra .1, ierodiacon, zugrăvește între 1771-1774, împreună cu preoții zugravi, Dragomir și fratele acestuia, Nicolai, cum și cu ierodiaconul Dumitrașco și cu Petru, ucenic și calfă, biserica schitului Dobrușa, de lângă Drăgășani. (Șt. Meșes, *Zugravii bisericilor rominești*, Anuarul Com. Mon. Ist. secția pentru Transilvania, 1926-1928, Cluj 1929, p. 70). Inscriptia amintind de zugravii de la Dobrușa, a fost publicată de N. Iorga în Inscriptiile I, p. 166, Virg. Drăghiceanu în Bul. Com. Mon. Ist., an. XXIV (1931), fasc. 69, iulie, sept., p. 121. Cu unele îndreptări, această inscripție a fost publicată din nou de mine în revista «Mitropolia Olteniei», an. VII (nr. 5-6/955), p. 338. Cu lectura greșită, inscripția a apărut și în articolul — de altfel îngrijit și documentat — semnat de V. Drăguț, în Monumente și Muzeu, I, 1958, p. 175, sub titlul: «O biserică cu grobnită în Oltenia, sec. XVI. Biserica schitului Dobrușa», deși îndreptările fuseseră publicate de mine încă din 1955. Trecînd peste altele mai puțin supărătoare, trebuie să relevăm lectura greșită a numelui zugravului: «*Dragomirescu*» în loc de «*Dragomir iereu*», așa cum citiseră mai înainte N. Iorga, V. Drăghiceanu etc.

inscripția: «*Ilie zograf ot Pitești*»⁴. Sub picioarele arhanghelului un muribund avînd inscripția: «*om păcătos*».

Arhitectura. Planul bisericii are forma de treflă, precum am văzut. Lumina pătrunde în biserică prin șapte ferestre distribuite astfel: două între naos și pronaos, patru în cele două sînuri ale naosului, una în axul altarului, la care se mai poate adăoga ferestruica de la proscomidie.

Pridvorul e deschis și e marcat prin opt coloane, din care două angajate în zidurile laterale, două mărginesc intrarea din axul bisericii, iar celelalte patru susțin greutatea zidurilor superioare, în cele două colțuri de vest.

Pictura interioară, lucrată în frescă, a fost împospătăată cu ulei și înecată, — atît chipurile cît și inscripțiile slinților — prin nepriceperea unor zugravi din timpul nostru.

Pictura pridvorului păstrează frăgezimea și calitățile de culoare, desen și interpretare ale meșterilor din 1861, care păstrau cu slințenie tradiția moștenită de la înaintașii lor. Ca și cea din exterior, ea nu se depărtează de pictura bisericilor din jur și nici de erminie.

Pe plafonul orizontal al pridvorului sînt zugrăvite trei medalioane: în mijloc, Iisus Emanoil, avînd de o parte și alta, tot în medalion, pe Maica Domnului și pe Ioan Botezătorul. Pe zidul de est, care desparte pridvorul de pronaos, sînt zugrăviți cei 12 apostoli—șase de o parte și șase de alta a lui Iisus care tronează în mijloc. Este singurul registru rămas din scena cea mare: Judecata din urmă, în locul căreia — ca de altfel și în alte părți — zugravii de mai tîrziu au pictat pe Iisus Hristos tronînd între Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul spre sud, iar spre nord pe Maica Domnului tronînd între cei doi arhangheli.

Deasupra coloanelor pridvorului, ca la mai toate bisericile, începînd din colțul sud-vest, sînt zugrăvite scene de la creație. Cea dintîi înlățișează pe Dumnezeu Tatăl, însoțit de inscripția: «*Cînd au desprățit Dumnezeu lumina dintre intrunerec*». În colțul sud-vestic: «*Zidirea lui Adam*»; deasupra coloanei de la intrare: «*Zidirea Evei din coasta lui Adam*». Deasupra coloanei dinspre nord, de la intrare, e zugrăvită scena în care șarpele încolăcit în jurul pomului apucă un măr pe care Eva îl primește din gura acestuia. Inscripția necompletă are cuprinsul: «*Inșelarea (lui Adam) Adam*», «*Eva*». Pe zidul de nord: «*Isgonirea lui Adam din rai*», iar spre colțul nord-estic: «*Cînd s-au apucat Adam de muncă*».

Distribuția iconografică a subiectelor din exteriorul pridvorului amintește pe cea de la biserică din Negrești. În firida centrală din fațada de

4. Ilie zugravul din Pitești e tatăl pictorului Costin Petrescu, fost profesor la Institutul de Arte Frumoase, cunoscut pentru lupta dusă pentru reintroducerea tehnicii fresco în pictura bisericească. Acest Ilie e fiul lui Petre zugravul din Pitești, care împreună cu Voicu și cu Gheorghe (Gherontie) a zugrăvit mai multe biserici din părțile Argeșului și de peste Olt. (Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 18, 23, 24, 88). De la el au rămas și unele icoane, cum este Judecata lui Iisus Hristos (V. Drăghiceanu, *Catalogul Colecțiilor Comisiunii Mon. Ist. Buc. 1913*, p. 108, nr. 537. Icoana este o transpunere pe lemn din 1841, a unui model imprimat la Viena în 1805. O asemenea icoană se află și la biserică Sf. Ilie-Rahova din Buc. (V. Brătulescu, *Zugravi din București*, Glasul Bisericii, an. XVII, (1958), nr. 10: (oct.), p. 966-968.

vest e zugrăvită icoana hramului : Adormirea Maicii Domnului ; în firida din colțul de nord, «*Sfintii Voevozi*» ; în cea din colțul de sud, «*Sf. Vasile*» și «*Sf. Simion Stîlpticul*». Pe fața zidului, spre nord, e zugrăvit «*Sf. Gheorghe*» călare pe cal alb ; spre sud, «*Sf. Dimitrie*» pe cel murg ; în alte firide, în același registru, spre nord, e zugrăvit «*Sf. Nicolae*», iar în cel dinspre sud «*Sf. Trifon*».

Cultul Sfintei Filoteea de la Argeș, foarte răspîndit în Țara Românească, mai ales în sec. XIX și cu deosebire în pictura icoanelor portative, cum am avut prilejul să arătăm și în alte împrejurări, este înfățișat și aci ⁵. Deasupra coloanei de nord-vest a pridvorului e zugrăvită Sf. Filoteea împărțind mîncare săracilor, după tipicul cunoscut : sînta ia din coșul cu mîncare pe care trebuia s-o ducă tatălui său la plug și o împarte la cei trei săraci zugrăviți în fața ei. Dedesubtul acestei scene, pe zid, e zugrăvit un copac central, înecat de alți doi copăcei în care se află păsări de culoare roșie. Să fie reprezentarea străvechiului cult al stejarului, cunoscut sub numele de dendolatrie și înfățișat pe pietrele funerare, în sigilografie, în reprezentări miniaturale ? ⁶.

Deasupra coloanelor din față, în spațiul deschis în lături, peste capitule, pe zid, sînt zugrăviți serafimi. Către sud și în rînd cu cealaltă scenă din viața Sfintei Filoteea, aflăm zugrăvită martirizarea sîntei, sub titlul : «*Sf. Filotee s-au tăiat de tată-său cu barda*».

Pe zidul de nord și pe cel de sud al pridvorului sînt zugrăvite subiecte cu caracter de învățătură pentru credincioși. Pe zidul de nord, subiectul cu titlul : «*Taina ispovedaniei*» înfățișează pe «*duhovnic*», un preot stînd în jeț și rostind către cel care stă în genunchi și se spovedește : «*Ascultă, fiule, și spune păcatele*».

Pentru ilustrarea urmărilor dreptei mărturisiri, zugravul înfățișează spre colțul de nord-vest al laturii de nord-vest pe «*Dreptul*», al cărui suflet purtat de inger — «*sufletul drept*» — este înfățișat lui Iisus, zugrăvit în colțul de sus în nori, însoțit de inscripția : «*Veniți la mine*». Cel care nu-și mărturisește păcatele, pentru ca preotul să se roage să-i fie iertate, e înfățișat sub indicația «*Păcătosul*», la urechea căruia diavolul sub chipul unui ciine vinăt îi șoptește să nu spună. Această reprezentare sugestivă era întărită de scena cea mare de la intrare : Judecata din urmă, în care apare, de o parte răsplata dreptilor, grădina raiului cu bucuriile ei, iar de altă parte pedeapsa (osînda) păcătoșilor, în locul veșnic al iadului. În vîlătăile limbii de foc ieșind din gura balaurului între ale cărui fălci Scaraoțchi ține pe genunchi pe Arie, sînt înșirați, chinuindu-se cu instrumentele cu care au înșelat cit au trăit, atîrnate de gît : croitorul cu foarfecele, morarul cu piatra de moară, cojocarul cu cojocul, cismarul cu ciocanul, «*călugărul care bea tutun*», cu luleaua, măcelarul cu cîntarul, etc.

5. V. Brătulescu, *Inscripții, însemnări și date istorice culese de la bisericile din raionul Cricov, regiunea Ploești*, în *Glăsuțul Bisericii*, an. XIX (1960), nr. 7-8 (iulie-august), p. 653-657.

6. I. D. Ștefănescu, *Cu privire la stema Țării Românești*, *Arborele din pecețile și bulele sigilare de aur*, pp. 373-388.

În Maramureș, între păcătoși sînt trecuți și învățătorii care bat copiii cu nuiua la palmă, bătuți și ei de diavol cu nuiua la palmă; cismarului necinstit diavolul îi bate cuie la fund, cu ciocanul de cismărie; fermecătoarea este umilată prin spate cu foalele ierarului; aceea care ia laptele vacilor e împunsă veșnic din față și din spate de vacile care au pătimit de pe urma vrăjilor ei ⁷.

Pe zidul de sud, deasupra coloanelor e zugrăvită scena «*Rădicarea Sf. Ilie spre cer*» ⁸, iar de o parte, mai jos, așteptînd cojocul Sfîntului Ilie «*prooroc Ilisei*». Pe una din coloane, tot cu scop didactic e zugrăvită «*Moartea*», cu atributul ei, coasa.

*

Biserica din Negrești. Pisanîa zugrăvită cu negru, în firida de deasupra ușii de intrare, arată numele ctitorilor, preoți, diaconi și țărani, din mijlocul cărora erau și clericii respectivi. Numele zugravului nu e arătat de inscripția de mai sus, dar distribuția iconografică de pe pereții și de pe bolțile bisericii, foarte apropiată de aceea a bisericii din Sgripțești, ca și inscripțiile de pe icoanele din tinda femeilor, mai vechi cu zece ani decît actuala biserică, ni-l arată pe Ilie, zugravul din Pitești, tatăl profesorului Costin Petrescu, a cărui lucrare în frescă e pînă acum aceasta cea mai apropiată de finele sec. XIX, din cîte cunoaștem. Dragostea și pasiunea pusă în sprijinirea și practicarea acestei străvechi tehnice a frescei se lămurește și pe această cale a moștenirii la maestrul Costin Petrescu.

Iată cuprinsul pisaniei: «*Cu ajutorul Tatălui și al Fiului și Sf. Duh Amin. S-au rădăcat această sf. biserică din nou din temelie, întru cinstea și lauda hramului Sf. Nicolae, Sf. Theodor Tiron, Sfii Voevozi, Sf. Haralambie și Sf. Paraschiva, începîndu-se această sfîntă biserică la anul 1863, Iulie 15 și s-au săvîrșit la anul 1865, Sept. 28, prin osirdia și cheltuiala preotului Costandin sin diacon Arsenie și r(ă)posata? preoteasa soția Pre. Neacșa și cu toți enoriașii acestui sat. Ajutorăți cei care să vor scri aici, robii lui Dumnezeu: Pr. Costandin din Botești, Crăciun, Gheorghe, Nicolae, Ion Grigore, Gheorghe, Petre, Stroe, Radu, Ion, Marin, Nicolae, Manole, Vasile, Dumitru, Ilie, Costandin, Jăngă, Ion, Vasile, Iosif, Ion, Nicolae, Barbu, Ion, Dumitru, Stanciu, Din, Stan, Neacșu, Oprea, Stan, Krasan, Costandin, Arsene, Stan, Costandin, Florea, Gheorghe, Mihai, Iordache. În zilele Domnitorului Alexandru Ioan I-ii Cuza, fiind mitropolit Nișon 1865, Sept. 27». Marin, Costandin».*

Arhitectura. Planul bisericii are forma de trellă neregulată, în sensul că cele două sinuri laterale ale naosului sînt mult mai largi decît altarul, iar bolțile celor două sinuri și ale altarului sînt cilindrice și se reazimă pe zidurile laterale.

Pronaosul, care începe chiar de la sinurile naosului — de care se desparte printr-un zid, e acoperit de un plafon orizontal, ca și pridvorul.

7. V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, Bul. Com. Mon. Ist., an. XXXIV, (fasc. 107-110, 1937), p. 106-108, fig. 174-177.

8. *Ibidem*, p. 109, fig. 180.

Se vede aci lipsa unui constructor priceput pentru fiecare compartiment.

Intr-adevăr, la o deschidere de 6 m. lățime, altarul prezintă 5 m. în adâncime, sinii naosului 8 m. în lungime pe 8 m. lărgime maximă, pronaosul prea mult lungit la 7 m., iar pridvorul prea redus, la 2 m. lungime față de cei 6 m. lățime.

Ferestrele sînt distribuite în mod egal pe despărțituri. Una în axul altarului, alta mai mică la proscomidie, patru la sinii, două de o parte, două de alta, două la pronaos, pe fiecare parte cîte una.

Pridvorul se reazimă pe opt coloane, dintre care două așezate în zidurile laterale, patru alăturate două cîte două în colțurile fațadei de vest, iar două mărginind intrarea din axul principal.

Timpla e de zid, avînd crucea Răstignirii, cele două molenii și icoanele împărătești de lemn, iar prăznicarele și apostolii zugrăviți pe zid. Registrele icoanelor se despart prin ciubuce orizontale în relief, iar icoanele între ele prin bare verticale tot în relief, realizate din mortar.

Pictura interioară. Altarul. Pe bolta altarului, în mijloc, e zugrăvită Maica Domnului Platitera, tronînd în jeț și purtînd în față pe Iisus prunc. De o parte și alta, doi sfinți melozi îi cîntă în genunchi; în spatele melozilor cîte un arhanghel, iar în urma acestora, doi prooroci. Către tîmplă, în mijlocul bolții, e zugrăvit Dumnezeu Tatăl.

În registrul următor, pe o bandă îngustă, e zugrăvită scena împărțirii apostolilor, iar în registrul de jos, începînd de la proscomidie și în glaful ferestrei, sînt zugrăviți sfinții ierarhi, din care șase spre sud. În firida proscomidiei e zugrăvită vița de vie, cu struguri și frunze, alături de pomelnicul ctitoricesc, începînd cu preotul Constantin.

Pe dosul tîmplei de zid e zugrăvită jertfa lui Avraam, simbolizînd jertfirea unicului fiu în Vechiul Testament, în partea superioară, în timp ce în registrul inferior sînt zugrăviți patru diaconi.

Naosul. În mijlocul bolții cilindrice e zugrăvit Iisus Hristos Pantorator, înconjurat de Puteri și avînd în patru colțuri pe cei patru evangheliști cu simbolurile lor. Către nașterea bolților, un registru cu scene din viața și patimile Mîntuitorului. Începînd din colțul de sud-est ni se înfățișează scenele următoare: Invierea lui Lazăr, Intrarea în Ierusalim (Duminica Floriilor), Spălarea picioarelor, Cina cea de Taină, Rugăciunea lui Iisus în grădina Ghetsimani, Sărutarea lui Iuda, Iisus în fața arhierelui Ana. Pe zidul de vest, dintre naos și pronaos: Iisus în fața lui Pilat, Bătaia lui Iisus la stîlp, Încununarea cu cununa de spini, Drumul crucii, Răstignirea. Pe zidul de nord: Coborîrea de pe cruce, Punerea în mormînt, Invierea, sub forma occidentală: Iisus cu steagul de biruință ieșind din mormînt, îngerul la mormînt și ostașii înspăimîntați; Duminica Tomei, Duminica Mironosițelor, în care se redă scena de la mormîntul Domnului pe care femeile mironosițe îl află gol, străjuit de înger. Urmează Duminica slăbănogului, iar ultima scenă e Duminica Orbului.

Dedesubtul acestor scene e zugrăvit un șir de medalioane. Pe latura de sud, sub bolți, deasupra ferestrei, pe un plafon în formă de semicerc, e zugrăvită Schimbarea la față. Deasupra ferestrei de nord și tot pe un

plafon în formă de semicerc, sub bolta cilindrică, e zugrăvită Invierea tradițională, sub forma coboririi la iad a lui Iisus Hristos și a ridicării lui Adam, purtând titlul: *Invierea lui Adam din iad*.

Pe timpanul de vest, în toată amploarea cuvenită, e zugrăvită Adormirea Maicii Domnului. În registrul inferior, de o parte și de alta a timplei, aflăm pe sfinții părinți Ioachim (la sud) și Ana (la nord). Începînd apoi pe zidul de sud cu marii mucenici, găsim pe sf. mucenic Gheorghe, Sf. mucenic Theodor Tiron, în glaful ferestrei: Sf. Pantelimon și Sf. Ermolae, între fereastra primă și a doua, Sf. Teodor Stratilat și Sf. Mina, în glaful ferestrei a doua: cei doi sfinți doctori Cosma și Damian, apoi în continuare pe zid, Sf. Evstatie Plachida și Sf. Procopie. Pe zidul dintre naos și pronaos: Sf. Hristofor, iar lângă ușă Sf. Arhanghel Mihail avînd pe filacteră inscripția cunoscută: «*Cine va intra în biserică neștiind citrat de această sabie va fi tăiat*». De cealaltă parte a acestei intrări, e zugrăvit Sf. Arhanghel Gavriil, cu inscripția: «*Scriitor, scriind făgăduințele oamenilor celor ce dă lui Dumnezeu*». Urmează Sf. Haralambie. Pe perețele de nord sînt zugrăviți, începînd din colțul de nord-vest al naosului sfinții Constantin și Elena, pînă în fereastră. În glaful ferestrei, Sf. doctor Mochie și Sf. doctor Deomid. Cu numele de Mochie sînt cunoscuți doi sfinți mucenici în calendarul ortodox: unul care a fost citeț și se prăznuiește la 29 ianuarie, iar al doilea care a fost preot al bisericii din Amfipole, fiul lui Eufrate și al Eustatiei, de bun neam, din Roma. Acesta a fost martirizat în timpul lui Dioclețian. Pe locul unde a fost martirizat în Constantinopol, Constantin cel Mare a ridicat o biserică înfrumusețată. Pomenirea lui se face la 11 mai.

Despre cel de al doilea sfinț doctor, Deomid, aflăm că era din Tarsul Ciliciei și se ocupa de medicina, lecuind pe bolnavi de bolile trupești și întărindu-le sufletele prin credință. A fost martirizat în Niceea Bitiniei, în timpul împăratului Dioclețian. Amintirea lui se prăznuiește la 16 august.

În glaful celeilalte ferestre dinspre altar, sînt zugrăviți alți doi sfinți, Kir și Ioan, doctori fără de arginți, care cutreierau orașele propovăduind creștinismul și vindecînd pe bolnavi în timpul împăratului Dioclețian. Ei sînt prăznuți la 31 ianuarie și la 28 iunie. Între cele două ferestre sînt zugrăviți sfinții Mercurie și Trifon, iar dincolo de fereastra dinspre altar, Sf. Nestor și Sf. Dimitrie. Peste tot, ca și la alte biserici, sub registrul inferior sînt zugrăvite draperii.

Pronaosul. E acoperit cu un plafon drept, ca și al bisericii din Beleți. În mijlicul plafonului e zugrăvită Maica Domnului înconjurată de îngeri, avînd în patru colțuri patru sfinți melozi: în colțul de sud-est pe Sf. Damaschin, în cel de sud-vest pe Sf. Iosif, în cel de nord-vest pe Sf. Teofan, iar în cel de nord-est pe Sf. Andrei din Crit.

Sub plafon și deasupra registrului de jos sînt zugrăvite medalioane cu chipuri de cuvioși. În registrul inferior sînt zugrăvite, începînd de pe zidul de sud, următorii sfinți cuvioși: Sf. Antonie cel Mare, purtînd filacteră cu inscripția: «*Văzut-am cursile diavolului*», în glaful ferestrei

Sf. muceniță Ecaterina și Sf. muceniță Marina, bătînd pe diavol; în continuare, pe zid, Sf. Alexe, omul lui Dumnezeu, Sf. Sava cel Sfințit, Sf. Teodosie începătorul vieții de obște; urmează apoi un sfințit al cărui nume începe cu inițiala N și sfîrșește cu el. Pe zidul de nord: Sf. Athanasie din... (nu se distinge bine localitatea, care ar putea fi Sparta, și atunci ar fi mărturisitorul, din 29 octombrie 1673; Atalia, și în acest caz ar fi Atanasie care a mărturisit în Smirna, la 7 ianuarie 1700; Pavlo-Petra — Atanasie din Pavlo-Pera, care a apărat cinstea icoanelor în timpul împăratului iconoclast Leon. El e pomenit la 22 februarie: Meteor amintește pe un alt Atanasie care s-a săvîrșit în pace la 20 aprilie; Hio amintește pe Atanasie care a pierit de sabie la Constantinopol la 24 iulie 1670); sau poate Sf. Athanasie Atonitul, ctitorul minăstirii Lavra⁹.

Am înșirat aceste nume de cuvioși și martiri apropiați de zilele noastre, pentru că zugravul a mai adăugat încă unul alături, ale cărui moaște se păstrează în Catedrala Patriarhală din București; pe cuviosul Dimitrie Basarabov. Moaștele au fost dăruite de generalul rus Salticov, la rugămintea unui creștin evlavios, hagi Dimitrie, în 1769¹⁰.

Urmează chipurile cuviosului Zosima și al Mariei Egipteanca. În glaful ferestrei sînt zugrăvite Sfințele Evdochia și Varvara, iar alături, pe perete, Cuvioasa Paraschiva.

Pe zidul de vest e înfățișat tabloul votiv, cuprinzînd spre nordul ușii de intrare și susținînd biserica, pe ctitor, «*Preotul Costandin sin diaconul Arsenie*», iar spre sud, în aceeași atitudine, pe «*prezvitiera Neacșa*», avînd alături o fetiță, fiica lor «*Elena*». Ambele sînt îmbrăcate în costume naționale.

Pe zidul de est sînt zugrăviți patru sfinți și sîinte, ale căror moaște se păstrau odinioară la biserica episcopală din Curtea de Argeș: Sf. Filoteea, Sf. Serghie, Sf. Vach și Sf. Tatiana.

La Curtea de Argeș se află astăzi racla cu moaștele Sîintei Filoteea, ale celorlalți fiind duse, parte la sediul actual al episcopiei, la R. Vilcii, iar parte la Mitropolia din Craiova.

Pridvorul. Plafonul orizontal, ca și al pronaosului, prezintă la mijloc chipul lui Iisus Emanoil, avînd de o parte pe Maica Domnului, iar de cealaltă pe Sf. Ioan Botezătorul. Locul lăsat pentru intrarea la pod stingherește într-o oarecare măsură desfășurarea iconografică. Pe zidul de est, potrivit tradiției iconografice, e înfățișată Judecata de Apoi, constînd dintr-un registru în care Iisus apare între cei doisprezece apostoli, rînduiți potrivit spațiului strîmătorat și de scara ce duce la pod, deci cu patru apostoli spre nord și opt spre sud. Dedesubt, în latura de nord, e zugrăvită scena raiului, iar în latura de sud scena iadului a fost înlocuită cu scena Deisis, adică Iisus tronînd între Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul.

La alte biserici, pentru echilibrare, s-a înlocuit și scena raiului, prin icoana Maicii Domnului, tronînd între doi arhangheli și corespunzînd

9. Gherasim Timuș, *Dicționar hagiografic*, 1898.

10. *Ibidem*, u. 209.

icoanei lui Iisus tronind. Deasupra coloanelor pridvorului sînt zugrăvite scene de la Creație. Incepînd din colțul sud-estic al pridvorului, găsim scenele ale căror inscripții ne lămuresc asupra reprezentării lor: «*Cînd a despărțit lumina de întuneric*», urmată de «*Zidirea lui Adam*». Pe zidul de vest: «*Zidirea Evei din coasta lui Adam*», urmată de «*Înșelarea lui Adam*», prea cunoscuta scenă în care șarpele ademenește pe Eva cu mărul, iar Eva îi dă și lui Adam, — după care urmează, pe zidul de nord «*Izgonirea lui Adam din rai*» și «*Cînd s-au apucat Ada și Eve de muncă*».

Toate aceste subiecte au un caracter instructiv pentru mulțimea credincioșilor, zugravul redînd cît mai realist posibil mai ales scena din urmă, în care Adam sapă la cîmp iar Eva toarce în fața casei. Interesant este că Adam apare în toate inscripțiile ca factorul principal, despre Eva făcîndu-se vorbire numai în inscripția în care e vorba de «*zidirea*» ei «*din coasta lui Adam*».

Decorația exterioară constă din ciubuce în relief, care împodobesc cornișa pronaosului, a naosului și altarului, înconjurînd biserica și dintr-o serie de firide practicate în adîncimea zidului și mergînd pînă sub cornișă. Partea superioară a celor două laturi ale firidelor evoluează, transformate în linii sinuoase, amintind acolada și se întîlnesc într-un vîrf rotunjit spre cornișă.

În afară de această decorație, pridvorul prezintă și o serie de picturi exterioare, care amintesc în foarte bună măsură pe cele de la biserica din Sgripțești, zugrăvită de același meșter zugrav, Ilie din Pitești, acolo însă împreună cu Voicu.

Icoanele hramurilor sînt zugrăvite în firidele din fațada principală a pridvorului, deasupra coloanelor. În cea din mijloc e zugrăvită icoana Sf. Nicolae, flancat de o parte și alta pe zid de chipurile celor doi sfinți călări, Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru, constant așezați, cel dinții spre nord, cel de al doilea spre sud. Celelalte hramuri zugrăvite în firide și amintite în pisanie, sînt distribuite astfel: spre sud Sf. Paraschiya și Sf. Teodor Tiron, iar spre nord Sfinții Voievozi și Sf. Haralambie. Sub aceste firide, deasupra coloanei din colțul nord-vestic al fațadei de vest, e zugrăvită scena cu titlul: «*Sf. Filotheia hrănește pe săraci*». Sfînta poartă pe cap un coș cu mîncare, din care împarte săracilor, iar dedesubtul scenei e zugrăvit un arbore. Deasupra celor două coloane din mijloc e zugrăvit cite un serafim. În rînd cu scena amintită mai sus e înfățișată scena în care Sf. Filoteea e ucisă cu barda de tatăl ei, cu subiectul: «*Sf. Filoteea tăiată (cu barda) de tatăl său*».

Pe latura de sud a pridvorului e zugrăvită răpirea Sf. Ilie: un înger minînd patru cai roșii, în spate Eliseu, iar sub picioarele cailor, trîntit, diavolul. Ceva mai jos, moartea cu coasa în mînă. Pe zidul de nord, deasupra arcului dintre coloane, găsim zugrăvită Pilda ispovedaniei: preotul așezat în jeț, ține o carte deschisă, pe care scrie ceea ce se presupune că rostește către el cel venit la spovedanie: «*Spune, fiule, toate păcatele tale*». Din gura celui care se spovedește ies șerpi, ceea ce înseamnă că minte sub imboldul diavolului, care sub forma unui animal

cu patru picioare și coadă ca de ciine negru, stă în spatele lui și-l îndeamnă să mintă. În dos, un înger aduce la spovedanie pe un om matur, cu barbă și pleie; mai încolo, spre vest, un alt înger conduce către Iisus din cer un tînăr. O inscripție de pe zidul de deasupra coloanei de nord-vest are cuprinsul acesta: «*Fiind ascultător dintru început acestei sf(inte) biserici ... fără p ... ste ... am de ani ... și să fie pomenit*». Îngerul păzitor de aici și din alte părți amintește de literatura populară, iar în ce privește însoțirea sufletului celui drept, prin cele 24 de vămi, acesta stă în legătură cu obiceiul de a se face așa-zisele punți ale mortului. Aceasta constă dintr-o bucată de pînză pe care se pune un pahar cu vin sau apă, pentru potolirea setei, și bani, pentru plata vămilor, iar preotul trebuie să-i citească în 24 de opriri, dezlegările pentru fiecare vamă.

Interesant e că în Maramureș, în zugrăvelile bisericii din Călinești, sufletul e însoțit, la trecerea prin cele 24 de vămi, de un diavol care îi strigă păcatele scrise pe o placă pe care o ridică în sus, în timp ce un înger care însoțește același suflet, combate acuzațiile arătate pe placa diavolului, prin faptele bune și pocăința pe care o arată și îngerul pe o altă placă scrisă¹¹.

Mai impresionantă e scara cu peste 24 trepte, de la Sucevița și Voroneț, de pe care se prăbușesc păcătoșii, din care unii ajung chiar pînă la ultima treaptă¹².

Pe zidul de nord, mai aflăm zugrăvită o femeie în costum național, cu un copil de mîină.

Dacă facem comparație între zugrăvelile bisericii acesteia din Negrești, zugrăvită cred de Ilie, sau poate de Ilie și Voicu, ca și cea de la Sgriptești, de alături, vom constata apropieri și chiar identificări impresionante, care nu trebuie să ne suprindă, fiind vorba de opera aceluiași sau aceluiași meșter.

Prin comparație cu pictura interioară a bisericii din Negrești putem deduce și care a fost distribuția iconografică interioară de la biserica din Sgriptești.

În ce privește pictura exterioară, iată apropierile și identitățile pe care le constatăm, începînd cu pridvorul: plafonul orizontal e împodobit cu trei medalioane, cel din mijloc al lui Iisus Emanoil, cele două din lături al Maicii Domnului și al lui Ioan Botezătorul. Distribuția scenelor de la Creație este aidoma celei de la Sgriptești. Inscripțiile care însoțesc subiectele sînt la fel: «*Zidirea lui Adam*», «*Zidirea Evei din coasta lui Adam*», «*Izgonirea lui Adam din rai*», «*Cînd s-au apucat Adam de muncă*».

Același lucru în distribuția icoanelor hramului, între care, pentru echilibrare, apar cei doi sfinți călări: Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru. La fel sînt așezate cele două scene privitoare la Sf. Filofteia, din fațada principală și scenele de pe laturile de nord și sud ale pridvorului: «*Ridicarea Sf. Ilie la cer*» și «*Taina ispovedaniei*».

11. V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, Bul. Com. Mon. Ist., an. XXXIV nr. 107-110, 1941), Buc., p. 51, fig. 73.

12. P. Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord*, Paris, 1930, pl. LXVII.

Icoanele împărătești portative datează din două epoci: unele sînt din 1855 și sînt semnate de Ilie zugravul, altele din 1870, fără numele zugravului. În tîmplă se găsesc două icoane cu aceste date: icoana Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil, purtînd data «1855 Fev. 28» și icoana Sf. Spiridon, cu inscripția: «*Această icoană s-au făcut de Vasile Alexiu 1870 Dec. 10*». Celelalte icoane împărătești le găsim în tînda femeilor, pe stilpii despărțitori dintre pronaos și naos. O icoană cu două subiecte: primul în planul de sus, Izvorul Tămăduirii, al doilea în planul inferior, Sf. Gheorghe, conține inscripția: «*Această icoană s-au făcut de Ghiță Alexiu 1870 Dec. 10*». Vedem că poartă aceeași dată cu icoana Sf. Spiridon din tîmplă și înseamnă că a fost plătită de un alt membru al familiei Alexiu.

Celelalte icoane, tot împărătești, lucrate în tempera pe lemn, de factură realistă, poartă inscripții care ne lămuresc și asupra zugravului și asupra celor care au plătit. Icoana înfățișînd pe Iisus Hristos, aflată în rîndul celor de pe stilpii din pronaos, poartă inscripția: «*Aceste sf(inte) 4 icoane s-au făcut cu toată cheltuiala și osteneala a sfinții sale preotului Costandin prezvit Neacșa spre pomenirea vv... (= vecii vecilor) amin, la leat 1855, Februarie 20, Ilie zugr(av)*».

A doua și a treia icoană înfățișînd pe Maica Domnului și pe Sf. Nicolae, poartă fiecare inscripția: «*Ilie zugr. Fer. 20*». Cea de a patra e desigur icoana Sf. Arh. Mihail și Gavriil, de care am vorbit mai sus.

În general vorbind, bisericile studiate în paginile anterioare formează o unitate atît din punct de vedere arhitectural, cît și din punct de vedere al deocației picturale, care precum se știe, se adaptează la spațiile pe care i le oferă arhitectura monumentului.

Împotriva părerilor curente, meșterii zugravi ai sec. XIX au folosit tehnica frescă, în luptă aprigă cu cea nouă a uleiului, pînă dincolo de jumătatea celui de al treilea sfert al veacului XIX, cum dovedim chiar cu această pictură de la biserica din Negrești.

Din rîndurile acestor modești meșteri zugravi de biserici de țară au răsărit arpigii susținători ai frescei, între care în primele linii trebuie să înscriem pe maestrul Costin Petrescu, fiul lui Ilie zugravul din Pitești, prin ai cărui străluciți elevi de astăzi, Ștefan Constantinescu, N. Stoica, Ghiță Popescu, Emil Ivănescu din C. de Argeș ș. a., această străveche tehnică își găsește aplicarea și este asigurată prin ucenicii lor încă multă vreme de acum încolo.

Stăruința depusă altădată de Comisiunea Monumentelor Istorice pentru întoarcerea la vechea tradiție, continuată de Comisia de pictură bisericească, astăzi pusă sub autoritatea Patriarhiei Ortodoxe din București, culege acum roadele îmbelșugate ale unei jumătăți de veac de luptă fără preget.

Un cuvînt de pioasă amintire se cuvine și preotului Vasile Damian, care a practicat și a îndemnat să se folosească fresca în pictura bisericească.

Prof. VICTOR BRĂTULESCU

CTITORI ȘI ZUGRAVI DIN SECOLUL AL XVIII-lea LA BISERICA DIN INURI, RAIONUL GĂEȘTI

În valea Circinovului, aproape de o coastă odinioară împădurită, judecînd după rarii copaci răzleți ce mai dăinuiesc și în aceste zile,—altădată departe de așezările omenești, se ridică modestă dar bine întreținută, bisericuța din Inuri. Drumul pînă la această așezare se desiace din șoseauna care pornește de la Topoloveni, în sus pe valea de care s-a vorbit, spre satul Priboeni.

Documnetele care vorbesc de trecutul acestei biserici sînt pisaniiile săpate în piatră, sau scrise cu negru pe stratul alb de frescă, deasupra intrării din pridvor în pronaos, în afară, iar în interior, din pronaos în naos.

Pisania, săpată în relief, pe o lespede de piatră de culoare vinată, de calitate slabă — ca și aceea a coloanelor dintre pronaos și naos — are acest cuprins :

«Această sfință și dumnezeiască biserică ce iaste hramul sfinții îngeri Mihail și Gavriil iaste zidită din temelie de robul lui Dumnezeu jupanul Gheorghie de la Ianina și jupăneasa dumnealui Marica și coconii dumnealor Istratie și Maria și Radul ca să fie dumnealor pomeană în veaci, în zilele luminatului Domn Io Costandin Basarab Voevod Brâncoveanul, m(e)s(i)ța (luna) Iunie 24 leat 7214» (1706).

Aprape cu același conținut, pisania aceasta se repetă pe o altă lespede săpată tot în relief și așezată deasupra celor două coloane din mijloc, de la intrarea din pronaos în naos, cu fața spre pronaos :

«Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea 'Sf. Duh, rădicatu-se-au aceasta cinstită și dumnezeiască biserică din temelie ei, de robul lui Dumnezeu Gheorghie și Marica întru cîntea și lauda sfințului și slăvitului al puterilor cerești Voevod, arhistrateg Mihail în zilele luminatului Io Costandin Voevod Băsărabu B. M(e)s(i)ța Iunie leat 7214» (1706).

O altă inscripție zugrăvită în pronaos, deasupra intrării din pridvor, ne lămurește asupra zugrăvelilor făcute de un urmaș al ctitorului, la 1767. Cuprinsul acestei inscripții este următorul :

«† Această sfință și dumnezeiască beserică ce este hramul Voevozozilor este făcută din temelie și zugrăvită de dumnealui jupan Gheorghe Topoloveanul, moșul meu leat 7214, iar acum, den mila lui Dumnezeu fă... astea (?) de o am zugrăvit peste tot cum să vede și s-a isprăvit în zilele prea (înălțatului) Domn Io Alexandru Scarlat Ghica Voevod leat 7275, Iunie 10» (1767).

Din cuprinsul acestei pisanii constatăm că după 61 ani de la zidirea bisericii, care fusese și zugrăvită la acea vreme, Gheorghe din Ianina devine Gheorghe Topoloveanul, ca și urmașii săi care poartă acest nume legat de satul Topoloveni din preajmă.

Numele de Marica, al soției acestuia, ca și numele copiilor : Istratie, Maria și Radul, — toate rominești — ne îndeamnă a crede că jupinul Gheorghe din Ianina, pripășit prin aceste părți, se va fi căsătorit cu o localnică, Marica, și că urmașii lor, îngrijindu-se de ctitoria aceasta, au pus de au rezugrăvit-o în 1767. Chipurile lor sînt zugrăvite în pronaos, distribuția personajelor fiind făcută, în raport cu noii ctitori, care ocupă locurile principale, în timp ce adevărații întemeietori sînt zugrăviți pe zidul de sud, însoțiți numai de unul dintre fii, Istratie, și de soția acestuia, Safta. Ceilalți doi, adică Radul și Maria, nu mai au loc din pricina mulțimii celor noi, care — cum era și firesc — trebuia să treacă înaintea celor care acum poate că nu mai prezentau atîta interes. Cei vechi, bătrînii, sînt înfățișați pe zidul de sud, în rînd cu alții din același neam desigur, în ordinea aceasta :

«Jupan Costandin Vlădescu vtori comis», «jupanița ego Stanca», alături avînd o fetiță. Dincolo de fereastră sînt zugrăviți ctitorii din 1706, cu soțiile lor : «Jupan Gheorghe Topoloveanu», «jupanița ego Marica», «jupan Istrate Topoloveanu, vtori postelnic», «jupanița ego Safta».

Pe zidul de vest, de o parte și de alta a ușii de intrare, sînt zugrăvite chipurile noilor ctitori, formînd tabloul votiv. Trei bărbați, cu trei copii, sînt zugrăviți spre colțul de sud, în ordinea aceasta : «jupan Șerban», «jupan Marcu postelnic», «jupan Șerban sin ego». De cealaltă parte a ușii : «jupanița ego Maria», desigur soția celui dintîi Șerban, după care urmează o figură șiearsă, apoi «coconița Păuna», o copilă. Pe zidul de nord : «Manole, Șerban», copiii «cocoana ego Safta», desigur soția lui Șerban. Urmează apoi «Alexandru biv vel c... (clucer sau comis) zet (ginere) Șerban Topoloveanu».

În sfîrșit, către colțul nord-estic al pronaosului, este zugrăvit un călugăr «Meletie iconom Rîncăciou» (?). Aceasta ar putea însemna că biserica din Inuri va fi fost metoc al minăstirii, Rîncăcioului.

Arhitectura. Planul bisericii este dreptunghiular în ce privește naosul și pronaosul. Altarul, rotund în interior, prezintă în exterior cinci laturi și este retras din linia naosului. Tot așa pridvorul, de formă dreptunghiulară, este redus la un spațiu din fața intrării, de cca. 3×4 m.

Lățimea bisericii în pronaos și în naos este de cca. 6 m. ; lungimea pe ax a pronaosului este cam de 4 m., iar a naosului de cca. 6,50 m. Altarul are o adîncime de 3,50 m., pridvorul o adîncime de 3 m. Grosimea zidului este de 0,60 m.

O boltă scundă acoperă altarul, o calotă mai largă acoperă naosul, o altă calotă mai redusă pronaosul, iar o alta și mai mică pridvorul. Toate aceste trei calote se reazimă pe câte patru arcuri simple.

Între naos și pronaos, patru coloane de piatră, de esență slabă, de formă rotundă, rezemate pe un parapet de zid și sprijinind un timpan, fac despărțitura.

Pridvorul este rezemat pe opt coloane ale căror capitele sînt legate prin arcuri simple. La rîndul lor, capitelele sînt legate cu coarde de lemn de stejar, cioplite în opt muchii, însă avînd capitelele în patru laturi.

Acoperișul de șindrilă, cu înclinare mare pentru îndepărtarea rapidă a apelor ploilor și zăpezilor, prezintă spre poale o ușoară îndoitură care dă posibilitatea aruncării acestor ape cît mai departe de temelia construcției. Acoperișul pridvorului este mai scund, avînd însă același aspect și aceeași formă.

Cornișa este decorată cu trei rînduri de zimți despărțite prin trei rînduri de cărămizi dispuse orizontal, care alternează cu rîndurile de zimți. Decorația cu zimți în relief apare și în jurul pridvorului, deasupra coloanelor, dar și sub calota acestuia, unde zimții sînt dispuși în cerc și sînt colorați. În jurul acestui cerc de zimți urmează un alt cerc decorat cu zig-zaguri colorate, deasupra celor patru pandantivi de susținere, în care sînt zugrăvite cele patru simboluri ale evangheliștilor.

Decorația în piatră este redusă la chenarul simplu de pe ușorii de la intrarea din pridvor, marcați prin două rozete în părțile de sus și prin arcul în acoladă care îi leagă. Pisania de deasupra intrării de aci este încadrată într-un chenar în linii curbe. Tot așa, piatra de mormînt din pridvor prezintă un chenar alcătuit din linii în formă de semicerc, cu vîrfurile în sus. În spațiile dintre vîrfurile a două semicercuri alăturate, ea și în acelea dintre vîrfurile aceluiași semicerc, sculptura este reprezentată prin unghiuri înscrise unul în altul.

Zugravii. Numele meșterilor zugravi ne sînt cunoscute din inscripția zugrăvită deasupra pisaniei în piatră, de la intrarea în naos, unde se arată și leatul, sub forma aceasta: «*Zugravi Mihaiu, Iordache leat, згод*», adică=7274 (1765-1766). Împreună cu un al treilea, Radu, ne sînt cunoscuți de la o altă biserică a schitului Brădetul, de pe valea Vîlsanului, în fostul județ Argeș. Aci sînt pomeniți de o inscripție din august 1761, cînd au terminat de zugrăvit biserica amintită¹.

Pictura. Tonurile calde și reci dau o gamă plăcută interiorului, iar decorațiile florale și cele liniare ajută și susțin pictura figurată.

Altarul. Pe boltă scundă a altarului, în mijloc, e zugrăvită Maica Domnului, între cei doi arhangheli. Pe arcul tîmplei, mai lat, aflăm în mijloc chipul lui Dumnezeu Tatăl. Spre capătul dinspre sud al arcului apare scena Iisus și Samarineanca, iar spre cel de nord Vindecarea slăbănogului.

1. V. Dărăghiceanu și P. Demetrescu, *Schitul Brădet*. Bul. Com. Mon. Ist., an. XVII (1924), p. 71; Șt. Meșes, *Zugravii bisericilor românești*, Anuarul Com. Mon. Ist., secția pentru Transilvania, 1926, 1928, Cluj, 1929, p. 71.

Un briu decorat cu motive florale și cu un zig-zag desparte pictura bolții de registrul inferior. Acesta cuprinde șase ierarhi și patru diaconi, dispuși câte cinci de o parte și alta a ferestrei altarului, adică trei ierarhi și doi diaconi de fiecare parte. În glaful ferestrei altarului sînt zugrăviți de o parte și alta doi îngeri, iar sus, în mijlocul glafului, Iisus Prunc sub stea, scenă liturgică, închipuind jertfa Mîntuitorului. În arcul de la proscomidie este zugrăvită cunoscuta scenă în care Petru, Patriarhul Alexandriei, avînd viziunea lui Iisus cu hainele rupte, îl întrebă: «Doamne, cine Ți-a rupt veșmintele?» — la care, Iisus răspunde: «*Arie cel nebun*». Este vorba de aprigile dispute care au avut loc chiar la primul sinod ecumenic din 425, ținut la Niceea și la care au luat parte 318 sfinți părinți, între care și Sf. Nicolae. Soclul e decorat cu romburi și flori.

Timpla este de lemn și e sculptată în stilul epocii, amintind într-o măsură timpla de la Arnota, astăzi la muzeul din București, și altele mai apropiate ca dată, cum ar fi cea de la bisericuța Sf. Spiridon Vechi din București.

Naosul e acoperit cu o calotă înfundată, în fundul căreia e zugrăvit Iisus Pantocrator, înconjurat de păstori. În cei patru pandantivi sînt zugrăviți cei patru evangheliști. Pe arcul de susținere al colatei, spre răsărit, sînt zugrăvite medalioane cu sfinți, iar pe cel dinspre apus, mai lat decît primul, sînt zugrăvite scene din viața lui Iisus Hristos.

În latura de sud, în luneta de deasupra ferestrei, sînt zugrăvite trei scene: Nașterea, Înălțarea și Botezul lui Iisus. După cum se poate observa, ordinea subiectelor nu este cea convenită, Înălțarea fiind așezată înaintea Botezului. Licența aceasta se explică prin aceea că scena Înălțării e realizată în sens vertical, așa cum cere rînduiala iconografică. În latura de nord și corespunzînd cu cele trei scene arătate mai sus, sînt zugrăvite următoarele trei scene: Intrarea în Ierusalim, Învierea — sub titlul Învierea lui Adam — și Buna Vestire.

La nașterea bolților și sub scenele de mai sus sînt zugrăvite medalioane cu sfinți. În registrul inferior și începînd de la altar, din colțul de sud, aflăm zugrăvite următoarele chipuri de sfinți: Sf. Ioachim, Sf. Gheorghe, în glaful ferestrei, Iisus Hristos sus, iar de o parte și alta, Sf. Prooroc Ilie și Sf. Pantelimon, precum se vede strict calendaristic aici. Urmează Sf. Teodor Tiron, Sf. Procopie, Sf. Mina, Arhanghelul Gavriil, în colțul dinspre pronaos.

Pe latura de nord și începînd din colțul dinspre pronaos, sînt zugrăviți — corespunzînd cu cei de pe latura sudică — următorii sfinți: Arhanghelul Mihail luînd sufletul unui om, Sf. Mercurie, Sf. Teodor Stratilat, Sf. Nestor. În glaful ferestrei sus, Maica Domnului, iar de o parte și alta sfinții medici fără de arginți, Cosma și Damian. Urmează un alt sînt tînăr, a cărui inscripție nu se poate descifra, și apoi Sf. Ana.

Pe timpanul dinspre pronaos e zugrăvită Adormirea Maicii Domnului, în două momente: primul, sosirea apostolilor în jurul corpului neinsu-

flețit al Maicii Domnului și al doilea, punerea în mormînt a Maicii Domnului, scenă care se zugrăvește foarte rar.

Pronaosul. Calota. În fundul calotei pronaosului e zugrăvită Maica Domnului Platitera, avînd în jur, spre bazele calotei, chipurile proorocilor, iar în pandantivi, pe cei patru melozi. Pe timpanul de est e zugrăvită scena Acoperămîntul Maicii Domnului, iar în cele trei lunete de sub arcurile de susținere ale calotei, pe pereții pronaosului, în părțile de sus, sînt zugrăvite trei soboare ecumenice.

În registrul inferior sînt zugrăviți citorii bisericii, despre care a fost vorba mai sus. În glaful ferestrei de sud găsim zugrăvit în medalion, sus pe arc, pe Iisus Emanoil, avînd de o parte pe Sf. Mucenic Justin, iar de cealaltă pe Sf. Pavel. În glaful ferestrei de nord aflăm pe Sf. Ioan Botezătorul, pe arc, iar de o parte și alta pe Sfinții Mucenici Alexandru și Ioan.

Pridvorul. În calota pridvorului e zugrăvit Iisus Emanoil, înconjurat de inscripția care cuprinde în parte textul antifonului al doilea de la liturghie : «*Unule Născut, Fiule și Cuvințul lui Dumnezeu, Cela ce ești jără de moarte și ai primit pentru mîntuirea noastră a te întrupa, carele neschîmbat te-ai întrupat și răstignindu-te...*». În jurul inscripției sînt zugrăviți în medalioane cei doisprezece apostoli. Între medalioane un motiv floral : lăleaua. Dungi despărțitoare, de culoare roșie, mărginite cu negru, despart subiectele. Urmează un șir de zimți în relief, colorați în roșu, galben și negru. O bandă ornată cu linii frînte, în care sînt înscrise triunghiuri de culoare neagră, prezintă marginile ușor tremurate și colorate în roșu, ca și cîmpul decorat floral. Arcurile de deasupra coloanelor sînt decorate la fel. În pandantivi sînt zugrăvite cele patru simboluri ale evangheliștilor. În pandantivul de sud-est, simbolul e șters ; a fost simbolul lui Ioan : în cel de sud-vest e zugrăvit simbolul evanghelistului Luca (boul) ; în cel de nord-vest citim : «*evg Marco*», cu simbolul său, leul, iar în cel de nord-est găsim îngerul, simbolul evanghelistului Matei.

Pictura de pe zidul de sud, de deasupra coloanelor e ștersă. Deasupra coloanelor de vest citim inscripțiile care explică scenele : «*A zidit Dumnezeu pe Eva din coasta lui Adam*», «*Cînd au înșelat șarpele pe Eva*». În latura de nord, «*Izgonirea (restul șters), apoi... (cînd s-) «au apucat Adam de muncă*». În luneta de vest, deasupra scenelor de la creație, e zugrăvită scena intitulată «*Cel ce n-are haină de nuntă*». Scena înfățișează o masă în capul căreia stă Iisus Hristos, între apostoli. La capătul opus, cel nechemat, în haină sărăcăcioasă, de păr, e legat în lanțuri de gît, de mîini și de picioare și apucat de doi îngeri : unul de barbă, altul de păr și condus la întunericul, zugrăvit în dosul lui, de meșterul care a conceput această scenă caracteristică. În luneta de deasupra ușii de intrare, pe zidul de răsărit, ceva mai sus decît ceilalți, de o parte și alta avînd pe Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul, dedesubtul cărora — și tot de o parte și de alta a pisaniei în piatră — sînt zugrăviți Adam și Eva. În registrul inferior, spre nordul și spre sudul ușii de intrare, sînt zugrăvite deasupra soclului decorat și el — cum am văzut în altar și cum se

afără în naos și pronaos, avînd aceleași motive — următoarele scene:

1. Sus, în stînga ușii, deci spre nord, scena: «*Cînd s-au arătat arhanghelul Mihail lui Avram și Lot la pustiire și pierzare Sodomului*» (sic).

2. Scena de desubtul celei de mai sus este ștearsă: Celelalte două scene, zugrăvite în partea dreaptă, deci spre sud, una deasupra celeilalte, sînt însoțite de următoarele inscripții:

3. «*Arătat-u-s-au arh. Mihail lui Iacov cînd fugea de frați-său*» (sic).

4. («*Cînd s-au arătat ingerul lui Iisus Navi*»).

Este vorba deci de arătările arhanghelului Mihail în ipostasa de apărător și sprijinitor al aleșilor lui Dumnezeu. Unele reflexe le aflăm și în cronici, cînd e vorba de sprijinul dat de Dumnezeu unui erou în lupta pentru apărarea țării sale. E cazul lui Ștefan cel Mare căruia Sf. Procopie îi ajută în lupta dată la 8 iulie 1481, împotriva lui Țepeluș (Basarab Laiotă), domnul Țării Romînești, la R. Sărat.

Ceea ce e demn de reținut, pe lângă o judicioasă deslășurare iconografică, în raport cu arhitectura monumentului, la acești zugravi din a doua jumătate a secolului XVIII, e îndrăzneala de a ataca subiecte mai puțin obișnuite și deci mai puțin practicate de înaintașii — ca și de alți zugravi — contemporanii lor. Între acestea, precum am arătat mai sus, figurează parabola celui nechemat la nuntă, punerea în mormînt a Maicii Domnului, pustiirea cetăților Sodoma și Gomora, cum și arătarea arhanghelului Mihail lui Iacob și lui Iisus Navi, — acestea din urmă făcînd parte din subiecte ce țîn de Vechiul Testament².

Prof. VICTOR BRĂTULESCU

2. Asupra pustiirii Sodomei și Gomorei, doi savanți din zilele noastre: profesorul sovietic M. M. Agrest și francezul Lucian Barnier au ajuns la presupunerea că ar putea fi o explozie atomică. Lui Lot i s-a interzis să privească înapoi pentru că altfel ar fi fost orbit de fulgerul atomic, iar prin «transformarea soției sale în stîlp de sare», se înțelege moartea instantanee cunoscută de la Hiroshima zilelor noastre. Ceea ce Avraam a văzut a doua zi că se ridică dinspre Sodoma și Gomora: «fum gros ca fumul dintr-un cuptor», se socotește astăzi ca «ciuperea atomică», provocată de orice explozie a bombelor atomice. (N. Mladin, *Biblia și cosmonauții*, în rev. Mitropolia Ardealului, an. V (1960), nr. 7-8 (iulie-august), p. 624.

ȘTIRI DESPRE FAMILIA EPISCOPULUI CHESARIE AL BUZĂULUI

La episcopia Buzăului, între anii 1825-1846, a păstorit episcopul Chesarie care, printr-o intensă activitate — mai ales pe latura gospodărească — a făcut epocă, lăsind amintiri neșterse prin numeroasele sale ctitorii.

Despre viața și activitatea sa deși s-au scris trei monografii¹, informații despre familie nu se dau decât că a mai avut un frate, Gherasim arhimandrit², că era originar din București, că se numea, înainte de a intra în monahism, Constantin Căpățînă și că s-a născut în anul 1784.

La atât se reduc, deci, informațiile despre familia acestui strălucit ierarh buzoian din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Un colaborator apropiat al său, fostul ierodiacon Ipatie Petrescu — diacon la catedrala episcopală și director al seminarului — notează în memoriile sale că tatăl lui Chesarie era cavaf (cismar, negușior de încălțăminte ieftină), că era de origine bulgară, naturalizat prin însurătoare, și că locuia pe lângă Bărăția Veche³.

Cu toate că istoricul N. Iorga, fără însă să se bazeze pe un alt document, considera această informație falsă⁴, ea rămîne valabilă și e confirmată de faptul că nepotul de soră al episcopului Chesarie — Ion Iorgulescu — locuia, prin anul 1854, pe strada Cavafii Vechi, care nu e departe de Bărăția Veche, în casa părintească a episcopului, care a existat pînă în vara anului 1961, cînd a fost demolată, potrivit noului plan de sistematizare al Capitalei⁵.

1. Gh. Voicu, *Viața și activitatea lui Chesarie, episcop de Buzău, 1825-1846*, București, 1897; D. Furtună, *Chesarie episcopul Buzăului*, București, 1913; Pamfil Georgian, *Chesarie, episcopul Buzăului*, Buzău, 1946.

2. D. Furtună, *Chesarie episcopul Buzăului*, București, 1913, p. 7, n. 2.

3. I. D. Petrescu, *Buchetul, urmat de diverse cugetări alese*, Tîrgoviște, 1889, p. 25.

4. *Memoriile unui vechi dascăl*, Analele Academiei Române, seria III, Tom. XV, 1934, p. 340.

5. Informația o datoresc medicului pensionar Ion Ciocîrlan, din București, strănepot de soră al episcopului Chesarie, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

Tatăl său se numea *Efrem*, iar mama *Dragna*, născută în București în anul 1761⁶ și au avut trei copii⁷: *Costantin-Chesarie*, *Gherasim arhimandrit* și *Ana* (Ancuța sau Anița, cum o mai întâlnim prin pomelnicele episcopului Chesarie).

Tatăl său moare relativ tânăr, după o conviețuire ideală de 20 de ani cu soția sa, în urma unei lungi și «cumplite» boli «de șapte ani»⁸, lăsându-și soția «în văduvie singură, fără reazim și fără stare, împovărată

Episcopul Chesarie al Buzăului

de o casă grea în niște vremi și mai grele, ca să lupte cu toate necazurile lumii aceștia».

Înarmată însă cu o credință puternică, ea «s-a rugat și a muncit, a făcut tot ce a putut spre a da sârmanilor săi fii o creștere bună, între-

6. *Cuvînt la îngroparea Maicii Prea Sfințitului Episcop al Buzăului Chiriu Chir Chesarie rostit de unul dintre Seminarisții din Seminarul Eparhiei Buzăului. April 1. Anul 1839.* În tipografia sfintei Episcopii Buzăul, p. 11, unde se spune că a trăit 78 de ani.

Numele părinților sînt luate din pomelnicele episcopului Chesarie aflate la mînaștirile Rătești și Ciolanu, cît și de la proscomidia bisericilor de la Ciolanu, unde după Chesarie sînt trecute numai: Efrem și Dragna.

7. *Cuvînt la îngroparea Maicii Prea Sfințitului Episcop al Buzăului Chiriu, chir Chesarie...* p. 12.

8. *Ibidem*.

meiată pe Irica lui Dumnezeu», reușind, astfel, să asigure copiilor o situație bună, căci cuvântătorul de la moartea sa se întreba: «Cui este necunoscută înaintarea la care au ajuns liii săi?».

Intr-adevăr, *Constantin*, care pare a fi cel mai mare fiu, de la vârsta de 13 ani, deci când tatăl său era bolnav — la anul 1797, — a fost dat pe lângă episcopul Iosif al Argeșului — prin mijlocirea — probabil — a aceluia monah Teodosie ce apare între neamurile sale în pomelnice.

Episcopul Iosif după ce îl dă să învețe la școala de la Biserica Domnița Bălașa, îl călugărește sub numele de Chesarie, ajungând apoi econom la mănăstirea Antim și la mitropolie, de unde în anul 1825 — în vîrstă de 40 ani — a fost ales episcop al Buzăului.

Aici, deslășoară o rodnică pastorație de 21 ani pînă la 30 noiembrie 1846, cînd moare «noaptea pe la 11 ceasuri», în vîrstă de 62 ani, «după o boală de periplemonie de șapte zile»⁹.

A fost înmormîntat lângă catedrală, în partea de nord a altarului, însă nu alături de mormîntul episcopului Dionisie Romano¹⁰, ci al lui Dionisie Climescu care a murit în 1921 și a fost înmormîntat în spatele mormîntului lui Chesarie.

Pe soclul de piatră pregătit pentru o statuie, la care s-a renunțat din cauza figurii feminine ce se lăcuse, s-a prins următoarea inscripție, săpată pe o tablă de fier:

«Oprește-ți trecătorule pasul în respect lângă pașnicul locaș al colosalei umbre; sacru e mormîntul. Aici ierarhul Chesarie trupul își odihnește de multe în puțin timp jărtfiri spre gloria Domnului, Patriei și eternii sale memorii. Născut 1784, Epis(cop) 1825, răpo(sat) 1846 Noemv(rie) 30».

Despre celălalt fiu — *Gherasim arhimandrit* — prima informație ne-o dă acel contemporan, de care am amintit, I. D. Petrescu.

Cînd și unde a intrat în monahism nu știu, însă în ultimul timp el se găsea la episcopia Buzăului, fiindcă I. D. Petrescu relatează că economul Filotei — urmașul la episcopat al lui Chesarie — nu era în bune relații cu Gherasim.

În anul 1841, în pomelnicul episcopului Chesarie, de la ctitoria sa, biserica din Săsenii noi, era trecut ca ieromonah¹¹, dar din cuvîntarea ținută la înmormîntarea mamei lor, 1 aprilie 1839, reiese că era protosinghel. În anul 1844, potrivit știrilor pe care le dă Almanahul Statului, era tot protosinghel și egumen la mînăstirea Cislău. La 1 iunie 1845 îl găsesc semnînd ca arhimandrit, alături de economul Filotei, arhimandritul Iacob și alți serdari și pitari, actul de bună purtare eliberat «juristului» C. Don din Buzău¹².

9. Pamfil Georgian, *Chesarie episcopul Buzăului*, Buzău, 1946, p. 90.

10. Cum arată D. Furtună, *op. cit.*, p. 53 și după el Pamfil Georgian, *op. cit.*, p. 70.

11. C. Săndulescu-Verna, *Biserica din Săsenii Noi*, în revista «Ingerul», an. IV (1932), nr. 5, p. 12.

12. Actul se găsește într-o copie din 21 noiembrie 1845 la un nepot al acestuia. L-am cercetat tot prin bunăvoința d-lui dr. Ion Ciocîrlan.

Alte știri, în afară de faptul că e menționat în toate pomelnicile episcopului Chesarie, nu mai cunosc.

Sora lor *Ana* s-a născut în anul 1802¹³ și din căsătoria cu Constantin *Iorgulescu* a avut doi copii: *Constantin*, care moare tânăr și *Ion* (1820-1889), care a obținut rangul de pitar și s-a căsătorit cu *Eugenia Balaban* (1833-1879).

Prin aceștia: — *Ion* și *Eugenia Iorgulescu* — neamul episcopului Chesarie se perpetuiază pînă astăzi prin copiii lor:

1. *Maria* (1855-1937), căsătorită în 1878 cu *Dimitrie G. Vera* (1839-1911), 2. *Elena* (1857-1889), căsătorită în 1880 cu *Constantin I. Brătianu* († 1910), general și director al Institutului Geografic al Armatei, 3. *Ana* (1859-1923), căsătorită în 1890 cu *Ștefan Ciocîrlan* (1856-1937), arhitect șef al Primăriei Capitalei, care a avut trei copii: *Ștefan* (1893-1933), *Ștefania* (1896-), și *Ion Ciocîrlan* (1891-), medic pensionar din Ministerul Sănătății¹⁴.

Moartea timpurie a fiului ei *Constantin-Costache*, cum era cunoscut în familie, i-a pricinuit Anei *Iorgulescu* o adîncă întristare, încît, după ce și-a văzut celălalt copil căsătorit, în anul 1862¹⁵, s-a retras în mînăstirea Rătești, fostul județ Buzău, din eparhia fratelui său, unde și-a făcut și o casă compusă din patru camere, situată în fața bisericii. Dar, pentru că unele mame aveau case învelite cu stuf, «sora *Ana*» a mai

Ana Iorgulescu, sora episcopului Chesarie.

13. Arhivele Statului, Buzău, *Episcopia Buzăului*, dos. 129/874: «Statistică de toate surorile ce se află în mînăstirea Rătești din județul(1) Buzău», unde i se dă vîrsta de 70 ani.

14. Genealogia aceasta mi-a fost pusă la dispoziție tot de dr. Ciocîrlan.

15. Arhivele Statului Buzău, *Episcopia Buzăului*, dos. 129/874 nnr.

mărit casa în lungime cu încă patru camere, pe care le-a cedat acelor maici¹⁶.

Casa există și astăzi, în bună stare, și într-o cameră se mai păstrează o parte din mobilă, o icoană, moștenită de la un unchi, mătăniile fratelui său, episcopul Chesarie, și fotografiile de familie, inclusiv a ei¹⁷.

În lista de la mînăstirea Ciolanu «pentru facerea clopotului de cinci sute oca care s-a făcut prin osîrdia și ajutorul părinților petrecători în sinta monastire Ciolanu și a altora făcători de bine. Anul 1867 martie 30», găsim la rubrica «maicile de la Rătești» și pe «Cocoana Ancuța sora episcopului Chesarie» cu 32 lei¹⁸.

Vechiul pomelnic al mînăstirii Rătești, cu însemnări de la 1822, la fila 14, are și «Pomelnicu(1) D.(umneaei) Coanii Anița sora prea sfinției sale : Gheorghe, Maria, Constantin, Sava, Efrem, Elena», fără însă să arate anul¹⁹.

În anul 1872, Ana este tot soră în mînăstirea Rătești și statistica de surorile aflate atunci în mînăstire îi dă ca semnalmente: «ochii căprui, nas ascuțit și față bălană».

Mai tîrziu s-a călugărit, păstrîndu-și numele de Ana și se pare că a murit prin anul 1883, îmbrăcînd însă marea schimă, căci în pomelnicul lui Chesarie de la Ciolanu găsim, adăogat tîrziu, la morți: «Ana schimonahia».

Îată acum și pomelnicul episcopului Chesarie de la mînăstirea Rătești cu următoarea însemnare: «Pomelnicul Prea sfinției sale părintelui Episcop Buzeu D. D. Kesarie ce ne-au îmbunătățit schitul în toate chipurile după cum să vor cunoaște în veci».

Vii, Ancuța, Costandin, Ioan (fiii ei), Evghenia (soția lui Ion Iorgulescu), cu fiii lor.

Adormiți, Chesarie arhierul, Gherasim arhimandritul, Efrem, Manuil, Dragna, Drăgan, Petru, Dimitrie, Teodosie monah, Dumitrașcu, Stanciul, Nicolae, Hristea, Teodosie, Panaet, Costandin, Gheorghe, Esar, Neacșa, Parascheva, Păuna, Smaragda, Maria, Ștefan, Gheorghe, Gheorghe, Maria, Costandin, Sava, Efrem, Elena.

Mama lor, *Dragna*, «după ce a asigurat soarta iubitorilor săi fii, s-a văzut neatîrnată de toate grijile lumii», încît cei din urmă ani și i-a împărțit între rugăciunea de acasă, mergerea la biserică, sfaturi înțelepte și binefaceri după puterea ei.

În ultimii ani a stat pe lîngă fiul său — episcopul — la Buzău²⁰, unde a și murit, în vîrstă de 78 ani, la 1 aprilie 1839, după ce i-a dat

16. Informație dată de monahia Olimpiada Vămășescu, care locuiește acum în această casă.

17. Acestea sînt în posesia monahiei Olimpiada Vămășescu, fiica actriței Maria Herăscu din București, absolventa conservatorului din Milano. Maica Olimpiada este ucenica maicii Zosima care la rîndul ei a fost ucenica maicii Ana.

18. Mînăstirea Ciolanu, dos. 5/867 nnr.

19. În «Mînăstirea Rătești», Buzău, 1939, p. 56 s-a citit greșit: «Ioana Onițescu, sora prea sfinției sale».

20. La Buzău și episcopul Filotei a luat pe lîngă sine pe mama lui, încă de cînd era econom la episcopie și egumen la Berca, unde a și înmormîntat-o. (*Bibl. Acad.*

următorul sfat : «Eu te las, iubite fiu, eu mor, dar mor veselă, sînt mulțumită de purtarea voastră ; frica lui Dumnezeu să fie și de aici înainte măsura faptelor voastre și nu veți greși, fiii mei».

La înmormîntare un elev seminarist a rostit următoarea cuvîntare ²¹ :

...*Fericiți cei ce mor în Domnul — Așa zice Duhul, ca să se odihnească de ostenele lor...* (Apoc. XIV, 13).

Minutele bat — ceasurile trec — zilele și anii se îmbulzesc. Noi am vrea să ne plecăm ca să culegem florile ce întîmpinăm în zorile tinereților ; dar în zadar !

O putere necunoscută ne împunge ; florile se veștejesc în mină, soarele a ajuns culmea miezii zilei ; arșița înzdușește ; o umbră răcoroasă ne cheamă să ne odihnim, ah ! cu ce bucurie am zăbovi, dar vremea nu așteaptă, trebuie să plecăm.

Am vrea să statornicim plăcerile care ne întilnesc pe drumul vieții, însă ele trec ca umbra. Soarele se apropie de apus și noaptea își întinde preste noi al său văl posomorît, cum am dori să ne bucurăm de dulceața unei seri liniștite și cumpătate, dar mergi, mergi, ne strigă un glas necunoscut. Degeaba ne apucăm cu mîinile de lucrurile ce ne vin înainte spre a opri grăbirea trecerii noastre, toate fug cu noi.

Murgul serii se mai întunecă, noaptea acoperă toată natura, lumina ce a mai rămas din zi se stinge — toate au trecut — simțirile amorteșc și drumul s-a isprăvit. Iată-ne în mijlocul nopții. Iată-ne în mormînt.

Aceasta este icoana vieții omului, jalnici ascultători. Aceasta este icoana soartei ce ne așteaptă pe toți.

De la începutul lumii o osîndă înaltă și nestrămutată s-a zis asupra neamului omenesc, mai întii adică : să moară și după moarte să fie strașnic judecați de nemiternicul judecător — Adam căzu sub blestemul morții îndată cum păcătui. Noi, moșteni fiind păcatului strămoșesc, sîntem supuși la moarte pentru vina părinților celor dintii.

Noi sîntem în lumea aceasta ca niște vinovați osîndiți la moarte carii așteaptă pedeapsa lor închiși în temniță. Numai sub condiția ca să murim ne-am născut. Cel dintii pas ce-l facem intrînd în viață este așisderea pasul cel dintii către mormînt. Noi trecem viața ca niște riuri care curg pînă ce se sorb și pier în sinul pămîntului.

«Și am văzut, zice Apostolul Ioan în sfînta sa vedenie, și iată un cal galben și celui ce merge pre el îi era numele moartea și iadul, urma cu ea și s-a dat lor putere ca să omoare preste a patra parte a pămîntului cu sabie și cu foamete și moarte».

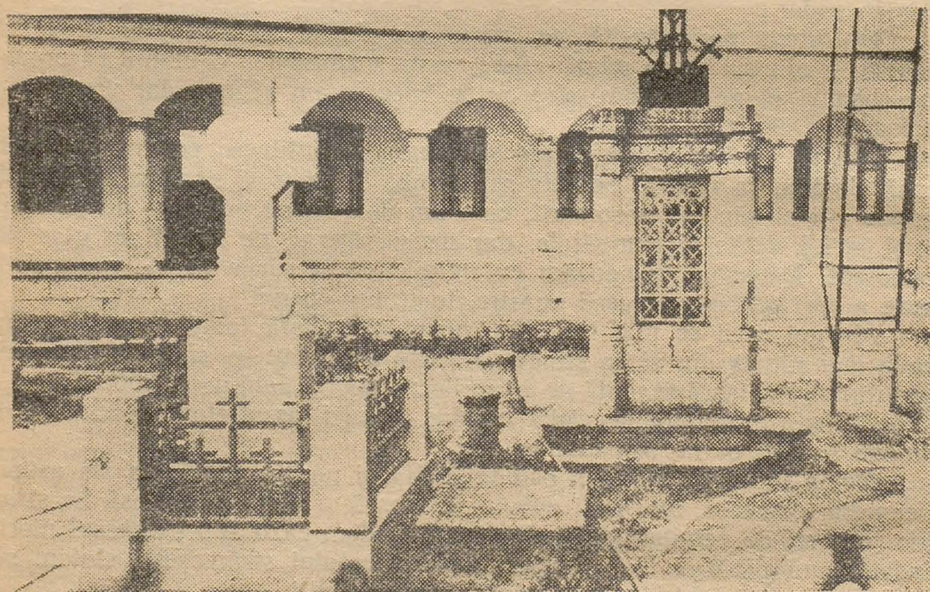
Toți cunoaștem ursita aceasta, în zadar căutăm a goni ideea morții din mintea noastră cufundîndu-ne în zgomotul și plăcerile lumii.

R. P. R. ms. 3748 p. 224r). La fel și episcopul Dionisie Romano. (I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău, București, 1937, p. 248 doc. 428*).

21. Cuvînt la îngroparea Maicii Prea Sfințitului Episcop al Buzăului Chiriu Chir Chesarie rostit de unul dintre seminaristii din Seminarul Eparhiei Buzăului. April. 1 anul 1839. In tipografia sfîntei Episcopii Buzăul. In 4° cu 16 pagini.

Vremea trecută, cea de față și tot ce este înaintea noastră, împrejurul ne-o aduce în minte necurmat. Pe toată ziua murim cite puțin, toată mintea răpește cu sine o părticică din viața noastră. Puterile trupești și sufletești se slăbesc pe toată ziua, vestindu-ne că în scurt o să le urmăm și noi. Viața noastră întregă este o luptă necurmată cu moartea.

Nici un veac și toți ciți sîntem aici, toți cit sînt astăzi în viață, în mormînt vor fi și pămîntul întreg se va afla lăcuit de oameni noi, carii și ei nu vor scăpa de ghiarele morții ca să facă loc la alți muritori. Astfel, o generație urmează după alta; astfel, un neam trece, altul vine și pă-

Mormîntul mamei episcopului Chesarie, lângă mormîntul episcopului
Dionisie Climescu.

mintul rămîne neschimbat ca să primească țărîna moșilor și maicilor lui lăcuitori!

Dar va veni o zi cînd acea țărîna se va aduna la un loc și se va însufleți, iar pămîntul nu va fi, și el va trece.

Nepoții ne împing de la spate în mormînt, strămoșii ne cheamă. Din adîncul mormîntului, țărîna lor tîcînd, ne zice: «aduceți-vă aminte că toți o să vă înfățișați înaintea Judecătorului ca să dați socoteală cu ce fapte bune ați semănat calea voastră de la leagăn pînă în cosciug.

...Nu cunoaște mila, nici lacrima. Aici desparte două inimi ce se iubesc cu căldură; colo, smulgînd de la pieptul maicii pe singurul fiu, lasă pe maică în jale; cînd pe unul face văduv, cînd pe celălalt îl lasă sărman fără tată și mamă. De o parte un soț credincios plinge la mor-

mintul iubitului său, vezi de alta pe un copil bun strigînd în zadar, mamă, tată. — O, osîndă nestrămutată! O, veșnică hotărîre!

Unul se vestejește în floarea vieții, altul în vîrstă, celălalt împovărat de ani.

Toți murim, jalnici ascultători, toți dar nu toți o moarte!

Unii vom muri moartea dreptului, alții moartea păcătosului — Care va fi partea noastră, faptele noastre din viață vor hotări.

Am lucrat faptă bună? Vom muri cu dreptii în Domnul și ne vom odihni în ostenele noastre (Apoc. XIV, 13). Am lucrat fapta cea rea? Moartea păcătoșilor vom muri.

Moartea, în deobște, este un sfîrșit, dar în aceeași vreme și un început. Este sfîrșitul vieții vremelnice și începutul vieții cei veșnice.

Și păcătosul și dreptul trebuie să treacă prin ușa aceasta, dar într-un chip deosebit...

El va vedea, zic, că a bătut ceasul ca să se despartă de lume, de idolul său, cărui i-a slujit și pe care l-a slăvit mai mult decît pe Dumnezeu. Lumina credinței și dreptul cuvînt îl va lumina, dar tîrziu, îi va deschide ochii, dar nu ca să vadă vre o mîngiere în credința de care și-a bătut joc în viață ci ca să-i arate muncile gheenei ce-l așteaptă.

Nălucirea ce și-o făcea cînd se tăvălea în păcate, că mai este vreme de pocăință, piere ca fumul.

Nădejdea, care o avea în nemărginita milostivire a lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor îl părăsește, demonul care îl ținea împilat întru păcatele sale, îl îmbrîncește în desnădăjduire.

Aducerea aminte de cele trecute îi rupe inima, pierderea celor de față, zărirea viitorului îl sfîșie. Anii împreună cu toate păcatele ce a săvîrșit îi ies înainte, ajutorul tăgăduit săracului, asuprea dreptului, năpăstuirea văduvei, răpirea, nelegiuirea, toate se îndeasă grămadă ca să-l părăsească.

Mustrările cugetului lui sînt nenumărate. Parcă aude șunetul trimbiții îngerului care cheamă la judecată. Parcă vede pe grozavul Judecător deschizînd cartea vieții, dar știe că el n-are acolo nici o faptă bună însemnată, dimpotrivă, tot rele.

...El nu s-a înfățișat încă înaintea marelui Judecător, dar cu mintea stă de față, tremură încă de aici. Veșnicia începe pentru dînsul, dar nu veșnicia de viață! Și iadul își va deschide gura ca să-l înghită. Iată starea în care se află păcătosul la cîșul morții.

Să trecem acum de la patul celui păcătos la patul dreptului care a trăit și a murit în Domnul.

Ce deosebire, Dumnezeule! Pe cît sînt de neastîmpărate și pline de durere minutele, cele din urmă ale păcătosului, pe atîta este de liniștită și pașnică trecerea din lume a dreptului. Fericirea cea mai mare din viață este d-a o sfîrși întru sfințenie.

Creștinul adevărat așa a săvîrșit-o, este lericit dar la ceasul morții. Cele trecute pe el nu-l mustră, căci a trăit după poruncile lui Dumnezeu, de cele de față nu-i pare rău, fiindcă el niciodată n-a fost dat cu totul la ale ei, viitorul nu-l întricoșează, căci nădăjduiește răsplătirea faptelor

sale. Este gata să lase lumea fără mîhnire, căci a privit-o în toată vremea ca pe un loc de surghiun.

Bunurile vremelnice nu-l leagă de pămînt căci el a strîns în cer comorile sale. Prietenii, rudeniile pentru dînsul nu sînt pierduți, fiindcă cel drept nădăjduiește ca după moarte să-i poată îmbrățișa în sînul lui Avraam.

În ceasul morții el se vede ajuns în liman, de unde, aruncîndu-și căutătura înapoi, se uită cu mulțămire la acel element furios al vieții, a căruia furtuni l-a frămîntat d-atîtea ori; el caută cu bucurie înapoi că a putut ocoli stîncile care îi amenință corabia de virtute cu sfărîmarea de atîtea ori.

Nălucirile lumii au pierit, luptele împotriva cărnii s-au sfîrșit, ispitele de cădere s-au depărtat pentru totdeauna, piedicile împotriva mîntuirii s-au rădăcit. Din valea aceasta a plîngerii se înalță către împărăția cerească. Un glas din cele de sus s-aude zicînd apostolului—scrie că sînt fericiți aceia cari mor în Domnul. Duhul îi chiamă ca să se odihnească de ostenețile lor, fiindcă faptele lor îi urmează.

Tată moartea dreptului care a viețuit în Domnul.

Așa a murit această fericită, pentru care ne-am strîns aici, jalnic ascultători, ca să-i facem cinstirea cea din urmă, petrecîndu-o pînă la veșnicul ei lăcaș. În Domnul a murit, căci după credința în Domnul ea a trăit.

Numai cîteva trăsuri voi să pomenesc din creștineasca ei viață.

Ea s-a născut în București din părinți binecredincioși, cari i-au dat o creștere nu strălucită în duhul vremii de astăzi, ci o creștere adevărată, întemeiată pe temelul neclintit al credinții noastre.

Frica de Dumnezeu, supunerea la părinți, iubirea aproapelui și datoritiile căsniciei de soață, de mamă ș. c. l., acestea erau darurile cu care bunii ei părinți i-au împodobit sufletul și pe care l-a păstrat în toată viața ei, într-o viață frumoasă de 78 de ani.

Cît a șezut în casa părintească a fost o icoană de supunere la părinți, blîndă, pașnică și îndatoritoare, cu un cuvînt bucuria crescătorilor ei.

Ajungînd în vîrstă, s-a măritat după lege.

Casnică, muncitoare, iconoamă credincioasă, mai mult de 20 ani a făcut fericirea soțului său, pe care îl iubea și de care se iubea. Neprihănitul lor pat l-a blagoslovit Dumnezeu cu trei copii. Dar durere! Cînd era să lucreze cu soțul său împreună pentru creșterea fiilor lor, atunci nemilostiva moarte, după o cumplită și lungă boală de șapte ani, răpește din viață pe soțul său și o lasă în văduvie singură, fără rezim și fără stare, împovărată de o casă grea, în niște vremi și mai grele, ca să se lupte cu toate necazurile lumii aceștia.

Însă ea niciodată, mai tare în credința și nădejdea în Dumnezeu decît în nenorociri, știînd că Dumnezeu ispitește și cearcă pe creștin dar nu-l părăsește, s-a rugat și a muncit, a făcut toate ce a putut spre a da sărmanilor săi fii o creștere bună, întemeiată pe frica lui Dumnezeu.

Dumnezeu i-a văzut silința, i-a ascultat rugăciunea, i-a binecuvîntat ostenele și i-a înmulțit numărul anilor ca să vadă cu ochii și să se bucure de rodul sudorilor sale.

Cui este necunoscută înaintarea la care au ajuns fiii săi?

Mumă fericită și bătrîneți mai fericite!

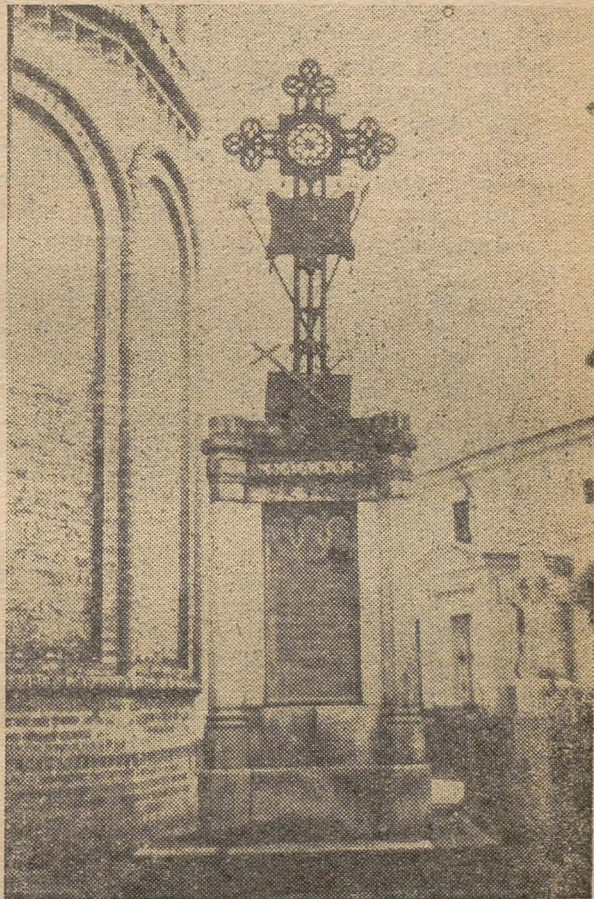
În sfîrșit, după ce a asigurat soarta iubiților săi fii, s-a văzut neatîrnată de toate grijile lumii, putea ea acum mai slobodă să jertfească toată vremea întru împlinirea datoriilor de creștin adevărat. De aceea, anii cei din urmă ai vieții sale creștinești au fost o petrecere împărțită între rugăciunea de acasă și mergerea la biserică, între sfătuirii duhovnicești și faceri de bine prin prejur.

Care căuta casa ei, ieșea de la dînsa mai zidit întru cele bune, o cercare de 78 de ani era cartea înțelepciunii sale!

Îți aduci aminte, Prea Sfințite, între ce cuvinte pline de învățătură și-a luat cel din urmă adio de la Prea Sfinția ta: «Eute las, zicea ea, iubite fiule, eu mor, dar mor veselă, sînt mulțumită de purtarea voastră; frica lui Dumnezeu să fie și de aici înainte măsura faptelor voastre și nu veți greși, fiii mei».

Ce osîrdie avea în împlinirea căderilor de un creștin adevărat, ce poate socoti din mîhnirea sufletului ce, cu cîteva zile mai înainte de obștescul său sfîrșit, a simțit.

Cu ochii scâlțați în lacrimi fierbinți a alergat, jalnici ascultători, la Prea Sf. Sa, întrebîndu-l suspinînd: să îndrăznesc, fiule, a mă împărtași, căci din neputințele bătrînețelor nu m-am nevoit ca altădată.

Mormîntul episcopului Chesarie.

Știi, Prea sfințite, că numai după încredințarea ce i-ai făcut-o că Dumnezeu nu cere de la om lucru peste puterile sale, s-a putut mîngîia și apoi în ce hrănire de bucurie s-a împărțășit de Domnul după a cărei învățătură a trăit și în care a murit !

În mila ce o avea către streini, numai voi o cunoașteți, triste văduve de prin prejur, voi, înaintea cărora ușa era deschisă și masa întinsă.

Plîngeți, că dreaptă este plinirea voastră, ea se duce de la voi ; mîluitoarea voastră se ridică de la Ierihonul de jos și se înalță la Ierusalimul de sus, ca acolo să ia răsplătirea de la Acela care o făgăduiește și pentru un pahar de apă dat în numele lui.

Prea sfințite, părinte protosinghel, triști fii !

De astăzi înainte nu mai aveți maică. Nu mai aveți cu cine împărți bucuriile și durerile voastre pe pămînt, nu mai este pentru voi mămă credincioasă, inimă de maică, ca să se intereseze cu dor de soarta voastră, nu.

Încă cîteva minute și va apune în pămînt ! Mult v-a iubit, v-a iubit prea mult, singuri știți, pierderea sfințiilor voastre este mare, întristarea adîncă ca marea, vărsați lacrimi că este vrednică de dinsele, lacrimi de lîi recunoscători, vărsați, că maică a fost pentru care vărsați.

Dar de altă parte, mărginiți-vă întristarea, mîngie-vă sînta noastră religie. Nu vă întristați ca cei fără de nădejde, căci nu pentru totdeauna vă despărțiți. Va veni ziua în care vă veți întîlni, vă veți îmbrățișa.

Părinți și maici, boieri și cocoane și toți care v-ați adunat la petrecerea ei din lume, trăind cu dumneavoastră răposata, fiind om, ca un om poate v-a greșit : iertați-o și ziceți cu toții : Dumnezeu s-o ierte».

G.M.

A fost înmormîntată în curtea Catedralei, pe latura de nord, în dreptul absidei, săpîndu-se pe piatră tombală următorul epitaf :

«*Mă întrebi, o cetitorule, cine sint eu : Sint maica Episcopului de Buzău Chesarie ; zac supt această rece piatră, așteptînd judecata cea mai de apoi. O, vai, vai ! 78 ani am trăit ; am venit ; am văzut ; am plecat ; nălucă toate mi s-au părut. Și tu dar, citește și înțelege ceia ce citești : vino-ți în simțire și abătîndu-te de la rău, fă binele, căci și tu mîine sau poimîine vei fi asemenea ca și mine. 1839 Aprilie 1*»²².

Pr. GABRIEL COCORĂ

22. Luață după N. Iorga, *Inscripții din bisericile Romîniei*. part. I, fascicula II, Bucureștii, 1905, p. 363, fiindcă acum inscripția nu se mai poate citi cu ușurință. S-a îndreptat anul însă, potrivit celor afirmate în cuvîntarea de la înmormîntare.

INVĂȚĂMINTELE TRIODULUI

Rînduiala Postului Mare așa cum a fost fixată în Triod, încă din sec. IX, urmărește să pregătească sufletele credincioșilor pentru marea sărbătoare a Învierii Domnului. Citind cu atenție această sfîntă carte se poate constata că autorii ei au fost nu numai adînc cunoscători ai Scripturii și ai învățăturilor Bisericii, ci și ai sufletului omenesc, pe care au căutat să-l îndrepte pe calea pocăinței.

Triodul călăuzește pe credinciosul care s-a înșirăinat de Domnul prin păcat, la învierea duhovnicească prăznuită o dată cu marea sărbătoare a creștinătății. Întru acest scop, autorii săi, ținînd seamă de cerințele psihologice și religioase ale ființei noastre, imprimă slujbelor din această perioadă a anului bisericesc o tematică adecvată, urmărind prefacerea treptată a omului lăuntric.

Domnul Hristos, fără de care nu putem săvîrși nimic bun, stă în centrul Triodului, călăuzindu-ne cu harul și cu învățăturile Sale. De aceea, parabolele joacă un rol atît de mare în această carte de ritual, ele schițînd sensul urcușului duhovnicesc. Prin parabole, învățătura Domnului este mereu prezentă în inima credinciosului, mai ales că poetul liturgic, pentru a zgudui mai bine pe cel pornit pe calea pocăinței, îl identifice adesea cu personagiile din parabolele evanghelice.

Triodul se deschide cu Duminica Vameșului și a Fariseului care pregătește, ca și Duminica Fiului Risipitor, începutul Postului Mare. Chiar de aci se poate vedea simțul pedagogic al autorilor liturgici, care, chiar înainte de intrarea în post, crează pentru credincioși o atmosferă favorabilă reculegerii și pocăinții. Parabola Vameșului și a Fariseului a fost anume aleasă pentru a deschide șirul nevoințelor pe care trebuie să le parcurgă credinciosul spre a se învrednici să prăznuiască Învierea, deoarece această parabolă stăruie asupra smereniei, prima treaptă a urcușului duhovnicesc. Smerenia este atitudinea esențială de la care păcătosul trebuie să pornească spre a se reîntoarce la Domnul. Ea este virtutea de căpetenie, fără de care pocăința nu este posibilă. «Arătat-a Cuvîntul smerenia a li calea cea aleasă a înălțării, smerindu-se pînă și la

chipul cel de rob»¹. Se subliniază deci că smerenia este singura cale a înălțării, ale care ne-a fost arătată de însuși Mântuitorul, care pentru noi a luat chip de rob (Filip. II, 7). Din citatul de mai sus se poate observa atît profunđa cunoaștere a învățăturilor Bisericii, de care dă dovadă autorul, precum și legătura permanentă pe care postul liturgic o face între viața Domnului și aceea a credincioșilor. Viața Domnului este pildă și izvor de haruri pentru a noastră.

Duminica Fiului risipitor, care urmează după aceea a Vameșului, are drept scop să scoată din desnădejde pe cei păcătoși, arătîndu-le că Domnul îi iartă pe cei ce se pocăiesc. Sufletul care se căiește oscilează între smerenia pricinuită de cunoașterea păcatelor proprii și încrederea în mila nemărgintă a Domnului. De aceea această parabolă a încrederii nețarmurite în îndurarea lui Dumnezeu urmează aceleia a cărei temă esențială e smerenia.

Păcătosul este asemănat fiului risipitor, deoarece întocmai cu acela, el a risipit bogăția darului încredințat de Mântuitorul².

Parabola capătă în interpretarea poetului liturgic un sens duhovnicesc mai înalt. Fiul risipitor este omul care a irosit darurile primite de la Domnul și s-a «făcut rob gîndurilor celor neroditoare»³ și «cetățenilor celor străini»⁴ adică patimilor. De aceea el se roagă «Ci ca acela ce ești din fire iubitor de oameni, tu ne primește și ne fă ca unul din argații tăi»⁵.

După pregătirea atmosferei sufletești potrivită perioadei de reculegere ce începe, Postul Mare se deschide cu Duminica Înfricoșatei Judecăți. «Amintirea înfricoșatului sfîrșit» al istoriei, cînd toate «cele ascunse se vor vădi»⁶, este îndreptățită în acest moment al anului liturgic. În felul acesta Biserica vrea să trezească în suflete teama sfîntă, arătînd după cum subliniază Sinaxarul că Dumnezeu va judeca pe toți după fapte. De aceea ea cîntă: «Fii gata, o suflete spre întîmpinarea Domnului»⁷ subliniind astfel că credinciosul trebuie să se afle mereu în stare de trezvie, așteptînd pururea Venirea Domnului. Pentru aceasta poetul liturgic i se adresează cu atîta stăruință: «La înfricoșata întrebare a judecătorului eugetînd, suflete, îngrozește-te! De aceia gătește-ți răspunsul»⁸.

Postul este unul din mijloacele prin care omul se poate curăți de patimi, cu condiția însă ca o dată cu el creștinul să se îmbogățească cu deprinderi smerite, căci altminteri postul este zadarnic. «Prin post să ne sîrguim a ne curăți de spurcăciunea păcatelor noastre și prin milostenie și prin iubirea de oameni către săraci a intra în cămara mirelui Hristos»⁹.

1. Triodul, tip. Cărților Bis., Buc. 1930, p. 6.

2. *Op. cit.*, 21.

3. *Op. cit.*, p. 18.

4. *Ibidem*, p. 17.

5. *Ibidem*, p. 19.

6. *Ibidem*, p. 44.

7. *Ibidem*, p. 40.

8. *Ibidem*, p. 43.

9. *Ibidem*, p. 54.

Postul trebuie să meargă deci mină în mină cu deschiderea sufletului către aproapele. «Post, lacrimi, rugăciuni și deprinderi smerite să aducem Celui ce s-a smerit pentru noi»¹⁰. De asemenea el trebuie însoțit de frângerea inimii pentru păcatele săvârșite și de rugăciuni neincetate. Postul nu are deci valoare decît în măsura în care prin el ne străduim să devenim un alt om, lepădîndu-ne de păcate și umplîndu-ne de dragoste pentru Domnul și pentru aproapele. Ca pretutindeni, de-a lungul urcușului duhovnicesc, Hristos este acela care ne este călăuză și sprijin în timpul nevoițelor postului: «Postîndu-se Domnul după omenire spre învățătura noastră a biruit pe ispititorul, arătînd cele ce sînt ale firii noastre și hotărîndu-ne nouă»¹¹. Prin post Mintuitorul s-a pregătit pentru înfrîngerea vrășmașului, arătîndu-ne, deci, și nouă calea și subliniind că prin stăpînirea firii noastre vom putea birui răul.

Din aceste sumare citate se poate vedea că în concepția ortodoxă pocăința nu se reduce la un ascetism uscat, deoarece prin ea se tinde la prefacerea întregii ființe și mai ales la deschiderea sufletului către aproapele. Postul este un mijloc alături de rugăciune și milostenie, prin care creștinul se curăță de patrimi și dobîndește în suflet «lumina lui Dumnezeu»¹², de aceea el este socotit un dar «dat spre mîntuire».

Izgonirea lui Adam din rai care încheie Săptămîna Brînzei, este așezată la începutul Postului Mare pentru a arăta urmările nefericite ale neascultării și ale însoțirii cu patimele. Numai prin înfrînare și prin supunere față de Domnul, poate credinciosul să se învrednicească de dobîndirea raiului, pe care Mintuitorul ni l-a deschis din nou prin jertfa Sa de pe cruce. De aceea, poetul liturgic cîntă: «Și luînd toată înțarmarea crucii să ne luptăm împotriva vrășmașului, ca un zid nestrucălit, ținînd credința și ca o platoșă rugăciunea și ca un colț milostenia»¹³. Credința, rugăciunea și milostenia sînt deci armele cu care creștinul trebuie să pornească la cucerirea raiului, pierdut odinioară de Adam.

Dacă prin cădere omul a pierdut harul și a fost izgonit din rai, prin jertfa lui Hristos el a fost din nou așezat în împărăția harului. Întreaga fire care prin cădere se îndepărtase de Creatorul ei a fost sfințită și curățită prin moartea pe cruce a Mintuitorului, astfel încît pămîntul și cerul au fost din nou reunite.

Semnificația Duminicii Ortodoxiei, așezată în prima Duminică a Postului Mare, constă tocmai în această reunire a cerului cu pămîntul. Ortodoxia este religia întrupării Fiului lui Dumnezeu, întrupare care a făcut posibilă sfințirea omului și a întregii creații.

S-a dat numele de Duminică a Ortodoxiei acelei Duminici în care se prăznuiește restabilirea cultului icoanelor, deoarece acest cult stă în centrul pietății ortodoxe și exprimă cel mai bine unul din aspectele esențiale ale Ortodoxiei. Cultul icoanelor învață pe credincios să nu

10. *Ibidem*, p. 76.

11. *Op. cit.*, p. 59.

12. *Ibidem*, p. 76.

13. *Ibidem*, p. 108.

disprețuiescă sensibilul, ci să tindă a-l depăși transfigurându-l. Icoanele sînt anticipări ale transfigurării finale a cosmosului, fiind adevărate prezențe harice menite ca pornind de la sensibil să-l apropie pe om de Dumnezeu. La baza cultului icoanelor se află deci concepția care presupune o legătură permanentă între cer și pămînt, divinul pogorindu-se neîncetat asupra celor pămîntești. Intruparea Domnului face posibilă legătura dintre cele două planuri de existență. De aceea poetul liturgic spune în această Duminică «Inchipuirea trupului tău înălțînd-o, Doamne, cu dragoste o sărutăm, arătînd taina cea mare a rînduiei Tale. Că nu Te-ai arătat nouă iubitorule de oameni prin părere — ci dupre adevăr și cu fire trupească»¹⁴. Intruparea Domnului, care a fost o realitate și nu o părere, îndreptățește slăvirea sensibilului și justifică în felul acesta cultul icoanelor. Pe de altă parte ea ne învață că omul este o unitate alcătuită din trup și suflet și că pentru a se mîntui, el trebuie să-și curețe atît trupul, cît și duhul, ceea ce tocmai se urmărește prin rînduiala Postului Mare.

A doua Duminică din Post, închinată Sf. Grigore Palama se leagă în semnificația sa profundă de Duminica Ortodoxiei. Cinstirea icoanelor este întemeiată pe posibilitatea transfigurării sensibilului realizată prin prezența Sf. Har. Sf. Grigore Palama este tocmai acel părinte bisericesc care a exprimat în modul cel mai complex învățătura ortodoxă asupra Sf. Har, fapt pentru care i-a fost închinată această Duminică. Era și firesc de altfel ca prăznuirea Sf. Har să se aleasă în centrul Triodului, deoarece numai prin Har poate creștinul să lupte biruitor împotriva păcatelor și să întîmpine așa cum se cuvine Învierea Domnului. Se poate spune deci că primele Duminici din Post amintesc două din învățăturile de temelie ale Ortodoxiei, care oferă credincioșilor porniți pe calea pocăinței un temelie dogmatic pentru nevoințele lor. Duminica Ortodoxiei anticîncepează asupra transfigurării finale a cosmosului, arătînd credincioșilor că prin pocăință se vor putea învrednici să sălășluiescă în creațiunea transfigurată, iar Duminica Sf. Grigore Palama le reamintește că prin Sf. Har vor căpăta puteri nebănuite și se vor învrednici de primirea în sulele a luminii celei tainice. De aceea, poetul liturgic se roagă: «Grigorie... nu înceta rugîndu-te lui Hristos să lumineze cu dumnezeiasca lumină pre cei ce te cinstesc pe tine»¹⁵.

Așezarea Duminicii Sfintei Cruci la mijlocul Postului Mare se leagă de aceeași concepție. Alături de Sf. Har, Sf. Cruce este ajutorul nostru de căpetenie în lupta cu patimile și cu vrăjmașul.

Sinaxarul lămurește foarte bine pricinile pentru care se face în Triod prăznuirea Sf. Cruci. Sf. Cruce ne ajută să răbdăm suferințele, amintindu-ne de patimile îndurate de Domnul pentru mîntuirea noastră. Adam a pierdut raiul și nemuirea prin gustarea din pomul binelui și al răului, iar prin jertfa Mîntuitorului raiul a fost redeschis și omul a dobîndit viața veșnică. De aceea poetul liturgic spune: «Eu, cel ce am murit prin pom

14. *Op. cit.*, p. 216.

15. *Op. cit.*, p. 259.

te-am aflat pre tine pom de viață, purtătoare de Hristos, crucea mea»¹⁶.

Crucea este izvor de daruri minunate și chezașia mântuirii noastre: «Iată că vedem pus înainte lemnul cel sfânt, izvorul darurilor, cel adăpat cu sîngele și cu apa Stăpînului tuturor»¹⁷. Este interesant de observat că în acest răstimp al anului bisericesc nu se stăruie asupra suferinței pe care o simbolizează crucea, ci numai asupra puterii care izvorăște din ea, ajutîndu-ne să învingem ispite și încercări. «Putere nebiruită s-a dat nouă creștinilor, crucea ta Mîntuitorul nostru»¹⁸. Poetul liturgic a dorit ca în această perioadă de grele nevoițe să aprindă nădejdea în sufletul celor ce se pocăiesc, arătîndu-le că Sf. Cruce este un adevărat «izvor de sfințenie» și temelul învierii noastre.

A patra Duminică a Postului Mare este închinată Sf. Ioan Scărarul, părintele ascetismului răsăritean, spre a pune în lumină adevărul că omul dornic de mîntuire se poate curăți de patimi și dobîndi chip îngeresc. Scărarul s-a învrednicit de primirea darurilor cerești «cu postul, cu privegherea și rugăciunea»¹⁹, «rob făcînd minții trupul cel neînfrinat cu deprinderile sihăstriei, prin puterea dumnezeiescului Duh»²⁰. Aceasta este calea pe care trebuie să o urmăm și noi, avînd pildă și călăuză pe acel uriaș al nevoițelor duhovnicești.

Este interesant de observat că tot în această Duminică se reamintește și parabola Samariteanului milostiv, interpretată în sens duhovnicesc. Credinciosul care se pocăiește se identifică cu omul care a fost prădat pe drumul Ierihonului, tîlharii din parabolă fiind patimile care i-au rănit mîntea și l-au lăsat «mort pentru mulțimea greșelilor»²¹. Levitul, care simbolizează Legea Veche, nu a putut să-i șteargă rănile, «ci ai venit Tu, bunule, la mîine cu milostivire și ai turnat peste mine mila îndurărilor Tale, Mîntuitorule, ca un doctor prea ales, tămăduindu-mă»²². Numai Mîntuitorul poate tămădui sufletul rănit de patimi, de aceea păcătosul trebuie să nădăjduiască cu încredere spre El.

Sf. Ioan Scărarul ne înfățișează așadar culmile pe care poate ajunge omul încă din lumea aceasta, urmînd calea nevoițelor duhovnicești, iar pilda Samariteanului arată credinciosului că mai presus de toate ostenele sale adevărata vindecare a sufletului n-o poate săvîrși decît Hristos. Omul trebuie să se străduiască neîncetat, pentru aceasta; tot în cîntările acestei Duminici, se reamintește de păcătosul care și-a îngropat talantul, dar mîntuirea nu putea veni decît de la Domnul. De aceea poetul liturgic se roagă: «deschide ochii inimii mele Iisuse, dătătorule de lumină»²³.

Penultima Duminică din Postul Mare este închinată Sf. Maria Egipteanca, păcătoasa care prin pocăință s-a ridicat la treapta sfințeniei.

16. *Op. cit.*, p. 319.

17. *Ibidem*, p. 320.

18. *Ibidem*, p. 336.

19. *Op. cit.*, p. 375.

20. *Ibidem*, p. 375.

21. *Op. cit.*, p. 380.

22. *Ibidem*, p. 382.

23. *Ibidem*, p. 392.

Păresimile se deschid aşadar cu parabola Fiului Risipitor, pildă în care Mîntuitorul arată păcătoşilor calea care duce la izbăvire şi sîrşesc cu prăsnuirea Sf. Maria Egipteanca, pildă vie a chipului în care nevoinţele şi harul pot preface fiinţa omenească. Sfînta Maria Egipteanca s-a convertit, după cum se ştie, prin puterea Sfintei Cruci. Şi la ea a fost deci o iluminare, asemenea celei de pe drumul Damascului. Sfînta Maria s-a mîntuit prin darurile revărsate asupra ei de jertfa atotmîntuitoare a Domnului : «Sirguindu-te să vezi crucea, te-ai luminat, Marie, cu lumina crucii Celui ce a pătimit pe Cruce».

Convertirea Mariei s-a făcut prin Sf. Cruce, dar locul în ceata sfinţilor şi l-a dobîndit prin viaţa de aspre nevoinţe pe care a dus-o din acea clipă. Pilda vieţii ei dovedeşte deci o dată mai mult că mîntuirea şi sfinţenia pot fi atinse de oricine porneşte pe calea pocăinţei, ajutat de harul ceresc.

Desăvîrşirea nu se realizează însă numai prin practicile ascetice, ci şi mai ales cu deschiderea sufletului către aproapele. De aceea în această Duminică se reaminteşte şi de parabola dreptului Lazăr. «Pentru aceasta, nici bogăţii nu vor intra în împărăţia lui Dumnezeu, ci numai cîţi pun averile lor în mîinile săracilor»²⁵.

De la Duminica Sf. Maria Egipteanca şi pînă la Paşte caracterul Triodului se schimbă. Sf. Părinţi au socotit că în această Duminică se închide pregătirea psihologică a credincioşilor în vederea marelui sărbători. Totodată, avînd în vedere apropierea Sfintelor Patimi, din acest moment, Triodul începe să aibă un caracter cronologic, reamintind întîmplările petrecute în ultimele săptămîni din viaţa pămîntească a Mîntuitorului. Credinciosul, care pînă acum s-a pocăit pentru păcatele săvîrşite, începe să reţină momentele pline de adînci semnificaţii care preced jertfa de pe Golgotha. Cel care pînă acum s-a străduit spre a se curăţi de patimi, se pregăteşte să întîmpine aceste sfînte zile care îi vor aduce lumina în suflet. Deoarece în acest scurt studiu s-a urmărit să se pună în evidenţă caracterul pedagogic al Triodului şi modul în care sufletul creştinilor este pregătit pentru prăznuirea Sf. Paşti, socotim că este necesar să ne oprim aici, urmînd ca într-un studiu viitor să analizăm partea finală a Triodului, strîns legată de viaţa Mîntuitorului.

N. DINU

24. *Op. cit.*, p. 471.

25. *Ibidem*, p. 476.

CAODAIMUL, O NOUĂ RELIGIE APĂRUTĂ ÎN VIETNAMUL DE SUD

Cercurile reacționare din Vietnamul de Sud sprijină din răspuțeri o nouă formă de religie, un bizar amestec de spiritualism și învățături culese din Budism, Daoism, Confucianism și Creștinism. Pentru a se vedea cât de neserioasă poate să fie această nouă religie, este destul să spunem că unul dintre sfinții săi cei mai venerați este poetul și scriitorul francez Victor Hugo, denumit «Sfântul Duh al lumii» (Neguyêt-tam Chhân-Nhân), iar alături de acesta este venerat celebrul poet liric chinez din veacul al XVIII-lea Li-t'ai pe.

Dar să vedem mai îndeaproape cum se prezintă noua religie, apărută într-o regiune a Indochinei în care de multă vreme a fost remarcată mulțimea sectelor religioase, urmare, probabil, a numeroaselor straturi culturale, în special indian și chinez, sedimentate cu vremea în această regiune.

Termenul însuși, Caodaimul, are la bază două cuvinte chinezești, *Kao-t'ai* pronunțate în felul chino-vietnamez *Cao-dai*, și s-ar putea traduce prin: terasă înaltă, turn înalt¹. Acest termen, *Cao-dai*, se întâlnește foarte des în literatura chineză veche, în special în literatura daoistă, cum a constatat profesorul R. Stein. Există la daoiștii chinezi un obicei milenar de a se urca pe locuri înalte, pe munți sfinți, pentru a intra, după credința lor, în comuniune cu spiritele divine. Un astfel de loc înalt era, de pildă, muntele T'ai Chan din provincia Șantung, a cărui ascensiune trebuia să o facă fiecare împărat chinez pentru a prezenta Dumnezeuului suprem al Olimpului chinez, augustul împărat de Jade, omagiul și doleanțele sale și ale supușilor săi. Cu timpul, împărații chinezi adepți ai Daoismului au pus să li se construiască în palatele lor câte un turn, în care se putea urca, după bunul lor plac, pentru a intra în comuniune cu zeul suprem. Aici ar trebui căutată, deci, originea termenului Caodaim, termen pe care întemeietorul Caodaimului, Ngō-van-Chiën, l-a găsit, pe bază de spiritism, că ar conveni destul de bine religiei sale.

1. Nguyen Tran Huan, *Histoire d'une secte religieuse au Vietnam: Le Caodaim*, în «Revue de Synthèse», t. LXXIX, nr. 11-12, iulie-Décembre 1959, p. 267.

După spusele lui Phan-Trung-Manh, directorul revistei caodaiste, apariția caodaismului ar fi fost anunțată în Sf. Evanghelie creștină, unde se poate citi: «Și Eu voi ruga pe Tatăl și alt Mîngietor vă va da, ca să rămîna cu voi în veac... Iar Mîngietorul, Duhul Sfînt, pe care îl va trimite Tatăl, în numele Meu, acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte de toate cîte v-am spus». (Ioan, XIV, 16-26). Evident, directorul revistei amintite are imaginație, dacă și poate închipui că în aceste cuvînte există vreo prevestire cu privire la apariția Caodaismului.

Ngō-van-Chiën, întemeietorul Caodaismului, s-a născut la 28 februarie 1878 la Cho-Lon, lângă Saigon, într-o modestă casă, așezată în spatele unei pagode dedicată lui Quan-Dê (în chinezește Koan-ti), mare războinic al perioadei celor trei regate (secolul III-IV) și căruia i se va atribui un rol foarte important în noua religie.

S-a căutat să se imprime nașterii lui Ngō-van-Chiën un caracter supra-natural, dar realitatea este că acest «copil sfînt» se născuse debil. Părinții săi fiind săraci, micul Chiën a fost încredințat unei mătuși care era căsătorită cu un chinez, fapt care avea să influențeze asupra formării sale intelectuale. «Avînd o înclinare naturală pentru lucrările religioase, îi plăcea să povestească istoriile sfinților și aventurile nemuritorilor Chinei, antice, pe care le auzise povestindu-se de către colegii chinezi, în timpul cînd era la mătușa sa, căsătorită cu un chinez», spune Nguyen Tran Huan². A fost trimis la școală. Aici obține o bursă de studii. La vîrsta de 21 de ani, trecu concursul de secretar la Serviciul de Imigrație din Saigon, unde rămase din 1899 pînă în 1902. În acest timp avu ocazia să ia parte la mai multe ședințe de spiritism. În anul 1902, în cursul uneia din aceste ședințe, se pretinde că i s-a arătat un «spirit superior», care, după ce i-a descoperit apropiata sa «naștere religioasă», l-a îndemnat să practice fără să întîrzie sistemul de meditație religioasă «dao» («tao» în chineză = «calea»). Cu această ședință începe istoria propriu zisă a Caodaismului.

Între timp, Chiën citi multe cărți franțuzești despre spiritism și ocultism, ca acelea ale lui Camille Flammarion, Allan Kardec, Leon Denis, Henri Durville etc. Lucrînd în administrație, în anul 1919 s-a mutat în marea insulă Phnguăi, în golul Siam, ca delegat administrativ. În această insulă găsi mediul prielnic pentru spiritism. Se zice că într-o zi i se descoperi aici un spirit sub numele de Cao-Dai, de la care primi poruncă să-l reprezinte printr-un ochi înconjurat de raze de soare. Cu privire la acest ochi «divin», președintele «Secției de propagandă și de popularizare» a Caodaismului relatează: ... «cu toate că el (Chiën) se consideră ca discipol al Îngerului (zeu Cao-dai), el nu instalează încă altarul divin în onoarea sa, căci el nu cunoștea ritualul după care trebuia să officieze cultul său. Într-o zi, Îngerul îi porunci să creeze un simbol particular sub care se va oficia cultul său. El alese crucea. Îngerul îi spuse că este bună crucea, dar ea a fost deja aleasă de o religie existentă. Gîndiți-vă și

2. *Ibidem*, p. 268.

căutați bine acest simbol, îngerul vă va ajuta în acest scop, li se va fi spus. Chiên ceru o săptămână pentru a-și maturiza gândurile.

La sfârșitul termenului avut, nu descoperise încă nimic. Într-o dimineață — spune mai departe povestea — către ora 8, stînd lungit în hamacul său, el văzu deodată apărînd înaintea sa, la o distanță de doi metri, un ochi enorm, strălucitor de viață și de spiritualitate ca soarele. Tremurînd de frică, își acoperi ochii cu mîinile, nemaiîndrăznind să privească acest ochi. Două minute după aceea, redeschizînd ochii, văzu iarăși ochiul luminos din ce în ce mai orbitor. Cu mîinile împreunate, el se ruga astfel: «Arhanghelul meu, discipolul tău s-a pătruns de puterea ta supranaturală. El te roagă să nu-l mai înfricoșezi în acest chip. Dacă vrei ca cultul să se practice sub acest simbol, fă să dispară acest ochi strălucitor». După această rugăciune ochiul s-ar fi întunecat puțin cîte puțin și ar fi dispărut. Și astfel și-a făcut apariția acest ochi divin în cultul caodaist³.

Chiên reveni la Saigon în anul 1925, aducînd noua sa credință. Un an după aceea primi, zice-se, de la zeul Cao-Dai porunca de a propovădui evanghelia sa. La 15 februarie 1926, zeul ar fi dat poruncă să fie socotită ca zi de început al Caodaismului prima zi a primei luni lunare a anului (13 februarie 1926).

Recunoașterea oficială a Caodaismului a fost anunțată în ziua a 23-a a celei de-a opta luni lunare a aceluiași an (29 septembrie 1926). Cultul număra acum 12 adepți, toți de cultură franceză și funcționari în diferite administrații ale orașului Saigon. Noua religie se răspîndea uimitor de repede. Cercuri spiritiste încolțiseră ca ciupercile în provincii și doi medii (persoane care pretind că pot comunica) fură orînduiți la fiecare casă de rugăciune pentru a primi învățătura Marelui Maestru (zeul Cao-Dai). Dar, din nefericire pentru întemeitorul Caodaismului, Chiên fu imediat dat afară și trebui să-și părăsească patria. Locul său a fost luat de Lê-ven-Trung, în calitate de Maestru, în fruntea mișcării religioase. Trung era opiomani. Părăsi însă opiumul și se dedică propagandei Caodaismului, care reuși în numai două luni să convertească 20.000 de persoane. Observăm însă că promotorii mișcării religioase caodaiste erau oameni de cultură net franceză. Fondatorul Chiên, în momentul recunoașterii oficiale a sectei, era prefect, iar apoi a fost numit în al doilea Birou al Guvernămîntului. De asemenea Trung a fost membru al Consiliului Guvernămîntului Cochinchinei și al Consiliului colonial. Deci amîndoi ocupau postul de răspundere, care favorizau dezvoltarea mișcării caodaice fără obstacole. Înșiși credincioșii acestei mișcări erau recrutați mai ales dintre funcționarii de bănci, școlari, studenți, fără a mai menționa pe unii funcționari ai Metropolei. De asemenea, medii, prin intermediul cărora se pretindea că se transmit mesagiile lui Dumnezeu, erau aleși dintre mici funcționari, secretari, subalterni. Este deci evident caracterul politic, diversionist, al mișcării caodaiste.

3. *Ibidem*, p. 269.

După părerea lui Trung, Caodaismul n-ar fi altceva decît rezultanta principalelor religii care-și împărțeau pînă acum stăpînirea sufletelor pe globul pămîntesc: Budismul, Daoismul, Confucianismul și Creștinismul. El (Caodaismul) rezumă în el toate învățăturile celorlalte religii. De aceea, Ființa supremă — zice Trung — ne sfătuiește să adorăm: pe Dumnezeu Creatorul, pe Çakya-Muni, pe Buda, pe Lao-Tse, pe Confucius și pe Iisus Hristos⁴.

La 18, 19 și 20 ale lunii noiembrie 1926, a fost constituit «sacerdotiul» caodaic, iar noul «cod religios» al Caodaismului a fost stabilit și promulgat în pagoda Tu-lam din provincia Tâi-minh. Se simțea însă nevoia construirii unei pagode cu destinații speciale. Pentru stringerea fondurilor necesare, Le-van-Trung apelă la burghezia bogată, care făcu daruri de mai multe milioane de franci. Marele templu caodaist se construiește la patru kilometri de capitala provinciei Tâi-minh. După un înalt demnitar al cultului, «arhitectura templului, care face admirația turiștilor străini prin concepția sa îndrăzneată și prin anvergura sa, a fost inspirată de papa Ly-thai bach (în chinezește, Li-t'ai-pe, faimosul poet chinez din secolul VIII) lui Ho-Phap Pham-Cong-tac». Templul este decorat, după spusa aceluiași demnitar (M. Tran-Guang-Vinh) «în mod artistic, cu toate simboalele religiilor asociate, cu legende și credințe din folclorul chinovietnamez. Cea mai caracteristică dintre inovații este Turnul Sacru (sau al Șoimului), de unde ies în mod misterios modulațiile misterioase și fermecătoare ale unui cor invizibil»⁵. O descriere amănunțită a templului se găsește la romancierul englez Graham Greene, care a avut ocazia să-l viziteze. În interiorul Templului, spune acesta... «Sf. Victor Hugo, în haină de academician și cu o aureolă înconjurîndu-i bicornul, arată cu degetul pe Sun-Yat-Sen, ca să așeze pe o tăbliță vreun nobil sentiment. Pătrunsei în naos. Nu exista un singur scaun afară de tronul papal, în jurul căruia era încolăcită o cobra de ghips; pămîntul reflectat ca apa și nu existau geamuri la ferestre... Dragoni cu capete de leu urcau pe amvon. Pe tavan, Hristos arată inima sa sîngerindă. Buda era pe vine, așa cum stă Buda mereu pe vine cu poala goală. Barba răsliată a lui Confucius atîrna ca o cascadă în sezon secetos. Toată aceasta era o adevărată comedie. Marele glob deasupra altarului era un simbol al ambiției; coșul cu capac mobil, de care papa se servea pentru profețiile sale, era o șarlatanie. Papa proceda la profețiile sale prin intermediul unui creion așezat într-un capac mobil și oamenii credeau»⁶.

În martie 1927, avu loc mutarea templului la Long-thành, care deveni un mic orașel în suprafață de 100 de hectare. De la 1927 la 1931, numărul adepților ajunsese la o jumătate de milion. În 1934, papa Trung muri «neîncarnat». Șeful adunării superioare a mediilor, Phan-Cong-tac,

4. Din scrisoarea din 29 octombrie 1928 a lui Van-Trung către deputatul Cochinchinei. (Nguyen Tran Huan, *op. cit.*, p. 270).

5. *Ibidem*, pag. 272.

6. Graham Greene, *The Quiet American (Un américain bien tranquille)*, Edition Robert Lafféant, Paris, 1956, p. 158-159. (După Nguyen Tran Huan, *op. cit.*, pag. 272).

a fost proclamat superiorul Caodaismului pentru a-l înlocui pe Trung. Sediul «Sf. Scaun» este tot la Long-thanh, provincia Tây-minh.

În general, Caodaismul apare ca un «confuz amestec de Budism, Confucianism și Creștinism»⁷. Cuvintele acestea exprimă întreg adevărul, deoarece Caodaismul, în fond, nu-și propunea altceva decât să împace cele trei mari religii ale lumii.

Caodaismul a împrumutat din belșug din catolicism, în special în ceea ce privește modul de organizare⁸; fapt care a neliniștit Biserica romano-catolică, pentru care Caodaismul este, în Vietnamul de Sud, un rival serios, căci împotriva sectei Minh-hy, care se vrea o sectă a elitelor, Caodaismul se adresează și maselor.

Emblema religioasă a Caodaismului este Ochiul Divin, aruncînd privirile sale asupra lumii. Aceasta este lumina eternă. «Acest ochi divin, în care conștiința caodaică este cheia magică care deschide cele trei Nirvane, cele nouă Ceruri, piatra unghiulară a Fraternității Universale, este viitorul spre care merge Umanitatea Universală»⁹. Calea salvării caodaice arată că Tripla Cruce a Fraternității Caodaice are trei nuanțe distincte: Crucea Roșie, în mijloc, simbolizează Inteligența, Crucea Bleu, mai în afară, Sensibilitatea, și Crucea Galbenă, cea mai înafară de cele trei, indică Voința. «Inteligența, Sensibilitatea și Voința sînt considerate facultăți constitutive ale sufletului omenesc. Pentru deplina lor realizare, ele trebuie să fie luminate de «Flacăra Sfîntă» a unei credințe curate, a unei conștiințe calde, senine și liniștite».

În ceea ce privește cultul, în Caodaism se oficiază cu mult fast, patru slujbe pe zi. Au preoți și preotese îndemănateci, veșminte bogate, tămîie, rugăciuni etc.¹⁰. În această religie nu există spovedanie, nici împărtășire. Numai rugăciunea trebuie executată înaintea altarului, format dintr-o sferă transparentă, cu ochiul divin deasupra într-un triunghi. Altarul comportă mai multe trepte: sus, Cakya Muni, Lao-Tse și Confucius, apoi cei trei slujitori ai lui Dumnezeu; pe a treia treaptă Iisus Hristos, a patra treaptă este rezervată geniilor și sfinților¹¹. În fața acestui altar, preoții, de gen masculin și feminin, înveșmîntați în alb, celebrează Liturghia, al cărei ritual a apărut prin combinarea riturilor diverselor religii.

Este remarcabilă strictețea organizării ierarhiei caodaiste, pe care Levan-Trung a creat-o după modelul celei romano-catolice. Șefului religios i se subordonează șase cardinali, treizeci și șase arhiepiscopi, șaptezeci și doi episcopi și trei mii de preoți. În contradicție cu catolicismul, femeile pot să ajungă în Caodaism la cele mai înalte demnități preoțești¹². Slujitorii cultului caodaist își trag resursele de trai îndeosebi din cotiza-

7. Graham Greene, *ibidem*.

8. H. Ringgren et A. V. Ström, *Les religions du monde*, Paris, Payot, 1960, pag. 271.

9. *La voie du Salut caodaïque*, p. 4, după Naguyen Huan, *op. cit.*, pag. 277.

10. Ringgren-Ström, *op. cit.*, pag. 271.

11. Nguyen Tran Huan, *op. cit.*, pag. 276.

12. H. von Glasenapp, *Der Buddhismus in Indien und im Fernen Osten*, Berlin, 1936, pag. 236.

țiile a cinci sute de mii de adepți fervenți, din zilele de lucru gratuite, din daruri (s-a citat cazul unei oarecare doamne, pe numele Sam-thi-tanh, care în 1956 a făcut daruri de 30.000 piaști, circa 10.000 de franci, după evaluarea lui M. Dufeil). Cele mai generoase daruri le fac marii proprietari de terenuri.

Caodaismul dispune și de o organizație administrativă, care seamănă întocmai cu un stat modern. Are o putere legislativă (*Hiep-thien-dâi*) și o putere executivă (*Can-Trung-dâi*), care reprezintă spiritualul, «sufletul noiei religii»¹³. Funcționari speciali sînt îndatorați să aibă grijă de interesele materiale ale comunității, obligînd pe noii primiți să presteze anumite munci, să plătească anumite sume, care se depun în dulăpiorul de bani de lingă altar. Caodaismul se răspîndește cu o uimitoare rapiditate, între altele datorită și unor imagini numite «scheme evolutive», «psihografiei» și unui mare număr de pretinse miracole și preziceri. Într-un interviu publicat de ziarul «Le Populaire d'Indochine» din 27 noiembrie 1936, papa Tac dădea cifra de un milion de credincioși în Vietnamul de Sud și de 6000-7000 în Vietnamul de Nord. De asemenea, unul dintre înalții demnitari ai sectei, Tran-guang-vinh, nu se sîia să considere Caodaismul ca «religia națională a Vietmanului». Romano-catolicismul, care înainte vreme făcea mulți convertiți în Vietnamul de Sud, vede, desigur, în Caodaism, așa cum am spus mai sus, un concurent primejdios. Păturile reacționare ale Vietnamului de Sud sprijină însă mișcarea caodaică pentru interese politice. Numai viitorul va putea decide dacă această mișcare va avea într-adevăr vreo însemnătate pentru dezvoltarea Annam-ului, spune profesorul Helmuth von Glasenapp¹⁴.

Noi însă sîntem încredințați că o astfel de religie întemeiată pe un bazar de doctrine și practici culese din diferite religii și pe biugieliile spiritiste, nu are nici o șansă de viață lungă.

Magistrand, STANCULESCU F. IOAN

13. Nguyen Tran Huan, *op. cit.*, pag. 278.

14. H. von Glasenapp, *op. cit.*, pag. 237. Vezi și Emilian Vasilescu, *Starea actuală a Budismului*, în «Studii Teologice», VIII, 1956, nr. 5-6, pag. 395-396.

PICTURA BISERICESCĂ

NOȚIUNI DE TEHNICĂ : MOZAIICUL, FRESCA, TEMPERA ȘI PICTAREA ÎN ULEI

Iconografia descoperă, definește și luminează idei și fapte de ordine istorică ori filozofică; complexe și de felurite grade de adincime ori abstracție. Izvoarele sînt hotărîte în texte și tradiții care trebuie analizate și în relație cu care pot fi înțelese. Fondul de idei și sentimente derivate din acestea nu sînt însă independente de formele artistice în care apar. Acestea au fost numite fericit «echivalențe plastice». Între izvoarele de inspirație și operele de artă, între fond sau conținut și formele în care sînt realizate, multiple corespondențe stabilesc raporturi dintre cele mai interesante. O primă serie privește exigențele celor dintii: formele sînt obligate să contureze de aproape și cu rigoare ideile, să se încovoie înaintea lor și să răspundă unor exigențe în stare să le impună aspecte uneori neașteptate. Cităm drept pildă creațiile de simbol, expresivitatea și importanța liniei, rolul explicativ acordat culorii, însemnătatea erudiției care ajunge să devină o condiție și o cheie a înțelegerii în arta religioasă. Cea de a doua serie înglobează reacțiile formelor și înrîurirea pe care o au acestea asupra ideilor și simțirilor, adică asupra conținutului. De o deosebită greutate sînt materialele folosite și procedeele artistice. O a treia serie are drept temei calități și caractere legate de «viziunea» epocii și de un număr de «convenții», fructe ale evoluției și modei. Punem înaintea, în această ordine de idei, perspectiva. Uităm, în adevăr, de multe ori, că perspectiva numită aeriană, întemeiată pe trei dimensiuni și pe reprezentarea elementelor, arhitecturi, copaci, oameni și animale în peisajul cu planuri multiple și invadat de aer și lumină, nu e de fapt decît o creație a lumii moderne și Renașterii italiene: o convenție artistică, caracteristică viziunii noastre de astăzi. Impusă de artiști mari, sprijinită pe teorii științifice și anumite realități. A devenit o condiție fundamentală a artei și o formă, un tipar și o condiție a propriei noastre viziuni.

Considerațiile, scurt și concis enunțate, voim să explice studiul tehnic care urmează. Nu rămîne, socotim, neînțeleasă nevoia de a cerceta mijloacele materiale de expresie, aceea ce se numește îndeobște tehnica picturii

religioase, ramură ori aplicație caracteristică a picturii murale, de chevalet și miniaturii.

*

Meșterii, specializați în pictura monumentală, în cea de icoane și manuscrise, au moștenit o tradiție. Transmisă direct în ateliere ori în cadrul lucrărilor și echipelor de muncă, ea cuprinde un număr de principii și cunoștințe care au fost mai limpede ori mai confuz lămurite de tehnicieni și teoreticieni medievali și moderni. În traduceri, au circulat și în țara noastră. Așa sînt tratatele ori manualele lui Cennino Cennini și Dionisie din Furna. Pictorii romîni Costin Petrescu și Arthur G. Verona au consemnat la rîndul lor un număr de date izvorîte din propria lor experiență, în scrieri care sînt mai peste tot în mina pictorilor noștri bisericești. Din citirea lor atentă poate învăța cineva și dobîndi cunoștințe de valoare de ordin practic și de folos. Învățătura de atelier era însă în evul mediu, și a rămas pînă tîrziu în secolul XVI sau XVII legată de interese de breaslă și personale. Meșterii destăinuiau cît socoteau și cît voiau din știința lor, iar ucenicii «furau» din ochi și se străduiau să surprindă taine de meșteșug. Pe acestea nu le-a vădit nici unul din meșterii mari în scris. Multe din ele numai cu greu se pot explica în vorbe și se învață cu vremea, din experiență. O a doua observație trebuie însă avută în vedere. Lămurind regulile artei și sfaturile lor, meșterii din toate vremurile numesc materiale. Multe din acestea, nu știm pînă astăzi, ce reprezintă; ori nu se găsesc nicăieri. Tratatul ori manualul vorbește de var și de piatră de var. Aceasta este, în unele cazuri, marmura (care e de multe calități): între altele, un calcar de o compoziție care nu se află decît în anumite regiuni. Piatra de var arsă se stinge după aceea în multe feluri și se păstrează în moduri deosebite, asupra cărora în genere nu se insistă mai niciodată. Tencuielile cuprind materiale diferite: fire de in, fire de cîneapă, etc. Culorile numite în manualul lui Dionisie, cu excepția a doua numai din ele, n-au putut fi identificate pînă astăzi de nici un chimist. Acestea sînt dizolvate în apă curată ori în apă de var, ori folosite în emulsii. Pentru pregătire, e necesară cunoștința și îndemînarea unui vechi practician. Iar pe acestea, nimic nu le poate înlocui.

În rîndurile care urmează, sprijinite de autoritățile recunoscute și pe experiența noastră de cercetător al monumentelor răsăritene, voim să însemnăm lucrurile limpezi de care se poate folosi un pictor bisericesc în practica lui și care pot înlesni calea celor ce vor să pătrundă în ința artei de tradiție bizantină și orientală. În această din urmă privință, se cuvine să arătăm uimirea deșteptată de pretenția și chiar de străduința «amatorilor» și cercetătorilor de artă, care vor să «guste» ori să judece lucrări de pictură, sculptură, arhitectură, etc., fără să cunoască mijloacele folosite, materialul, procedeele și principiile aplicate de meșterii care le-au realizat. Lipsit de aceste cunoștințe, temeinic însușite și stăpînite, cel mai inteligent amator nu va recolta decît impresii de ordin și valoare

subiectivă, iar judecățile cercetătorului cu pretenții se vor rezuma la construcții verbale care acoperă «proiectări» de teorii și idei preconceptuate.

*

Picturile murale și icoanele se pot executa cu ajutorul a multiple procedee: mozaic, encaustică, tempera, frescă și ulei. Am citat principiile, nu sînt excluse și alte tehnici. Fiecare se întemeiază pe un număr de condiții și prezintă avantaje și dezavantaje. Acestea rezultă din natura materialelor întrebuințate, substratele și preparațiile, culorile și modul lor de pregătire, vernisurile etc. De însemnătate deosebită este cuprinsul care trebuie decorat: constituția pereților, lumina monumentului, climatul locului, etc. Pictura în tempera se potrivește cu paraclisele și bisericile de mici dimensiuni, cu interiorurile frecventate de un număr mai mic de credincioși, îngrijit întreținute și apărate de fumul luminărilor, de variațiile de temperatură și umezeală. Pereții zugrăviți în tempera trebuie apărați și curățiți de praf. Acesta se înlătură numai cu mijloace anume și evitînd frecatul și oricare procedeu umed. Pictura în ulei conține oricărui cuprins. Se poate curăți relativ ușor, dar se întunecă și «oglindește», ori lucește. Encaustica și pictura «cu ceară» (tehnică diferită de encaustică) sînt de o aplicație costisitoare și gingașă; rămîn în afară de preocupările noastre. Mozaicul și fresca prezintă cel mai mare număr de avantaje și se recomandă în cel dintîi rînd.

Mozaicul, «pictură pentru veșnicie», datează din antichitate. Artă elină și elenistică l-au folosit în genere pentru îmbrăcarea și împodobirea solului, în interiorul clădirilor și în piețe de suprafață restrînsă (mozaicuri pavimentare). Se păstrează exemple numeroase în lumea mediteraneană, sudul Europei, nordul Africei și vestul Asiei. Moștenire elenistică, a fost adoptată de romani. Monumente importante au fost descoperite în ultimii ani în Bulgaria și la noi în Dobrogea (la Constanța). Moda elenistică a pătruns și a evoluat în lumea bizantină și în palatele persane. Au fost îmbrăcați în mozaic pereții edificiilor civile și aceia ai bisericilor. În Roma, poate admira cineva pînă astăzi decorul de mozaic din Santa Maria Pudentiana, Santa Costanza, Santa Maria Maggiore, oratoriul Sfîntului Venantius, paraclisele San Zeno și Santa Parassede, etc., datate din secolii IV-IX. La Ravenna, aflăm ansamblurile celebre din San Vitale (sec. VI), San Apollinarius Nuovo, baptisteriile ortodox și arian (sec. VI), alături de celebrul decor din mausoleul Gallei Placidia, executat în secolul V. În Constantinopol, decorul în mozaic, de ordine decorativă, din Sf. Sofia, e din secolul VI; portretele din secolul IX și de mai tîrziu. Capitala Bizanțului numără numeroase opere de valoare, păstrate în stare fragmentară, și un ansamblu celebru, acela din biserica $\tau\eta\varsigma \mu\omicron\nu\eta\varsigma \tau\eta\varsigma \chi\omega\rho\alpha\varsigma$, astăzi Kahrié Djami, executat în sec. XIV. În arhipelagul venețian și la Palermo strălucesc mozaicuri paretale la San Marco, Trieste, Torcello (domul), biserica Martorana și Capela Palatină. Se păstrează opere de seamă la Salonic, în bazilica închinată Sfîntului

Dumitru și la Daphnî, lângă Atena. Trebuie citat printre monumentele de seamă și decorul din Sf. Sofia Kievlui.

Lucrări în mozaic au apărut și în București, în ultimii 40 de ani. Ornează monumente bisericesti (minăstirea Antim, bisericile Sf. Mina-Vergul și Sf. Vineri Nouă) și fântina Miorița de la Băneasa.

În Italia, începînd din secolul XV, mozaicul s-a executat pe pereți de piatră sau pe funduri metalice, nu de-a dreptul, ci pe o preparație, adică pe o tencuială constituită din două straturi și formată din var și nisip. Cel dintîi, gros pînă la $\frac{1}{2}$ cm., era pregătit dintr-o parte de var, curățat cu grijă înainte de stingere, și păstrat după această operație în varnițe, unde rămînea pînă la decantare deplină și «liniștire» completă; și din doua părți de nisip sau cărămidă pisată mărunt. Cel de al doilea strat, de o compoziție analogă, dar mai gros — 8-10 mm. — se așternea peste cel dintîi, treptat, pe porțiunile care urmau să fie decorate. Meșterii Renașterii au folosit și un al doilea fel de tencuială — fond — format din var vechi, adică stîns de mai multă vreme, nisip și cărămidă mărunt sfărîmată, la care se adăoga albuș de ou și «tragant». Întinsă pe perete în strat gros, tencuiala aceasta era acoperită cu cîrpe ude, pentru a împiedica uscarea ei rapidă. Desenul («cartonul») era transpus. Cuburile de smalt se înfigeau direct într-însul. Pentru mozaicurile lucrate pe plăci de piatră sau pe plăci metalice, fondul era pregătit din piatră de var măruntită cu îngrijire și amestecată cu «alb de plumb» (ceruză), ulei de nucă fiert și o mică cantitate de rășină de pin sau brad¹.

«Cuburile» de smalt cu care lucra pictorul și forma decorul erau fabricate dintr-o sticlă anume (din cristal de rocă, nisip de cuarț și carbonat de potasă extras din cenușa plantelor sau din potasă tratată cu apă de ploaie, decantată, filtrată și arsă în cuptoare). Pentru a colora sticla smalturilor, se folosea siliciul negru, ars bine, stîns cu apă, frecat cu grijă și bine spălat, sau pigmenți colorați (auripigment natural, ceruză, miniu de plumb, salpetru, etc.). Pentru a obține «sticlă mată», topitorii italieni foloseau cositor ars (oxid de staniu) sau «var de cositor» (ceruză de staniu).

Pictura în mozaic are nevoie de material (cuburi de smalt) de felurite tonuri și nuanțe. Pentru a le obține, sticla se colora la fabricare cu următoarele substanțe: auripigment, peroxid de mangan, pilitură de fier arsă sau nearsă, sulfat de fier, oxid de cupru, magneziu ars, cositor (pilitură ori cenușă), mercur, sare de piatră și sare de bucătărie, miniu de plumb, etc. Cubulețele de smalt se acopereau uneori cu aur în foi, ori cu argint, peste care se întindea o peliculă transparentă de protecție. Paleta devenea extrem de bogată. Un tehnician din secolul XVII a numărat pînă la 15.000 tonuri și nuanțe.

La Bizanț, mozaiștii au folosit și tonuri opace, pentru a obține tonalități verzi, albastre, galbene, violete, roșii, cenușii, negre și albe. Alături de smalturi, aflăm pietre naturale, marmuri în primul rînd, și cubulețe de «aur» și «argint». Acestea sînt formate din sticlă transparentă vedre,

1. Antonio Neri, *L'arte petraria*, Firenze, 1612.

albastră, galbenă ori roșie. «Fața» le era acoperită cu o foaie de aur curat sau de argint, fixată și apărută de o peliculă subțire de sticlă, numită «cantarel». Formele erau variate: rectangulare, trapezoide, ovale și rotunde. Smălțurile aveau fața concavă ori convexă; pietrele erau plate. Laturile se șlefuiuau cu îngrijire, pentru a înlesni cea mai bună alăturare și adeziune.

Deosebit un număr mare de tonuri și nuanțe. În secolii renașterii bizantine, cercetătorii au descoperit pînă la 400. În aceeași vreme, cubulețele dreptunghiulare și pătrate, cu fața plată, se înmulțesc, iar dimensiunile lor se micșorează progresiv.

Compozițiile se organizau de meșteri, de pe schelă, de-a dreptul pe perete ori pe zid, potrivit procedurii *culegerii directe*. Tencuiala de fond cuprindea fibre de trestie (în mică cantitate), necesare coeziunii și unității acesteia. Era zugrăvită într-un ton albastru. Tema se schița «a fresco». Stratul superior de tencuială se aplica deasupra și se lipea bine de tencuiala de fond. Cu ajutorul unor clește, se înligeau smălțurile și pietrele.

Legătura temeinică dintre tencuiala de fond și zid era mijlocită de creștături adînci și de diferite direcții. Prin presiune și netezire, se desăvîrșea. Grosimea fiecăruia din cele două straturi era da 1-1½ cm. Pe față, încheieturile, adică lipiturile dintre cuburi, erau armonizate cu pensula miuită în culoarea cuburilor vecine.

Picturile în mozaic din celebra bazilică Sf. Dumitru din Salonic au fost executate prin «culegere directă». Elementele (smălțuri și pietre) au fețe de 3/2 mm și 4/3 mm; 6/5, 7/7, 6/8, 8/8, ori 8/10 mm. Portretul Sfințului Dumitru are draperiile compuse din cuburi transparente și opace, de smălț colorat; motivele ornamentale sînt din cuburi de argint, mai înalte decît cele dinții. Cuburi portocalii și roșii (de smălț) au fost folosite pentru pictarea părului, care e conturat cu negru-violet și castaniu închis. Șuvițele mari sînt tivite la rîndul lor cu cubulețe mici roșii, verzi și portocalii. Chipurile sînt formate din rînduri de cubulețe, nuanțe ale aceluiași ton («în ton pe ton»): smălțuri verzi transparente și, alternativ, cubulețe galbene-verzui și liliachii. Umbrele erau colorate în acest din urmă ton, iar luminile în liliachiu-alb sau galben-alb. Buzele erau din smălț roșu carmin. Barba, sprincenele și mustața sînt din smălțuri liliachii, de diferite nuanțe. Smălțuri mici rozate redau pleoapele ochilor, al căror iris e negru-liliachiu. Nimburile sînt din cuburi de aur, conturate cu roșu viu, sau din cubulețe de argint conturate cu albastru închis.

Mozaicurile constantinopolitane și cele executate de meșteri din Asia Mică, înrîuriți de tehnica Bizanțului, sînt caracterizate prin tonalități roșii, galbene, albastre, verzi și violete, transparente, semitransparente sau opace. Predomină cubulețele dreptunghiulare și pătrate. Contrastele sînt des folosite, diferind într-aceasta de școala tesaloniciană, amatoare de nuanțe și tranziții delicate. Din a doua jumătate a secolului IX pînă în secolul XI, mozaistii bizantini revin la tehnica antică. Dispar tonalitățile intense și «hrănite». Se înmulțesc semitonurile. Pictorii urmăresc efecte de lumină și armonii delicate.

În a doua jumătate a secolului XI și în sec. XII, în epoca de glorie a Renașterii bizantine, arta mozaicului adoptă stilul monumental, linia abstractă și stilizată și simplificarea evidentă cu deosebire în construcția peisajului arhitectonic. Capetele personajelor se lungesc; privirile devin severe și aspre. Amintesc chipuri siriene. Sînt modelalte plastic, «în volum» și tonurile se înmulțesc; din ce în ce mai puțin «valorate», au importanță prin ele însăși, datorită tonului curat și «hrănit». În ultima fază de evoluție, la Kahrié Djami de pildă (1310), formele monumentale aproape dispar. Chipurile sînt îngrijite și minuțios observate. Cu ajutorul umbrei și luminii, sînt modelate «pictural», înlăturîndu-se contrastele. Mișcările personajelor devin mai vii, mai firești, mai «realiste», iar spațiul se adîncește, se diferențiază în planuri. Dispar arhitecturile fanteziste; vedem edificii copiate după antic sau luate din realitatea înconjurătoare.

Meșterii ruși ai secolului XIX au folosit de preferință procedeul invers sau culegerea indirectă. Compoziția («cartonul») este transpusă cu ajutorul hîrtiei de calc pe o hîrtie groasă. Meșterul conturează bine toate locurile care vor fi ocupate de cubulețe (smalțuri sau pietre). Scrie cu creionul sau notează cu ajutorul pensulei culoarea fiecărui cubuleț ce urmează a fi folosit. Cu clei de culoarea cerută se fixează pe locurile lor și cu fața în jos, cubulețele. O ramă de lemn încadrează lucrarea acoperită; după aceasta, cu o soluție lichidă de ciment, după a cărui «întărire» se întoarce mozaicul cu fața în sus, se înlătură hîrtia și cimentul care pătează fața cubulețelor.

Procedeul, de origină venețiană, organizează și leagă plăcile de mozaic (din care se compune figura sau compoziția) în blocuri de beton armat, groase de cca. 4 cm. și măsurînd în suprafață de la 1/0,75 m.-1,70/1,20 m. Transportate și așezate la locul lor, pe zid, sînt fixate cu șuruburi, cîrlige și vergele. Pentru a se evita deteriorările provocate de umezeala zidului, se recomandă strate izolatoare de smoală. Sărurile din ciment (sulfați) pătrund însă în cubulețe și ruinează pietrele și marmura. În vremea din urmă, n-au lipsit încercările de a folosi fonduri formate din calcaruri și cărămidă slărimată.

Operațiuni complementare au drept scop să acopere șențulețele dintre plăcile de mozaic, — aceea ce se numește încheietura sau cusătura lor. Masticul de ceară și smoală, colorat în relație cu tonalitățile plăcilor și aplicat cu deosebită grijă, pare a da rezultate bune, mai ales în interioruri. Este absolut necesară apoi ilustrarea și șlefuirea mozaicului (pe fața). Aceasta înlătură necurățeniile așternute pe plăci în timpul transportării și fixării lor. Netezește apoi suprafețele și împiedică fixarea prafului și impurităților.

Pictura în mozaic a fost numită «pictură pentru veșnicie». Cuburile de smalț și piatră sînt firește durabile. Apărate de peliculele de sticlă, cele de «argint» și de «aur», ori de «sidel», arată aceeași față după trecere de zeci și zeci de secole, în compoziții fericit păstrate, ca și în ziua dintii. Smalțurile și cubulețele de pietre și marmuri colorate au la rîndul lor altă rezistență decît aceea pe care o prezintă suporturile

picturii (lemnul, pergamentul, pînza, tencuiala de var etc.). «Eternitatea» mozaicului este însă și ea limitată. Umezeala și sărurile fondurilor lucrează puternic; trepidațiile edificiului, vibrațiile zidurilor (pricinuite de vînturi, deplasări de teren, cutremure), dezagregă și nimicesc cea mai îngrijită lucrare.

Mozaicul se deosebește de pictura murală (frescă, tempera, ulei etc.) și de pictura de chevalet printr-o însușire esențială: el nu este așternut pe ziduri, pereți ori pe suporturi de orice natură, el nu îmbracă aceste fonduri, așa cum se poate spune cu drept cuvînt despre pictura murală, cea de chevalet și miniaturi. Mozaicul e zid. Se încorporează clădirii și reprezintă un adaos apreciabil de material, o împlinire. «Face trup» cu edificiul. Suferă din această pricină de orice deplasare ori modificare de echilibru în masa acestora. Încheieturile rîndurilor de smălțuri și pietre se pot desface, de cele mai multe ori din cauza mistuirii ori deteriorărilor «masticului» cu care sînt acoperite. În șențulețele deschise astfel, se așează praf și se fixează cu ajutorul umezelii din aer. Materia, devenită rigidă, ori încărcată cu substanțe chimice de origină atmosferică, introduce un dușman care micșorează coeziunea rîndurilor și sapă cubulețele pe lături ori pe dedesubt. Opere celebre, mozaicurile de la Daphni, de lângă Atena, spre pildă, s-au ruinat grav și a fost nevoie să fie restaurate. Operația nu a fost practică în cele mai bune condiții. Au fost înlocuite numeroase cubulețe; linia generală sau elemente de desen local au fost modificate nefericit. Lucrarea a ajuns pătată de neajunsuri mari, asupra cărora nu e locul să insistăm. Mozaicurile din San Marco din Veneția au impus (vorbind de cele din secolul XIII) și ele restaurări, operații complexe și de ordin gingaș. Compoziția cimentului nu rămîne fără acțiune asupra elementelor folosite în scene și tablouri. Săruri și acizi «atacă» pietrele. Variațiile de temperatură, la rîndul lor, căldura excesivă și îrigul mare fac să pleznească cubulețele. Impotriva tuturor acestor inconveniente și posibilități de ruină, mozaicul rămîne pînă la urmă pictura cea mai rezistentă.

Din punct de vedere al efectului artistic, procedeul prezintă însușiri rare. Mozaicul vibrează și trăiește «în funcție de lumină». Smălțurile și cubulețele au fețe convexe ori fețe concave. Meșterul le asociază în chipul cerut, pentru ca lumina să izbească în plin suprafețele convexe și să se frîngă în centrul lor, ori să alunece către margini. Cubulețele cu fețe concave oferă adăposturi umbrei. Lumina dispune astfel de o întregă «claviatură». Din unghiuri deosebite și cu intensități diferite (legate de ceasul zilei, de anotimp și de calitatea ei), ea izbește, alunecă, întirzie, se răsfrînge ori se joacă revenind; cîntă, fiindcă «valorează» în multiple feluri tonalitățile smălțurilor și pietrelor și tonalitatea generală a tabloului. În interioruri, pe bolți mai ales, efectele se înmulțesc, se diferențiază și reprezintă resurse picturale neașteptate. Tonalităților și nuanțelor rezultate din acțiunea luminii, răsfrîngerea și jocul ei pe fețele cubulețelor, acțiune pornită din afară, se adaugă o a doua, de ordin interior. Chemate parcă de lumina din afară, raze de lumină interioară vin

să se adauge, să se lupte, să intensifice ori să scadă efectul celor dintii. De aci, numărul mare de tonalități și nuanțe, fapt surprinzător de care am pomenit cu câteva rânduri mai sus.

Efectele de lumină sînt pregătite de meșterul în mozaic. Acesta folosește fețele plate ale cubulețelor, convexitatea și concavitatea, unghiurile și rotunjimile. Înfîșe și fixează smalțurile și pietrele, dîndu-le o anume înclinare și asocieri calculate. Dovezile se pot afla în lucrările de seamă ale Bizanțului, Orientului și Apusului medieval. Nicăieri însă, poate, nu s-a realizat o operă mai desăvîșită ca în bazilica Sf. Sofia la Constantinopol. Bolțile și zonele superioare ale pereților sînt aci cu adevărat «scrise». Cuprind și formează o simfonie a luminii. La San Vitale și în mausoleul Gallei Placidia, la Hosios Lucas, în Phocida, în bazilica Adormirii din Niceea și în Kahrié Djami ne întîmpină realizări de complexități și caracter diferit, pline de viață și impresionante în cel mai înalt grad.

Pictura în mozaic înfățișează, în altă ordine de idei, un procedeu tehnic extrem de costisitor. Materialul e scump. «Culegerea directă» cere la rîndul ei și impune timp, pregătire îndelungată și experiență. Aceasta, cînd e vorba de decoruri murale. Mozaicul a fost folosit însă și în pictarea icoanelor portative. S-au realizat lucrări de mare valoare, cum sînt cele păstrate în muzeul Opera del Duomo, la Florența, tezaurul bazilicii San Marco din Veneția, Muntele Athos și centrele medievale de artă ale Rusiei. În icoane, problema artistică se complică prin faptul că acestea sînt destinate să fie privite de aproape. Execuția «miniaturistică» se întemeiază pe principii deosebite de acelea ale artei monumentale, care exige claritate de linii, contururi limpezi și caracteristice subliniate prin trăsături de culoare cafenie închisă, neagră sau de o tonalitate gravă, izbitoră. Contrastele puternice de culori din mozaicurile murale sînt înlocuite în icoane, prin nuanțări și valorări subtile, asemenea celor urmărite în decorarea manuscriselor. Efectele de linie și ansamblu, hotărîtoare în compozițiile monumentale, sînt înlocuite în icoane prin analize minuțioase, realizări de valoare locală și precizări de ordin portretistic².

Fresco. Picturile murale au fost executate în Evul Mediu în tehnica «fresco», caracterizată printr-un număr de condiții și însușiri. Începînd din secolul XVIII, «fresco», pictură în frescă, au devenit termeni generici. S-au aplicat de cercetători, fără distincție, tuturor decorurilor murale în frescă adevărată ori simili-frescă, frescă terminată cu ajutorul temperiei, picturii pe pînză executată în atelier, lipită pe pereți și «maruilată», picturii cu ou și chiar picturii în ulei. Aceasta a dat naștere la confuzii și împiedică pînă astăzi înțelegerea tratatelor medievale și moderne, către care se îndreaptă învățații istorici și pictorii decoratori.

«Fresco», sau fresca, a fost folosită în realizări de mare valoare artistică ce au rămas și fac gloria unui număr de monumente apusene

2. Am folosit în notele asupra picturii în mozaic două lucrări de seamă. Cea dintîi este a lui Gerspach, *Le mosaïque* (Paris, fără dată); cea de a doua, a lui A. V. Vinner, *Materiale și tehnica picturii în mozaic* (în limba rusă), Moscova 1953. Pentru aceasta, ne-a ajutat mult traducerea în manuscris a lui Eugen Profeta, București 1957.

și răsăritene. Cea mai atentă cercetare este nevoită să șovăiască și să întârzie când e vorba de a deosebi o frescă adevărată de o simili-frescă; aceasta cu deosebire în Grecia, Bulgaria, Serbia, Rusia și Țările Românești. Vom încerca să distingem și să hotărîm cîteva puncte de sprijin. Fresca adevărată, ori procedee înrudite de aproape cu aceasta și botezate cu termenul de similifrescă (intră în ele și anume genuri de tempera) au ajutat un număr de meșteri să realizeze compoziții și ansambluri de mare frumusețe care au învins vremea. Le admirăm în țările de tradiție bizantină, în Balcani, în Rusia și în Țările Românești. Uitate cîndva și înlăturate de pictura în ulei sau de alte tehnici, au început să se bucure încă de acum cincizeci sau șaizeci de ani de un renume îndreptățit. S-au impus învățaților și pictorilor, beneficiind și de prestigiul trecutului și tradiției. Sint legate la noi în țară de o avere artistică și culturală, mîndria pîporului.

«Fresco» este recomandat pentru plinătatea cu care înveșmîntează pereții și se adaptează acestora; pentru durabilitatea ei în timp și farmecul realizărilor. Îngăduie și înlesnește în adevăr, artistului o libertate de execuție nesfîrșit mai mare decît aceea oferită de mozaic și nu stînjenește spontaneitatea. Picturile în frescă ori simili-frescă se «potrivesc» apoi atît de bine pereților și zidurilor, încît par un produs al acestora. Înlătură aproape cu totul ideea de suprapunere și adaos. Pentru a determina cît mai exact cu puțință esența și aplicațiile acestei tehnici, vom proceda analitic și examina în primul rînd problema zidului.

Trupul monumentului, zidul, are o mare importanță. El este suportul frescei, al tencuielilor pe care se aplică și al culorilor cu care se lucrează. De sănătatea și durata lui atîrnă sănătatea și durata picturii murale așternută pe dînsul. Meșterul frescei îl acoperă, lucrînd el însuși sau cu ajutorul unui zidar specialist, pe care-l conduce, cu două straturi de tencuieli, care au drept scop egalizarea spațiilor dintre cărămizile, pietrele, bolovanii din care e construit zidul, și realizarea unui strat de sprijin în stare să oprească infiltrațiile de umezeală și cele de ordin chimic; capabile în al doilea rînd, să asigure picturilor un temei cu însușiri de anume elasticitate. Zidul format din pietre și cărămizi adăpostește chiar în cele mai bune cazuri doi dușmani în stare să facă mult rău tencuielilor suprapuse și picturii. Cel dintîi este umezeala cuprinsă în pietre, cărămizi și materialul de legătură al acestora (mortarul), independent de umezeala care se poate urca din solul de temelie, sau pătrunde din atmosferă cu ajutorul ploilor, zăpezii și vîntului. Dușmanul chimic e reprezentat de săruri, de azotatul de potasiu (salpetrul), în primul rînd. Pictorul trebuie să se îngrijească din această pricină, și înainte de toate, de natura materialului folosit în construcție. Firește, nu poate fi vorba decît de aflarea mijloacelor de apărare, fiindcă zidul este cum este și așa va rămîne. Împotriva salpetrului, meșterii recomandă organizarea unui perete din cărămizi subțiri sau țigla. Tehnicienii din a doua jumătate a secolului XIX au recurs la o pătură de plumb întinsă pe perete. Se pare că aceasta n-a împiedicat acțiunea salpetrului. Mai de folos, însă foarte costisitor,

este un alt procedeu, și anume construcția unui perete subțire, format din materiale alese și destinat aplicării tencuielilor de suport și frescei însăși. Un spațiu de câțiva cm. trebuie să despartă trupul monumentului de acesta din urmă. Împotriva umezelii, arhitecții au aflat diferite mijloace, din care nici unul nu pare cu totul sigur. Însănătoșirea solului și înlăturarea umezelii prin drenare, reprezintă, credem, tot ce s-a putut găsi mai bun în această direcție. În unele monumente, umezeala pătrunde și pe sus, pe la partea superioară a zidului. Aceasta, în cazul defectelor de încheiere ale acoperișului și deteriorării materialului din care e format.

În fapt, pictorul decorator primește zidul așa cum îi e dat. Calitatea și grija cu care sînt executate tencuielile de suport înlătură inconvenientele grave sau întîrzie apariția lor. Pentru cercetători, e necesară cunoașterea problemei, fiindcă explică ruina ori numeroasele transformări ale unor fresce, bine executate și cu înfățișare mulțumitoare la origină.

Tencuielile sînt de var. Am pomenit de varietatea materialului din care e scos: marmura, în majoritatea monumentelor medievale din Apus și în rare exemple din Răsărit, «piatra de var», de diferite compoziții. Deosebim printre acestea din urmă varietăți caracterizate prin prezența magneziei ori a unor elemente colorate. Dau naștere unui var care nu trebuie folosit în frescă³.

Varul necesar tencuielilor de suport și sprijin direct al picturii se obține prin «stingere». Cennino Cennini recomandă să se stingă varul prin scufundare în apă. Piatra de var, spartă în bucăți, se înmoaie în apă timp de jumătate de minut; scoasă din aceasta, se întinde îndată pe un loc uscat, unde se sparge, se fărîmîțează, se transformă în praf. Procedeu cel mai des folosit este acela al «stingerii» în gropi săpate în pămînt, la adîncimi diferite (de la jumătate de metru pînă la 1½ metru ori mai mult) și căptușite, pe fund și pe lături, cu scînduri. Piatra de var calcinată e așezată în aceste gropi (spartă, în cazul unor bolovani prea mari). Se toarnă pe deasupra apă, evitîndu-se creșterea cantității de apă în decursul operației. Ca atare, trebuie socotită bine, de la început, măsura de apă necesară. Apa folosită pentru stingere și pentru toate operațiile următoare trebuie să fie curată. Se preferă cea de rîu și se evită apa scoasă din bălți, din lacuri pricinuite de ploi și din izvoare minerale.

Varul stins se păstrează de obicei înainte de a fi folosit. Cel stins în gropi se acoperă bine, pentru a fi ferit de pătrunderea necurățeniilor și de uscăciune. Autorii de manuale și tehnicienii acordă în genere o mare importanță timpului care trebuie să treacă de la stingerea varului și pînă la folosirea lui în pictură. Trei ani de vechime cel puțin sînt, se pare, necesari. Cu cît e mai vechi varul, adică mai tîrziu folosit de la stingerea și închiderea lui în groapă, cu atît — susțin unii teoreticieni — acesta e mai propriu picturii în frescă. În groapă, în bazinele de păstrare,

3. Varul foarte bun, protoxid de calciu curat, este rar și scump. Tehnicienii din secolul XIX recomandă folosirea varului, carbonat de calciu, în a cărui compoziție intră siliciul, oxizi de fier, mangan și magnezie. Pretind că au lucrat cu un var asemenea și meșterii medievali.

varul se «liniștește», se decantează, ia cantitatea de apă necesară, se prefacă și se curăță. Dispar, sau trebuie să dispară toate fragmentele «nestinse», nepătrunse de apă și neprefăcute. Pentru a fi întrebuințat, se așteaptă transformarea lui în pastă. Am văzut meșteri care fac și ultima probă: ating cu buzele un fragment de pastă; aciditatea dovedită prin întepături ale mucoasei arată că varul mai trebuie lăsat să aștepte. Nu lipsesc încă nici tehnicieni și autori de manuale care să nu acorde nici o importanță «virstei» varului stins. Aceștia nu se tem să lucreze cu varul proaspăt. Socotim necesar să subliniem însemnătatea faptului de care ne ocupăm. Varul «pastă», care nu întepă buzele și limba, prezintă firește calități de densitate și coeziune remarcabile: luat cu mistria, cu virful acesteia, nu cade, nu se deslipește de ea, când o întoarcem. Frământat cu degetele, este alifios; se întinde pe zid, și se netezește frumos, nelăsând asperități ori grunji și nici goluri fie cât de mici. Insușirile pe care le pomenim sînt de deosebită importanță, cel puțin întrucît privește ultima tencuială, aceea pe care se aplică culorile. Vremea are însă și un efect liniștitor. Varul pierde, în adevăr, mare parte sau cea mai mare parte din «focul» lui. «Focul» este întreținut de agenții chimici (acizii) în stare să «atace» oxizii minerali cu care pictează freschistul, transformîndu-i în produse fixe (carbonați, etc.). Varul bine stins și păstrat mulți ani în bazine ori gropi apărate cum se cuvine, se transformă în pastă care se întinde ușor cu mistria, aderă la straturile inferioare, se netezește complet și «primește» culorile de frescă în chipul cel mai fericit. Pensula pictorului «scrie» deasupra ei. Imprejurarea excepțională, culorile de frescă se absorb încet și nu pătrund decît la o foarte mică adîncime (un milimetru sau o fracțiune de milimetru); își schimbă apoi foarte încet înfățișarea, tonurile depărtîndu-se rar de aspectul originar. Pojghița, care se formează la suprafața frescei din «mustuirea» tencuielii superioare îmbibată de culori, «peliculă» transparentă, apare și se constituie cu mult mai încet decît în cazul varului proaspăt, al varului «cu foc», ceea ce îngăduie reveniri ușoare și adaose ori precizări în tempera de care au abuzat mulți meșteri medievali, și de care nu s-a ferit nici Michel Angelo pe bolțile Capelei Sixtine.

Problema, indicată de noi în linii mari, interesează cu deosebire chestiunea gingașă a «curățirii» decorurilor murale în «frescă» din țara noastră, executate în secolii XV și XVI. Operațiile cele mai îngrijite au pricinuit în chip cu totul neașteptat, în monumente de seamă, dispariția chipurilor și mîinilor. Multe draperii și-au pierdut elemente fundamentale, cîmpul decorului s-a alterat puternic în unele cazuri, la cîtiva ani de distanță. Observările la care ne-am oprit, și asupra cărora stăruim, îngăduie indoiala asupra determinării precise a procedeuului tehnic cu care au fost executate picturile murale medievale în regiunile Greciei, Muntelui Athos, Bulgariei, Serbiei și Țărilor Romînești. Numirea de frescă, socotim că trebuie aplicată cu mare luare aminte în multe cazuri. Pagubele rezultă din generalizarea teoretică a denumirii de frescă, se dovedesc a fi importante. A pătimit, în fapt, celebra regiune a Mistrei

în Grecia, Muntele Athos și câteva decoruri de cea mai mare însemnătate din țara noastră (Biserica Domnească de la Argeș, bisericile din Popăuți și Hîrlău, biserica Înălțării din mînăstirea Neamțului). În răsărit, cel puțin în majoritatea cazurilor, nu s-a folosit varul scos din marmură, ci varul regiunii, stîns aproape totdeauna în gropi și păstrat lungă vreme înainte de a fi întrebuințat; varul pastă, alifie «imblînzită», cu alte calități decît cel folosit mai totdeauna în Apus. Vom afla de îndată și alte deosebiri care nu trebuie trecute cu vederea.

Nisipul, cîlții. Nisipul intră în compunerea tencuielilor alături de var. Meșterii recomandă nisipurile de rîu, și anume pe cele care n-au fost purtate mult de ape, și păstrează încă fețe și colțișoare. Trebuie spălate în mai multe ape și cu îngrijire. Proba curățeniei se face aruncînd un pumn într-un pahar cu apă. Clătînată bine, aceasta trebuie să rămînă limpede. Cantitatea necesară amestecului se potrivește de la caz la caz și este indicată de experiență. În genere, se recomandă o parte de nisip pentru șapte părți de var. În tencuiala superioară, nisipul lipsește deseori.

Cîlții sînt folosiți pentru a lega pasta și nisipul, pentru a-i da elasticitate și consistență. Tratatele îi notează rar și nu dau precizări. Se vorbește în genere de cîlți ori puzderie de cînepă, aceia folosiți în chip aproape exclusiv de meșterii de astăzi. Din parte-ne, am studiat cu luare aminte tencuielile de frescă dintr-un mare număr de monumente romînești, balcanice, grecești și apusene. Mărginindu-ne la cele dintii, am aflat lucruri interesante. În Moldova, picturile murale din sec. XV sînt executate mai totdeauna pe tencuieli de var curat și de bună calitate, amestecat cu cîlți de in. E vorba de fuior de in, de fire lungi, mătăsoase, măsurînd de la 3/4 mm—4-5 cm. În prima jumătate a sec. XVI, firele de in devin rare; nu le-am găsit decît în tencuielile de la Sf. Gheorghe din Hîrlău, la o parte din cele de la Dobrovăț și la mînăstirea Slatina. Sînt înlocuite în majoritatea monumentelor cu cîlți de cînepă, fire aproape tot atît de lungi ca cele dintii și scoase din miezul plantei. Către finele secolului XVI, apar cîlții scoși din teaca tulpinei de cînepă. Pe măsură ce înaintăm în secolul XVII, aflăm «puzderie» de cînepă, scoarța tulpinei rezultată din «melițare». În Țara Romînească nu am găsit tencuieli în a căror compoziție să intre fire de in. În cele mai vechi monumente, meșterii au folosit firele de cînepă, lungi, mătăsoase. Au fost înlocuite în sec. XVI, cu «puzderie», iar în sec. XVII, am aflat și păr de vită, ori coceni și paie. Către finele sec. XVIII și în primele decenii din sec. XIX, întîlnim și fire lungi de iarbă verde de cîmp: verde, adică tăiate de pe cîmp cînd era încă vie. Aceste constatări, confirmate de un mare număr de cercetători, au ajuns să ne ajute și la datarea picturilor. Precizări asupra cantității necesare nu poate da decît practica. Aceasta consideră calitatea varului întrebuințat, nisipul și zidul monumentului.

Culorile de frescă sînt arătate uneori cu lux de amănunte de toate manualele și tratatele. Numele medievale n-au fost lămurite în imensa lor majoritate. Nu știm, în adevăr, ce anume sînt culorile și substanțele indicate de Cennino Cennini și nici cele pomenite de erminia lui Dionisie de la Athos. Chimisti specializați au arătat în scris că nu pot da nici

o lămurire, sau aproape nici una. Cîteva culori sînt de natură prețioasă. Așa este lapis-lazuli, pe care n-are cum s-o folosească cineva în vremea noastră și, aproape la fel, și albastrul de cobalt, care e rar și scump. Alte culori, bolul, «lampezi» (plumbul roșu), fardul, «sideful», «peseri» nu sînt mai bine cunoscute sau mai ușor de aflat. Explicațiile date de călugărul Teofil în «Schedula diversarum artium» sînt limpezi. Lăsînd de o parte însă greutatea de a avea la îndemină elementele pe care le cere, operația de pregătire a fiecărei culori e mai totdeauna de ordine complexă. Pentru a obține tonul carnațiilor, autorul recomandă ceruza (albul de plumb). Aceasta, nesfărîmată și pusă într-un vas de aramă ori de fier, trebuie arsă pe cărbuni aprinși, pînă ce devine galbenă sau verzui. Acum se sfărîmă și se amestecă cu ceruza albă și cu cinabru sau cu «sinoplu», pînă ce dobîndește tonul carnației. Pentru sprincene, ochi, nări, gură, bărbie, tîmplele, articulațiile mîinilor și picioarelor, etc., Teofil recomandă posch-ul. Această culoare derivă din precedentă amestecată cu ocru ars și cinabru. «Verdele de Spania» se scoate din foi subțiri de aramă răzuite bine pe amîdouă părțile, udate cu oțet curat și fierbinte, fără miere și fără sare. Foile astiel preparate sînt așezate într-o bucată de lemn, găurită cu sîredelul. Verdele se prepară într-un chip și mai complicat, din lemn de stejar scobit în formă de cutiuță. În acestea se îndesă foi subțiate de aramă. Într-o fărîluroasă se pune sare «ticluită» bine și se acoperă cu cărbuni și se așează la foc. După o noapte întregă, sarea e pisată mărunt pe o tavă de piatră. Se iau apoi crenguțe și se înfig în cutiuțele de lemn de stejar. Foițele de aramă trebuie unse după aceasta, pe amîdouă părțile, cu miere și presărate cu sare. Așezate pe crenguțele de care am pomenit, sînt acoperite cu căpăcele de lemn de stejar. Printr-un orificiu dat cu sfredelul într-un colț al lemnului, se toarnă oțet fierbinte sau urină caldă și se astupă orificiul. Se acoperă totul cu gunoi și se așteaptă patru săptămîni, la capătul cărora se scoate capacul și se răzuie ceea ce s-a format pe fețele lamelelor de aramă. Rețetele erminiei lui Dionise nu sînt cu mult mai ușor de realizat. Pentru carnații, acesta sfătuiește pe pictori să ia «fard de Veneția», sau «fard bun franțuzesc» și cinabru pisat, topite în apă și lăsate să se depună încetîșor. Cu două părți de culoare de carnații și cu o parte sau mai puțin de «proplasm» se fabrică «glycasm»-ul, necesar zugrăvirii obrajilor. «Pegula» e scoasă din rășină de brad «fiartă» într-un vas de aramă. Operația e grea și manualul arată cum trebuie executată. Meșterii ruși, mai ales cei de icoane, folosesc la rîndul lor numeroși termeni pentru a arăta culorile: levkas, o pulbere fină de gips sau de alabastru, dizolvată într-un clei; vokhra (ocru), bakan (roșu) de anume nuanță, bagor (tonul purpură), cervlen (roșu aprins), lazor (albastru luminos), belila (albul de plumb), kinovar (roșul de cinabru), prazelan (verdele de azur), sankir (verde de umbră).

Baudouin, tehnician renumit, prețuiește pentru frescă, în primul rînd oxizii de fier: ocru galben, ocru de rhot, terra de Siena, naturală și arsă, ocru roșu, terra de umbră naturală și arsă, roșu de Puzzole. Recomandă violetul, albastrul și verdele de cobalt, verdele smarald. Ultramarinul adevărat fiind prea costisitor, Baudouin l-a înlocuit cu ultramarin guînet

și mai des cu cobalt. Culorile casei Lefranc din Paris, galben de cadmiu, galben de stronțiană și de zinc, lacurile de garanță și verdele prezintă de asemenea calități interesante. Pictorul Verona examinează la rîndul lui, în lucrarea sa «Pictura», problema culorilor de frescă. Albul «ideal» — zice dînsul — se obține din var vechi trecut prin sită și bine frecat pe piatră; galbenul din terra de Siena și galben de Neapole; roșul din ocru roșii sau pămînturi, oxid de fier. Albastrul ultramarin (artificial), neamestecat cu gips, e bun de folosit, chiar amestecat cu o soluție de var. În vederea unui mai bun rezultat, ultramarinul se dă pe un fond de ocru. Cobaltul «este solid în frescă, însă foarte scump», iar ultramarinul adevărat «inabordabil și mai scump ca aurul». Verdele de cobalt, negrul de oase și din viță de vie ori cărbune de stejar, anume pămînturi, de asemenea se pot folosi cu succes. Verona stăruie îndelung asupra nevoii de a controla culorile și de a le experimenta înainte de întrebuițare. Se ocupă și de amestecul lor cu apa de var care crește aderența tonurilor și produce efecte plăcute (efecte fastuoase).

Martin Knoller (1786), citat de Verona, dă indicații prețioase privitoare la cinabru (vermillon) și amestecul lui cu varul și asupra unei splendide culori de purpură preparată din calcaian roman, ars bine în sobă și frecat cu vin alb fier. Interesantă între toate nota lui Knoller despre albastrul de cărbuni: «cărbunii de viță, în aceeași cantitate cu potasiul frecat, se pun într-un ceain și se țin pe foc pînă ce amestecul nu se mai umflă. Lichidul se mută într-un recipient de piatră pe care se toarnă puțină apă tare. Pe fund se depune un strat albastru închis». În această din urmă privință, deosebit de interesantă comunicarea lui Costin Petrescu, din lucrarea sa asupra frescei, în care se amintește folosirea negrului de cărbune vegetal drept fond, în frescă, și cheazăse a rezistenței albastrului. Observațiile sale apar deosebit de întemeiate pentru cine a cercetat pictura murală a zidurilor exterioare în biserica mînăstirii Probota, la Arborea și în alte exemple de decoruri murale moldovenesti din secolul XVI.

Înainte de a trece mai departe, ne îngăduim să amintim rezultatele analizelor chimice. S-a relevat mai peste tot (în Moldova), folosirea uleiului de in, în cantități uneori apreciabile, altele neînsemnate. Verona, în manualul său, pomenește de pictura «pe tencuială proaspătă îmbibată cu ulei de in». Arată, după vechi manuscrise din Biblioteca Vaticană studiate de Knoller, că în antichitatea greacă, peretele, proaspăt tencuit pentru fresco, se îmbiba în prealabil cu ulei de in. Pictura era frecată după cîteva zile cu o cîrpă de lînă, obținîndu-se aspecte «lucioase». Am aflat noi înșine, în Transilvania, la Sînta Mărie-Orlea și la Strei, în Moldova, la Pătrăuți, suprafețe pictate (în interior) cu luciu și aspect de marmură. Analiza a descoperit în acestea folosirea uleiului de in. Procedeele picturale, tehnica frescei, în aceeași măsură sau în măsură superioară, se reazemă îndeosebi pe învățămîntul din atelier și practica monumentală. Condițiile sînt variabile și complexe. Le utilizează cu tact meșterul. Cuvîntul le apropie pe departe și nu poate pretinde să explice amănunțele. Ne interesează, întrucît ne privește, mai ales principiile frescei

și caracterul ei aparține în ordinea tehnicilor monumentale. Înainte de a ne ocupa de aceasta, se cuvine însă să amintim problema schișelor și cartoanelor.

Lucrările în frescă se execută pe tencuială umedă. Culorile, oxizi metalici dizolvați în apă, pătrund în stratul ultim (de suprafață) de tencuială, pînă la o adîncime care nu întrece o fracțiune de milimetru ($1-1\frac{1}{2}$ mm., mai rar 2-3 mm.). Elementele active ale varului transformă oxizii metalici în săruri fixe; destul de repede sau foarte repede. Freschistul trebuie să lucreze iute și bine. Nu se poate corecta și nu trebuie să încerce îndreptări. În cazul cînd acestea se impun, e mai cuminte să dea jos tencuiala și să așeze alta nouă, pe locul unde a greșit. Lucrul rapid cere în asemenea condiții un plan de ansamblu bine hotărît, compoziții organizate pînă în amănunte, măiestrie de desenator și «mină» care nu șovăie. Lucrul în frescă apare asemenea unei improvizații. Singurele improvizații reușite sînt însă numai acelea care se reazemă pe pregătiri prealabile, extrem de studiate și perfect stăpînite, în pictura în frescă, ca și în vorbirea oratorilor adevărați. La unii și la alții, improvizația, tradusă prin libertatea și căldura realizării, are de fapt un singur izvor: studiul adîncit al temei, cunoștințe bogate și limpezi, talent de organizare și ușurință în însușiri întemeiate pe cultură și dezvoltate în cursul unei bogate experiențe. În oricare alte condiții, improvizația nu obține decît efecte trecătoare, alunecă în banalitate, lipsă de adevăr și falsitate, în vorbire ca și în pictura în frescă. Franțuzește, se spune deseori: «peindre à la fresque, c'est feindre à la presque». Improvizația lipsită de temeuri amintite acumulează greșeli de desen, absurdități de compoziție, greșeli de armonizare, contradicții de umbră și lumină. Meșterul ascunde pentru ochii cercetătorilor neinformați toate lipsurile prin trăsături largi de pensulă, modulații de linii și artificii de culoare.

Adevărații freschiști au cunoscut de aproape toate aceste piedici și greutăți și pentru a le evita, au folosit cîteva mijloace de cea mai mare importanță: învățătura, de-a lungul a mulți ani, în ateliere-școală și în cadrul echipelor de lucru la monumente, sub conducerea pictorilor încercați; întrebuițarea gradată a ucenicilor și pictorilor de formație recentă la executarea lucrurilor mai ușoare; exercițiile de desen și de compoziție întreprinse în prealabil și în vederea decorării unui anume monument, etc. Nu descoperim în nici una din operele de seamă defecte de compoziție și lipsă de logică artistică. Nu aflăm în același timp disproporții, greșeli de «scară», fonduri colorate nepotrivit ori tonalități false. Atît de mare este rigoarea acestor condiții, încît nu e greu unui cercetător competent și atent să distingă, chiar și în lucrări murale datorite unor pictori renumiți ai Evului Mediu și Renașterii, alunecările sau greșelile de relativă importanță, izvorîte din oboseală, din grabă sau din amestecul unor colaboratori ucenici mai puțin stăpîni pe știința necesară.

Ultimul act, următor studiului adîncit de care am vorbit, este consemnat de freschist în «schițe» și «cartoane». Cele dintîi, se execută pe tencuiala medie, numită în franțuzește: «le crêpi». Acesta e un mortar făcut cu nisip mai mare și netezit, pentru ca să se poată prinde bine de

el tencuiala ultimă pe care se pictează. Pe tencuială zgrobunțoasă (nenezită) e foarte greu de desenat; de aceea, unii artiști ai Renașterii au netezit bine tencuiala medie. Tencuiala superioară, aceea care poartă pictura, s-a dezlipt însă de multe ori pe porțiuni mari. S-a recurs atunci la cartoane lucrate în atelier. Compozițiile, figurile, arhitecturile, etc. sînt de mărimea execuției. Fiindcă e nevoie de o schiță pe perete, pictorii reproduc desenul prin înțepături, pe o hîrtie de aceeași mărime, așezată în dosul cartonului. Copia aceasta este folosită pentru a lixa pe perete, cu ajutorul unei culori roșii (dizolvată în apă), liniile mari ale compoziției. Se pot tăia apoi bucăți din acest carton-copie, în măsura nevoii, adică pentru lucrarea de executat într-o zi. Prinse pe tencuială, ajută mult pe freschist. Cartonul original rămîne un model; sub ochii pictorului, servește drept mijloc de control și reprezintă compoziția în întregime; nu numai în liniile ei mari, ci și în amănunte, notate toate în chip îngrijit și colorate.

Tehnicienii adaogă recomandări izvorîte din experiența secolelor și propria lor activitate. Nu vom intra în amănunte. Amintim însă că mai toți vorbesc de reveniri în tempera. Acestea sînt evidente în majoritatea decorurilor murale din secolii XV și XVI, în Moldova și în Țara Românească. Relevăm faptul și-l vom folosi în caracterizarea finală.

*

Lucrul în frescă e legat de o îndeminare excepțională, și știință desăvirșită în compoziție, cunoștințe anatomice, desen caracteristic și siguranță de mină. Nevoia de a lucra iute produce efecte fericite; căldura sulețească, strălucirea și farmecul libertății de inspirație. Artistul, furat de aceste perspective, alunecă însă ușor în improvizație, neglijează amănuntele și ascunde greșelile, folosindu-se de virtuozități de desen și armonii complexe de culoare. În chip evident, în frescă trebuie să lucreze numai cine a ajuns stăpîn pe arta lui. Cennino Cennini, care scrie în prima jumătate a secolului XV și cunoaște bine lucrările lui Giotto și ale marilor freschiști italieni, ne spune că un freschist se formează în treisprezece ani. Într-un an trebuie să învețe desenul. Notăm că un termen atît de scurt indică pregătirea specială a cuiva care are la spate un număr de ani de studiu și cunoștințe serioase de anatomie, perspectivă și desen. Șase ani sînt necesari — spune Cennini — pentru a învăța și stăpîni lucrările de ordin tehnic material (pregătirea culorilor, mortarului și tencuielilor, etc.), iar alți șase ani pentru a dobîndi îndemnarea picturii murale. Nu-i fără folos să amintim, la rîndul nostru, că Cennini scrie, în Italia, Quattrocento-ului, în mediul orașelor și mînaștirilor italiene încălzite de entuziasmul artei, și posedînd averi artistice de valoare excepțională: monumente antice de arhitectură, sculptură și pictură, creații medievale și opere făurite în primăvara Renașterii. Roma, Milano, Florența, Veneția, Siena, Napoli, Perugia, — tezaure de artă greco-romană, etruscă, benedictină, bizantină, romanică și gotică — erau mediile în care creșteau și se formau artiștii, înconjurați de oameni de gust, entuziaști și apărați de nevoi, de capete luminate care dispuneau

de mijloace mari. Comenzile și lucrările abundau. Sintem uimiți de cât s-a lucrat în vremea lui Cennini și în secolele următoare. Ucenicia începea la vârsta de 7-8 ani ; și-o petrecea viitorul artist în casa unui meșter ; de multe ori, alături de una din gloriile lumii artistice. Alburne ca acela al lui Villard de Honnecourt, din secolul XIII, cărțile călugărului Teofil și Cennino Cennini, tratatul de pictură al lui Lionardo, opera lui Vasari «Vita degli artisti» și mii de desene, compoziții, figuri omenești, animale, arhitecturi, peisaje, mărturisesc complexitatea și desăvârșirea formației artistice. Iar operele pe care le admirăm astăzi sînt martore ale rodniceii și valorii acestei activități. Un tînăr, un artist crescut în asemenea medii (am vorbit de al Italiei ; nu ne-ar fi greu să arătăm că la fel s-au petrecut lucrurile în Franța, în Spania, în Țările de Jos și Germania și la Bizanț) are nevoie — după părerea lui Cennino Cennini — să învețe 13 ani și să muncească intens, sub conducerea unui meșter stăpîn pe arta lui, pentru a li folosit în lucrările de frescă.

Socotim interesant să pomenim, în al doilea rînd, de formația intelectuală și culturală care se dobîndea în minăstirile Evului Mediu și în mediile orășenești ale Renașterii. Umanismul, universitățile și colegiile luminau pentru toată lumea cultura antică greco-romană ; științele exacte se bucurau de un prestigiu neasemuit. Marii pictori ai Renașterii — pentru a nu vorbi decît de aceștia — se recomandă drept ingineri și arhitecți. Lionardo organizează fortificațiile ; Michel Angelo e arhitect și poet de mare însemnătate. Cunoaștem în amănunte multilateralitatea și bogăția cunoștințelor artiștilor medievali și ai Renașterii, pregătirea lor de ordin filozofic și locul de care ardeau pentru artă și știință. La fel s-au petrecut lucrurile la Bizanț. Într-o asemenea atmosferă trăiau artiștii și într-o lume ca aceasta se formau freschiștii ; iar cît despre pictura religioasă, ea hotăra imagini răsărite dintr-o perfectă cunoaștere a Sîntelor Scripturi, cugetării și vieții bisericești. Pentru artiști erau opere de credință și mijloace de a dobîndi pacea în această lume și mîntuirea în cealaltă. Suflul acesta a stăruit și în mediile zugravilor noștri bisericești, pînă tîrziu în prima jumătate a secolului XIX. Transpare cu putere din opera lui Pirvu Mutul și impresionează la mai bine de două secole distanță.

*

Înmănunchiem acum un număr de observații făcute în cursul studiului. Cea dintîi privește calitatea și vîrsta varului folosit în frescă. Tehnicienii Renașterii par a nu se teme de varul proaspăt stîns ; cei din Evul Mediu nu s-au temut, desigur. Erminiile răsăritene recomandă varul vechi, păstrat după stingere șase luni, unul pînă la trei ani sau mai mult. Freschiștii contemporani caută varul cel mai vechi, bine păstrat după stingere în bazine săpate în pămînt. De la folosirea varului «iute», posedînd capacitatea acidă, de a preface oxizii minerali în săruri fixe, transformînd și tonurile (un oxid albastru, prefăcut în sare, devine negru ; un altul, din verde ori din roșu, se transformă într-un ton cu totul deosebit, etc.), s-a trecut la folosirea varului «moale», asemenea unei paste

ușor de netezit și lipsită de «foc». Nici limba nu o «pișcă»⁴. Pe tencuială făcută cu asemenea var și bine netezită, se poate «scrie». Pensula alunecă ușor; nu e nevoie de prea mare grabă. Tonurile se schimbă puțin; sînt rar «mîncate» de var. Cea de a doua observare se leagă de «reveniri» și de precizările ori adaosele în tempera. Cercetătorii au arătat de mult și lucrul a fost confirmat în vremea din urmă că «frescele lui Giotto nu sînt decît, în parte, fresco-uri adevărate». Pe un fond de frescă, pictat sumar, se lucra de obicei în fresco «secco», sau în tempera. Un fond pictat pe tencuială proaspătă era lucrat mai departe, după ce se zbicea sau se uscaseră, cu tonuri suprapuse, în fresco secco sau în tempera. Acestea din urmă s-au desprins, s-au prăfuit și au căzut. La fel s-au petrecut lucrurile în majoritatea monumentelor din Răsărit, în Grecia, Asia Mică, Serbia, Bulgaria și în Țările Românești. Faptul s-a vădit mai ales cu prilejul «curățirii» picturilor. E locul să arătăm cît au pătimit din această pricină picturile murale celebre din Mistra, din multe alte monumente balcanice și din țara noastră. Cele mai îngrijite lucrări, de curățire n-au putut ocoli alterarea tonurilor și modificarea armoniei generale. În anume monumente, s-au șters și au dispărut chipurile (obrajii, fruntea, nasul, ochii, etc.); în altele, figuri întregi. Au fost învinuiți restauratorii, neștiindu-se că mai nicăieri în Răsărit nu s-a pictat în fresco. De cîtiva ani, se vorbește curent de fresco «adevărat», de simili-fresco, etc.⁵

Pictura «in secco», pe tencuială uscată, cere un perete preparat cu îngrijire și tencuieli uscate pînă în adîncime. Unii pictori lucrează pe peretele udat bine sau spoit cu lapte de var; alții, pe suprafețe uscate. Procedeu folosit este acela al temperei de caseină sau de ou. «Materialul întrebuițat este brinza albă de vacă, proaspătă (smîntînită). Frecată pe piatră, i se adaogă aproximativ a cincea parte de var stîns». «Se poate întrebuița și var nestîns, însă se pot ivi inconveniențe dacă brinza n-a fost bine frecată și bine amestecată cu varul în praf». Adăugînd apă, se obține o emulsie care favorizează o bună aderență a tonurilor, chiar suprapuse⁶.

«Un procedeu care seamănă cu fresca, constă în executarea unui desen puternic cu caseină, pe fond uscat. Deasupra se dă un strat cu lapte de var»⁷. Un altul se numește «sgraffito». Se pregătește peretele ca și pentru fresco și în ultimul strat de tencuială proaspătă se amestecă culoarea aleasă, formîndu-se o materie colorată pe care, fiind încă udă, vom da de două sau de trei ori cu lapte de var. În fondul «tras» suficient, se face pauzarea desenului și pe urmă se rade cu un cuțit anume, cu tăietura înspre afară, pentru a obține efecte în două culori. Se poate face și

4. Cf. *Ermînia lui Dionisie de la Athos*, p. 56.

5. A. G. Verona, *Pictura*, p. 34.

6. *Ibidem*, p. 37-39.

7. *Ibidem*, p. 39-40.

cu mai multe straturi colorate, pe care se lucrează cu cazeină sau în fresco⁸.

Pictura în «tempera». În pictura în tempera se folosesc emulsiuni de uleiuri de în, vernis-uri de ulei și vernis-uri de rășină sau cu ceară, cleiuri din plante, ouă, lapte sau sucuri de smochine etc.

Tempera de ou, cunoscută din antichitate, este rezistentă. Se folosesc ouă proaspete (gălbenușul cu albușul), amestecate cu ulei de în fiert și vernis-uri (de Damar) bine emulsionate și muiate cu apă. În miniaturile medievale, s-a întrebuițat în genere tempera cu albuș de ou, amestecat deseori cu piatră acră. Tempera cu clei din plante (gumă-arabică, gume de ciureș, vișin, cais, etc.; cu suc de smochine) a fost iarăși des folosită în Evul Mediu și în vremile mai noi. Icoanele răsăritene sînt executate în majoritatea cazurilor în tempera, de un gen sau altul.

Sînt cunoscute procedeele meșterilor ruși de icoane și descrise în manuale de pictură numite «prodlinnik». Aceștia folosesc «poncife (tipare) (pe rusește «perevod»). Suportul, tăblia de lemn, este acoperită cu o preparație (levkas), făcută din pulbere de ipsos sau de alabastru, amestecată bine cu clei. Tonurile sînt următoarele: ocrul (vokhra), roșul viu (bakan), purpura (bagor), roșul aprins (cervlean), albastrul deschis (lazor), albul de plumb (belila), roșul de cinabru (chinovar), verdele azuriu (prazelan), verdele întunecat (sankir). Vernis-ul obișnuit se numește olifa și e pe bază de ulei⁹. Pictorii ruși de icoane au lucrat pentru Moldova, în secolii XV și XVI. Au creat ucenici moldoveni și centre de iconari în Suceava și în mînaștirile din nordul Moldovei. Păstrăm lucrări frumoase datorite celor dintii și activității acestor ateliere. De aceea nu am socotit de prisos indicațiile de mai sus.

Procedeele de pictură în tempera sînt felurite și numeroase. Interesante în chip deosebit, cînd sînt asociate, cum se întîmplă în Răsărit, cu fresca «adevărată», sau cînd sînt substituie acesteia. Interesante fiindcă ne oferă prilejul să descoperim și să admirăm activitatea meșterilor de pictură bisericească din țara noastră. Folosind experiența și exemplul meșterilor de tradiție bizantină și pe acelea ale meșterilor apuseni aflați în Transilvania ori veniți de acolo și din Polonia în Țara Romînească și Moldova, au încercat să zugrăvească în fresco. N-au avut la îndemînă nici varul de marmură (exceptînd rare cazuri, cum e acela al mînaștirii Slatina, în vremea lui Alexandru Lăpușneanu), nici exemplele antichității greco-romane, s-au format, au trăit și au lucrat în mediile izolate ale mînaștirilor. Călăuziți de pilda unor zugrăvi cu renume, foarte puțini la număr, care au lucrat cîteva luni la unul ori la altul din monumentele lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrîn și Neagoe Basarab

8. *Ibidem*, p. 47.

9. P. P. Muratov, *Les icones russes*, Paris, 1927.

ori Brîncoveanu, pe temeiul indicațiilor orale, mai rar pe acela al manualelor de pictură care par a nu li circula înaintea de sfârșitul secolului XVI ori începutul secolului XVII, cu materialul pe care-l puteau găsi, artiștii Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei au căutat și au aflat tehnica cea mai potrivită și chipul de a crea — întrebunțind piatra de var a regiunii — culorile pe care le puteau dobîndi și timpul lăsat la dispoziția lor. La capătul străduinței de multe zecimi de ani, au ajuns să descopere procedeul cel mai potrivit: acela cu care au zugrăvit pereții și zidurile monumentelor din țara noastră, împodobite — multe pînă astăzi — cu decoruri murale care au învins vremea. Trecînd prin iernile grele și intemperiiile de tot felul, după patru sute sau cinci sute de ani, picturile din biserica Sf. Nicolae din Popăuții Botoșenilor și din biserica Domnească din Dorohoi ar fi strălucit cu farmecul amănunțelor și armonia ansamblului, pînă astăzi, asemenea decorurilor din Voroneț, Humor, Vatra Moldoviței, Bălinești și Dobrovăț, dacă nu le-ar fi chinuit «curățirile» de la sfârșitul secolului XIX și din primii ani ai secolului nostru. Tot așa, cele din minăstirea Neamțului și din biserica Sf. Gheorghe de la Hirlău. După mai bine de 400 ani, picturile murale din biserica bolniței de la Cozia și cele din unele monumente brîncovenești ne uimesc cu tinerețea lor. Decorul Tismanei, scos la iveală acum în urmă, fusese acoperit de picturi posterioare; acel din minăstirea Călușului repictat, culoare peste culoare. Au rămas totuși numeroase dovezi de talentul și ingeniozitatea meșterilor care au izbutit să descopere și să folosească procedeul cel mai potrivit împrejurărilor de la noi din țară, climei și mijloacele de care se putea dispune.

Pictura în ulei n-a fost necunoscută Evului Mediu. S-a pictat în ulei în secolele XIII și XIV. Frații Van Eyck au folosit procedeul și au realizat lucrări strălucite, din care pricină au trecut un timp drept inventatorii lui. Pictorii Renașterii italiene au lucrat des în ulei deasupra unei preparații în tempera. Pictura în ulei nu este în principiu nepotrivită cu decorurile murale. Imbracă pereții cu un veșmînt luminos. În practică, îngăduie suprapuneri, reveniri și corecturi. Pictorul nu e grăbit de nimic, se mișcă în voie și poate îndrăzni tot ce voiește. Vernis-uri bune, aplicate cu rost și cu îndemîinare desăvîrșesc aspectul decorurilor. Rezistența picturii în ulei este strîns legată însă de calitatea culorilor și de aceea a uleiului-vehicul; de sănătatea și condițiile peretelui și tencuielilor. Căldura, lumina vie, variațiile de temperatură, o pot întuneca ori ruina. Nu arareori, compozițiile și figurile apar reci, lucitoare și pătate de reflexe. După anume trecere de vreme, se înnegrește. Fumul de lumînări și necurățenile din aer se lipesc de suprafața decorurilor. Pe o preparație bună și pe tencuieli îngrijite, cum sînt acelea din biserica mare a minăstirii Agapia, pictura lui Grigorescu, în ulei, a rezistat în chip minunat. S-a înnegrit după cîteva zecimi de ani și a trebuit să fie spălată. Operația va

deveni poate necesară după alți cîțiva ani. Decoruri în ulei datorite lui Tattarescu, au rezistat de asemenea. Considerații asupra cărora nu revenim și tradiția impun folosirea procedeelor vechi, de genul apropiat frescei și temperelor de care ne-am ocupat. Rămîne ca pictura în ulei să fie recomandată pentru monumente de dimensiuni modeste, cu cheazăsia unei întrețineri îngrijite și cu precauții privitoare la luminările folosite, la variațiile de temperatură, etc.

*

Tehnicile picturale, mozaicul, fresca, tempera de diferite genuri, pictura în ulei și encaustica, pictura pe ceară, etc. sînt legate mai puțin de principii și indicații teoretice, sau foarte puțin. Lucrul în atelier și acela de pe schele la monumente, exemplul meșterilor sînt de fapt izvorul învățaturii. Din proprie experiență în cursul activității sale, pictorul își făurește procedeul propriu sau își însușește știința înaintașilor. Din această pricină, nu am intrat în amănunte. Am urmărit să punem în lumină temeurile tehnice, folosirea procedeelor și efectele artistice principale. De acestea nu se poate lipsi nici practicianul.

I. D. ȘTEFANESCU

CUM SLUJEA PĂRINTELE SIMEON

FRAGMENT DIN VIAȚA ȘI LUCRAREA PASTORALĂ A UNUI PREOT BĂTRÎN

Părintele Simeon era un pasionat pentru slujba sa. Serviciul divin ortodox era pentru el cea mai bună propovăduire a adevărilor divine. El înțelegea că prin săvârșirea majestoasă a cultului divin, Biserica Ortodoxă vrea să rămână credincioasă tradițiilor apostolice și tuturor dogmatizărilor definitivitate de Sfinții Părinți. În biserică el simțea în ființa sa cum cele sfinte se împletesc cu cele profane, cum elementul omenesc dintr-insul este stăpinit de elementul îngeresc. Pentru el Sfânta Liturghie era o acțiune solidară a lui ca preot cu acțiunea credincioșilor. Simțea cum lumina de sus se pogora în jos pe ființa sa și pe firea și sufletul credincioșilor. El nu se lăsa să i se acopere conștiința cu rugină. Și, după cum florile de cactus trăiesc câteva ore cu toată frumusețea lor, iar cele de griu numai două ore, părintele Simeon își menținea sufletul înflorit tot timpul Sfintei Liturghii. Pentru aceasta îi plăcea cântarea frumoasă. Cîntecul e de la Dumnezeu și e poate tot ce e mai frumos pe lume. Cu cîntecul se mîngîie durerile. Cu doina se sprijină nevoile. Cu cîntarea frumoasă se înalță și cei care cîntă și cei care ascultă, și unii și alții se apropie de Dumnezeu. Cîntecul îndeamnă la fapte bune, la omenie și la bunătate. De aceea, la Nașterea Domnului, cînd începea slujba de mîncare la biserica parohială și la Învierea Domnului, în liniștea adîncă a dimineții și a nopții înstelate, în freamătul zefirului și în adierea ramurilor teilor din curtea bisericii, cîntecul slujitorilor, împletit cu al credincioșilor, dezvelea o aripă a corurilor îngeresci. Și moș Ion cîntărețul, care în tinerețea sa cu vocea sa și cu mlădierea ei, făcuse școală cu îngerii, procura momente dumnezeiești în timpul slujbei. Toți credincioșii cîntau sau fredonau sfîrșitul podobiilor lui Suceveanu, marele compozitor al Moldovei în psaltichie.

Părintele făcea căderea cu sfințenie. Din pricina ocupației și cu slujba și cu proscomidia, în noaptea Paștilor nu putea cădi toată biserica

la fiecare pesnă — cum cere tipicul — ci numai de trei ori în timpul canonului Învierii.

I se părea părintelui Simeon că, precum unealta este o prelungire a mînei, ca un organ artificial, tot așa cîntarea în biserică este începutul prefacerii sufletului omenesc. Sărbătorile trebuie să înalțe sufletul spre zările cerești. Sărbătoarea era și pentru credincioșii săi un prilej de trăire a sfințeniei.

Pentru a-și menține nivelul sufletesc superior în timpul slujbelor, părintele își angaja și privirea în mediul înconjurător. Ochiul strălucitor al Mintuitorului din icoana împărătească a catapetesmei îi făceau o impresie extraordinară. Se deprinsese de cînd era diacon, ca, atunci cînd rostea cuvintele: «*toată viața noastră lui Hristos-Dumnezeu să o dăm*», să se plece cu smerenie spre chipul zugrăvit al Mintuitorului. Prin această plecare mărturisea că ființa lui se dăruiește lui Dumnezeu, ca o restituire a darurilor primite de la El.

Cînd privea spre Născătoarea de Dumnezeu, ochii ei îi spuneau: iubesc pe cei fără prihană și iert pe cei ce au păcătuit. Capetele apostolilor de pe catapetesma parcă mărturiseau frumusețea înaltei înțelepciuni pe care a atins-o vîrsta pescarilor. Mironosițele de sub crucea Domnului sau de pe icoana Învierii se impuneau sufletului său prin variata lor expresie, a unor suflete curate, care presimt taina minunată a Învierii sau ca niște păsări speriate de apariția îngerului purtător de lumină. Sfinții arhangheli erau pentru părintele Simeon expresia tinereții luminoase ca un revărsat de zori. Sfîntul Iosif cu fața îngîndurată, apărea ca un bătrîn cu sufletul îngreuiat de taina neînțeleasă a Nașterii celei fără prihană.

Sfîntul potir îi trezea amintirea și a Cinei celei de Taină și a Jertfei mîntuitoare de pe Golgota.

Și de cîte ori se împărțase din Sfîntul potir gîndea că, precum trupul său gustă din Trupul și Singele Domnului, se cuvine ca și sufletul să se hrănească din cele ce sînt ale lui Dumnezeu. Și pentru că nu s-a învrednicit niciodată să vadă, cu ochii săi de tină, pe Sfîntul Duh la sfințirea Sfintelor Daruri, căuta să-și materializeze minunea printr-o imagine culeasă din mediul înconjurător. Umbra dimprejurul bisericilor sale era cu atîta mai groasă, cu cît lumina soarelui era mai strălucitoare. Sfîntul Duh împrăștie o umbră întunecată, pentru că ochii omenești nu-s în stare să vadă lumina Lui. Mîntuitorul omenească nu-i în stare să dea mărturie de strălucirea negrăită a Dumnezeirii, a Tatălui din Care purcede. Întunecimea negrăită de pe Sfînta Masă din timpul prefacerii pîinii și a vinului, erau mărturia luminii celei pururea vecuitoare. De aceea, părintele Simeon rămînea cu credința sa, în mediul superior al Bisericii Ortodoxe, unde evlavia răsăriteană caută întii pe Dumnezeu.

Fecare lucru din Biserică îi grăia despre Dumnezeu. Luminările de ceară, cu care moș Nicolae împodobea sfîntul altar la sărbători, erau nu numai lumină curată, ci și nevinovăție și osteneală migăloasă a virginității albinelor. Policandruul încărcat cu luminări de ceară curată reprezenta cerul instelat și amintea de rugul lui Moise, care ardea și nu se mistuia,

sau de căruța de foc cu care proorocul Ilie s-a suit la cer. Știa că Sfântul disc, pe care așeza sfântul agneț, reprezintă și ieslea Belleemului și mormîntul nou din grădina lui Iosif cel din Arimateia, iar steluța cu care acoperea sfântul agneț, era steaua magilor și sigiliul pus de Pilat pe piatra mormîntului. Copia cu care lucra la proscomidie era lancea cu care ostașul a însulțat coasta Mîntuitorului. Clopotele erau pentru el vocea lui Dumnezeu, cu care se chiamă credincioșii la biserică. Ele înfrîng fulgerele și împrăstie grindina pe vreme de furtună. De aceea, la țară, unde grindina făcea mari pagube, totdeauna se trăgeau clopotele la vreme cu nori albi de grindină. Și tot ele vesteau încetarea din viață a vreunui credincios. De aceea, un poet latin a zis despre clopot: *vivos voco, mortuos plango, fulgura frango*. Adică el reprezintă vocea lui Dumnezeu, care chiamă pe cei vii, plinge pe cei morți și împrăstie fulgerele. Plinge pe morți pentru păcatele lor. Căci Dumnezeu rabdă pe cei păcătoși, așteptînd pocăința lor. Minia Lui însă pentru păcatele oamenilor nu dispăre niciodată fără Jertfa cea mîntuitoare a Domnului. De aceea Sfântul Apostol Pavel a recomandat Efesenilor: «*Dezbrăcați haina păcatului*»¹. Păcatul e o haină de împrumut, o haină, care învăluie pe om, dar nu poate face parte din ființa omului. Stăpînul tuturor așteaptă pe păcătoșii pocăiți. La El trebuie să se înalțe toți credincioșii. Desigur, Iisus Hristos în biserică stă nevăzut de ochii pămîntești ai credincioșilor. Totuși, ochii plini de credință ai părintelui Simeon II vedeau prezent totdeauna în clipele solemne ale Sfintei Liturghii. Pentru el, Domnul Hristos era «*Domnul Slavei*». Toți credincioșii cîntau în postul mare cîntarea «*Doamne al puterilor, fii cu noi, căci pe altul afară de Tine, ajutor întru necazuri nu avem*» și părintele credea cu adevărat în ceea ce cînta. Domnul Hristos este Împăratul Slavei. El are toată puterea, chiar și pentru a «*pogori de pe scaune pe cei mindri și a înălța pe cei smeriți*».

Părintele Simeon se silea ca slujbele sfinte săvîrșite de el să fie icona pămîntească a împărăției cerurilor.

De aceea, cînd ieșea cu sfintele daruri la liturghiile obișnuite și mai ales la liturghia Darurilor mai înainte sfînțite, era așa de impresionat, că i se părea că însuși împăratul Bizanțului de odinioară cu luminarea în mină se încolona, cu toată curtea lui, la ieșirea aceasta simbolică! Părintele Simeon, potrivit vechilor rînduiri liturgice, peste tot pe unde a slujit, și-a interzis pomenirile nominale ale credincioșilor vii sau morți, la ieșirea cu Sfintele Daruri. Intrarea în sfîntul altar după heruvic închipuie pogorirea de pe cruce a Domnului și înmormîntarea Lui și deci la ceremonia aceasta divină nu aveai ce căuta pomenirile individuale, care se fac odată în liniște la proscomidie. După heruvic părintele Simeon, tîmîind Sfintele Daruri, își amintea de aromatele cu care sfîntul Nicodim — iudeu încă nebotezat — a uns trupul Mîntuitorului. Din clipa aceasta, cînd începea slujba tainică a Jertfei de pe Golgota, părintelui Simeon îi răsunau în urechi cuvintele cu care Iosif a întîmpinat pe frații săi, cînd aceia au venit în Egipt: «*Dumnezeu m-a trimis înaintea voastră aici*,

1. Efeseni IV, 22.

pentru păstrarea vieții voastre. (Gen, 45, 5). Adică preotul de acum înainte are rost numai pentru iertarea păcatelor credincioșilor. Fericitul Ieronim zicea că necunoașterea Sfintei Scripturi înseamnă necunoașterea Domnului Hristos. Iar părintele Simeon socotea că necunoașterea părții tainice a Sfintei Liturghii înseamnă excluderea omului din rindul credincioșilor. Pentru înțeleptele măsuri luate de Iosif în Egipt în vederea anilor de foamete ce aveau să vie asupra țării, istoria l-a numit pe Iosif «perla cirmuitorilor». Pentru rostul sfânt al slujbei sale în timpul liturghiei credincioșilor, preotul devine perla mântuirii pentru cei ce iau parte la Sfânta Liturghie. Preotul poate rosti, în pragul sfârșitului vieții sale pastorale, cuvintele pe care le-a rostit bătrînul Iacob în Egipt, înainte de a închide ochii : *«Iată eu mor și Dumnezeu va fi cu voi și vă va întoarce în pămîntul părinților voștri*». Iată, zicea în cugetul său părintele Simeon, eu voi trece, dar Dumnezeu mi-i martor că m-am rugat pentru iertarea păcatelor credincioșilor mei cu toată ardoarea sufletului, pentru ca nici unul din ei să nu rămîie afară de împărăția lui Dumnezeu, împărăția iubirii, a păcii și a binelui.

La ceremonia Bobotezei, văzduhul răsuna de sunetul clopotelor în sărbătoare. Prapurele și felinarele de la amîndouă bisericile stăteau de strajă în fața mesei, pe care erau cazanele cu apa sfințită. Părintele Simeon în odăjdii luminate, cu alaiul de cîntăreți și de credincioși, purta icoana botezului în mîini. Frumosul se zice că e o haină potrivită pentru adevărul descoperirii dogmatice : *«Acesta era Fiul meu Cel iubit, întru Care am binevoit»*.

Postul unit cu rugăciunea înalță sufletul, și supune trupul Duhului. Postul a smerit inima celor mîndri și a risipit norii patimilor. Apa norilor a stîns arșița pămîntului, iar postul, milostenia și rugăciunea au stîns focul păcatelor și au dăruit iertare tuturor.

Pr. A. C. COSMA

SEMILUNA SIMBOL HERALDIC

Cel mai puternic și sigur izvor care respectă adevărul istoric este simbolul heraldic. Acest document poate modifica sau întări susținerile cronicilor scrise de obicei sub influența familiilor conducătoare.

Pentru precizarea evenimentelor istorice, trebuie să se dea o deosebită atenție, în primul rînd, tuturor semnelor heraldice, înscrise atît pe pecețile domnești, cît și pe monedele sau sigiliile diferitelor epoci; de asemenea, stemele atribuite orașelor, provinciilor, țărilor sau cavalerilor medievali, pe care sînt reprezentate diferite simboluri heraldice și închid în ele — prin așezarea sau coloritul lor — situații sociale sau fapte de seamă, necunoscute sau neluate în considerațiune de istorici.

Numai în lumina semnificației semnelor heraldice se poate scrie o adevărată istorie.

Ne vom ocupa de mobila heraldică «semiluna» aflată destul de frecvent reprezentată pe crucifixe, basoreliefuri, precum și în numismatica, sigilografia, heraldica și filatelia universală.

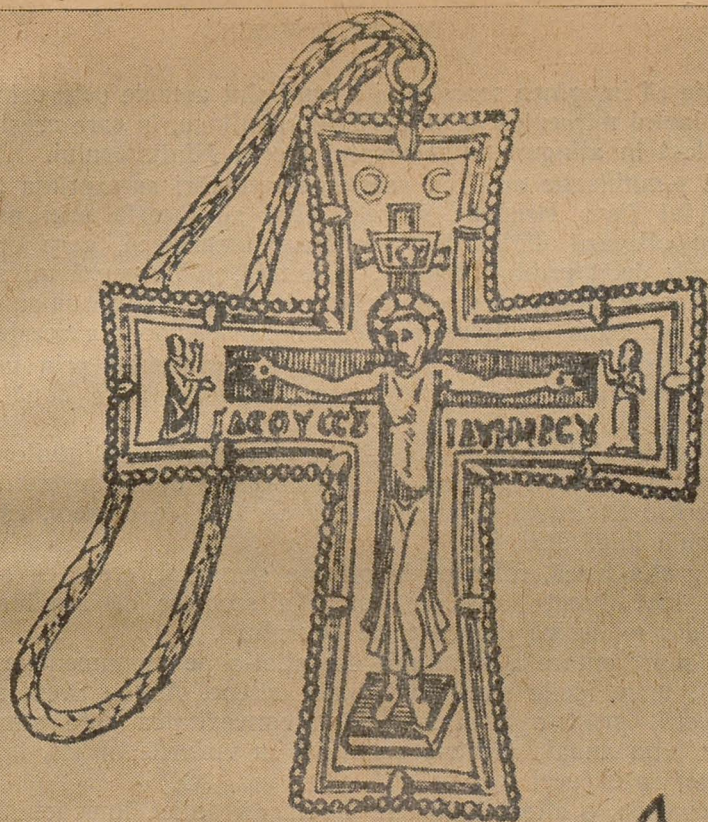
Biserica. Soarele și luna sînt reprezentate în picturi, crucifixe, basoreliefuri, mozaicuri și alte obiecte de artă religioasă, — în cele două părți ale Mintuitorului; soarele, de obicei sub forma unei figuri radioase, iar luna sub aceea a unei semiluni¹.

Pe crucea portativă, această emblemă figurează totdeauna în vîrfurile brațelor verticale (vezi fig. A).

Alte ori, soarele și luna sînt înfățișate sub forma unor semifiguri umane, coafate: una cu o coroană, iar cealaltă ca o semilună. Redăm aceste reprezentări după un sarcofag creștin antic, din vila Corsini din Roma. Remarcăm înfățișarea lunii că este surmontată de o semilună² (vezi fig. B).

1. M. L'Abbé Martigni, *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1889.

2. Bottari, *Sculture e pitture sagre estratte dai cimiteri di Roma, pubblicate già dagli autori della Roma sotterranea, ed., ora nuovamente date in luce colle spiegazioni*, Roma, 1737, p. 124.

Planşa I

Se crede că imaginea soarelui și a lunii sint așezate pe crucifix pentru a reaminti faptul miraculos al obscurității simultane, în care aceste corpuri cerești au fost în atingere în momentul morții Mântuitorului.

O altă semnificație ar fi că aceste reprezentări ar exprima cele două naturi ale lui Iisus Hristos: soarele, care strălucește prin propria sa lumină, simbolizează divinitatea, iar luna, omenescul, corp opac, care nu strălucește decît printr-o lumină, reflectată, și formează un subiect al diverselor faze de strălucire și obscuritate, la fel cu natura umană, — care se unesc în persoana lui Iisus, participînd la splendoarea acestuia³.

Steaua. Iisus Hristos, în persoană sau reprezentat prin unele simboluri, este așezat adesea pe monumentele antice, între două sau mai multe stele.

Aceste stele sînt semnele divinității și eternității Mântuitorului; ele indică domeniul suveran pe care Tatăl I le-a dat odată cu eternitatea pe care a cucerit-o El însuși și prin iubirea Sa față de oameni, cărora le-a deschis porțile împărăției Lui⁴.

Istoriografia turcă, referitor la origina semilunii, crede că acest simbol a fost luat direct după cer, iar alții socotesc că semiluna — ca semn heraldic — derivă din coarnele bourului⁵.

Prima reprezentare a semilunii am aflat-o pe monumentele egiptene (hieroglife), unde ideile sînt redată prin desene. Astfel, avem reproducă luna (planetă) printr-o semilună avînd convexitatea spre stînga (vezi fig. 1), iar luna anuală printr-o semilună cu vîrfurile în jos, la mijloc o stea cu cinci raze (vezi fig. 2).

De asemenea, o aflăm la grecii și romanii antici, împodobind frunțile lui Artemis (Diana) și Venus.

Semiluna era reprezentată și la sumerieni, huni, și alte popoare turce.

Încă din antichitate, semiluna a fost simbolul Bizațului, după cum o dovedesc numeroasele medalii și monede.

În *numismatică* abundă reprezentarea acestui simbol ca siglă. Astfel, pe moneda orașului cipriot Paphos, unde se află reprezentat templul lui Venus, semiluna are convexitatea în partea de sus (în creștere=montant), țînînd între brațe o stea cu cinci raze (vezi fig. 3).

Mitridate IV cel Mare (123—63 î. e. n.), rege al Pontului, are înscrisă pe reversul monedei sale o semilună și o stea, asemănătoare cu precedentă (vezi fig. 4).

Pe moneda orașului beoțian Thespia (astăzi Tremo), aversul are înscrise două semiluni: una, în fața zeității — patroana orașului —, avînd vîrfurile spre stînga, — iar a doua, aflată în partea de jos a monedei, cu vîrfurile în afară (vezi fig. 5).

3. M. L'Abbé Martigni, *op. cit.*

4. Buonarroti, *Observazioni sopra frammenti di vasi antichi di vetro, ornati di figure, trovati ne'cimiteri di Roma*, Firenze, 1746.

5. Fevzi Kurtoglu, *Türk Bayragı ve Ai Yıldız*, Ankara, 1938, p. 143; *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1941, 1946, 1949, cărți de bază pentru acest studiu.

De asemenea, semiluna este înscrisă pe reversul monedei lui Firuz, suveran sassanid din Persia (456-484) și este reprezentată cu virfurile în sus (vezi fig. 6).

Planșa II

Pe moneda lui Khosru (Khosrav I Anushirvan), tot suveran sassanid din Persia (531-579), se văd pe avers patru semiluni, avînd convexitatea în afara stanței, în cele patru puncte extreme (vezi fig. 7). Pe moneda lui Khosru sau Khosrav II (590-620), atît pe avers, cît și pe revers, sînt înscrise în afara stanței, cîte patru semiluni însoțite de stele (vezi fig. 8):

Pe medaliiile și monedele bizantine, semiluna este reprezentată în diferite poziții. Astfel, pe o frumoasă medalie de devoțiune, se vede *Învierea (Hristos purtînd o cruce cu dublă traversă; lingă El, trei personaje care ies din mormintele lor)*. Pe cealaltă parte a medaliei, *Crucificarea*; sus în stînga, o semilună în creștere (vezi fig. 8 A).

Sigiliul lui Ioan Comnen are reprezentări pe o față *Sfinții Teodor Stratilat și Teodor Tyron*, în picioare, din față; reversul reprezintă o semilună care se ridică (montant, levant) (vezi fig. 8 B) ⁶.

În heraldica medievală și modernă universală, semiluna este reprezentată pe stemele atribuite sau însușite de orașe, provincii, cavaleri cruciați sau familii; de asemenea, o aflăm în armoariile țarilor mahomedane, în sigilografia și numismatica acestor epoci, pe broderii bisericești și în inscripții.

În toate reprezentările unde se află un scut facem descrierea heraldic.

Orașe. Voi prezenta numai steme caracteristice, în care semiluna este reprezentată în diferite poziții.

Țara Romînească. Stema orașului Isaccea (Dobrogea) o descriem astfel: într-un scut cu cîmpul de argint se află o semilună roșie, așezată cu vîrfurile în jos (versé=răsturnată). Semiluna este surmontată de o cruce bizantină roșie, iar între vîrfurile semilunii o cruce de aceeași culoare (vezi fig. 9).

Franța. În stema orașului Chateaudum sînt înscrise trei semilune (două și una), cu vîrfurile în sus (montant). Remarcăm lipsa stelei (vezi fig. 10); stema orașului Albi (Albiga) are înscrisă în partea de sus a scutului (en chef) o semilună în descreșterea (tourné) (vezi fig. 11); stema orașului Avranches (Ingena Abrincae) are înscrise în scut două semilune cu vîrfurile în sus (vezi fig. 12). Stema orașului Lunéville o descriem astfel: într-un scut de aur, pe o bandă de culoare roșie sînt înscrise trei semilune conturnate de argint, așezate una sub alta (vezi fig. 13). Stema orașului Armentières are înscrisă într-un scut de argint o semilună conturnată de aur (vezi fig. 14). Remarcăm de asemenea lipsa stelei (Venus) între vîrfurile semilunii.

Între armoariile orașului Neuilly-sur-Marne, în partea de sus a scutului, se află înscrisă o *cruce latină*, de culoare roșie, acostată de două semilune răsturnate și de culoare albastră (vezi fig. 15).

Stema Saint-Affrique are înscrisă într-un scut de aur o cruce bizantină de azur; *pe brațul de jos al crucii se află așezată o semilună cu vîrfurile în sus* (levant), de culoare albastră. În partea de sus a scutului (en chef), pe fond de azur, trei flori de crin de aur (vezi fig. 16).

6. Gustave Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantine*, Paris, 1884, pp. 25 și 642.

Planșa III

Țări, Țara Românească. Stema care este atribuită Țării Românești în timpul Conciliului de la Constanța (1414-1418), apare în reproducerile «Cronicii» lui Ulrich von Richental, și anume în «Manuscrisul aflat la Biblioteca din Praga — 1464» și «Incunabilul lui Anton Sorg din 1483», este dovada evidentă a victoriilor Țării Românești contra semilunii lui Mahomed II.

În acestea, se menționează clar că: «De la serenisimul principe duce despot al Walahiei Mari a venit soli cu «Thobermue» la Conciliu».

Acest sol valah era venit din țara al cărui renume de viteji oglindea o epocă ce a impresionat și pe occidentali. Astfel, apar și broșuri tipărite la Augsburg, la Strassburg, la Bemberg și Nürnberg, ca și în Rusia, în care se povestesc glorioasele fapte de arme însoțite de «cruzimile» voievodului valah Vlad Țepeș⁷.

Numai în virtutea acestui renume s-a atribuit acestei țări, de heraldica occidentală, stema care reprezintă un leu rampant și încoronat, avînd pe coamă o stea răsturnată (una din raze este îndreptată spre partea de jos a scutului), iar sub picioarele dinainte, o semilună în descreștere (tourné) (vezi fig. 17 și 18).

«Leul este mobila heraldică ce posedă calitățile dominante: puterea, curajul, generozitatea și vitejia»⁸.

Transilvania. Acestei provincii i-a fost atribuită o stemă care are înscrisă în partea superioară a scutului, în stînga, o semilună conturnată. Remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 19).

Bosnia. Heraldica balcanică atribuie acestei țări, încă din secolul al XIV-lea, o stemă în al cărei cîmp este înscris un ecusson roșu, în care se văd o semilună de argint cu vîrfurile în sus (montant), între brațe o stea tot de argint (vezi fig. 20).

Regatul Neapole. În anul 1278, sub Carol de Anjou, se emite moneda de aur carlinul (de la italianescul carlino). Pe aversul acestei monede se află un scut timbrat de o semilună cu vîrfurile în sus (montant), acostată de două stele cu șase raze, nici una între vîrfurile semilunii (vezi fig. 21).

Cavaleri cruciați. Moldova. Referitor la stema Donici, pe care noi o atribuim marelui vornic Andrei Donici (1600), o descriem astfel: într-un scut de argint, se află înscrisă o semilună de aur, așezată în pal cu vîrfurile în jos, acostată de două semiluni opuse (vezi fig. 22). Menționăm că spada este semn de onoare și socotită dintre cele mai frumoase ornamente ale heraldicei.

Elveția. În stema Biderthann⁹, semiluna ține loc de cimier și este reprezentată cu vîrfurile în sus (levant). Remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 23).

7. I. Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, Buc., 1896.

8. Louvan Geliot, *La oraye et parfaite science des armoiries*, 1660; Paris. Pentru stema Bosniei, vezi Stelian Metzulescu, *Crucea Sf. Andrei, simbol heraldic*, în «Glasul Bisericii», an. XIX, nr. 11-12, 1960.

9. *Des neuen Deutschen Wappenbuch (Aufgelegt von Sibmacher (1609), vermehrt und wieder aufgelegt von Paulus Fürs, Nürnberg, partea I la 1657; partea II, 1655 și partea III, 1656.*

Franța. Stema De Mauret (Languedoc) : într-un scut cu cîmpul de argit, trei capete de negri cu bandă, iar în partea superioară a scutului, pe fond de azur, se află înscrisă o semilună de argint cu virfurile în sus, acostată de două stele tot de argint (vezi fig. 24). De asemenea, stema Bizet : într-un scut cu cîmpul de argint, un cap de negru surmontat de trei semiluni roșii cu virfurile în sus (vezi fig. 25).

Aceste două steme în care semiluna însoțește simbolul capului de negru întărește semnificația lui și în acest caz, semiluna este un atribut al acestui simbol¹⁰.

Stema De Boisguéret de la Valière (Orléanais)¹¹ : într-un scut în al cărui cîmp de aur se află înscriși trei arbori verzi, pe o terasă de aceeași culoare, acostați de două cruci roșii.

În partea de jos a scutului, sub terasă, se află o semilună de azur cu virfurile în sus. Remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 26).

Stema Grosbois de Soulainie are într-un scut de azur un *triunghi care reprezintă Trinitatea*, închizînd o semilună de argit, iar în partea superioară a scutului (en chef) sînt așezate trei monede bizantine¹² (vezi fig. 27).

Germania. Stema eclesiastică a lui Schaff (1400) : într-un scut cu cîmpul negru (sic) se află două semiluni încrucișate, de aur¹³ (vezi fig. 28).

Familii. Franța. Între armoariile familiei de Valois se află reprezentată și o semilună de argint cu virfurile în sus. Remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 29).

Drapele, pavilioane.

Turcia. După cucerirea Constantinopolului, turcii păstrează simbolul Bizanțului — «semiluna» — care devine emblema unui imperiu născînd și destinat să crească.

Mulți istorici turci cred că semiluna (luna nouă) a trecut la turcii otomani de la vechii turci selgiukizi.

Devenind semn distinctiv al imperiului otoman, semiluna ornează cupole și minaretele moscheelor (fig. 54 este marca franceză pentru orașul algerian Tlemcen — 1960).

Între însemnele demnității la turci este și tuiu. Fig. 29 bis reprezintă un tui cu șase cozi, folosit de marii demnitari otomani.

Sultanul Selim al III-lea (1789-1807) legiferează emblema drapelului turcesc : pînză roșie, pe care erau reprezentate semiluna (luna nouă) albă și o stea cu opt raze.

Mai tîrziu, sub sultanul Abdul Megid (1839-1861), în anul 1844, razele stelei au fost reduse la cinci (vezi fig. 30).

10. Stelian Metzulescu, *Un document heraldic*, în «Glasul Bisericii» an. XIX, nr. 1-2, 1960.

11. M. Bachelin-Deflorenne, *La science des armoiries*, Paris, 1880, p. 251.

12. Idem, *op cit.*, p. 277.

13. Emil Gavaert, *L'Héraldique, son esprit, son langage et applications* (1923) Bruxelles, p. 35.

Luna nouă, apropiată de planeta Venus, este considerată ca semn de bun augur, fericire, forță, noroc în creștere¹⁴. Deci steaua aflată în fața semilunii este planeta Venus. Fig. 31 reprezintă drapelul turcesc din timpul sultanatului.

În timpul sultanatului turcesc, semiluna era așezată în vârful port-drapelului (vezi fig. 32).

Astăzi, drapelul turcesc are înscrisă semiluna de argint iar între brațe este reprezentat Venus cu o rază îndreptată spre centrul convexității (vezi fig. 33).

Egiptul. Armoațiile Egiptului în timpul sultanatului: într-un scut cu câmpul de azur sînt înscrise trei semiluni de argint (două și una), cu cîte o stea tot de argint, așezate în mijlocul convexității (vezi fig. 34). Drapelul Egiptului în timpul sultanatului avea înscrisă o semilună, între brațele căreia se aflau trei pîteni, — sau o stea cu șase raze. Drapelele care aveau steaua înlocuită cu pîteni, erau cu pînza de culoare albastru-ruginiu, iar acelea care aveau o stea, pînza era de culoare roșie (vezi fig. 35-36):

Tunisia. Drapelul acestei țări în timpul cînd era colonie franceză (pînă în anul 1956), purta o semilună de argint cu vîrfurile spre stînga, iar în fața ei se afla într-un cerc alb înscrisă o stea roșie (vezi fig. 37).

După ce și-a cucerit independența, Tunisia are un drapel roșu: în mijloc se află un cerc alb, în care sînt înscrise o semilună roșie cu vîrfurile spre dreapta; în fața o stea roșie cu cinci raze (vezi fig. 38).

Marocul. Vechile armoarii ale sultanatului marocan: într-un scut oval, avînd câmpul roșu, trei semiluni de argint, cu vîrfurile îndreptate spre dreapta. Remarcăm lipsa stelelor (fig. 39).

Reproducem drapelele Libiei, Pakistanului, Nepalului și Malaei; remarcăm lipsa stelei de pe drapelul Nepalului (vezi fig. 40, 41, 42 și 43).

Filatelîa. Turcia. În timpul sultanatului mărcile postale aveau înscrisă sau numai semiluna însoțită de o stea, sau numai turaua (stema sultanului), sau ambele. Deseori, steaua (Venus) este înlocuită cu turaua, iar semiluna este însoțită de o stea așezată în diferite poziții (vezi fig. 43 A—1862-1863, fig. 43 B—1865, fig. 43 C—1908, 43 D—1917-1918).

Rumelia Orientală (provincie turcească) (vezi fig. 44). Această marcă este emisă în anul 1881 și se constată lipsa stelei, dintre vîrfurile semilunii.

Anatolia. În timpul sultanatului turcesc, Anatolia era stăpînită de guvernămîntul lui Kemal Pașa, nerecunoscut la Constantinopol. Fig. 45 (1920) reprezintă timbrul ministerului justiției turcești pentru Anatolia. Se remarcă înlocuirea stelei (Venus) cu turaua sultanului. De asemenea, fig. 46 reprezintă o marcă din anul 1921, emisă în Anatolia.

Republica turcă. După primul război mondial, desființîndu-se sultanatul, apoi califatul, iar Turcia devenind republică, se înlocuiește turaua printr-o semilună, care totdeauna are între vîrfuri o stea (Venus).

14. Vezi și la Fevzi Kurtoglu, *op. cit.*, p. 23; Gibb. H.A.R. and J. H. Kramers, *Shorter Encyclopaedia of Islam*, Leiden, 1953.

Planșa IV

Pe mărcile postale, aşezarea semilunii diferă, însă niciodată nu este înscrisă cu virfurile în jos (vezi fig. 47, 48 şi 49).

Egiptul Această ţară a fost vasală Turciei şi totodată sub protectorat englez, pînă în anul 1922, cînd capătă autonomia. În anul 1953, a devenit republică.

Fig. 50 reprezintă o marcă din anul 1925, cînd Egiptul era regat, şi a fost emisă cu ocazia «Congresului internaţional de geografie», ţinut la Cairo. În partea de jos a mărcii, sînt înscrise armoariile Egiptului din acel timp (vezi şi fig. 34).

Yemenul emite în anul 1930, o marcă în care este înscrisă semiluna, fără stea (Venus) (vezi fig. 50 A).

Tunisia. Această ţară a fost pînă în anul 1956 o colonie a Franţei. Mărcile au reprezentat semiluna cu virfurile spre dreapta şi ţinînd o stea (Venus). Fig. 51 reprezintă o marcă emisă în anii 1906-1920 şi are semiluna şi steaua de culoare roşie, iar fig. 51 A reprezintă o marcă unde semiluna şi steaua sînt de argint şi este emisă în anii 1926-1928.

Algeria. Poşta franceză emite în anul 1960 o serie de mărci policrome, care reprezintă armoariile unor oraşe, printre care: oraşul Oran, de 0,05 fr. şi oraşul Alger, de 0,15 fr.

Desenele acestor mărci prezintă un scut, în al cărui cîmp, între celelalte armoarii, se află înscrisă o semilună. Marca oraşului Oran are o semilună aşezată în ultimul canton din dreapta scutului, cu virfurile în sus, alături o stea (Venus) (vezi fig. 52). Marca oraşului Alger are semiluna aşezată în partea dreaptă a scutului, cu virfurile spre dreapta (în descreştere) şi nu are alături steaua (Venus) (vezi fig. 53).

Mozambic. Poşta portugheză emite în anul 1961, o serie de mărci care reprezintă armoariile oraşelor portugheze. Desenul unei mărci prezintă un scut în care sînt înscrise trei semiluni cu virfurile în sus, fără stele (vezi fig. 55).

Azerbaigianul emite în anul 1919 o marcă postală, în care se află înscrisă o semilună în creştere; între virfurile ei, o stea. Aceste simboluri heraldice sînt înconjurate de un nimb ce dă o strălucire deosebită întregii reprezentări (vezi fig. 57).

Kelantan (Asia) emite în anii 1911-1928, o marcă postală, avînd înscrisă o semilună ţinînd între virfuri o stea (vezi fig. 58).

Numismatica şi sigilografia Țărilor Româneşti. Țara Românească. Vladislav I (Vlaicu vodă 1364-1377) are pe reversul unor monede un scut despîcat: în primul cartier, patru fascii; în al doilea cartier, se vede înscrisă o semilună în descreştere (tourné). Remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 60).

Vlad (uzurpator, 10 octombrie 1394-1397 vara), pe a cărei pecete se află înscris un scut în care este reprezentată o semilună conturnată (în creştere), ţinînd între virfuri o stea (vezi fig. 61).

Mircea cel Bătrîn (1368-1418) are înscrisă în pecete semiluna, la fel ca în precedenta (vezi fig. 62).

Plaușa V

Vlad Dracul (1436-1442 și 1443-1446)), în a cărui pecete se află înscrisă sus în dreapta scutului semiluna conturnată, ținând între virfuri o stea (vezi fig. 63).

Mihai Viteazul (1593-1601), pe sigiliul inelar are înscrisă semiluna răsturnată. Remarcăm lipsa lui Venus (vezi fig. 64).

Constantin Brîncoveanu (1688-1714), pe moneda-medalie are înscrisă semiluna conturnată. Remarcăm lipsa lui Venus (vezi fig. 65).

Constantin Hangerli (1797-1799), pe reversul medaliei are înscrisă semiluna conturnată. Remarcăm lipsa lui Venus (vezi fig. 66).

Gheorghe Dimitrie Bibescu (1843-1848) are înscrisă pe sigiliile domnești semiluna în formă geometrică. Stema înscrisă în sigiliu o descriem astfel: într-un scut în al cărui cîmp superior se află vulturul încoronat, avînd crucea în cioc și cu zborul deschis; are în ghiara dreaptă o bardă, iar în cea stîngă buzduganul. Cîmpul inferior al scutului este despîcat: în primul cartier, pe fond de azur, semiluna de argint, reprezentată sub formă geometrică, avînd între brațe o stea de argint; al doilea cartier este fasciat: roșu, aur și albastru. Scutul este susținut de doi lei rampanți; primul ține în ghiara stîngă buzduganul cruciger; al doilea ține în ghiara dreaptă o spadă (vezi fig. 67).

O variantă a acestei steme o aflăm pe sigiliul mare al aceluiași domnitor, unde vulturul își ia zborul din trei fascii: albastru, aur și roșu, iar cîmpul inferior al scutului, care este despîcat, are în primul cartier, pe fond de azur, semiluna reprezentată sub formă geometrică, între brațe o stea de argint; în al doilea cartier, pe fond de argint, o carte de aur deschisă (vezi fig. 68).

Istoriografia turcă relatează că sub domniile lui Abdul Aziz (1861-1876) și Abdul Hamid II (1877-1909), semiluna căpătase în mod frecvent forma geometrică¹⁵.

Dintre sigiliile dregătorilor din Țara Romînească, redăm sigiliul postelnicului Matei ot Brîncoveni (înainte de 1610). Are înscrisă semiluna răsturnată (versê), iar sub ea trei stele cu cîte opt raze, din care cea din mijloc mai mare¹⁶ (vezi fig. 69).

Radu Buzescu (fost mare ban—1633), al cărui sigiliu are înscrisă semiluna conturnată. Remarcăm lipsa lui Venus (vezi fig. 70).

Moldova. Petru Mușat (1374-1391) are înscris pe aversul monedei, între două cercuri concentrice, legenda: în mijloc, un cap de bour, ținînd între coarne o stea cu cinci raze, în dreapta semiluna conturnată, în stînga o stea răsturnată (una din raze este îndreptată spre partea de jos a scutului (vezi fig. 71).

Alexandru cel Bun (1400-1432) are pe aversul unor monele înscris la mijloc, capul de bour, ținînd între coarne o stea cu cinci raze; în

15. Fevzi Kurtoglu, *op. cit.*, p. 143, greșește cînd susține: «Sub Abdul Aziz și Abdul Hamid II, luna a căpătat formă geometrică»; în realitate, luase această formă mult mai înainte, după cum am arătat.

16. Vezi Stelian Metzulescu, *Stema lui Matei Basarab în cărțile bisericești*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXVII, nr. 3-4, 1959.

Planșa VI

cîmpul inferior al scutului, în stînga, o semilună răsturnată (versé), în dreapta o stea cu cinci raze (vezi fig. 72).

Unele monede ale lui Iliaş (1432-1433), au pe avers, între două cercuri concentrice, legenda: în centru, un scut în al cărui cîmp se află o stea cu cinci raze, în stînga semiluna răsturnată (versé) (vezi fig. 73).

Ştefan cel Mare (1457-1504) are pecetea prezentată astfel: între două cercuri concentrice, legenda; în centru, un scut în al cărui cîmp se află la mijloc capul de bour, ţinînd între coarne o stea cu cinci raze, în stînga o semilună răsturnată (versé) (vezi fig. 74).

Iacob Despot Heraclid (1561-1563) are pe reversul unor monede, în partea inferioară a scutului, în dreapta semiluna în descreştere (tourné), iar în stînga o stea (vezi fig. 75).

Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574), are pe reversul monedei reprezentat capul de bour, ţinînd între coarne o stea cu cinci raze. Remarcăm lipsa semilunii (vezi fig. 76).

Ştefan Răzvan (24 aprilie-august 1595) are pe reversul monedei, sus într-un scut oval, între două cercuri concentrice, capul de bour; jos, între 15 şi 95 (1595), într-un scut, înscrisă o spadă aşezată în pal, cu vârful în jos, acostată de două semiluni opuse (cu virfurile în afară). Remarcăm lipsa stelelor (vezi fig. 77). Al doilea scut înscris pe această monedă, este identic cu acela din stema pe care am atribuit-o lui Andrei Donici, pe care-l aflăm mare vornic în Moldova, la 1600 (vezi fig. 22).

Moneda emisă la Sadagura (U.R.S.S.), pentru Moldova şi Ţara Romînească, în timpul războiului ruso-turc (1769-1774), are pe avers stemele acestor ţări. În stema Moldovei nu este înfăţişată nici steaua aflată de obicei între coarnele bourului şi nici semiluna; stema Munteniei are înscrisă sus în stînga scutului, semiluna în descreştere (tourné) şi remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 78).

Transilvania (sub suzeranitatea turcească). Gheorghe Rakoczi I (1630-1648) are reprezentat pe reversul monedei un scut; în cîmpul superior se află înscrisă o semilună conturnată. Remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 79).

Acaţiu Barcsai (1658-1660) are monede pe al căror revers în cîmpul superior stîng al scutului se află înscrisă de asemenea o semilună conturnată. Remarcăm lipsa stelei dintre virfurile semilunii (vezi fig. 80).

Tipărituri bisericesti. În timpul lui Matei Basarab, tipăriturile bisericesti au reprezentată «stema personală» a acestui voievod¹⁷.

În cîmpul scutului, în stînga sus, este înscrisă semiluna conturnată, înconjurată de 11 stele, însă nici una nu se află aşezată între virfurile semilunii (vezi fig. 81).

17. Psaltirea slavonească (1638), Pravila (1640), Evanghelia învăţătoare (Cazanie) (1642), Evanghelia învăţătoare (1644); vezi şi Stelian Metzulescu, *Stema lui Matei Basarab în tipăriurile bisericesti*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXVII, nr. 3-4, 1959.

Pomelnicul mînăstirii Văleni are în frontispiciu reprezentat un scut în care se află înscrisă semiluna în descreștere (tourné) (vezi fig. 82).

Broderii. Vălul de timpplă, din timpul lui Constantin Mavrocordat, datat în secolul al XVIII-lea, are brodate stemele Țărilor Romînești: capul de bour al Moldovei, ținînd între coarne o stea și vulturul Munteniei, cu crucea în cioc, alături semiluna conturnată (vezi fig. 83).

Inscripții. Pisania de la turnul de intrare al mînăstirii Probota (1540), are înscrisă stema Moldovei: capul de bour ținînd între coarne o stea cu opt raze. În stînga, este reprezentată semiluna conturnată, avînd în fața un cerc în care se află înscrisă o stea (vezi fig. 84).

Inscripția din anul 1629, a lui Miron Barnovschi (1626-1629 și 1633), aflată pe biserica moldovenească din Lemberg, este însoțită de stema Moldovei: într-un scut oval și timbrat cu o coroană voievodală, se află capul de bour, ținînd între coarne o stea cu șase raze, în dreapta semiluna în descreștere (tourné), în partea stîngă o stea răsturnată (una dintre raze este îndreptată spre partea de jos a scutului) (vezi fig. 85).

Inscripția din 1644 a lui Vasile Lupu (1634-1653), de la biserica Sf. Paraschiva din Lemberg, are lîngă stema Moldovei, în cîmpul inferior al scutului, în stînga, înscrisă semiluna conturnată. Remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 86).

În frontispiciul inscripției palatului Potlogi, ca și pe consola de colț de la palatul Mogoșoaia, — ambele din vremea lui Constantin Brîncoveanu, — se află sculptat vulturul Țării Romînești, acostat de o semilună conturnată și de soare. Remarcăm lipsa stelei (Venus) (vezi fig. 88 și 89).

Majoritatea bisericilor din Țările Romînești, construite în secolele trecute, se constată că au turlele surmontate de o cruce înfiptă în convexitatea unei semiluni (vezi fig. 87).

Astfel, biserica mînăstirii Dobrovăț (regiunea Iași) (1504), biserica mînăstirii Sucevița (regiunea Suceava) (1585), biserica mînăstirii Căluu (1588), biserica mînăstirii Mihai Vodă din București (1594) și multe altele, au acest simbol distinctiv evocativ al unor timpuri glorioase: biruința creștinismului asupra semilunii. Se știe că majoritatea bisericilor romînești din trecut au fost construite în amintirea unei victorii repurtate contra turcilor. Susținem că toate bisericile care posedă acest simbol și nu au fost construite în amintirea acestor victorii, au fost ridicate imitînd acest obicei, ca ornament tradițional. De asemenea, bisericile care au fost construite în amintirea unei victorii contra turcilor și nu au acest simbol, se constată că la restaurare, din cauza politicii dure de Țările Romînești față de imperiul otoman la acea dată, au fost obligate să nu așeze semiluna.

Concluzii. În vechime, lumina lunii, noaptea în întuneric, a făcut pe om să creadă că ea posedă o forță supranaturală, o sfințenie¹⁸.

18. Fevzi Kurtoglu, *op. cit.*, p. 23.

Reprezentarea lunii nă-a fost transmisă prin scrierea hieroglifică, printr-o semilună care mai târziu era folosită ca ornament în mitologia antică; de asemenea, popoarele turanice dau importanță «semilunii».

Pentru Biserica creștină, reprezentarea soarelui și a semilunii are următoarea semnificație: soarele strălucind prin propria sa lumină, simbolizează divinitatea, iar luna, omenescul, exprimând cele două naturi ale Domnului Iisus Hristos. Aceeași semnificație o au aceste reprezentări aflate pe monedele bizantine.

Acest simbol devine emblema imperiului otoman, după cucerirea Constantinopolului.

Socotim că pentru mahomedani, «semiluna» înscrisă în steme, numai dacă se află însoțită de o stea (planeta Venus), care trebuie să fie așezată cu o rază în convexitatea ei, — poate fi considerată ca semn de bun augur, de fericire, forță, noroc în creștere. Lipsită de acest atribut, semilunii nu i se pot acorda aceste însușiri; fără semnul stelei (Venus), semiluna este tot un simbol, dar inert.

Pentru întărirea susținerii noastre, avem armoariile Marocului, înainte de anul 1956, cînd nu căpătase independența; apoi marca orașului Alger și marca orașului din Mozambic, emise în anul 1960-1961, — unde se constată că semiluna nu strălucește, fiind lipsită de stea (Venus) (vezi fig. 39, 53 și 55).

Extinzînd această susținere, rezultă că stemele în care semiluna nu este însoțită în dreptul vîrfurilor sale de Venus, (fără de care nu poate fi simbolizată «forță și noroc în creștere»), trebuiesc atribuite acelor care au contribuit la declinul acestei glorii. Numai așa se explică de ce stemele atribuite sau însușite de țări, orașe, cavaleri cruciați, în care este înscrisă semiluna, nu este însoțită și de Venus.

Numai privită sub acest aspect, semiluna poate avea sensul dat de istoriografia turcă, care susține că: «pe vremea cruciadelor, semiluna a devenit simbol al victoriei musulmanilor asupra creștinilor»¹⁹.

Referitor la culoarea (sau metalul) cum este reprezentată semiluna și Venus în armoarii, trebuie să fie de argint (speranță); în cazul cînd sînt reprezentate altfel, trebuie să specificăm: astfel, drapelul Tunisiei, înainte de 1956, e împodobit cu o semilună de argint și o stea roșie, iar drapelul Tunisiei de azi are reprezentate atît semiluna, cit și steaua (Venus), de culoare roșie (vezi fig. 37 și 38).

De asemenea, marca postală a Tunisiei, emisă în anii 1906-1920 (vezi fig. 51), are reprezentată semiluna și steaua de culoare roșie. Știm că semnificația semilunii de culoare roșcată (lune rousse) dovedește că este «expusă la geruri sau vînturi reci și uscate, care produc stricăciuni»; de asemenea, această culoare, în heraldică, are semnificația «răbdare în nenorocire».

Referitor la pecețiile, monedele și sigiliile din Țările Românești, se poate susține că reprezentarea mobilei heraldice «semiluna», așezată în-

19. Idem, *op. cit.*, p. 141.

În-un fel sau altul, însoțită sau nu de stea (Venus), dovedește starea de dependență sau independență față de Poarta Otomană, în care aceste țări se aflau la data când aceste mobile erau înscrise în stemă.

Este evidentă lipsa stelei (Venus) dintre virfurile semilunii în descreștere, înscrisă pe moneda lui Vladislav I (vezi fig. 60), semiluna răsturnată de pe sigiliul inelar al lui Mihai Viteazul (vezi fig. 64), precum și așezarea semilunii răsturnate și fără stea, de pe pecetea lui Ștefan cel Mare (vezi fig. 74); de asemenea, lipsa semilunii de pe moneda lui Ioan Vodă cel Cumplit (vezi fig. 76), pentru ca Ștefan Răzvan să înscrie pe monedă o spadă acostată de două semiluni opuse și fără stele (vezi fig. 77).

Aceeași semnificație o au și reprezentările aflate pe moneda bătută la Sadagura (U.R.S.S.), unde, în stema Moldovei, nu este înscrisă semiluna, iar în stema Țării Românești este înscrisă o semilună în descreștere și fără stea (Venus) (vezi fig. 78).

Din cele expuse mai sus, am arătat că numai vraja stelei dădea fericire și forță semilunii, pentru țările musulmane; numai steaua închidea în ea acea taină fatală, care a fost jugul otoman sub care au trăit Țările Românești, secole de-a rîndul.

Totuși, în epocile rezistențelor și a răscoalelor Țărilor Românești contra crotopitorilor, s-au găsit viteji care, în numele libertății, au reușit să contribuie la apusul acestei glorii, — pentru ca «steaua» să devină vraja unui vis, iar «semiluna» să fie răsturnată sau chiar scoasă din componența stemelor acestor țării.

STELIAN METZULESCU

C R O N I C Ă

† MONSENIORUL DR. TRAIAN IOVANELLI

În ziua de 7 septembrie, s-a stins din viață Monseniorul Dr. Stanislau Traian Iovanelli, Vicar General al Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București, membru în Comiteul Național pentru apărarea păcii din Republica Populară Română.

Prohodirea și înhumarea eminentului slujitor al Domnului au avut loc la cimitirul romano-catolic Belu din București, în după-amiaza zilei de 10 septembrie, în prezența reprezentanților Departamentului Cultelor și ai Comitetului național pentru apărarea păcii.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române, ca delegat al prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, a fost de față Prea Sfințitul Episcop Teoctist Botoșăneanul, Vicar Patriarhal, însoțit de P. C. Preot Alexandru Ionescu, Vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, P. C. Preot Ioan Gagiu, Directorul Administrației Patriarhale și P. C. Preot Stan C. Dimancea, Consilier cultural.

După săvârșirea prohodului, au rostit cuvântări funebre următorii: Canonul Augustin, din partea conducerii Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București, d-l Ion Onțanu, Director în Departamentul Cultelor, în numele conducerii aceluiași Departament și d-l profesor universitar Mihail Ghelmegeanu, din partea Comitetului național pentru apărarea păcii.

În numele Bisericii Ortodoxe Române, a vorbit Prea Sfințitul Episcop Teoctist Botoșăneanul, care a spus, între altele, cele ce urmează :

«Incetarea din viață și strămutarea la cele veșnice a Monseniorului canonic Dr. Stanislau Traian Iovanelli învăluie în tristețe adincă nu numai inimile clerului și credincioșilor romano-catolici, care deplîng acum pe iubitul și mult prețiosul lor Vicar General, eminent slujitor al sfintului altar, spirit jertfelnic, închinat binelui obștesc, ci strămutarea aceasta către celălalt tărîm îmbracă în veșmînt de doliu inimile clerului celorlalte culte religioase din Republica Populară Română, care au cunoscut de aproape pe cel dispărut, conlucrînd cu el ani îndelungați la opera de așezare a raporturilor interconfesionale pe temelile dragostei creștine,

slujind împreună, aspirațiile credincioșilor noștri către o viață înfloritoare materială, trăită în același timp în duhul evanghelic al păcii.

Privită din piscul de viață al celor 70 de ani, pe care providența i-a îngăduit să se urce, personalitatea Monseniorului Iovanelli ne apare dominată de doi factori. Unul este latura preotească a ființei sale, pentru care el s-a pregătit în cele mai înalte școli teologice ale vremii, și pe care a ilustrat-o cu înțelepciune și cu sfință cutremurare; iar al doilea factor, derivând organic din cel dintâi, este spiritul de dăruire, conștiința că atât cuprinde în sine frumos și bun viața, cât știm să dăruim semenilor noștri, într-un cuvânt: «dragostea de oameni», virtute de neasemuită frumusețe morală care i-a incununit atât de strălucitor viața.

Cunoscător adinc a ceea ce constituie simburile și esența creștinismului, Monseniorului Iovanelli s-a situat la loc de frunte printre clericii romano-catolici din țara noastră, cărora le este scumpă ideea unității Bisericii lui Hristos. Unul este Hristos, iar în lume, ucenicii Săi trebuie să fie stăpiniți neconținut de păstrarea unității Bisericii, în duhul dragostei creștine, crez scump oricărui slujitor zelos al Mintuitorului Iisus Hristos, așa cum a fost Vicarul General Traian Iovanelli. Dezbinarea și înorăzirea oamenilor pentru rațiuni de ordin religios sînt străine de spiritul autentic al creștinismului. Testamentul Mintuitorului nu cunoaște bariere confesionale, mai ales atunci cînd este vorba să ne deschidem ființa pentru a înțelege ceea ce este universal uman, precum: aspirația spre libertate și dreptate, spre fericire și pace a oamenilor de pretutindeni.

Următor acestor convingeri și îndemnuri lăuntrice, el a manifestat totdeauna în raporturile sale cu conducătorii și slujitorii cultelor religioase din țara noastră, atitudini de frățească prețuire, respectînd pozițiile doctrinare ale fiecăruia, dar punînd un deosebit accent de greutate pe ceea ce este comun în sistemul lor dogmatic și moral. Timpul, marele judecător al faptelor săvîrșite de oameni pe pămînt, va arăta generațiilor viitoare de credincioși romano-catolici că el a gîndit bine și a lucrat corect.

Monseniorul canonic dr. Stanislav Traian Iovanelli, născut pe pămîntul acestei țări și împlinîndu-și viața cu aceea a fiilor ei, înțelegînd marea chemare a veacului nostru pentru zidirea vieții obștești potrivit unor noi orînduiri, întemeiate pe dreptate socială, pe frățietate și pace, s-a dăruit cu pasiune vrednică de laudă operei de apropiere a cultelor religioase din țara noastră și a fost un fervent ostentor în această nobilă și folositoare acțiune, cu roade binefăcătoare în viața credincioșilor. Adîncînd cu fiecare zi mai mult studiul Sfintelor Scripturi, el a înțeles și a desprins actualitatea mesajului evanghelic și s-a dăruit cu toată puterea sa de muncă în lucrarea de a-l face cunoscut și trăit de credincioșii pe care i-a păstorit. Aici își va fi avut izvorul prețuirea pe care el a manifestat-o deschis față de cîrmuirea înțeleaptă a poporului nostru, ale cărui strădanii pentru alungarea sărăciei, dezrobirea economică și înflorirea multi-laterală a scumpei noastre patrii sînt cunoscute tuturor.

Și tot un îndemn al Sfințelor Scripturi a împlinit Vicarul General Iovanelli cînd și-a chemat credincioșii să apere cel mai de preț bun al oamenilor din toate timpurile : pacea lumii, înfrățirea popoarelor, — căci Mîntuitorul Hristos ne-a chemat pe toți spre pace cînd a zis : «Pace vouă, pace las vouă» ! (Ioan XX, 21 ; XIV, 27), iar Sf. Apostol Pavel ne-a poruncit : «Atît cit stă în putința voastră, trăiți în pace între voi și Domnul păcii va fi cu voi» (Romani, XII, 18), chemări sfinte pe care el le-a slujit cu toată căldura sufletului său.

Pentru toate aceste frumoase virtuți și împliniri, care au împodobit viața regretatului adormit întru Domnul, Traian Iovanelli, în numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, din partea Arhiepiscopiei Ortodoxe a Bucureștilor, a tuturor cultelor religioase din țara noastră și noi personal, exprimăm aici adîncă noastră părere de rău pentru pierderea pe care clerul și credincioșii Bisericii Romano-Catolice o încearcă prin plecarea sa neașteptată dintre noi, și ne rugăm bunului Dumnezeu să-l odihnească în pace. Amin !».

REDACTIA

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

PRAVILA DE LA GOVORA DIN 1640, de *GH. CRONȚ*, în *REVISTA DE ISTORIE*. ANUL XIV-1961, Nr. 5. EDITURA ACADEMIEI R.P.R., pp. 1211-1223.

În ultima vreme, Academia R.P.R., se ocupă în mod deosebit de Pravilele apărute în veacul XVII, ele constituind importante izvoare istorico-juridice și remarcabile monumente ale culturii românești din acel veac. Nu de mult a apărut, sub îngrijirea Academiei R. P. R. «Cartea românească de învățătură de la Pravilele Împărătești», sau Pravila lui Vasile Lupu, de la 1646, iar în prezent se pregătește o ediție critică a Pravilei de la Govora. Prin punerea la îndemână cercetătorilor în ediții critice a acestor monumente de cultură și prețioase izvoare ale dreptului vechi românesc, Academia R. P. R., dovedește cât de mult apreciază aceste comori ale trecutului nostru. Între cercetătorii care merg pe această linie și descoperă date noi cu privire la aceste izvoare nescutate, un loc important îl ocupă d-l Gheorghe Cronț, cercetător la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R.

Ca urmare a prețiosului studiu cu privire la Îndreptarea legii, apărut în revista de istorie «Studii», încă de anul trecut, d-l Cronț a publicat recent un nou studiu intitulat: «Pravila de la Govora din 1640».

Spre deosebire de studiile anterioare cu privire la pravila de la Govora, autorul studiului de față sudiază Pravila de la Govora (1640) în lumina concepției materialiste a istoriei. În introducere, așa cum era firesc, el arată condițiile sociale și politice care erau la apariția Pravilei, precum și relațiile dintre cler și popor, dintre ierarhia bisericească și conducerea țării și dintre Biserică și Stat în același timp.

Autorul arată că în prima jumătate a veacului XVII, Biserica din Principatele Române constituia «armătura ideologică a relațiilor feudale».

Se știe că pravilele sau nomocanoanele conțineau legi bizantine și canoane bisericești (legi bisericești și civile) și ele formau în timpul acela temelia dreptului scris. Pravila de la Govora reflectă cât se poate de limpede raporturile strânse care existau între Biserică și Stat, dar ea răspundea în același timp cerințelor noilor categorii sociale care așteptau opere tipărite în românește.

Autorul desminte vechile concepții ale cercetătorilor de drept vechi românesc, care susțineau că pravilele au fost legiuiri cu istoria lor independentă — producții culturale împrumutate în scopul glorificării unor domni, sau învățături destinate să lumineze întregul popor românesc; greșeli din cauza cărora «n-au putut să explice fenomenul istoric al receptării dreptului bizantin în țările române și s-au ferit să pună în lumină esența de clasă a pravilelor și vechilor legiuiri românești».

Ținând seama de noile concepții, principii și metode de cercetare a istoriei, studiul de față caută să orienteze pe cititorii și cercetătorii dreptului românesc spre alte concluzii decît cele la care se ajungea pînă acum.

Pravila de la Govora a avut în istoria dreptului un rost al ei bine definit. Ea reprezintă un anumit sistem de drept, «oglindește un anumit stadiu de dezvoltare a istoriei poporului român, exprimă un anumit raport între Stat și Biserică și are o anumită semnificație în dezvoltarea culturii românești».

În perioada în care au apărut pravilele, dreptul bisericesc avea aceași putere ca și rînduielele legale ale statului. Inseși pravilele se aplicau deopotrivă atît în probleme bisericești cît și civile, iar obligativitatea lor era asigurată nu numai de către clerici, ci și de către organele statului.

Apariția Pravilei de la Govora din 1640 este urmarea unui proces istoric obiectiv «caracterizat prin folosirea nomocanoanelor bizantine ca bază a dreptului scris, ca instrument legislativ destinat să consolideze colaborarea dintre statul feudal al Țării Românești și Biserică, principalul său suport ideologic».

Cartea al cărei obiect îl face studiul de față poartă următorul titlu: «Pravila aceasta iaste dreptătoriu de leage, tocmale a sfinților apostoli, tocmite de 7 săboară, cătră aceasta și a precuvioșilor părinți, învățătorilor lumiei. Tipăritu-se-au în tipari prealuminatului domn Io Mathei Basarabă vevodă a toată țara Ungrovlahiei, în minăstirea Govora, Vă leate 7149, iară de la nașterea lui Hs. 1640» (p. 1211-1212).

Pravila de la Govora este tipărită în format mic (0,10×0,53), cu litere cirilice și cuprinde 4 foi nepaginate și 170 foi paginate. Titlul pravilei este încadrat, iar pe verso foii de titlu se află stema Țării Românești, cu două inscripții în slavonește. Pe foaia a doua sînt 12 stihuri, scrise de Udriște Năsturel; urmează imediat predoslovia mitropolitului Teofil, iar după aceea 149 capitole numerotate și încă 16 nenumerotate. Pravila se încheie cu scara cărții și cu un epilog.

Datorită legăturii ierarhice dintre Biserică Țării Românești și Biserică Transilvaniei, Pravila de la Govora a cunoscut și o ediție destinată Transilvaniei. Acest lucru se vede din faptul că această ediție poartă numele și titlul mitropolitului Ghenadie al Ardealului (p. 1212).

Așa cum reiese din însemnările predosloviei și din scara cărții, ea a fost tipărită cu aprobarea domnitorului Matei Basarab, în tipografia domnească, iar inițiatorul principal pentru alcătuirea ei a fost mitropolitul Teofil, cărturar destoinic și priceput, care a dat și binecuvîntarea de a fi tipărită. Minuitor al condeifului, precum și «bărbat virtuos și evlavios»

(așa cum îl caracterizează Matei al Mirelor), mitropolitul Teofil a fost mai întâi stareț la minăstirea Bistrița, timp în care a cunoscut pe călugărul Mihail Moxa, sau Moxalie. Acest Moxalie este însuși traducătorul nomocanonului bizantin care stă la baza pravilei, după o versiune slavă.

Meritul deosebit al studiului de față constă tocmai în aceea că reușește să stabilească precis numele traducătorului, contrariu diferitelor păreri și ipoteze (p. 1213-1216).

De asemenea, analizând cu atenție toate izvoarele și ipotezele emise pînă în prezent, autorul trage concluzia justă că textul Pravilei de la Govora a fost tradus în românește după un manuscris slavon rămas necunoscut, pe care cercetătorii îl socotesc a fi traducerea unui nomocanon grecesc.

Demn de reținut este și faptul că autorul studiului prezent nu este de acord cu părerile cercetătorilor de drept românesc: C. G. Popovici, I. Bianu, N. Hodoș, V. Miloș, Șt. Berechet, care susțin în diferite lucrări că nomocanonul grecesc care a fost tradus în slavonește și editat mai tirziu de către Cotelerius. Asemănările sau chiar identitatea dintre ele dovedesc circulația lor largă și redactarea lor după anumite prototipuri. Nomocanonul editat de Cotelerius la Paris, în 1677, «a fost mai curînd o variantă deformată decît un prototip al nomocanonului grecesc care s-a tradus în slavonește, formînd apoi în traducere românească textul Pravilei de la Govora».

De altfel, textul acestei Pravile este foarte asemănător și cu textul Pravilei de la Bisericiani din 1512, cu cel al Pravilei de la Neamț din 1577 și cu cel al Pravilei de la Putna din 1581. Dar aceasta nu dovedește decît că «au existat diferite variante și compilații ale aceluiași nomocanoane folosite în imperiul bizantin și apoi în țările balcanice».

Cunoscutul autor socotește că manuscrisul original nu este cel păstrat în Biblioteca Academiei R. P. R. sub nr. 2471 (p. 1217-1218), pentru o serie de motive și lipsuri, și anume: nu cuprinde titlul Pravilei, versurile slavonești întocmite de Udriște Năsturel, predoslovia mitropolitului Teofil, însemnările slavonești și titlurile capitolelor. Dar mai ales îi lipsește înfățișarea și degradările proprii unui manuscris folosit în tipografie în condițiile de lucru din acel timp, ca să fi fost manuscris original al Pravilei (p. 1219).

În ceea ce privește conținutul Pravilei, autorul constată că nu este sistematizat. «Unele capitole sînt foarte lungi, iar altele foarte scurte. Aceleași dispoziții se repetă uneori în diferite capitole. Sfaturile se amestecă cu avertismentele, cu penitențele și cu sancțiunile penale. Dispozițiile canonice se împletesc cu învățăturile patristice și cu prevederi împrumutate din dreptul bizantin».

Fiind o Pravilă tipărită cu precădere spre folosul preoților duhovnici, rînduiele și hotărîrile pe care le conține au un caracter mai mult bisericesc — pedepsele ce se dau au un caracter de epitimii — caută îndreptarea infractorilor. De aceea, în primul rînd, sînt prevăzute: pocăința, postul, metaniile, ajutorarea celor în nevoie, etc. Cu toate acestea, sînt prevăzute în Pravilă și numeroase sancțiuni de drept penal. Astiel, pentru

cei care fură lemne sau își lovesc părinții se prevede tăierea mâinii (cap. 8); la fel și celor care fură oameni sau copii (cap. 100); bătaia pentru cei care povățuesc pe slugi să fure de la stăpin, siluitorilor și incendiatorilor (cap. 55, 106, 77). Se mai prevede confiscarea averii femeilor care îșiucid soții, tânăuitorilor și incendiatorilor (cap. 97, 111). Pe lângă aceste pedepse, Pravila mai prevede și expulzarea și chiar pedepse cu moartea. Cea mai mare parte din materia Pravilei o formează fixarea penitențelor. Sînt aspru pedepsite infracțiunile sexuale (cap. 6, 11, 14-16, 25, 74, 84-86), minciuna, clevetirea, călcarea jurămîntului, beția, furtul (cap. 88).

Pravila cuprinde de asemenea norme canonice și morale în mare măsură pentru clerici și pentru laici. Preoții sînt slătuiți să fie morali și să-și îndeplinească îndatoririle (cap. 3). Sînt foarte semnificative sfaturile ce se dau credincioșilor cu privire la conduita și la morala familială (cap. 8, 65-66, 69) (p. 1220-1222).

Cu privire la aplicarea Pravilei de la Govora, totdeauna părerile au fost împărțite. Un mare număr de istorici și cercetători de drept vechi românesc contestă aplicarea acesteia, invocînd mai cu seamă două motive: a) că nu se găsesc dovezi prin hotărîrile judecăților, după publicarea ei; b) că este o pravilă extrasă din legi străine. Noi am adus, cu alt prilej, suficiente argumente pentru combaterea acestor păreri. Inșuși marele istoric Nicolae Iorga susține că această Pravilă a apărut «mai mult ca o lucrare făcută pentru farisei și ca o curiozitate literară» (N. Iorga, Istoria literaturii romînești, ediția II, București 1925, p. 248).

Acestei greșite păreri răspunde autorul studiului de față, arătînd că apariția Pravilei se explică prin necesitățile istorice obiective.

Pe lângă necesitatea statului (feudal) de atunci, de a folosi și explica o lege scrisă, este necesar să ținem cont de «cerințele reale ale poporului român de a avea cărți tipărite în limba sa. Aveau nevoie de o pravilă tipărită. Pravila de la Govora a fost folosită mai cu seamă de preoții duhovnici. Ea a fost aceea după care preotul-duhovnic a trebuit să aplice epitemii în scaunul mărturisirii.

Se știe precis că primul cod penitențial tipărit în limba romînă a fost Pravila de la Govora. «Din cauza caracterului confidențial al epitemiilor, nu s-au încheiat însă niciodată acte scrise care să consemneze păcatele credincioșilor și penitențele pronunțate de duhovnici. Pentru acest motiv, nu se pot găsi acte scrise privitoare la aplicarea Pravilei» (p. 1222).

Deci, este un fapt neîndoelnic că Pravila de la Govora a răspuns unor cerințe reale ale clerului românesc. Ea le-a fost de un real folos în activitatea lor duhovnicească și le-a sporit prin aceasta considerabil autoritatea în fața credincioșilor.

Studiul de față merită cu prisosință osteneala oricărui cercetător pentru a fi citit.

IOAN V. COVERCA

ÎNVĂȚĂTURA DESPRE CARACTERUL ȘI CONȚINUTUL ICOANEI¹

Biserica ne învață să ne închinăm sfintelor icoane și ne pune la îndemână o învățătură bine stabilită despre conținutul lor.

Această învățătură a Bisericii despre icoană, precum și icoana ca atare, nu este un adaos mai nou al ei, ci se desprinde din învățătura sa despre mîntuire. Ea își trage obîrșia din întreaga concepție creștină și fost de la început proprie creștinismului. Dar, ca și alte laturi ale învățăturii sale, Biserica și-a făcut cunoscută și a formulat doctrina despre icoane, treptat, ca răspuns la atacurile, neînțelegerile și falsele învățături care s-au ivit pe parcursul istoriei. Cele dintii lămuriri principale privitoare la caracterul sfintelor icoane au fost formulate de sinodul cinci-șase (Trullan), izvorite din nevoia de a se da un răspuns precis la problemele puse de epoca de atunci.

Sinodul cinci-șase și-a început lucrările la 1 septembrie 692; denumirea și-o datorește faptului că el a completat două sinoade ecumenice precedente: al cincilea, din anul 553, și al șaselea din 681, ambele ținute la Constantinopol. Ca și sinodul al șaselea ecumenic, sinodul cinci-șase a avut loc în sala palatului imperial, în Trullo, de unde și numele de «trulan». Cele două sinoade, adică al cincilea, care a condamnat monofizismul și origenismul, și al șaselea, care a condamnat monotelismul, s-au ocupat numai de probleme dogmatice. O serie întregă de probleme canonice, din domeniul disciplinei își așteptau însă rezolvarea. Cu acest scop a și fost convocat sinodul al cinci-șaselea, și a fost socotit de Biserica ortodoxă ca un sinod care a completat pe cele două de mai înainte. Problemele care au fost soluționate la acest sinod se refereau la diferite laturi ale vieții bisericești care necesitau o reglementare, între care se enumăra și arta bisericească.

Cu privire la reprezentările sfinte, sinodul al cinci-șaselea a dat trei canoane. Canonul al 73-lea se referă la reprezentarea sfintei Cruci. El sună: «Întrucît făcătoarea de viață Cruce s-a arătat nouă mîntuire; aceasta se cuvine nouă să ne dăm toată sirguinta pentru a da cuvenita cinste celei prin care ne-am mîntuit din greșala (căderea) cea veche. Pentru aceasta, și cu gîndul, și cu cuvîntul și cu simțirea aducîndu-i ei închinăciune, poruncim: semnele (chipurile) crucii; făcute de unii pe jos (pe pardoseală sau pe podele) să fie șterse cu totul, ca nu cumva semnul biruinței noastre să fie batjocorit prin călcarea celor ce umblă. Și astfel hotărîm ca de aici înainte să fie excomunicați cei ce scriu (zugrăvesc) semnul Crucii pe jos».

Această dispoziție simplă este clară prin ea însăși și n-are nevoie de lămuriri: este oprită reprezentarea crucii acolo unde ea ar putea fi călcată în picioare.

Cel mai important pentru noi este canonul 82, întrucît, cum vom vedea mai jos, el dezvăluie conținutul sfintelor icoane, așa cum îl înțelege Biserica. Pe de altă parte, el lămurește sensul reprezentării (zugrăvirii)

1. Articolul lui L. Uspenski din «Jurnal Moskovskoi Patriarhii», an. 1958, nr. 11, p. 38-42.

sfințelor icoane. Iată textul acestui canon: «În unele zugrăveli se află Mielul, Cel arătat cu degetul de Înainte-Mergătorul, care se ia (e socotit) ca un semn (chip) al Harului, în loc de Mielul cel adevărat, vestit nouă dinainte prin Lege, Hristos Dumnezeuul nostru. Socotind (interpretând) vechile chipuri și umbre ca pe niște simboale și preînchipuiri ale Adevărului, predanisite Bisericii, noi prețuim mai mult Darul și Adevărul, punându-le înainte ca pe o împlinire a Legii. Deci, pentru ca ceea ce s-a săvârșit să fie înfățișat tuturor privirilor și prin icoane (picturi), poruncim ca de aci înainte pe icoane, în locul Mielului cel Vechiu, să fie înfățișat, după figura omenească, Mielul, Cel ce a ridicat păcatul lumii; Hristos Dumnezeuul nostru, pentru ca prin aceasta să privim mărimea smeririi lui Dumnezeu-Cuvîntul și să fim călăuziți spre aducerea aminte de viețuirea Lui în trup, de Patimile și de moartea Lui mîntuitoare».

Prima frază a canonului arată o situație existentă pe atunci. Ea vorbește despre icoanele în care Sf. Ioan Înainte-mergătorul, reprezentat ca om, arată cu un deget spre Hristos, Care este reprezentat în mod simbolic în chip de miel. Precum se știe, reprezentările realiste ale Domnului, imaginile Sale, au luat ființă de la început și tocmai aceste imagini autentice constituie o dovadă reală a întrupării Lui. Pe lângă acestea au mai existat cicluri ample de picturi cu teme din Vechiul și Noul Testament și, printre altele, au fost reprezentate cele mai multe din cele douăsprezece praznice împărătești, în care, de asemenea, Iisus era reprezentat în chip de om. Dar, în același timp, încă din secolul al VII-lea, cu arată canonul al 82-lea, au rămas în uz simbolurile vechi-testamentare și înlocuiau chipul Său omenească. Aceasta constituia un servilism față de prototipurile biblice, între altele față de imaginea Mielului, despre care vorbește canonul sinodului cinci-șase și care a fost, după cite se pare, în uzul apusenilor mai ales². De aceea credincioșii au trebuit să fie îndrumați pe calea acceptată de Biserică, lucru pe care-l și face canonul 82.

După cum știm, mielul este un simbol vechitestamentar, care a jucat un rol foarte mare în arta creștină primară. În Vechiul Testament sacrificarea mielului pascal a fost centrul întregii vieți liturgice, a poporului lui Izrael; tot așa, în Noul Testament, jertfa euharistică constituie inima întregii vieți a Bisericii, iar Paștele — sărbătoarea Învierii — este centrul anului liturgic. Mielul nevinovat al Vechiului Testament nu prefigura simplu pe Hristos, dar constituia o preînchipuire esențială a Lui. În primele secole creștine cînd, din necesitate, se recurge, vremelnic, la un simbol vechitestamentar, renunțîndu-se, din cauza condițiilor existente, la o reprezentare nemijlocită, cînd chipul real al Mîntuitorului este deseori ascuns, simbolul mielului a fost foarte răspîndit. Cea mai veche reprezentare cunoscută a mielului datează de prin secolul I — o frescă din catacomba Domitilei din Roma. Intocmai ca și imaginea peștelui, mielul înfățișa nu numai pe Mîntuitorul, ci și pe creștinii în general.

². Icoana bizantină a mielului spre care arată Înaintemergătorul n-a ajuns încă pînă la noi. Cf. Pokrovski, «Pameatniki...» *ibidem*, pag. 29.

Canonul al 82-lea nu se limitează numai la interzicerea Simboalelor și la fundămentarea dogmatică, principală, a icoanei, ci dă indicații, chiar dacă nu direct, asupra modului cum trebuie făcută icoana. Icoana reprezintă pentru ochii noștri înfățișarea omenească a lui Dumnezeu Cel întrupat, chipul lui Iisus Hristos Cel istoric, care a trăit într-un anumit interval de timp. Dacă ne vom limita să înfățișăm pe Mintuitorul ca pe un om obișnuit, așa cum o face de exemplu fotografia, vom obține o reprezentare obișnuită, la fel cu oricare alta, care ne va aminti de viața, suferințele și moartea Sa. Conținutul chipului Său nu se poate, însă, epuiza în modul acesta, deoarece El nu este un simplu om, ci Dumnezeu-omul. O asemenea reprezentare, încă odată, ne poate reaminti viața Sa, dar nu ne înalță spre slava Sa, spre «mărirea Cuvîntului lui Dumnezeu», după expresia Părinților sinoadelor. Prin urmare, reprezentarea numai a faptului istoric nu este deajuns pentru ca chipul să devină icoană. Chipul, prin mijloacele artei plastice, trebuie să ne arate că Cel reprezentat este «Mielul, care a ridicat păcatele lumii, Hristos, Dumnezeuul nostru». Dacă trăsăturile istorice ale lui Iisus Hristos, chipul Său, constituie o mărturie a venirii Lui în trup, a umilirii Lui, modelul însuși de reprezentare a acestui «Fiu al Omului» trebuie să reflecte mărirea Lui Dumnezeiască. Cu alte cuvinte, umilirea Cuvîntului lui Dumnezeu este înfățișată în așa fel încît, privind spre El, vedem și contemplăm în «chipul Său de rob» slava Sa dumnezeiască, chipul omenesc al Cuvîntului lui Dumnezeu și, astfel, cunoaștem în ce stă puterea mîntuitoare a morții Sale și a răscumpărării lumii ce a decurs din ea.

Ultima parte a canonului al 82-lea arată în ce trebuie să conștie simbolismul artei bisericești: acesta nu se va cuprinde în subiectul însuși, în ceea ce este reprezentat, ci în modul cum este reprezentat acest subiect, în felul reprezentării lui. Așa dar, învățătura Bisericii nu se referă numai la subiect, ci și la modul în care este redat acest subiect. În domeniul artei plastice Biserica cultivă un limbaj artistic corespunzător experienței și competenței ei în materie de revelație și, prin acel limbaj, ne pune în comunicare directă și personală cu revelația. Toate posibilitățile artelor plastice sînt folosite în vederea unui singur scop: a reda fidel un chip istoric concret și a dezvălui în el o altă realitate — o realitate spirituală și profetică.

Sinodul al cinci-șaselea marchează sfîrșitul luptei dogmatice a Bisericii pentru o adevărată mărturisire a celor două naturi, dumnezeiască și omenească, în persoana lui Iisus Hristos. Precum am arătat, sinodul al cincilea ecumenic a condamnat erezia monolizită, a cărei trăsătură principală era învățătura greșită că în Hristos natura dumnezeiască ar fi înghițit natura omenească, adică, aceasta din urmă ar fi devenit doar o unealtă a naturii divine. Sinodul al șaselea ecumenic a condamnat monotelismul, care a fost în esență o formă foarte fină a monolizitismului: monoteliiții nu afirmă că natura dumnezeiască din Hristos ar fi înghițit pe cea omenească, ci se ocupau de o singură însușire a acestei naturi umane, de voință. După învățătura lor, voința omenească a Min-

tuitorului a fost înlocuită cu totul de voința dumnezeiască. Părinții și sinoadele acestei perioade hristologice au găsit definiții dogmatice precise și clare, prin care au exprimat atât cât se putea prin cuvântul omeneș, învățătura Bisericii despre întruparea lui Dumnezeu. Adevărul a fost proclamat deslușit și public. Dar aceasta n-a fost de ajuns: a trebuit ca timp îndelungat acest adevăr să fie apărat împotriva celor care n-au voit să-l primească, cu toată limepezimea definițiilor sinodale și ale Sfinților Părinți. S-a simțit nevoia nu numai să se spună adevărul, ci să fie și înfățișată, adică exprimată, prin artele plastice, o mărturisire ortodoxă precisă și riguroasă. A trebuit găsită nu o soluție de compromis, care să satisfacă pe toți, ci să se mărturisească limpede adevărul, ca «ceea ce s-a săvârșit să fie pus înaintea tuturor ochilor», după cuvintele canonului 82-lea.

Ereziile hristologice, însă, nu se pot combate cu ajutorul unui simbol: nu se poate demonstra adevărul întrupării Domnului prin imaginea unui pește sau miel. După câțiva ani, sfântul Gherman, patriarhul Constantinopolului, într-o scrisoare către episcopul iconoclast Toma, afirmă: «Reprezentarea chipului Domnului în icoane după înfățișarea Sa omenească servește pentru rușinarea ereticilor care asigură pe alții că El s-a făcut om numai în aparență, nu în realitate. De aceea, sinodul al cinci-șaselea cere o reprezentare directă și respinge pe cea simbolică, care nu-l înfățișează pe Iisus Hristos sub chipul Său autentic de om.

Prin urmare, canonul al 82-lea al sinodului cinci-șase constituie cea dinții expresie a învățăturii Bisericii despre icoane și arată posibilitatea de a se reda prin mijloacele artei, cu ajutorul unei noi simbolici, un reflex al dumnezeieștei slave. Canonul subliniază întreaga importanță și semnificație a realismului istoric și consideră chipul realist, — care indică, cu ajutorul simbolismului, o realitate spirituală, — drept unicul mod de exprimare a învățăturii ortodoxe. Canonul consideră că simbolurile «chipuri și umbre», nu exprimă deplinătatea harului, deși sînt vrednice de venerație și corespund nevoilor unei anumite epoci. Simbolismul iconografic nu este cu totul înlăturat, ci e trecut pe al doilea plan. Noi folosim și astăzi astfel de simboale, ca de exemplu reprezentarea a trei stele pe veșmîntul (maforion) Maicii Domnului pentru a exprima fecioria ei dinainte de Nașterea Domnului, în timpul și după această naștere, sau reprezentăm o mină binecuvîntînd din cer, ca să exprimăm prezența lui Dumnezeu. Dar simbolismul acesta ocupă un loc secundar și nu se substituie chipului personal.

Canonul 82 pune bazele a ceea ce numim canoane pentru pictarea icoanelor, adică ale unui anumit criteriu al chipului liturgic, tot așa cum în domeniul slujirii, Canoanele determină caracterul liturgic al diferitelor texte. Canoanele pentru pictarea icoanelor sînt principii care permit să apreciem dacă un anumit chip este sau nu icoană. Ele stabilesc concordanța dintre icoane și Sfintele Scripturi și arată în ce constă această concordanță, adică în realismul istoric și în cel simbolic, care oglindește cu adevărat împărăția lui Dumnezeu.

Să trecem acum la canonul 100 al sinodului cinci-șase. Iată textul său : «Ochii tăi să privească drept (înainte), și... cu toată paza ferește-ți inima ta (Prov. 4, 25, 23) — poruncește Înțelepciunea (lui Solomon) ; căci simțurile trupești lesne introduc în suflet impresiile lor. Pentru aceasta poruncim ca de aici înainte să nu se mai zugrăvească nicidecum și în nici un fel picturi care amăgesc vederea și care strică mintea și îndeamnă la aprinderea plăcerilor rușinoase, nici pe tablouri, nici într-altfel făcute. Și dacă totuși cineva ar îndrăzni să facă așa ceva, să fie excomunicat».

După conținutul său, acest canon nu are în vedere în mod special arta bisericească. E greu de presupus că în Biserică s-au folosit reprezentări care să «aprindă (sufletul) spre plăceri rușinoase». Acest lucru se poate mai curind înțelege în sensul că Biserica încearcă să pună capăt întinderii, în rindurile credincioșilor într-un chip simplu, a manifestărilor și rămășițelor păgânești. Fapt e că în epoca sinodului cinci-șase mai existau sărbători păgânești, oprite prin canonul 62 al acestui sinod, mai ales Brumaliile (solemnități în cinstea lui Bacus), dansurile în cinstea zeilor greci etc.. Firește, aceste sărbători păgânești și-au găsit o oglindire și în artele plastice, iar Biserica a considerat necesar să-și apere membrii ei de influența nefastă a acestor opere. Acest canon este important pentru noi prin faptul că, după cum ne arată formularea sa, Biserica cere de la membrii săi o anumită asceză nu numai în ce privește viața, ci și arta care oglindește viața și, la rîndul său, o influențează. Această grijă cu privire la latura morală a artei din afara Bisericii arată importanța foarte mare a acestei laturi în raport cu arta bisericească propriu zisă. În sensul acesta, canonul (sinodului trulan) reflectă un principiu de bază care străbate ca un fir roșu toate scrierile Sfinților Părinți și întreaga artă bisericească.

Traducere de ANATOLIE ZAREA

REVISTA REVISTELOR

1. Chipul Sfântului apostol Petru în Evanghelie. — 2. Capodopere ale muzeelor din Polonia. — 3. Renașterea și arta gotică. — 4. Vechea artă românească în muzeele din Europa. — 5. Vechi mozaicuri descoperite în Bulgaria. — 6. Frescele din Zemen. — 7. Miniatura florentină medievală. — 8. O nouă cronologie a Divinei Comedii. 9. Secolul de aur al tiparului polonez. — 10. Un cronograf românesc ilustrat, din secolul al XVIII-lea. — 11. Bizanțul și Occidentul, oglindite în istoriografia burgheză contemporană.

1. CHIPUL SFINTULUI APOSTOL PETRU IN EVANGHELIE. — S. Preobrajenski publică sub acest titlu în Журнал Московской Патриархии, Moscova, 1961, Nr. 6, pg. 60-65, un articol în care surprinde profilul spiritual al sfântului apostol Petru, caracterizat prin credință înflăcărată, temperament elocutor și spontaneitate. Odată cu chemarea lui la Apostolat (Luca V, 10, Matei IV, 9, Marcu I, 17) cuvintele Mântuitorului definesc finalitatea și vocația sfântului apostol Petru. El e chemat pentru totdeauna la pescuirea spirituală, el va arunca mrejele salvatoare ale Cuvîntului dumnezeiesc. Deși asistă la multe minuni, iar Mîntuitorul precizează că pe o credință puternică, tare ca și piatra, se întemeiază Biserica, nebiruită de niciun fel de puteri întunecate, pînă la sfîrșitul veacurilor, apostolul Petru încă mai vedea în Iisus Hristos un salvator național, care va elibera pe iudei de jugul străinilor și care va întindea o marea împărăție pămîntească. — Cînd Mîntuitorul prevestește viitoarele Lui pămîiri și moartea Sa, inima înflăcărată a lui Petru nu acceptă un astfel de sfîrșit. El ia deoparte pe Mîntuitorul și începe să-L mustre: «Să te ferească Dumnezeu, Doamne. Să nu ți se întîmple așa ceva». Mîntuitorul răspunde: «Înapoia Mea, Satano, tu ești o piatră de poticnire, gîndurile tale nu-s dumnezeiești, ci gînduri omenești». — Prin acest răspuns, Mîntuitorul îi sugerează lui Petru, că trebuie să pătrundă în marea taină a Patimilor, așa precum înainte, L-a recunoscut neclintit, ca Fiul al lui Dumnezeu. — În momentul slăvitei Schimbări la Față, sufletul simplu al apostolului Petru, e atît de puternic cutremurat, încît ar voi să prelungască fericirea acelei minuni. Ideea pămîirii de bună voie nu-i apare lui Petru ca acceptabilă, el credea că moartea și învierea despre care Mîntuitorul le vorbea Ucenicilor, — vor fi o apariție înălțătoare, zguduitoare ca și Schimbarea la Față. — La Cina cea de Taină, Mîntuitorul spală picioarele Ucenicilor Săi. Petru e uluit, vrea să refuze gestul sublim al umilinței divine: «Nu-mi vei spăla picioarele în veci». Mîntuitorul răspunde temperamentului nestăpînit al apostolului «Dacă nu te voi spăla Eu, nu vei avea parte deloc de Mine». (Ioan XIII, 8). În sufletul lui Petru se reînnoiește credința și înțelegerea a ceea ce face Mîntuitorul și îngrozindu-se de ce a făcut, exprimă îndată: nu numai picioarele, dar și minile și capul. În grădina Ghetsimani, din nou firea neputincioasă omenească, grăbită, izbucnește în actul prin care apostolul Petru taie urechea lui Malchus. Rivna zădărnica a lui Petru e muștrată. Intrînd în curtea mai marei lui preot, unde e adus Mîntuitorul, Petru în mulțimea frămîntată de patimile sălbătice, e sleit și părăsit de curaj. Chipul său abătut, profund îndurerat și tulburat, atrage atenția unuia din slujitori: Nu cumva ești unul din ucenicii lui

Hristos? Sub privirile atente ale celor ce-l înconjoară, apostolul e cuprins de neliniște, de teamă și se leapădă. O rudă a lui Malchus insistă: Nu te-am văzut eu cu El în grădină? Petru din nou s-a lepădat (Matei XXVI, 51-54, Marcu XIV, 47, Luca XXII, 50-51, Ioan XVIII, 10-11). — Petru își aduse aminte de proorocirea Mântuitorului, că se va lepăda de El și iese din curtea marelui preot, plângind amaric. În firea apostolului Petru se produce o vădită schimbare. Amara căință de cele întâmplate, recunoașterea caracterului său vulcanic, grăbit, micșorează îndrăgirea sa din trecut. Se știe că sfântul apostol Petru a fost răstignit cu capul în jos, după dorința lui, din respect și dragoste față de Cel răstignit pe cruce. Cu firea sa expansivă, oscilantă, cu temperamentul său năvalnic, cu inima sa sinceră, deschisă, — a slujit Mântuitorului. Simțind fulgerator greutatea păcatului, credința i s-a luminat prin lacrimi, iar dragostea a întărit-o prin smerenie. — Veacul apostolic ni-l arată pe sfântul apostol Petru, ca o «piatră» adevărată, referindu-se la actul de confirmare, de mărturisire apostolică, nu în sensul referitor la conducerea unică a Bisericii, după cum afirmă catolicismul. — Termenul indică calitățile unui propoveduitor puternic al credinței, în vremuri de greu impas, un conducător al sufletelor creștinilor. Biserica romano-catolică zadarnic urmărește să vadă în chipul apostolului Petru, justificarea preamăririi trufașe a episcopului din Roma. — Apostolul Petru e numit «piatră» pentru înalta sa recunoaștere, confirmare a lui Hristos, ca Fiul al lui Dumnezeu, primul care îl numește astfel pe Mântuitorul. Tocmai această expresie a credinței lui apostolicești apare ca o «piatră» puternică, menită să fie temelie Bisericii, neclintită pînă la sfîrșitul veacurilor. Răngul și puterea lui apostolicească nu-l deosebesc cu nimic de ceilalți apostoli, puterea le e dată în mod egal, de Hristos. De asemenea nu e în favoarea Bisericii romano-catolice nici porunca dată de trei ori lui Petru, «de a paște oile» deoarece aceasta înfărea și mai mult valoarea apostolului, căzut în păcat, în lepădare, în fața tuturor ucenicilor Mântuitorului (Ioan XXI, 15-22). — Ceiace este și mai puțin corespunzător chipului ideal al apostolului Petru, e scopul urmărit de episcopatul roman. Întreg sensul Evangheliilor, ce se referă la apostolul Petru și ceilalți apostoli, e acela de a descoperi măreția, divinitatea Mântuitorului și de a elimina tendința de predominare. Nu odată Mântuitorul arată că e nepotrivită e rivna apostolului Petru de a fi altfel decât ceilalți ucenici. În cuvintele Mântuitorului, se aude chemarea către smerenie, către renunțare la înfielitate pentru a se realiza frăția și dragostea dumnezeiască. Cu totul altfel vede Biserica romano-catolică acestea. Aproape toată istoria ei vorbește despre trufașa preamărire a papalității. Duhul mândriei și setei de a conduce, de a predomina, e cu îndrăzneală acoperit de numele sfîntului apostol Petru. Unde este credința înflăcărată a apostolului Petru, devotamentul lui față de preceptele lui Hristos, unde e iubirea lui plină de sacrificiu, slujirea față de dragostea dumnezeiască și nu atașamentul față de interesele omenești? Marea majoritate a papilor de la Roma a arătat că nu duhul creștin, evanghelic însulește papalitatea, ci duhul Romei păgine, atunci cînd revendică locul prim în conducerea bisericii universale. Sfîntul apostol Petru, în toate veacurile de existență a Bisericii lui Hristos, apare ca un chip luminos, de țarie, de neclătinare, pe urmele Mântuitorului, iar sufletul său e simbolul creștinului adevărat renăscut, din căderea în păcat, la o viață nouă, pentru ca trecînd prin această existență vremelnică, să capete cununa veșnic proaspătă a slavei. (I Petru V, 4).

2. CAPODOPERE ALE MUZEELOR DIN POLONIA. — P. Desargnes semnează în «Les Lettres Françaises», Paris, 1961, nr. 18, mai, un articol despre capodoperele muzeelor poloneze, ce au figurat în expoziția din Galeria de Arte Frumoase de la *Bordeaux*. Au fost aduse aici aproape două sute de piese, tablouri, sculpturi, obiecte de artă, de la muzeele din Cracovia, Poznan, Varșovia.

Trebuie reconsiderate toate istoriile de artă care nu insistă asupra centrelor de artă ca Praga, Cracovia, și trebuie rectificate opiniile unora care declarau arta și gîndirea Boemiei, Poloniei, drept germanice. Boemia, Slovacia, Polonia, recăpătîndu-și independența, sînt în măsură sa demonstreze că arta lor nu e artă provincială, artă «dependentă», cum se spunea.

Registrul breslelor pictorilor din Wrocław menționează 150 de maeștri ai picturii în mai puțin de două secole, XIV-XV.

Alte mari orașe ale Poloniei, de asemenea posedau o astfel de bogăție, încît Poznanul, Wrocławul sau Cracovia, trebuie socotite ca centre creatoare, dotate cu o

viață artistică proprie. Organizatorul expoziției insistă asupra anonimatului primilor pictori. Polonia e fără îndoială țara cea mai apuseană care a primit influența bizantină, însă o dată cu căderea Constantinopolului, în 1453, cu frământările din Biserica Rusă și Biserica Romană, arta poloneză e atrasă, definitiv, în sfera Occidentului. Influența școlii germane a fost preponderentă cu toată prezența pictorilor ruși de icoane și frescă. Ar însemna să mergi prea departe germanizind izvoarele artistice ale catapetesmelor poloneze. Wit Stwosz (în germană Veit Stoss), (1447-1533), marele sculptor care a existat cu geniul său atât Cracovia cât și Nürnbergul, nu rezumă toate schimbările și influențele din care s-a dezvoltat arta poloneză. Se știe într-adevăr că zidarii din Cracovia au lucrat la catedrala Sfântul Guy din Praga și invers, pictorii lui Carol al IV-lea, rege al Boemiei, erau apreciați la Cracovia.

De asemenea, autorul «*Coboririi de pe Cruce*» (Pieta, secolul XV, operă a școlii din Cracovia), a cunoscut fără îndoială dulcea strălucire a Madonelor, al căror tip a fost redat excepțional în Madona din catedrala Sfântului Guy. Chiar Germania primește influența meșterilor din Praga, iar erudiții încă n-au rezolvat problema de a ști care din ei s-au influențat unul pe altul: Theodoric de Praga și Bertram de Hamburg.

La Cracovia, Praga, Nürnberg și Austria (Passau) se creează în secolul XV o artă tot atât de valoroasă ca și aceea a Franței, Spaniei, Italiei sau Flandrei. Meșterii polonezi, cehi, germani, vor ajunge la o pictură destul de grea, care prin forma și strălucirea sa să se armonizeze cu aurul, emailul, care fac parte integrantă din tablou.

Ceea ce caracterizează pe meșterii polonezi din secolele XIV-XV, e precizia. Nici o pictură nu e atât de precisă și solidă. O poți considera puțin cam greoaie, dar sîntem în orice caz departe de vestitul romanticism național polonez. La Cracovia, pictorii rămîn în plin secol al XVI-lea, fideli tradițiilor medievale. Ei nu vor să se lipească de strălucirea fondurilor de aur, și dacă chipurile sînt din ce în ce mai caracteristice, dacă simți portretul, în cel mai mic personaj de pe catapetasmă, dacă perspectiva apare însuflețind tablourile într-un chip nou și de exemplu se ivesc în catapetasma cu Sfîntul Ioan Milostivul, jocuri de arhitectură, pe care Mihail Pacher și Albert Dürer le utilizau, acestea nu-s concesii făcute gustului nou, ci avem de-a face cu evoluția interioară a artei medievale.

Polonia va fi din ce în ce mai receptivă străinătății. Căsătoriile regilor cînd cu o italiană, cînd cu franceze, vor atrage la Varșovia, unde s-a mutat Curtea, diferiți artiști. Astfel, nepotul lui Jacques Callot, Claude Callot (1620-1687), își petrece douăzeci de ani din viața sa în Polonia, în serviciul regilor.

La Bordeaux se poate vedea un decor de plafon executat pentru regina Maria Cazimir de Arguien-Sobieski, în întregime în gustul lui Mignard. Marcello Bacciarelli, de asemenea lucrează mai mult de o jumătate de secol la Varșovia, unde moare în 1818.

A venit o perioadă cînd Friedrich de Prusia, Caterina a II-a a Rusiei, August al III-lea de Saxa, Stanislav-August de Polonia cumpărau colecții franceze, engleze, italiene. Diderot, contele Algarotti, Grimm, doamna Geoffrin sînt furnizorii. Caterina a II-a obține pe Falconet, Stanislav-August cheamă pe arhitectul Ludovic și pe pictorul Pillement. *Norblin* de la Gourdain (1741-1830), pictor francez, născut în Yonne, mort la Paris, e aproape necunoscut în Franța, însă rămînînd în Polonia de la 29 de ani, își petrece aici aproape întreaga viață, unde-și lasă întreaga operă. El interesează pe polonezi, deoarece a creat compoziții în cinstea eroului național Kosciusko, s-a interesat de costumele naționale, a lăsat o documentație prețioasă asupra vieții de la Varșovia. Mai mult, a întemeiat o școală. Italianul Bacciarelli (1731-1818) a predat la Universitatea din Varșovia, iar Claude Callot a condus școala de pictură a regelui Jan III. Cu *Norblin* pictura poloneză intră într-un climat cu adevărat francez. *Bellotto*, nepotul lui Canaletto, pictor pelerin la Dresda, Viena, München, va trăi 30 de ani în Polonia și va muri la Varșovia (1780). El a lăsat un inventar admirabil al arhitecturii și al vieții Varșoviei, un inventar atât de precis, încît arhitecții reconstrucției au putut, după ultimul război, să se servească de operele sale, ca de niște documente prețioase, pentru a redesea vechea cetate. Peisajele pictate de Bellotto, ce pot fi văzute la Dresda, la Leningrad, la Viena, se deosebesc de cele din Varșovia, aici parcă vînd să fie fidel descripției arhitecturii, narațiunii ceremoniilor. Se găsesc la Bordeaux 8 *Bellotto* varșovieni, de o admirabilă finețe a luminii, în care detaliile minuțioase nu rup unitatea tabloului. Expoziția insistă asupra rolului lui *Norblin* și măreției lui *Bellotto*. În secolul XIX, pic-

tura poloneză renaște. Cel mai original dintre pictorii de acum, *Mihalowski*, suferă la Paris influența lui Gericault. Un mare portret al lui Napoleon I, pe cal, arată că pictorul polonez avea un adevărat cult pentru împărat. Treizeci de tablouri prezintă istoria artei poloneze, mai ales în raporturile sale cu arta franceză.

Cea de a doua parte a expoziției (o sută de opere) e consacrată capodoperelor, păstrate în muzeele din Cracovia, Varșovia și Poznań. Colecția de tablouri a ultimului rege, Stanislas-August, cuprindea 2.300 tablouri, dintre care azi mai există 190. Ocupația germană a făcut să dispară aproape jumătate din bogăția națională. Sînt demne de menționat opere ale lui Sves von Kulmbach, Baldung Grien, Cranach, Tom Ring, Fabritius («Invierea lui Lazăr»), Lastman, Claesz-Heda, Largillière, Ribera, Zurbaran etc. Se remarcă o catapeteasmă de Bellegambe, de la sfîrșitul sec. XV, portretul contelui Potocki, de David, un admirabil Terbrugghen: «David cîntînd din harfă». Galeria orașului Bordeaux a găzduit aceste comori poloneze, care au alcătuit cea mai frumoasă expoziție a Poloniei în străinătate.

Sînt reproduce un tablou al *Coborîrii de pe Cruce* (școala din Cracovia și din Sacz, sec. XV, 10×15 cm), un tablou din biserica Augustinienilor (Cracovia, sec. XV, 9×12 cm, Bellegambe: Triptic, 14×10 cm).

3. RENAȘTEREA ȘI ARTA GOTICĂ. — În palatul dogilor, la Veneția, s-a amenajat la 10 iunie o expoziție de tablouri ale lui *Crivelli*, care rămîne deschisă pînă în octombrie. *Crivelli* s-a născut între 1430 și 1435 la Veneția, fiind contemporan cu *Botticelli* și cu *Bellini*. În 1465 îl aflăm în Zara (Dalmația, azi Iugoslavia), care în acea vreme era un teritoriu al Republicii. Lucrează mai tîrziu la Fermo, pentru contele Vinci, se reîntoarce la Ascoli, însoțește pe principele Ferdinand de Capua la Fabriano Pergola. Probabil că a murit între 1495 și 1500, la Fermo sau Ascoli. Artă lui a fost extraordinară. În loc să fi mers spre un centru mare ca Florența, el pleacă în Dalmația, unde pictorii venețieni erau mult căutați și apreciați. În Dalmația, dezvoltarea artelor era puternică. Aici se reîntoarce Giorgio Schiavone, care lucrează la Veneția, în orizontul său natal, unde revine cu *Crivelli*. Unii critici de artă au găsit că arta lui *Crivelli* e înrudită cu pictorii spanioli, flamanzi, sau *Botticelli*, însă toate aceste apropieri nu micșorează cu nimic originalitatea lui *Crivelli*. Artă lui se menține corect în cadrele stricte ale polipticelor, care impun pictorului anumite forme speciale. El pictează *ingeri*, cu albastru și roșu, pe *Maica Domnului* cu chip dumnezeiesc, ajungînd să realizeze o viziune monumentală și tragică, în care culorile se îmbină armonios. *Crivelli* redă cele mai fine detalii în tablourile *Maica Domnului* și *Iisus Răstignit*. Pentru el nu există discontinuitate între realitate și invenție: totul e pictură. *Maria Magdalena* ține vasul cu balsam în mîna, care e pictată cu o deosebită grație. Veșmintul său are strălucirea unor ape, sau a unei bijuterii. Pensula sa trebuie să slujească marea: durerea de pe un chip, fantezia unui detaliu. Opera lui *Crivelli* e expresia unor idei înaintate, o *prefigurare a artei gotice înainte de Renaștere*. Acest *pictor religios*, care a trăit și s-a ascuns în micile orașe ale Dalmației, e un jalon important al istoriei picturii. Sînt reproduce: *Maica Domnului cu Iisus în brațe*, 14×9 cm, *Punerea în mormînt*, 9×15 cm, *Maria Magdalena*, 9×15 cm (R. Desargnes, *Voir Venise et Crivelli*, în «Les Lettres Françaises», Paris, 1961, nr. 88, 15-21 Juin).

4. VECHEA ARTA ROMINEASCA ÎN MUZEELE DIN EUROPA. — Sub acest titlu, revista «La Roumanie d'aujourd'hui», București, 1961, nr. 8, publică un articol în care arată că la British Museum din Londra pot fi văzute piese de ceramică pictată, datînd din neolitic, descoperite în cursul săpăturilor făcute în țara noastră, la Cucuteni, lângă Iași. E vorba de două vase, unul intact, altul lipit, amîndouă împodobite cu spirale roșii, pe fond alb, decorație tipică pentru epoca respectivă. Unul are forma unei cupe, executată cu mult gust, model rar găsit în săpături. Vase de același gen au fost descoperite și în alte regiuni ale țării. Ele constituie ceea ce arheologii numesc «Civilizația Cucuteni», de la numele localității unde s-au descoperit primă dată. Printre alte opere din epoca medievală se numără cîteva potire, cu ornamente incizate, ce se află în Muzeul de Arte Decorative din Paris. Evul mediu a produs numeroase manuscrise împodobite cu frontispicii, cu chenare de o remarcabilă frumusețe și valoare artistică. Cel mai vechi din aceste manuscrise originare din Moldova se găsește tot în

străinătate, în Anglia, la Biblioteca Bodleiană din Oxford, și e descris în *Documente de artă română în vechile manuscrise (1922)*, de Ion Bianu. Acesta e o Evangheliie slavo-greacă, executată în Mănăstirea Neamțu, în Moldova, de către *călugărul Gavriil*, în 1429.

Textul în întregime, miniaturile și ornamentația policromă sînt făcute pe foi mari de pergament, de o excelentă calitate. Paginile de titlu ale celor două părți ale manuscrisului poartă fiecare două frontispicii în culori și textul în limba greacă. Miniaturile care acoperă o pagină întreagă prezintă o mare valoare, datorită chenarelor bogate și variate, motivelor arhitectonice și mai ales modului în care artistul a tratat chipurile omenești. Elementele și execuția arată o evidentă înrudire cu manuscrisele primitive italiene.

Articolul reproduce o pagină de manuscris cu frontispiciu și inițiale ornate (8×5 cm).

5. MOZAICURI VECHI DESCOPERITE ÎN BULGARIA. — În «La Bulgarie Nouvelle», Sofia, 1961, nr. 4, Teofil Ivanov, de la Institutul arheologic din Sofia, prezintă rezultatul descoperirilor din ultima vreme din țara sa. El scrie că pămîntul Bulgariei ascunde numeroase urme ale unor civilizații bogate, preistorică, antică și medievală. Bulgaria a fost întotdeauna la răspîntia drumurilor ce leagă Asia cu Europa, lumea egeeană cu nordul. Pămîntul ei a fost locuit de traci, pe care Herodot îi considera poporul cel mai numeros, după hinduși. E patria lui Orfeu, cel mai mare muzicant al antichității, patria îndrăznețului Rhésos, rege al tracilor, cu carul de aur, tras de cai năzdrăvani, mai albi decît zăpada, descris de Homer, ținutul gladiatorului Spartacus, care în numele libertății și al dreptății însuflețește la revoltă pe sclavii din Roma. Săpăturile arheologice au adus la lumina zilei frumoase obiecte de artă și urme de vechi clădiri: mormîntul Kazanlik, decorat cu fresce, datînd din secolul IV sau III al erei noastre, comoara de aur din Panaguriște, care sînt unice.

În primăvara anului 1960 s-a descoperit pe malurile Strumei, temeliele unei *biserici monumentale*, avînd lățimea de 35 m iar lungimea presupusă a fi de 70 m, întreaga clădire nefiînd complet curățată. După tehnica construcției, după pardoselile în mozaic, și numeroasele obiecte găsite aici, biserica a fost construită în secolele V-VI. O alee largă de 2 m și pardosită cu lespezi de piatră, pătrate (din care nu s-au degajat decît 12 metri), duce spre intrarea în clădire. Un șir de stîlpi din marmură albă înconjură biserica. Vizitatorul e răpit de frumusețea mozaicului, care, împotriva incendiului care a distrus locașul pînă în temelii, a ajuns pînă în zilele noastre aproape intact, încîntîndu-ne prin compoziția sa, prin motivele decorative și armonia culorilor sale. Ceea ce acum 1500 de ani atrăgea pe eredităcioși, ne încîntă și astăzi.

«Vrei să cunoști pe autorul acestei opere minunate, care-ți mîngîie ochii?», astfel începe inscripția în mijlocul mozaicului, îngrijit compus din cuburi de marmură neagră și aurită. Așa zisa operă în sine reprezintă două mari dreptunghiuri, pline de octogonuri în care se înscrie rozele cu patru foi, simbolizînd *crucea creștină*. Un larg chenar, compus din diverse figuri geometrice, formează bordura. Din tindă dai într-o sală (10×3,5 m). Aici motivele ornamentale se deosebesc unele de altele: găsim pești și păsări înconjurate de o lișie, în care figurează flori cu tulpină. În ultima perioadă a existenței bisericii, arcada a fost închisă, zidindu-se spațiile dintre coloane. Tinda te introduce într-un fel de al doilea nartex, pavat cu cărămizi groase, bine arse. Tinda a fost încorporată navei, cînd a fost închisă arcada. Din această epocă datează frumosul mozaic cu inscripție greacă. Motivele decorative ale mozaicului navei (largă de 8,75 m): dreptunghiuri, pătrate, cercuri ce se întretaie, se încrucișează, iederă etc., formează un tot armonios. Găsești imagini: pești, păsări, motive simbolice fundamentale în repertoriul mozaicurilor și picturii creștinismului primar (secolele IV-VI). Acest mozaic e puțin mai vechi decît acela cu inscripție greacă al pardoselii arcadei. Pe mozaic se sprijineau coloane, capituluri, bucăți de marmură, tăiate în formă de cruce, care acopereau iconostasul. Sub biserică, la o adîncime de un metru și jumătate, s-au descoperit urmele unei clădiri încă și mai vechi. Camerele, ale căror praguri și temelii sînt încă vizibile, erati așezate în jurul unui peristil. S-au găsit de asemenea tuburi de canalizare. Numeroase obiecte descoperite, vase de argilă și sticlă, monezi, aruncă o nouă și bogată lumină asupra acestui oraș bizantin necunoscut, ale cărui ruini zac sub

orașul Sandanski. Nu cunoaștem încă numele orașului, probabil că e vorba de vreun Scaum sau o *reședință episcopală*, inscripția menținând într-adevăr de un episcop. Mozaicurile au fost păstrate în subsolul noii clădiri. Muzeul principal, care posedă opere de artă și obiecte rare, de o considerabilă valoare arheologică, provenind de la vechiul oraș dispărut și împrejururile sale, — va fi instalat și deschis în curând.

6. FRESECELE DIN ZEMEN. — Athanase Bojkov (*Les fresques de Zemen*), în «La Bulgarie d'aujourd'hui», Sofia, 1961, nr. 4, pp. 12-14, arată că aproape toate mănăstirile bulgare sînt așezate pe înălțimi foarte pitorești, ca de exemplu: Rila, Batskovo, Preobrajenski, pentru a nu cita decît cîteva, care prin silueta și proporțiile lor, sînt în perfectă armonie cu peisajul înconjurător. Dorința călugărilor de a se izola de lume, refugiindu-se în munți, în locuri inaccesibile, nu e de ajuns pentru a explica acest fapt. Pe timpul stăpînirii otomane, strămoșii noștri, — scrie Bojkov —, preferau să-și construiască lăcașurile de rugăciune departe de drumuri, în locuri îndepărtate, unde cuceritorul musulman nu pătrundea. Inclinarea pentru frumusețe a laicilor se unea astfel cu gustul eremiților pentru singurătate. E mult mai probabil că alegerea acestor locuri se datorează sentimentului viu al frumuseții naturii. Strămoșii noștri, meșterii constructori, știau să adapteze arhitectura, peisajului. Mănăstirea Zemen nu face excepție de la această regulă, ea e cățărata pe versantul Balcanilor, spre apus, înconjurată de fagi, cu o deschizătură de perspectivă admirabilă, de munți ce coboară spre Valea Strumei. Mînăstirea a fost construită acum mai bine de 600 de ani, remarcabilele fresce, datînd din anul 1360. Nu e cunoscut creatorul lor, ca și meșterul care ne-a lăsat capodoperele bisericii din Boiana. Creatorul frescelor dă dovadă de o viziune artistică originală și tratează subiectele într-un mod diferit de acela al pictorilor bizantini. Poate că el a studiat pictura la vreun discipol al celebrului Manuel Panselinos, dînd glas totuși tradiției locale și producînd o operă originală. Trebuie să fi studiat și iubit viața în mod atent, deoarece observa tot ceea ce-l interesa, simțind frumusețea cotidiană a oamenilor, pe care a prins-o în operele sale.

Astfel, printre scenele biblice pictate, vedem o scenă reprezentînd Răstignirea, în care figurează ierari. Iconografia epocii introduce în scenele religioase detalii realiste, împrumutate de la modul de viață și mediul istoric înconjurător. Frescele din Zemen trădează un viu sentiment al valorilor decorative. Conturile sînt totdeauna accentuate, ceea ce face pe unii specialiști să vorbească despre «monumentalitatea lor grafică». Deși linia nu e suplă, elegantă, ca în alte picturi ale epocii, totuși ea e mai directă, mai greoaie, fără a fi schematică.

O anumită puritate și limpezime redă chipurilor farmec și vibrație. În colorit predomină tonurile pale: albastru, verde, roșu, tonuri decorative, ce corespund tratării realiste a figurilor, în stilul direct al picturilor. Portretele despotului Dejan, căpetenie boierească a regiunii și femeia sa, Doia, cit și ale personajelor laice, de asemenea zugrăvite în colțul de apus al bisericii, sînt veridice, pline de viață, tratate într-un chip realist. Portretul Doiei face pe unul din criticii de artă, să spună: «E una din cele mai frumoase femei, ce au trăit cîndva în țara noastră».

Pictorul din Zemen a pictat personajele sale cu o mare libertate artistică, dînd dovadă de un dar remarcabil de observație a detaliilor, de un spirit pătrunzător și reușind să redea viața interioară a modelelor sale. Mînăstirea Zemen e un monument excepțional de frumos al culturii și vechii arte bulgare. În cartea de aur a bisericii figurează aceste rînduri, scrise recent: «Mînăstirea din Zemen e un monument excepțional de frumos al culturii bulgare. Frescele sale sînt cele mai bune din pictura murală a secolului al XIV-lea. Ele au cîștigat o valoare deosebită în prezent, mai ales după distrugerea de către fasciști a bisericilor secolului al XIV-lea, la Novgorod și în alte părți...» Aceste aprecieri semnate de D. Lihacev, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., confirmă ceea ce a spus acum mai bine de 20 de ani, un alt specialist rus, A. Grabar, arătînd că studiul frescelor din Zemen «prezintă un interes care depășește cadrul problemelor referitoare la istoria artei bulgare».

Revista reproduce trei fresce în culori: fresce de la strane (22×13 cm), «Pregătirea Răstignirii» (6,5×10 cm), despotul Dejan și o fotografie monocromă a mînăstirii (18×19 cm).

7. MINIATURA FLORENTINA MEDIEVALA. — Mario Salmi publică în «Academie e biblioteche d'Italia», XX (1962), nr. 1-2, pp. 8-23, un articol cu titlul de mai sus, arătând că arta florentină a miniaturii își are izvoarele în mozaicurile bisericilor. În documente se pomenește de un florentin, Bartolomeo di Giovanni, încă din anul 1240. El continuă pe miniaturistii precedenți, orientați spre formele meridionale, romane sau bologneze.

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, la Florența ca și în alte centre, continuă să domine influența miniaturii bologneze, care, cea dintâi în Italia, a știut să asimileze pe un substrat bizantin, modul de decorare a cărții venite din Franța, — și să-l difuzeze după un limbaj estetic propriu. Codicele Vetus et Novum Testamentum din Biblioteca Lauzeriană, ale cărui miniaturi se remarcă printr-un desen viguros și o culoare clară, exemplifică arta florentină, foarte apropiată de pictura lui Cimabue. Influența acestuia se resimte și în Coralul din Museo Civico din Bologna, în manuscrisul *Supplicationes Variae*, aflat în Laurenziana, scris între 1293 și 1300, ilustrat de trei miniaturisti, unul din ei fiind probabil Manfredino d'Alberto și în cei doi graduali din Muzeul San Marco. Și Giotto a influențat la rândul său miniatura florentină. Un contemporan al său, Pacino di Bonaguida, influențat de marele maestru, e autorul miniaturilor din *Imagines vitae Christi*, ce se află în Biblioteca Morgan (nr. 643) și al cunoscutei *Biblia Trivulziana*, care se află acum în castelul Sforza din Milano. Caracterul intens pictural al miniaturilor din *Imagines vitae Christi* este exemplificat în «Inverea lui Lazăr», care ne permite să vedem caracterul giottesco al compoziției. De asemenea exuberanța decorativă din miniaturile Bibliiei este atenuată de o anumită gravitate și masivitate, care ne conduce tot la Giotto.

Alături de Pacino trebuie menționat un alt miniaturist florentin, Maestro della Santa Cecilia, care a știut să creeze figuri avântate și bine definite, dovedind un simț viu și ascuțit al imaginii narrative, îndeosebi în redarea vieții Sfintei Margareta. O urmă a influenței lui se găsește în vestitul *Landario* din Biblioteca Nazionale din Firenze. Tot în acest *Landario* se identifică influențele miniaturistilor sienezi, al căror colorit incitant pătrunde și se afirmă în Florența, îndeosebi între 1330 și 1340.

Alți interpreți ai tendințelor sieneze sînt Dominico Lanzi, Iacopo di Casentino și câțiva anonimi, dintre care unul a împodobit un manuscris al operei lui Dante, în 1437. Trecînd în revistă și pe ceilalți caligrafi și creatori de frumusețe grafică, Mario Salmi își încheie articolul cu concluzia că arta miniaturii, în Firenze, a urmat drumul picturii, distingîndu-se printr-o sobrietate proprie, printr-o măsură și un acord între elementele figurative și cele decorative. Un număr de 16 reproduceri, bine alese, ilustrează textul.

8. O NOUA CRONOLOGIE A DIVINEI COMEDII. — Sub acest titlu, Titus Pîrvulescu publică un articol în «Revista de filologie romanică și germanică», IV (1960), nr. 1, pp. 73-89, în care arată contribuția lui George Coșbuc la studiul operei lui Dante. Se arată că în Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. se află un caiet, alături de sute de foi, scrise de G. Coșbuc, privind cronologia și interpretarea *Divinei Comedii*. Se știe că activitatea poetului nostru ardelean nu s-a limitat numai la traducerea operei lui Dante, dar el a fost totdeauna interpret și comentator. Titus Pîrvulescu prezintă opiniile câtorva comentatori ai lui Coșbuc și apoi, după datele furnizate de manuscrisele coșbuciene, arată că poetul a fixat data cînd începe acțiunea *Divinei Comedii*, la răsăritul soarelui, vineri 28 martie 1298. Analizînd durata călătoriei, el descrie cele șapte zile ale viziunii lui Dante: 1. Dante împreună cu Virgiliu intră la începutul nopții în infern. 2. A doua zi se află în bolgia a patra a ghicitorilor. 3. Amîndoi poezii ajung pe insula Purgatoriului. 4. Ei petrec ziua în Antipurgatoriu. 5. În a cincea zi, poezii intră pe poarta purgatoriului și-si petrec ziua cu trufașii, pismărelii și mînioșii. 6. În cursul celei de a șasea zi, trec pe lângă cei risipitori, lacomi și desfrînați, ajungînd pînă la ultimele trepte care-i despart de paradisul terestru. După ce se trezesc, intră în paradisul terestru. 7. În a șaptea zi, Dante înfîlnește pe Matilda și pe Beatrice. Bea apă din Lethe și Eynoe, iar acțiunea din purgatoriu se sfîrșește la miezul zilei. Poetul ardelean identifică ziua aceasta din paradisul terestru fiind seamă de toate elementele date de Dante, cu Joia Mare. Ultimele zile ale viziunii, în care Dante nu mai descrie nici seara, nici dimineața, fiindcă în paradis nu există noapte, adică joi, vineri și sîmbătă, sînt numite de Coșbuc, *Triduum Sacrum*. Dante și Beatrice trec din seara zilei

de joi în dimineața zilei de joi, câștigând astfel timpul echivalent cu noaptea de sâmbătă spre duminică, pe care au «sărit-o» în infern.

George Coșbuc ajunge la concluzia că drumul lui Dante în paradis nu durează doar 24 de ore, după cum afirmă cei mai mulți comentatori, și aduce dovezi pentru călătoria lui Dante în paradis, în zilele de vineri și sâmbătă, din paralelismul cu datele rituale din Săptămîna cea Mare. În cerul lui Marte, Dante vede două raze, formînd o cruce, iar pe ea, Hristos. Deci creștinii văd pe Mîntuitorul răstîgnit pe Cruce, în Vinerea Mare, cînd se celebrează Răstîgnirea, moartea și îngroparea Sa. În cerul înstelat, toți sfinții din paradis cîntă: «Pe Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt cîntă tot paradisu-ntru mărire. Așa că mă-îmbată suavul cînt» (Par. XXVII, V, 1-3). G. Coșbuc se întreabă: «Nu este aceasta un indiciu despre timpul cînd Dante se află în cerul înstelat?»... Acești lucruri ne arată — spune G. Coșbuc — și triplul examen la care e supus Dante și prezența sa în careul îngerilor, în nox angelica, noaptea din Sîmbăta Mare spre duminica Paștelui. Viziunea lui Dante se întrerupe brusc, în dimineața zilei de Paști. Deci, după Coșbuc, acțiunea Divine Comedii se desfășoară de-a lungul a nouă zile, acest număr jucînd un rol deosebit în opera lui Dante: de la răsăritul soarelui din ziua de vineri 28 martie, zi cînd au fost create soarele și luna, și se încheie la răsăritul soarelui din a zecea zi a viziunii, zece era numărul perfecțiunii, adică în dimineața zilei de 6 aprilie 1298, era noastră, adică în ziua în care a căzut Paștile în acel an.

Prin acest mod de interpretare și fixare a itinerariului lui Dante, George Coșbuc ne dă posibilitate să înțelegem și mai bine nu numai alegoriile poemului, ci și frumusețea poeziei marelui geniu al poeziei italiene. Cronologia descoperită de poetul nostru romîn pune și mai bine și mai clar în valoare, etapele și simboalele poemului lui Dante și, ca și acesta din urmă, nu ține seamă de comentatorii care l-au precedat și de autoritatea papală.

9. SECOLUL DE AUR AL TIPARNIȚEI. — Stanislaw Peters, în «Le siècle d'or de l'imprimerie», în «La Pologne», Varșovia, 1961, nr. 8, pp. 25-26, consideră că descoperirea tiparului a avut în Polonia urmări hotărîtoare pentru triumful Renașterii. Tiparnița apare ca un mijloc cu mult mai bun decît scrisul manual, pentru a propaga ideologia nouă, pentru a informa publicul cu privire la descoperirile științifice și pentru a populariza operele clasicilor și ale anticilor. Datorită activității tipografilor, operele scriitorilor polonezi încep să se răspîndească într-un cerc tot mai larg. Totuși, editarea cărților necesită importante fonduri, trebuiau înființate fabrici de hîrtie, ateliere de legătorie, de xilografie. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, la Cracovia are loc o dezvoltare rapidă a tiparului. Cracovia era pe atunci capitala Poloniei, poseda unica universitate din țară și era sediul administrației bisericești. Curtea regală, ierarhia bisericească și universitatea, aveau nevoie de cărți, care erau importate, la început, cu mari cheltuieli, din străinătate. Tipografiile primară privilegii și totodată numeroase comenzi. Prima carte tipărită apărui în 1473, la Cracovia, la 28 de ani de-abia după descoperirea tiparului la Maastricht. Pînă în secolul al XV-lea, tiparul nu înregistreză mari realizări în Polonia. Nici activitatea bavarezului Kasper Strauer, nici prima tiparniță din lume, adaptată la nevoile de publicare a cărților Bisericii Ortodoxe, nici alte încercări în afară de Cracovia (spre exemplu: atelierul lui Kasper Elyan la Wrocław, sau acela al lui Konrad Baumgarten la Gdansk), nu au o mare însemnătate. Cererea de cărți era considerabilă în Polonia. Cea mai mare colecție de cărți era aceea a regelui Zygmunt August. Episcopul Piotr Wolski aduse cu sine multe cărți din călătoriile sale diplomatice. De asemenea aveau frumoase biblioteci, profesorii Academiei din Cracovia, ca Arnolf de Mirzyniec, Piotr Swietopelk de Zabrec etc.

Cărțile se importau din Nuremberg și Leipzig. Tiparul în Polonia a necesitat investiția unor importante fonduri, și numai cînd bogatul negustor de vin Ioan Haller se interesă la Cracovia, numai atunci a putut fi întemeiată prima tiparniță, capabilă să satisfacă importante comenzi, universității. Haller începe printr-o ediție de cărți de rugăciune, retipărite nu mai puțin de 12 ori. După aceasta, el publică operele filozofilor antici, opere de matematici, juridice, geografice. El obține monopolul editării și vânzării cărților de rugăciune. Aduce de la Metz, pe vechiul său asociat Hochfeder, care și mută atelierul său la Cracovia. Hochfeder se specializează îndeosebi în tipărirea operelor laice, mai ales cărți de filozofie și științe sociale, iar Haller execută comenzi de

cărți liturgice. Haller preia după un timp și tiparnița lui Hochfleder, devenind astfel, și pentru mulți ani, editorul principal al țării. Meritele sale în răspîndirea civîntului tipărit în Polonia, au fost mari. S-a puresc la tipărirea operelor poezilor iluștri: Pavel de Krosno, Dantyszek, Krzycki și alții. Din tiparnița sa ieșiră de asemenea cele două publicații monumentale: Codul civil polonez al lui Ioni Laski și primul text al Constituției din anul 1507. Ilustrații xilografice, din ce în ce mai mult reprezentînd scene din viața epocii, vin să completeze textul cărților. Tipograful cracovian Florian Ungler se numără printre spiritele cele mai vii și mai active. Excelent specialist, el acordă o mare importanță selecției literelor, caracterelor tipografice, pentru a face față dificultăților ortografice ale limbii poloneze, însă cel mai mare merit al său rămîne acela de a fi publicat opere în limba națională. Una din acestea a fost traducerea unei cărți de rugăciuni, intitulată «Raiul sufletului», întocmită de Biernat din Lublin. Puțin după aceasta, Florian Ungler publică operele eminenților umaniști polonezi, Pavel de Krosno și Jan Dantyszek, cit și opere ale matematicienilor, opere de geografie, științe naturale, muzică, filozofie. Apariția cărților poloneze stîrnește marele interes al societății. Tipografiile împrumută din străinătate noi sisteme de tipar și ilustrare corespunzătoare conținutului umanist. Trebură găsită forma grafică a sunetelor poloneze, trebuia stabilite principiile artei grafice. Silezianul Ieronim Wietor, vechi elev al Academiei din Cracovia, marchează o nouă eră în tiparul polonez. El editează pe clasicii și umaniștii italieni, vienezi și polonezi. De sub teascul său ieșiră traduceri poloneze destinate maselor largi: «Convorbirea regelui Solomon cu Marcholb», «Viața Domnului nostru Iisus Hristos». Wietor s-a gîndit de asemenea la întocmirea de dicționare și manuale ale limbii poloneze. Tipograful Maciez Sjarfenberg se consacră îndeosebi gramaticii și limbii polonaise. Satira lui Mikolaj Rej: «Scurtă dezbateră între trei persoane: Domnul, Primarul și Părintele». Tot el publică cu litere ebraice: «Elementale hebraicum». Tipografiile din Cracovia au popularizat în Polonia operele anticilor, au stabilit contacte cu curentul umanist din Italia și Germania, au cucerit dreptul intrării limbii poloneze în literatură.

Articolul reproduce în culori o miniatură dintr-o carte de rugăciuni din Biblioteca Jagellană din Cracovia, cu decor marginal somptuos (40×30 cm), o scenă biblică dintr-o xilografură din secolul XVI, tipărită la Cracovia (12×8 cm), o pagină frontispiciu, versiunea poloneză a operei scriitorului grec Lucian, tipărită la Cracovia, 1578, o pagină din «Epistoles morales», ale lui Teofilact de Samosata, traduse de Nicolae Kopernik, tipărită de Jan Haller la Cracovia, 1509. De asemenea e reproducă Dieta Poloneză, o gravură în lemn, care a apărut prima dată în «Statute și Privilegiile ale Cracoviei», în 1507 (15×30 cm).

10. UN CRONOGRAF ROMIN ILUSTRAT DIN SECOLUL AL XVIII-LEA. —

I. Barnea, *Un cronograf român ilustrat din secolul al XVIII-lea*, în «Studii și Cercetări de Istoria Artei», București, 1960, nr. 2, pp. 184-195, scrie că repertițiile de istorie universală, cronografele alcătuite la Bizanț, și care începeau cu creația lumii, au fost traduse și au avut o largă răspîndire în literatura romînă, în secolele XVII-XVIII, constituind un izvor bogat pentru decoratorii de manuscrise. Dintre cronografele romînești în manuscris, cel mai bogat împodobit e manuscrisul romîn nr. 1070 din Biblioteca Academiei R.P.R. (O descriere sumară a cronografelor romînești, din Bibl. Acad. R.P.R., se găsește la Iulian Ștefănescu, *Cronografele romînești de tipul Danovici*, în «Revista istorică romînă», IX, 1939, pp. 1-77).

Manuscrisele nr. 1469, 1926, 2609, 4243, de asemenea sînt frumos împodobite. Unele din ele au fost executate în secolul XVIII, la școala slavonească de la biserica Sf. Gheorghe-Vechi din București, sub conducerea dascălului artist, «popa Flor». Manuscrisul nr. 1070 provine din colecția M. Gaster. Manuscrisul în folio (31×19 cm) are 549 foi de hîrtie, conținînd, în afară de cronograf, «Disputa dintre Silvestru, Papă al Romei, și evreul Eraclie», lista împăraților romani și bizantini, a sultanilor turci, a patriarhilor Constantinopolului, «Învățăturile împăratului Vasile Macedon» (ff. 469-549). Pe ultima filă se găsește numele autorului manuscrisului: Costandin Săidăcariul (meșter care luera odoare bisericești), feciorul popii Ioanichie ot Mogoșoaia, mort în 1758.

Unele din miniaturile conținute de cronograf sînt executate în acuarelă, altele cu cerneală, iar unele numai în creion, sau neisprăvite. I. Barnea descrie chenarul titlului desenat cu acuarelă pe prima filă și care a rămas neisprăvit. Titlul e următorul:

«Letopiseși, ce s(e) zice Cartea (În)părașilor scoasă de pa grece pre limba rominească de înțeles și spune istorii foarte frumoase, alese din Biblie (sic!), începînd depă la începutul lumii, căți împărași izraeliteani au fost și apoi împărașii elenești și grecești și cei turcești, tot pre anume spune, care cum au împărașit și ce războaie au bătut». O serie de miniaturi cu subiecte din Vechiul Testament: Geneza, David, «Sampson tarele». Frații lui David apar îmbrăcați în costumele boierilor romîni din secolele XVI-XVIII. Pe o pagină întreagă e înfașiat «David împărat și prooroc», șezînd pe tron. Leviții chemați de împăratul Iosafat, feciorul lui Asa, pentru a învăța pe popor Legea Domnului, au chipurile și îmbrăcămîntea asemănătoare cu a boierilor vremii din Țara Rominească, foarte aproape de pictura unor biserici din secolul al XVIII-lea. Alte miniaturi sînt făcute în acuarelă, parte în creion sau în peniță.

Cele mai originale și interesante sînt miniaturile reprezentînd pe împărașii bizantini: împăratul Teodosie al II-lea cel Mic (408-450), împărăteasa Evdochia-Athenaïda. Chipurile și costumele sînt ale domnilor, domnișelor și boierilor localnici contemporani. Motivul floral de pe tronul împăratului și mantia Evdochiei poate fi întîlnit în sculptura în lemn și în piatră a monumentelor din secolul XVIII, din Țara Rominească și în decorul icoanelor. O deosebită atenție e acordată lui «Justinian cel Mare». Textul subliniază decăderea morală a împăratului iconoclast Constantin V Copronim (740-775). O originală miniatură în cerneală se referă la Leon al VI-lea cel Înțelept (886-912). Alte miniaturi, nu au ceva deosebit. Lui Alexios I Comnenul (1081-1118) i s-a dat o deosebită atenție (f. 400). Frontispiciul final al istoriei imperiului bizantin e executat cu deosebită îngrijire, în el apărînd trei medalioane, despărțite prin lujeri. Figurile împărașilor turci sînt executate, unele rudimentar, sau grăbit, iar altele sînt neterminate.

Ultima miniatură a manuscrisului e o acuarelă înfașînd Sinodul I Ecumenic (f. 477). Pentru celelalte sinoade ecumenice a fost lăsat loc liber pe ff. 498, 501, 503, 504, 514. Miniaturile manuscrisului romîn nr. 1070 din Biblioteca Academiei R.P.R., deși originale, ating un nivel mediocru, de execuție. Înțîlnim același sistem de reprezentare pentru mai multe scene, figuri care sînt redată în mod stîngaci. Imbrăcămîntea e tratată simplist. Desenatorul poseda totuși o înțelegere a stilizării florale, din pictura murală. Ele ne apar mai degrabă opera unui zugrav de biserică, decît a unui meșter iconograf, ori miniaturist, avînd totuși putere narativă și expresie, uneori și o notă de caricatură.

Frontispiciile, inițialele înflorate sînt cele ce circulau în manuscrisele și documentele din secolul XVIII, unele fiind chiar expresie a influenței tiparului. În ceea ce privește izvorul de inspirație, artistul a luat din realitatea înconjurătoare și imaginația sa, iar temele ilustrate nu-s decît un aspect al trecerii de la arta feudală, cu caracter religios, la cea modernă, cu caracter laic.

Manuscrisul rominec nr. 1070 constituie un progres real față de manuscrisele rominești nr. 1329 (Divanul lui Dimitrie Cantemir), 1753, și manuscrisul rominec nr. 1389 (un alt cronograf), amîndouă considerate a fi scrise tot de Costandin Săidăcariul. O dată cu apariția și răspîndirea tiparului, ilustrarea și decorarea manuscriselor trec pe un plan secundar.

11. BIZANȚUL ȘI OCCIDENTUL OGLINDITE ÎN ISTORIOGRAFIA BURGEZA CONTEMPORANĂ. — Revista «Probleme de istorie», București, 1961, nr. 3, pp. 115-195, publică traducerea studiului: A. P. Kajdan, G. G. Litavrin, Z. V. Udalțova, *Vizantia i zapad v sovremennoi burjuaznoi istoriografii*, «Protiiv falsificății istoriei», Moscova, Sofekghiz, 1959, prezentînd modul în care istoriografia occidentală caută să opună cultura unui popor, așor oppoare, să opună dezvoltarea Bizanțului, Occidentului. Încă din secolul trecut, istoricul I. P. Fallmerayer (*Fragmente aus Orient*, vol. II, Stuttgart, 1845), susținea că istoria bizantină nu e continuarea istoriei lumii antice, iar pe slavi îi considera «dușmanii noștri seculari». Istoricii burghezi contemporani vrînd să

dovedească aparenta deosebire dintre orînduielile sociale din Bizanț și Occidentul medieval, au afirmat că structura orășenească, în relațiile agrare, puterea de stat bizantină, se deosebeau fundamental de instituțiile corespunzătoare din Europa Occidentală. Filologul F. Dölger, din München (*Byzanz und die europäische Staatenwelt*, Speyer am Rhein, 1953), susține că orînduielile sociale din imperiul bizantin au rămas neschimbate din antichitate, negînd orice evoluții în structura agrară și nerecunoscînd nici un fel de trecere de la formațiunea sclavagistă la cea feudală. Istoricul francez L. Bréhier (*La Civilisation byzantine*, Paris, 1950), a zugrăvit tabloul unei stagnări sociale. G. Ostrogorski (*Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, Bruxelles, 1956), înțelege mai aproape de adevăr dualismul propriității feudale. Conform concepției istoricilor occidentali, ar reieși că în Bizanț n-a avut loc o revoluție în domeniul material, ori în cel spiritual H. Steinacker, într-un volum, în colecția «*Historia mundi*», 5, Berna, 1956, arată că Bizanțul îmbinînd concepția despre lume, moștenită din antichitate, cu creștinismul, nu a adus, spre deosebire de Occident, nici o contribuție nouă la tezaurul ideilor. Istoricii englezi N. H. Baynes și H.S.L.B. Moss, leagă perioada de tranziție de activitatea împăratului Constantin, care a reușit «să producă o interacțiune» între cultura păgînă, tradiția romană și creștinism, dînd ca rezultat: imperiul bizantin. I. Vogt (*Constantin der Grosse und sein Jahrhundert*, München, 1949), afirmă că Constantin a săvîrșit două revoluții: mutarea capitalei la Bizanț și adoptarea creștinismului ca religie oficială.

P. Lemerle ignoră faptul că, cauzele dezvoltării sociale nu rezidă în politica fiscală sau în schimbarea numărului brațelor de muncă. Istoricul englez H.S.L.B. Moss susține că creștinismul nu a făcut decît să ușureze procesul unirii celor trei elemente, idei, într-un tot unitar: religia, monarhia, civilizația, care au devenit stîlpii noului imperiu. În genere, istoricii occidentali ignoră rolul maselor populare în procesul de trecere de la societatea sclavagistă la cea feudală. Istoricii sovietici: N. V. Levcenko, E. E. Lipsiț, N. V. Pîgulevskaia, A. P. Diakonov, Z. V. Udalțova, A. G. Dimitriev, au subliniat în lucrările lor importanța acțiunilor păturilor de jos, exploatate, lupta dusă de sclavi, de coloni, împreună cu slavii, goții, avarii, arabii, împotriva imperiului sclavagist. «Năvălirea barbarilor» înseamnă popularea unor teritorii imense ale imperiului, ce duce la împărțirea domeniilor marilor proprietari funciari, ușurînd situația țărănimii bizantine și dînd o lovitură polisului sclavagist. Apar mase ale noii populații muncitoare, care trăiesc în obști rurale, iar procesul trecerii la feudalism devine o realitate și pentru imperiul roman de Răsărit. Obștea rurală devine acum nucleul principal al formării noilor relații de producție. Bizanțul nu e continuarea imperiului roman tîrziu, ci o nouă societate, cu o bază social-economică, calitativ diferită. Mișcarea revoluționară și năvălirile «barbarilor» duc la o largă răspîndire a obștei rurale, a micii posesiuni funciare țărănești, accelerînd apariția modului de producție feudal. O altă deosebire accentuată de occidentali e aceea că dacă în Occident, evul mediu timpuriu a adus cu sine decăderea vieții orășenești, în Bizanț, orașul ar fi rămas factorul economic și cultural, determinant în tot cursul existenței sale.

Dacă cercetăm izvoarele directe cu privire la viața imperiului (Bazilicalele), Codul Dreptului romano-bizantin de la sfîrșitul secolului al IX-lea, chrisoboulul lui Vasile II (992), Cartea eparhului, — constatăm că în orașele bizantine, pînă în secolele XIV-XV, nu există vreun germene al sistemului capitalist al economiei și luptei de concurență. Organizarea meșteșugurilor și comerțul prezintă un caracter tipic medieval, iar negustorii bizantini asigură populația cu obiecte de consum. Un mare număr de orașe bizantine capătă un caracter agrar în secolele VII-VIII: Atena, Corint, Pergam. În secolele VII-IX, Bizanțul are o reducere de producție-marfă. Istoricul român E. Frances, în câteva studii publicate în «Byzantinoslavica», 1954, arată că în secolele XIII-XIV apare o nouă mișcare socială în orașele bizantine, împotriva dominației feudalilor din orașe, ceea ce e întru totul adevărat. Istoricii americani și vest-germani subliniază insistent absolu-

ismul împăraților bizantini, iar istoricii francezi găsesc «trăsături democratice» în caracterul puterii imperiale la Bizanț, «idealizînd pe basilei». Pînă în secolul X nu a existat la Bizanț instituția moștenirii tronului, iar titlurile demnitarilor erau pe viață. Dreptul bizantin privea pe împărat ca pe trimisul lui Dumnezeu pe pămînt, subordonînd pe împărat tradiției riguroase a ceremonialului, strîns legat de interesele clasei dominante. Bizantinologii sovietici arată că descoperim o atitudine critică la un scriitor din a doua jumătate a secolului al IX-lea, patriarhul Fotie: «*Questiones Amphiloichianae*»: «puterea politică nu e o instituție divină. Hristos, spune patriarhul Fotie, se îngrijește de mîntuirea sufletelor oamenilor, de eliberarea omului de pasiuni, inspirîndu-i tendințe spre binele suprem, dar nu-și propune ca scop bunăstarea fizică sau politică a omului... Mîntuitorul nostru nu a stabilit dinainte tipurile statelor și organizarea lor». (Patrologia Greacă, vol. 101, col. 625, C-D). Puterea imperială nu este divină prin originea ei, ci necesită un sprijin din partea puterii patriarhilor. Fotie a dezvoltat această idee, cu ocazia redactării «*Epanagoge*» (Patrologia Greacă, vol. 102, col. 836, C).

Fotie e un adept al îngrădirii puterii imperiale și în scrisorile sale condamnă «cruzimea tiranilor». În opera sa «*Biblioteca*», el revine insistent asupra puterii imperiale. Patriarhul Polyeuct, de asemenea e un adept al îngrădirii puterii imperiale. Prin secolul al XIII-lea se formează la Bizanț o concepție nouă asupra caracterului puterii imperiale. F. Dvornik, în *The Photian schism*, Cambridge, 1949, accentuează exagerînd unitatea dintre Bizanț și Occident. Ca și alți cercetători și istorici catolici, caută să demonstreze că în secolul al IX-lea nu a avut loc o ruptură între Bizanț și Occident, iar schisma lui Fotie n-ar fi decît o legendă. Ei ignoră faptele istorice, voiesc să subordoneze Răsăritul, Occidentului, catolicismului. Această poziție este pseudo-științifică. Tendința de a arăta exagerat opoziția dintre dezvoltarea istorică a Orientului și a Occidentului, de a susține că în Bizanț, societatea sclavagistă nu s-a prăbușit, că Bizanțul nu a cunoscut feudalismul, că Occidentul era nucleul «libertății și progresului», e o teză antiștiințifică, falsă.

CONST. BARBULESCU

GLASUL BISERICII ANUL XX — 1961

S U M A R

PASTORALE

<i>P.F. Patriarh Justinian, Pastorală de Sfintele Paști</i>	189— 194
<i>P.F. Patriarh Justinian, Pastorală la Nașterea Domnului</i>	965— 969
<i>P.S. Episcop Antim al Buzăului, Pastorală de Sfintele Paști</i>	195— 199
<i>P.S. Episcop Antim al Buzăului, Pastorală la Nașterea Domnului</i>	970— 974
<i>P.S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos, Pastorală de Sfintele Paști</i>	200— 204
<i>P.S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos, Pastorală la Nașterea Domnului</i>	975— 979

INDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

<i>Aștileanu Pr. Vasile, La Sânta Treime</i>	381— 383
<i>Balca Diac. prof. N., La Duminica XXIX-a după Rusalii</i>	21— 25
<i>Chialda Pr. prof. Mircea, La Duminica Lăsăturii sec de carne</i>	41— 45
<i>Chialda Pr. prof. Mircea, La Buna Vestire</i>	218— 221
<i>Chialda Pr. prof. Mircea, La Duminica XIX-a după Rusalii</i>	796— 799
<i>Chițescu prof. N., La Duminica Izgonirii lui Adam din Rai</i>	45— 53
<i>Chițescu prof. N., Cuvînt la ziua a doua de Crăciun</i>	980— 988
<i>Ciurea Pr. conf. Al., La Duminica Vameșului și a Fariseului</i>	28— 31
<i>Coman Pr. prof. Ioan G., La Duminica Ortodoxiei</i>	53— 57
<i>Pavel asist. Const. C., La Duminica Fiului risipitor</i>	35— 40.
<i>Elian prof. Al., La Înălțarea Domnului</i>	31— 35
<i>Pavel asist. Const. C., La Înălțarea Sfintei Cruci</i>	793— 796
<i>Popescu Pr. David, Cuvînt la Sfinții Trei Ierarhi</i>	205— 211
<i>Preda Pr. Ath., La Duminica după Botezul Domnului</i>	17— 21
<i>Prelipceanu Pr. prof. Vl., La Botezul Domnului</i>	9— 12
<i>Rămureanu Pr. prof. I., La Duminica a patra a Sfîntului și Marelui Post</i>	213— 218
<i>Rezuș Pr. prof. Petru, La Duminica Floriilor</i>	222— 225

<i>Rezuș Pr. prof. Petru</i> , La Duminică XXX-a după Rusalii	799— 802
<i>Stan Pr. prof. Liviu</i> , La Duminică Lăsatului sec de carne	212— 213
<i>Tănăsescu Pr. Nic. D.</i> , Sf. Vasile cel Mare: Despre iubirea aproapei (trad.)	57— 64
<i>Vesa Pr. I.</i> , La Duminică lui Zahar	25— 28
<i>Zamfirescu Pr. Al.</i> , La Sfântul Ioan Botezătorul	12— 17

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

<i>Redacția</i> , Acțiuni în slujba păcii	384— 392
<i>Redacția</i> , Acțiuni în slujba păcii	803— 810

LUNA PRIETENIEI ROMINO-SOVIETICE

<i>Asistent</i> , Festival muzical închinat prieteniei romino-sovietice	989— 991
<i>Culcea prof. Toma</i> , Femeile și lupta pentru pace	226— 228
<i>Ionescu Pr. Alex.</i> , Lucrările Sesiunii Marii Adunări Naționale	229— 239
<i>Redacția</i> , Luna Prieteniei Romino-Sovietice la Patriarhia Română	781— 792

ARTICOLE ȘI STUDII

<i>Alexandru B. A.</i> , Lev Nicolaevici Tolstoi în lupta pentru pacea și dreptatea socială	162— 168
<i>Alexandru B. A.</i> , O influență palamită în iconografia rusă	265— 272
<i>Alexandru B. A.</i> , Moment eclesiologic	622— 634
<i>Apostol Pr. Marin</i> , Epitaful liturgic și întrebuintarea lui în cultul ortodox	111— 126
<i>Brătulescu prof. Victor</i> , Documente și inscripții vechi din biserici	257— 264
<i>Brătulescu prof. Victor</i> , Meșteri zugravi, constructori și ctitori țărani de pe Valea Cîrcinovului, Raionul Găești	1038—1049
<i>Brătulescu prof. Victor</i> , Ctitori și zugravi din secolul al XVIII-lea, la biserica Inuri, Raionul Găești	1050—1055
<i>Bulat T. G.</i> , Un mare episcop al Buzăului din sec. XVII: Serafim Slătineanu	157— 161
<i>Bulat T. G.</i> , Știri noi cu privire la mitropolitul Antim Ivireanul și ctitoria sa	393— 404
<i>Bulat T. G.</i> , Episcopul Misail al Buzăului. Știri noi despre călătoria și moartea sa în Rusia (1739)	811— 815
<i>Căciulă Pr. Olimp N.</i> , A cunoscut Iosif Flavius pe Sf. Apostol Pavel?	77— 110
<i>Căciulă Pr. Olimp N.</i> , Contribuții la cunoașterea și apropierea dintre Biserici. (Din documentele Sesiunii Comisiei Centrale a Consiliului Mondial al Bisericilor — Rhodos, 1959)	992—1014
<i>Constantinescu Pr. A. N.</i> , Bucureștii din timpul lui Cuza Vodă (partea de nord a orașului, văzută din Dealul Mitropoliei)	1015—1019
<i>Constantinescu Pr. Horia</i> , Un psalt din veacul al XIX-lea	1029—1037
<i>Cernovodeanu Paul I.</i> , Bisericile din orașul Roșiorii de Vede	287— 307
<i>Cimpeanu Pr. Ilie</i> , Anafora sau rugăciunea Sfintei Jertfe în Liturghia clementină din Constituțiile Apostolice și în Liturghiile bizantine	591— 607
<i>Cocora Pr. Gabriel</i> , O sută de ani de la moartea episcopului Fîlotei al Buzăului	136— 156
<i>Cocora Pr. Gabriel</i> , Gherasim Rătescu, episcop al Buzăului	250— 256

<i>Cocora Pr. Gabriel</i> , Evoluția arhitectonică a complexului de clădiri de la Episcopia Buzăului	710—747
<i>Cocora Pr. Gabriel</i> , Știri despre familia episcopului Chesarie al Buzăului	1055—1066
<i>Cosma Pr. A. C.</i> , Cum slujea părintele Simeon	1100—1103
<i>Covercă I. V.</i> , Probleme de organizare bisericească în Canoanele vechi arabe	405—419
<i>Diaconescu Pr. Ilie</i> , Icoane vechi, manuscrise și pietre de morminte la Mănăstirea Glavacioc	657—669
<i>Dinu N.</i> , Învățămintele Triodului	1067—1072
<i>Drăgulin G.</i> , Gala Galaction despre relațiile dintre culte	454—464
<i>Florescu George</i> , Din istoricul bisericii mahalalei Boteanului, zisă și mahalaua «Bisericii cu Brad» și mahalaua «Bradul-Boteanul»	1021—1028
<i>Galeriu Pr. Const.</i> , Rabindranath Tagore, poet și filozof. Centenarul nașterii sale	465—477
<i>Metzulescu Stelian</i> , Pagini de istorie religioasă reprezentate în cartografie și sigilografie	528—558
<i>Metzulescu Stelian</i> , Semiluna simbol heraldic	1104—1121
<i>Molin Virgil</i> , Inceputurile studiilor teologice universitare acum o sută de ani	706—709
<i>Negoiaș Pr. At.</i> , Cum se interpretează Sfânta Scriptură acum 2000 de ani	308—320
<i>Negoiaș Pr. At.</i> , O carte ebraică sub acoperământ egiptean	436—445
<i>Negoiaș Pr. At.</i> , Înțelepciunea sau proverbele lui Amenope	446—453
<i>Nișescu Pr. dr. Const.</i> , Mănăstirea Dealu	670—695
<i>Nișescu Pr. dr. Const.</i> , George Enescu restauratorul unei ctitorii din Târgoviște	922—927
<i>Panaît P. I.</i> , Date arheologice asupra mahalalei Popii Stoica și Stejarul din București	490—495
<i>Paroiescu Pr. I.</i> , Biserica Bucur	273—286
<i>Popescu magistrand Dumitru</i> , Problema «chipului» din om, după Sf. Grigorie de Nisa	338—351
<i>Popescu Gabriel</i> , Observații omiletice asupra cuvântărilor episcopului Asterie al Amasiei	608—621
<i>Popescu Diac. prof. Vintilă</i> , Hirotonia și consacrarea în Biserica Anglicană (traducere)	352—357
<i>Popescu Diac. prof. Vintilă</i> , Învățătura diferitelor Biserici creștine despre preoție (traducere)	428—435
<i>Potra George</i> , Școala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din București	837—878
<i>Rămureanu Pr. prof. I.</i> , Insemnări cu prilejul unei vizite la localitățile istorice din Scythia Minor	321—337
<i>Răuțescu Pr. I.</i> , Școala domnească din Câmpulung-Muşcel	696—705
<i>Răuțescu Pr. I.</i> , Biserici din Rucăr (Mușcel)	816—836
<i>Severin Pr. Al.</i> , În legătură cu unitatea creștină. Răspunsul Patriarhiei din Moscova către cardinalul Augustin Bea, secretarul Comisiei pentru Unitatea Creștină	937—939
<i>Stănculescu magistrand Ioan</i> , Gavril Musicescu precursor al transcrierii psaltice pe notație lineară	420—427
<i>Stănculescu magistrand F. Ioan</i> , Caodaismul, o nouă religie apărută în Vietnamul de Sud	1073—1078
<i>Ștefănescu I. D.</i> , Planul-deviz iconografic	478—489
<i>Ștefănescu I. D.</i> , Pictura bisericească	1079—1099
<i>Teodorescu Barbu</i> , Psaltirea. Insemnări bibliografice	496—527

<i>Teodorescu Barbu</i> , Circulația vechii cărți bisericești de București (1508-1830)	879— 921
<i>Vasilescu Diac. prof. Em.</i> , Săvârșitorii cultelor în diferite religii	635— 656
<i>Vasilescu Diac. prof. Em.</i> , Căile ce duc la virtute după înțelepciunea orientală	928— 936
<i>Vintilescu Pr. prof.</i> , Vhodul și partea finală a Vecerniei, slujba Litiei și Miezonopticii	577— 590
<i>Zarea Anatolie</i> , Mântuirea prin credință (traducere)	127— 131
<i>Zarea Anatolie</i> , Biserica Etiopiană	132— 135
<i>Zarea Anatolie</i> , În legătură cu simbolismul în Vechiul Testament	240— 249

ANIVERSĂRI ȘI COMEMORĂRI

<i>Redacția</i> , Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a împlinit 60 de ani de viață	65— 76
---	--------

EVENIMENTE, FAPTE

<i>Barbu Pr. Const.</i> , 1. Cheia păcii în Algeria. 2. Aniversarea Tratatului de prietenie și asistență mutuală cu Uniunea Sovietică. 3. Ilya Ehrenburg împlinește 70 de ani. 4. 400 de ani de la nașterea lui Francis Bacon. 5. Masa rotundă Est-Vest	169— 172
<i>Redacția</i> , 1. Patrice Lumumba, eroul independenței naționale. 2. Volul conștiinței. 3. Drumul spre stele. 4. «O mare bucurie pentru toți oamenii de pe pământ»	368— 375
<i>Constantinescu Pr. Al. N.</i> , Din viața Bisericii Suedeze	375— 376

INSEMNAȚI

<i>Lefter A.</i> , La moartea academicianului preot Gala Galaction	358— 360
<i>Vătămănu N.</i> , Fântâna de la Filaret	361— 367

CRONICĂ

<i>Alexe Gheorghe</i> , În amintirea profesorului George Breazul	761— 765
<i>Brașiște Pr. prof. Ene</i> , † Preotul prof. Grigorie Cristescu	559— 563
<i>Rădulescu Pr. Victor</i> , † Preotul Mihail Șerbănescu	564
<i>Redacția</i> , † Monseniorul dr. Traian Iovanelli	1122—1124
<i>Severin Pr. Al.</i> , Călătoria de pelerinaj a Sanctității Sale Patriarhului Alexei în Orientul Apropiat	748— 760

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Alexe Gheorghe</i> , Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, «Cîntece din folclor»	774— 775
<i>Bărbulescu Const.</i> , Despre arta veche rusă	173— 184
<i>Bărbulescu Const.</i> , 1. Chipul Sfîntului Apostol Petru în Evanghelie. 2. Capodopere ale muzeelor din Polonia. 3. Renașterea și arta gotică. 4. Vechea	

artă românească în muzeele din Europa. 5. Vechi mozaicuri descoperite în Bulgaria. 6. Frescele din Zemen. 7. Miniatura florentină medievală. 8. O nouă cronologie a Divinei Comedii. 9. Secolul de aur al tiparului polonez. 10. Un cronograf românesc ilustrat, din secolul al XVIII-lea. 11. Bizanțul și Occidentul, oglindite în istoriografia burgheză contemporană	1134—1145
<i>Covercă Ioan V.</i> , Gh. Cronț, Pravila de la Govora («Revista de Istorie» nr. 5/1961)	1125—1128
<i>Paroescu Pr. I.</i> , «Jurnal Moskovskoi Patriarhii», nr. 1/1961 și nr. 2/1961	565— 568
<i>Paroescu Pr. I.</i> , Spicuri din «Revista Patriarhiei din Moscova» (nr. 3/1961)	775— 776
<i>Severin Pr. Al.</i> , «Studii Teologice» (vol. I, Moscova, 1961, pp. 180)	940—956
<i>Zarea A.</i> , Invățătura despre caracterul și conținutul icoanei («Jurnal Moskovskoi Patriarhii» nr. 11/1958)	1129—1133

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

<i>Negulescu Pr. M.</i> , Sfințiri de biserici	776— 770
<i>Negulescu Pr. M.</i> , Serbarea de sfârșit de an școlar la Seminarul din Buzău	770— 771
<i>Negulescu Pr. M.</i> , † Preotul Const. Manole	771
<i>Negulescu Pr. M.</i> , Preotul Gheorghe Grigorescu	772
<i>Negulescu Pr. M.</i> , Un omagiu adus muncii și înțelepciunii	957— 958
<i>Negulescu Pr. M.</i> , Deschiderea cursurilor școlare la Seminarul Teologic și Școala de cântăreți bisericești	958— 960

D I V E R S E

<i>Redacția</i> , La început de an	5— 8
--	------

A APĂRUT

P. I. TEODORESCU

COURS
DE
LANGUE FRANÇAISE

à l'usage des élèves des I-ère et II-ème classes
des Séminaires Théologiques

Imprimé avec la bénédiction
de Sa Sainteté le Patriarche

† JUSTINIAN
de l'Église Orthodoxe Roumaine

1961

EDITION DE L'INSTITUT BIBLIQUE DE MISSION ORTHODOXE
BUCAREST

I. D. NEGRESCU

LIMBA SLAVĂ VECHIE

PERIOADA SLAVONĂ LA ROMINI
TEXTE PALEOSLAVE SI ROMINO-SLAVE
GLOSAR SLAVO-ROMIN

Tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod
și cu binecuvântarea Prea Fericitului

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romine

1961
EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXA
BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA
INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE ORTODOXA
BUCUREȘTI

